HJEMLIGT HEDENSKAB
I ALMENFATTELIG FREMSTILLING

GUDMUND SCHÜTTE

HJEMLIGT HEDENSKAB

I ALMENFATTELIG FREMSTILLING

MEDOMFATTENDE FOLKEVISER
SAMT SAXES OG EVALD TANG KRISTENSENS
SAGNSTOF

GYLDENDALSKE BOGHANDEL - NORDISK
FORLAG - KJØBENHAVN OG KRISTIANIA
MDCCCCXIX

GYLDENDALS FORLAGSTRYKKERI
KØBENHAVN

H. F. FEILBERG OG EVALD TANG KRISTENSEN
TILEGNET I TAKNEMLIGHED

FORORD

SÅ sært det end lyder, — skønt Danmarks Fortid har været grandsket kritisk i halvandet Sekel eller mere, findes der endnu ikke nogen samlet Fremstilling af *dansk* Hedenskab. Hvad vi bringer til Torvs som danske eller nordiske Myter, er i Virkeligheden intet andet end norsk-islandske, som det nedenfor nøjere skal udredes. Det eneste Tilløb til en samlet Fremstilling af Hedenskabet udfra virkelig dansk Synsvinkel er *Axel Olriks* Artikler i Salmonsens Konversations-lexikon, og nogen Liste over Æmnerne er endnu ikke udarbejdet, så Menigmand vil dårlig kunne få Hold på dem. Ellers er vi henviste til Olriks og *H. F. Feilbergs* talrige Enkeltfremstillinger af Nutids danske Folketro, som er dybtgående nok, men netop ikke giver nogen samlet Oversigt. Desuden har *Vilh. Grønbech* i sit lille Skrift om „Religionsskiftet i Norden“ fortræffelig skildret, hvordan Hedenskabet virkede i Folkets daglige Liv; men han falder så at sige med Døren ind ad Huset, idet han går ud fra de mytiske Skikkelser som forud kendte.

Hullet i vor Forskning og Folkeoplysning er gabende, ja rentud utilgiveligt.

Den Opgave at fylde det har længe fristet mig. Det var ikke så meget af ærgærrig Lyst til at spille Vejleder for andre, som simpelthen af Trang til at få Orden paa Kaos i mine egne Forestillinger. Myteforsker eller Folkemindeforsker af Fag tør jeg ganske vist ikke kalde mig, men til at skrive en Vejledning mener jeg dog at eje ialfald tvende Forudsætninger. Jeg har i en lang Årrække drevet Studier over nordisk Urhistorie, og er under denne Sysselsættelse nødtvungen kommen dybt ind på Sagnhistorien. Endvidere har jeg længe tumlet med nordiske Person- og Stednavne, endevendt og

kølhalet dem, lagdelt dem på kryds og tværs, søgt at fastslå deres Rangklasser og kastet Søgelys over dem fra europæiske og fra hjemlige Synspunkter. Sådan mener jeg at have vundet en Del Holdepunkter, der gensidig udfylder og kontrollerer hverandre.

Mit Udkast er gennemseet af Overbibliotekar Dr. phil. *Sofus Larsen*, Professor *Edvard Lehmann*, og den for tidlig afdøde Dr. phil. *J. P. Jacobsen*, der alle takkes oprigtig for velvillige Raad, Rettelser og Opmuntringer. For Bistand ved Gennemsyn af enkelte Stykker takkes også Direktør Dr. phil. *Sophus Müller*.

Med sådan Føje og Støtte skrev jeg denne Bog.

I MYTER OG FOLKESAGN

ISLÆNDERNE har den Bog, som de kalder „*Edda*". Deri er samlet Gudesagn og mange af Nordens ældste Heltesagn. Edda fortæller os mangt og meget, både underfuldt og skæmtefuldt: hvordan Jorden skabtes af Jætten Ymes Krop; hvordan Asgård hegnedes, og det herlige Gudeslot Valhal bygtes; hvordan Asegudernes Hersker Odin øvede sin Skjaldekunst, Ligmaning og Runetrolddom; hvordan han som vandrende Tusendkunstner narrede både enfoldige og vise Jætter og dårede deres Døtre; hvordan hans Hustru Frigg røbede sin Pyntelyst og Mandkærhed; hvordan Heimdall hvert Morgengry vakte Guderne ved at blæse i Gjallarhorn; hvordan Idun kvægede dem ved sine ungdomsfornyende Æbler; hvordan Frey plagedes af utøjlet Brynde efter Jættemøen Gerd; hvordan hans Søster Freyja henrykte alle ved sin Fagerhed og Blidhed; hvordan Jættemøerne Fenja og Menja drog Kvernen Grotte for Frode Fredegod og malede ham først Guld, men siden Fjender og Undergang; hvordan Tyr fik Fenris-Ulven bundet ved at ofre sin højre Hånd; hvordan Thor ubønhørlig ramte Jætterne med sin Hammer og siden, da den var stjålen, agede til Jættehjem for at genvinde den, udklædt i Brudedragt som Freyja; hvordan Loke uhøvisk hånede Guder og Gudinder ved Ægirs Gæstebud; hvordan Lokes nedrige Svig bragte

den blinde Gud Höd til at dræbe Gudeverdenens Yndling Balder hin gode; hvordan Loke straffedes med stadigt Edderdryp, og hans Hustru Sigyn opofrede sig for at værne ham mod Smerten; hvordan den gamle Verden tilslut skulde gå til Grunde ved Ragnarok, det store „Gude-Tusmørke", i hvilket Guder og Jætter fældede hverandre til sidste Mand.

Det er en rig og broget Verden, fjærn fra Nutids Tankesæt. Den har været til Skæmt for Pilte og Piger på Skolebænk. Den har givet Ord og Billeder og Toner til vore ypperste Skabere i Digtekunstens og Billedkunstens Verden, — Digtere som Ewald, Öhlenschlæger og Drachmann, Tegnere som Lorenz Frölich, Tonekunstnere som Hartmann. Den er bleven udlagt for Folket af Grundtvig i hans „Nordens Mytologi eller Sindbilledsprog".

Der er i Danmark, kort sagt, blevet fortalt og tegnet og sunget en Del om det, der kaldes nordisk Gudelære, og dog er lidet af det blevet for Alvor nemmet.

Folk som flest tænker ikke på, at den såkaldte „nordiske Gudelære" mangen Gang kun er et Navn uden virkeligt Indhold for os Danske. Det meste af den er ikke fælles nordisk, men kun *norsk,* og adskilligt er endda *blot islandsk.* Det var rimeligt nok, at Digteren Ewald og hans Samtid bjærgtoges af den norske og islandske Myteverden. Thi forud havde Danmark i Aarhundreder ikke kendt andre Myter end de græske og romerske. Nu åbnedes med ét Døren til den nordlige Gudeverdens forsvundne Land, som med Føje kunde kaldes hjemligt, forsåvidt som det helt og holdent lå indenfor det daværende danske Riges Enemærker. Og i denne nyopdagede hjemlige Rigdom svælgede vore Fædre da af Hjærtens Lyst. Det var, som da Ringens Ånd førte Aladdin til Æventyrets skjulte Vidunderhule.

Glæden over Fundet var som sagt rimelig nok. Og det var næsten en Selvfølge, at den magelige Adgang til Islændernes Overflod fik os til at *glemme at søge, hvad der var virkelig dansk.* Vor ægte hjemmevoxne Gudelære lå jo ikke optegnet i nogen Edda, samlet og sigtet og gemt som gammelt Guld i Vers på dansk Tunge fra selve Hedenold. Den lå splittet i Stumper og Stykker, oftest på det døde og fremmede Sprog Latin, snart hos Saxe, snart hos andre Hjemmelsmænd, stundom også som uforstået fortsat Handling i Nutids Folkeskik. Hvem skulde i en Håndevending sanke det sammen og rense det lødige Guld fra Slakkerne? Da var Islændernes Edda rigtignok ganske anderledes nem at komme til, egnede sig langt bedre til at blive Hvermands Eje. På den Vis skete det, at vi kom til at ringeagte vort eget og at søbe dansk Gudelære med islandsk Ske.

Værre var det dog, at vi så at sige *intet fattede af Myternes Mening,* og at vi længe end ikke gjorde noget Tilløb til at trænge tilbunds i dem. De var og blev det samme sære brogede og fremmede Skue, som havde tryllet os ved sin første Åbenbaring lig en Fehave. Vi kunde længe nok læse om Nordens Guder hos Öhlenschlæger og Grundtvig, se dem tegnede af Frölich, høre „Vølvens Spådom" sungen med Hartmanns mægtige Toner; vi kunde både se og høre Gudeskikkelserne på Skuepladsens Brædder, sidst og ikke mindst, som de fremførtes af den store tyske Tonedigter Wagner. Det hjalp os ikke videre. Snarest fik nordisk Gudelære efterhånden et Præg af Operamaskerade.

Det fremmede, ulevende røber sig for den kyndige ofte ved første Lyd, når han hører Navnenes *ravgale Udtale.* Hvem skal ane, at Val-ky-ri-en er den Mø, der „kårer på Valen", at Gé-fi-on er „den givende Mø", at Ein-hé-ri-erne er Medlemmer af Odins „enige Hær"? Så kan man omtrent lige så godt omtolke Gudelærens Navne på samme Måde som hin Skolepog, der talte om „Thor og Hvidkålsormen" eller „Thor og Fædrelandsulven"!

Vor gængse „Kundskab" om Fædrenes Gudetro er i Virkeligheden intet værd. Der er mere virkelig Myte i et Fastelavnsris og en Slå-Katten-af-Tønden. For slet ikke at tale om den Bøn til „Du kære Måne god", som en gammel Dame hvert Nyårsny fremsagde på min Faders Storetrappe med en lånt Tokrone i Hånden.

De klogeste drev det sædvanlig til at sige, at Myterne er *Sindbilleder* på Naturkræfternes indbyrdes Sammenspil, på Kampen mellem Lys og Mørke, Sommer og Vinter, Hav og Land. Men sligt lå så lige for Næsen, at det ikke førte vor Forståelse blot et Hanefjed videre. Man vidste, at Byen hed Snerpe, men ikke, hvor den snerpede hen.

Det var rigtigt nok, når man til Sammenligning med Myterne fremdrog Nutids mimiske Folkeoptog med Kamp mellem Majgreven og Vintergreven el. l. Men altfor lidet havde man Øje for, at de pågældende „Kampmyter" hyppig eller næsten regelmæssig tog Sigte på en oprindelig *Ofring af det Menneske, der spillede Gudens Rolle.* Allerede Middelalderen havde mærkelig vrange Forestillinger derom, skønt det dengang kun var få Århundreder siden, at den hedenske Gudsdyrkelse stod i fuldt Flor mange Steder i Norden. Vor lærde islandske Hjemmelsmand Snorre Sturlesøn melder unægtelig adskilligt om Gudsdyrkelsens Former baade i sin Edda og i sine svenske og norske Kongesagaer. Men netop dér, hvor han udførlig skildrer den svenske Offerskik, indblander han Mytens Sindbilled-

sprog, så vi får fremstillet som „historiske Tildragelser“, hvad der i Sandhed kun var fastsatte Led i Offerskikkens stadig tilbagevendende Kæde af Handlinger. Den svenske Kongeæts tolv ældste Konger, der hos Snorre næsten alle kommer ulykkelig af Dage, er intet andet end Offer-Sindbilleder. Skønt Snorre endnu var for hjemmevant med mytisk Tankesæt til at lave hele den hedenske Gudsdyrkelse til overlagt Skrømt, gør han — eller hans Hjemmelsmand — dog et Tilløb dertil, dér hvor han fortæller om Guden Frey i Upsala. Og kommer vi til vor egen Saxe, så finder vi, at for ham var hele den hedenske Gudelære og Gudeofring intet andet end et overlagt Blændværk, udpønset af nedrige Troldkarle.

Dog hvorfor hente Exemplerne fra andre, når jeg kan hente dem fra mig selv? I hvor mange År har jeg ikke stræbet med at presse „Historie“ ud af vor Urtids grå Sagnminder! Hvor har jeg ikke endevendt Saxe for at fastslå, at denne eller hin Helts stedfæstede Undergang minder om en virkelig Tildragelse på vedkommende Skueplads! Indtil det omsider gik op for mig, at der knap findes Fugls Føde af virkelig Historie på disse Væseners Kroppe, — at næsten Rub og Stub er forklædte Guder og Jætter, og at deres såkaldte Kampe i Øst og Vest ikke er nogetsomhelst andet end Minder om ligeså mange Skuepladser for sædvanemæssig Menneskeofring.

Altså Farvel, I indbildte historiske Fjærnskuer indtil Arilds Tid! Dog var Udbyttet magert for Historien, så var det desto *rigere for Myten*. I samme Nu, som de sidste Indbildninger om at genopbygge vort Folks Ursaga af Saxes Krøniker styrtede i Grus, i samme Nu skimtedes egentlig Rygsøjlen til en dansk Edda. Når de spredte Led sankedes til Hobe og føjedes sammen, som de frembød sig efter almindelig sund Fornuft, da krævedes der, — tyktes det mig —, slet ingen Højvidenskabelighed for at frembringe en almenfattelig, overskuelig Orden. Og se, til Benradens Ribben og Knogler passede vore æventyrlige Folkeviser og endnu gængse Folkesagn og Folkeskikke, som om de var det levende Kød. Det var så lige at løbe til, alt dette Stof, der ligesom blot lå og biede på, at nogen vilde gøre et rimeligt Udvalg af al den uoverskuelige Mangfoldighed. Jeg vovede Forsøget. Sådan fik Benraden Kød på Kroppen, og sådan fik vore spredte Sagnoverleveringer fornuftig mytisk Mening, istedenfor som hidtil at gå og gælde for halvvejs tilfældigt Påhit af Folkeviddet og den frie Indbildning. Det husvilde Stof fik pludselig et samlende Midtpunkt, og for det undrende Øje åbenbarede sig en digterisk „Edda“, ikke stort mindre rig end det navnkundige islandske Forbillede, — på visse Punkter snarest rigere.

Så meget om, hvordan vi Skridt for Skridt føres til at genopdage den halvglemte Vidunderhule, — den ægte danske, der ligger os så uendelig meget nærmere end hint islandske Fepalads, som Grundtvig og Öhlenschlæger førte os ind i. Nu må vi mønstre Skattene enkeltvis, — se, hvad der findes, og hvad der savnes, — ikke alt er jo lige fuldstændig tilstede. Vi må også tage Kending af de forskellige Lags forskellige Oprindelse. De er af højst ulige Alder og Værd, og et lokkende Glimt kan stundum være en Lygtemand, der leder os ud i argt Hængedynd. Det gælder kort sagt om at have et Øje på hver Finger.

Længst tilbage række *Oldfundene,* — Trundholm-Solvognen fra c. 800 før Kristus, Gundestrup-Kedlen fra 1. eller 2. Aarhundrede efter Kristus, de navnkundige sønderjyske Guldhorn osv. Deres Billedsprog er rigt og håndgribeligt, men desværre også stumt, og det er en følelig Mangel.

Jævngamle med en Del af Oldfundene er nogle *skriftlige Vidnesbyrd,* som *udenlandske Hjemmelsmænd* har meddelt, mens Danmarks Hedenold endnu stod i fuldt Flor. Der er Grækeren Strabons og Romeren Orosius' Fortælling om Kimbrernes store Menneskeofring År 105 før Kristus, — den talende historiske Text til vore Mosers og Søers tavse Masse-Offerfund. Der er Romeren Tacitus' Skildring af, hvordan Anglerne agede Gudinden Nerthus rundt i Festoptog på Kristi Tid, — en Skildring, som vi kan låne for at forklare Brugen af de pragtfulde Dejbjerg-Vogne. Der er endelig Tyskeren Thietmars Frasagn om de store Offerfester ved Lejre i 11te Århundrede.

Spørges der imidlertid om strængt *danske Skriftfremstillinger* af vort Hedenskab, lyder Svaret: der findes i uforfalsket Skikkelse næsten ikke så meget som bag på en Hånd. Nogle Runeindskrifter værner Gravfreden ved at true med Formlen: „Thor vie disse Runer!" En klandresyg Dansker i England ønsker sin Uven ad Helvede til med følgende venlige Runeformel: „Thor have dig, din Thurse-Drot!" Og i Bjarkemål lader Digteren den dødssårede Bjarke udtale Ønsket om at hævne sig på Odin, Friggs Husbond. Mere findes der knap, som vi aldeles umiskendelig kan kalde danske Samtidsrøster om dansk Hedenskab. Der er med andre Ord ikke levnet en eneste dansk Myte eller Gudehymne, optegnet i Danmark med tydelig Tilkendegivelse af de handlende Figurers mytiske Rang.

Skal vi udfylde dette unægtelig temmelig gabende Hul i vor Viden, har vi ikke andet at ty til end den ovennævnte *norsk-islandske Overlevering,* særlig som den træffes hos Snorre med hans mangfoldige Frasagn om svensk og norsk Offerskik. Nok er dette Stof i mange

Stykker fremmed for Danmark, men dog kan et og andet i det bruges til Udfyldning, når det afsies med Varsomhed. Dels *er* der i den norsk-islandske Gudelære utvivlsomt Forestillinger, som er fællesnordiske eller fællesgotiske. Dels har Islænderne i Myter såvel som i Heltesagn modtaget og reddet mangfoldige danske Æmner, der kom vandrende til dem ad den store literære Landevej fra Syd mod Nord. Et sådant er f. Ex. utvivlsomt den landskendte Myte om, hvordan Gevjon pløjer Sjælland ud af Sveriges Favn.

Endnu er Stoffet noget spredt og ujævnt, men når vi først kommer til *den danske Middelalder,* møder vi den ægte, hjemlige Strøm, og fra nu af hører den ikke op at rinde lige ned til Nutiden*).

Som jeg sagde før: ligeså fattige vore Folkeminder er på ægte Oldhistorie, ligeså rige er de på forklædt Myte. Blot halvandethundrede År efter Knud den Stores Død vidste dansk Overlevering næsten intet at melde om en så mægtig Tildragelse som hans Erobring af England, — det seer vi hos Saxe. Og den danske Folkevise under sin Blomstringstid fra 13—14. Århundrede nedefter syslede sædvanlig ikke med historiske Æmner fra før Valdemarernes Tid; når Visen Dansk Kongetal fører den historiske Tråd så langt tilbage som til Harald Blåtand, er det en ren Undtagelse. Saxe kendte et Folkesagn om, hvordan Harald Blåtand vilde flytte en stor Sten fra Tislund-Egnen til Jelling, men blev forstyrret ved sin Søns Oprør og lod den blive liggende; i vore Dage lever Sagnet endnu, men ethvert Fnug af historisk Virkelighedspræg er blæst bort, og den navnkundige Danekonge er bleven til en navnløs „Kæmpe“ (se Ax. Olrik i „Dania“ I, 143). Dog, vi har ikke nødigt at give Historiemindet et helt Årtusende til at fordufte i; et halvt Århundrede er tilstrækkeligt, — det seer vi godt nok fra vor egen Samtid. Der findes en pudsig Folkefortælling om, hvordan højsalig Kong Frederik VI efter forrige Verdenskrig værnede Danmarks Ret på Wienerkongressen og med vældige Sabelhug afviste Bernadottes overmodige Krav om Landafståelser. Når en velkendt og vigtig historisk Tildragelse således i Løbet af mindre end 100 År kunde udviskes indtil Ukendelighed lige for vore egne Øjne, hvor skulde da Hedenolds obskure Offerhandlinger i allehånde Ravnekroge kunne tænkes at være huskede i Århundreder, ja i tusend År efter Kristendommens Indførelse?

Vor fremskredne Tid med sine Arkiver, Indskrifter og trykte fortløbende Årbøger har ondt ved at sætte sig ind i, at sligt kan være Tilfældet; og dog er det således. Vi må søge at tænke os ind i Datidens simple, usammensatte Livsvilkår. Sandt nok, der oplevedes Hi-

*) Indholdet af det følgende skyldes for en stor Del Overbibliotekar Dr. Sofus Larsen.

storie dengang som nu; Samfundet kunde stundom rammes af ikke mindre rodvæltende Rystelser, og der kunde gå store Frasagn deraf. Men kun for Handlingens Deltagere og umiddelbare Tilskuere blev den til virkelig Oplevelse, der som et Lynskud fastholdt Tildragelserne og deres ledsagende Spænding eller Stemning. Udover den personlige Oplevelse havde Sagnmindet afgjort intet at hælde sit Hoved til. Desuden var det kun sjælden, at Folket som Helhed ramtes af Tildragelserne; i Reglen gjaldt de kun enkelte Syslers eller Herreders Indbyggere. En Folkestat som Helhed er en politisk Kulturblomst, der sågodtsom aldrig nåede at springe ud på det Stade, som der her væsentlig er Tale om. Derfor er det naturligt, at det politisk-historiske Sagnminde bliver kortvarigt som et Døgnflueliv.

Helt anderledes med *Myten*, dvs. *Mindet om Gudsdyrkelsens Handlinger*. Historiemindet forholder sig til Myten som Forgyldning til Svinelæder: hvad der for vore Øjne står i Historiens Gyldenglans som evig mindeværdigt, det blegner i Folkets Hukommelse hurtig og forgår; men hvad ingen dansk Pen fordum har fundet værdigt til Optegnelse, det lever videre i Folkemindet og Folkeskikken, uforgængeligt som Svinelæder. Hvorfor? Jo, det er i Grunden ikke så svært at fatte, når vi blot vil tænke os om. Gudsdyrkelsens Plan omfatter alle Dagens lykkelige eller ulykkelige Hændelser, der griber ind i Slægtens og Enkeltmenneskets Liv: Fødsel, Manddoms-Indvielse, Bryllup, Kamp for det daglige Brød, Høstfest, Jagtheld, Sygdom, Dødsfald, Jordefærd. Alt var vævet uløselig sammen med Troen, og Troen ytrede sig gennem Myten, som er et Spejl for Slægtens Livssyn og Ånds-Kærne. Gennem hvert År drog Gudernes Fester sig som en gylden Kæde, hvis enkelte Led prægedes ind i hver Menneskesjæls Hukommelse, Slægtled efter Slægtled, Livet igennem. Tro og Myte har nemlig allerede dengang — Tusinder af År, før Mennesket opfandt Aviser og lignende Agitationsmidler —, *rådet over den daglige Forkyndelses hypnotiserende Magt**).

Derfor glemtes Mytens Indhold aldrig fuldstændig; den sad hamret fast i Slægtens Minde, selv når en ny Form for Gudetro og Gudsdyrkelse fik Held til at sætte sig til Borgeleje på den gamles Plads. Norden skiftede sikkert Tro adskillige Gange, før Kristendommen blev herskende. Hvad er da naturligere, end at aflægs Myter trængtes over i et andet Forestillings-Plan? Man havde kåret en ny Tro, og dens Myter skulde frem til Fadet, — derom var der ingen Snak. Men eens gamle, tilvante Myter kunde man ikke sådan uden videre

*) Om alt dette læses særlig lærerigt og levende i Grønbechs lille Bog „Religionsskiftet i Norden".

feje i Askespanden som gammel Ragelse. De sad altfor fast i Slægternes Minde, og joges de end fra Højsædet over i Skyggernes Verden, så var de dog lige så sejglivede som den Genganger, hvem ingen Sortekunst kan få rammet en tilstrækkelig forsvarlig Pæl gennem Livet på. Denne Overgang må tænkes langt mere håndgribelig, end man hidtil har anet. Det er ikke gjort med at sige, at aflagte Guder blev til Trolde, Elverfolk og Nisser, — således som man ret naturlig kan tænke sig. Nej, Ex-Guderne blev til det, som Folkemindet forstod ved „historiske Skikkelser", — og det havde de jo for den Sags Skyld også været. Thi Mytens Indhold, Gudsdyrkelsen, var jo ikke Opdigt. Det var virkelig foregående, historiske Handlinger, hvorom den drejede sig. Guderne *havde* levet, — nemlig i Skikkelse af de Gudefremstillere, der optrådte ved de regelmæssig tilbagevendende Offerfester. Man havde kunnet høre dem tale, kunnet tage og føle på dem; man havde seet dem skride i festligt Optog og tilslut fældes af „Misteltenen", eller hvad det nu var for et Våben, der brugtes til den højtidelige Gudedræbning. Kort sagt, Myten handlede om den *Fortid*, der havde udgjort en væsentlig Del af Slægtens *daglige* og *indre Liv*. Hvad var da rimeligere, end at Myten indtog den ledige Plads, der frembød sig ved de politiske Sagnminders hastige Uddøen? Det var et ganske selvfølgeligt Krav. Sådan er det jo gået ikke blot her til Lands, men aldeles regelmæssig allevegne, hvorhen vor Erfaring rækker. Hvad vi kender af græske og lilleasiatiske Oldsagn, er i langt højere Grad Myte og Hero-Legende end politisk Folkehistorie.

Således tegner sig da i korte Træk den almenmenneskelige Baggrund for de flertusendårige Fjærnskuer, der åbenbarer sig i den danske Middelalders og Nutids Sagnskatte. Vi skal nu se noget nærmere på Overleveringens enkelte Lag.

Først er der den danske Middelalder med *Saxe* og *Folkeviserne* i Spidsen. Vi har ovenfor hørt, at deres politisk-historiske Tråd næppe rækker stort længere tilbage end til Harald Blåtands Tid. Når vi nu seer, at både Saxe og Folkevisen fortæller fyldig om en Danekonge Sigar flere Århundreder *før* Harald Blåtand, om Datteren Signes Elskovsæventyr med Helten Hagbard, og om en Mængde nøje udmalede Skuepladser for Handlingens enkelte Optrin, — da er al denne Fylde langtfra et Vidnesbyrd om politisk-historisk Oprindelse (hvad Olrik troede); tværtimod er den det mest afgjorte Kendetegn for Myte. Det skal siden vises, hvordan næsten hver eneste af dette Sagns Skuepladser er et tydeligt Offersted, og det er da Tilknytningen til den sædvanemæssige Offerhandling, der

voldte, at Sagnet hang så fast i Folkemindet. — Omtrent tilsvarende er det med Sagnene om Skjoldungen Helge. Han deler nok Navn med en Danefyrste af virkeligt Kød og Blod, født omkring År 500 og kendt gennem Beowulfkvadet; men hele Indholdet af Helges Saga hos Saxe og i Eddaen er mytisk. Kun ved at låne fra en gammel Gud har den historisk blegnede Skjoldung opnået at få digterisk Kød på Kroppen. — En Dobbeltfigur af samme Slags er endelig Sagnets Frode Fredegod, med samt den Hærskare af andre Froder, der spøger i Danmarks Ursaga. Som Danekonge er han en Afspejling af Skjoldungen Helges Samtidige, hvem Beowulfkvadet kender som Konge over Hadubarderne i Danmarks Nabolag. Men i al sin øvrige Virken er Frode en forklædt Gudeskikkelse = Frey. Både Frode og Frey fremstilles som Frodefredens Stiftere, og Saxe fortæller om Kong Frode Fredegod en Myte, der næsten Ord til andet svarer til, hvad vi kender fra Freys Dyrkelse i Sverige. Mytens Hovedindhold er følgende: efterat Frode var bleven stanget ihjel af en Troldkvinde i en Søkos Lignelse, holdt de danske Høvdinger hans Død hemmelig og slæbte det udstoppede Lig rundt på hans Vogn tre År i Rad for fremdeles at kunne indsamle Skattegaver; først, da Bælgen rådnede for stærkt, måtte de opgive Skrømten, og så jordfæstede de højtidelig de stinkende Levninger ved Værebro nær Ud-Lejre, hvorefter Skjalden Hjarne kvad Frode et Eftermæle. At dette simpelthen er en Fortælling om Festskikken ved en Menneskeofring, hvor en dødsdømt Fange spiller Rollen som „Gud“, står klart for den kyndige ved første Øjekast; det er kun Saxe, der efter sin Vane har tolket Mytens Sindbilledsprog som Minde om en politisk Enkelttildragelse. Den hellige Vognkørsel rundt i Landet er en gammel Kending i danske Trosminder: vi mødte den 1000 År tidligere ved Tacitus' Skildring af Gudinden Nerthus' Dyrkelse på Kristi Tid. Og den samme Tankerække med Motiverne Vognkørsel og Skattegaver og Gudens Bælg og Skrømtkomedien kommer igen i Flatøbogens Fortælling om Frey i Upsala. Snorre har en Fremstilling af den svenske Freysdyrkelse, der tilfældig udelader Vognkørselen, men Skrømtmotivet og Indsamlingen af Skattegaverne er der godt nok. Her har vi da den *forklædte* Myte i Danmark tydelig som Spejlbillede af den *rene* Myte i Sverige.

Sidst når vi ned til *danske Folkesagn og Folkeskikke i vor egen Samtid.* Med vidunderlig Sejghed fastholdes deri Mindet om allehånde Offerhandlinger, ved Høje og enligliggende Fjældblokke, ved hundredårige Ege, ved Søer, Kilder og Jordfaldshuller. Ja, mere end det: i Folkets Dagligliv fortsættes Offerhandlingen til den Dag idag,

snart som Fastelavnsløjer og Børnerim, snart med uændret hedensk Mening. Jeg har allerede i Forbigående nævnt Kampen mellem Majgreven og Vintergreven. Jeg har nævnt den gamle Dame, hvis Månedyrkelse jeg skjult iagttog i min Faders Hus. Allermest forbausende er dog vel den Offerhandling, der endnu i 19. Århundrede foretoges i Kongsted på Sjælland, således som Axel Olrik har oplyst: efter Tur måtte hver af Landsbyens Gårde levere en Ko; den ledes ind i et til dette Formål udgravet underjordisk Rum, hvorefter Indgangen tillukkedes, og Landsbyens Indbyggere dansede lystig ovenpå uden at ænse det dødsdømte Dyrs angstfulde Brølen. Således kunde en fuldhedensk Offerhandling endnu i Mands Minde finde Sted kun få Mile udenfor vort Lands Hovedstad og Kulturcentrum! Tør så nogen længere nægte, at selv det uænsede Hedenskab mangen Gang har sejgere Rødder end den mest verdensomvæltende Historie?

Står dette os først klart, så vil vi hurtig skønne, at Danmark er endog særdeles gunstig stillet, når det gælder om at søge Oplysning om Hedenskabet i dets brede Lag. Thi ligesom dets Middelalder har sin Saxe Grammaticus og sine Folkeviser, to hver for sig mageløse Kilder, — således har dets Nutid sin *Feilberg* og sin *Evald Tang Kristensen,* der som Folkemindesamlere er måske endnu mere mageløse. Når vi gennemblader Evald Tang Kristensens tykke Bind, da myldrer der frem en Hærskare af lyslevende og ægte danske Myteskikkelser, — Kæmper, Trolde, Elverfolk, Nisser, Natravne, vilde Jægere, Gravsøer, Varulve, og hvad de nu allesammen hedder. Men trods alt Mylder er det ikke nogen Bænkevælling: hver Art Væsen er omhyggelig sat i Bås; ja, ovenikøbet har Evald Tang Kristensen lavet Underbåse for de særlige Virksomheder, Forklædninger og andre Omstændigheder, i hvilke de forskellige Utysker træffes. Og vi vil ikke have nødigt at kigge længe på disse Grupper, før vi skønner, at Rammerne stundom er langt fastere, end vi på Forhånd skulde ane. Nok er der tit ret flydende Grænser, og hvad der udføres af en Trold, kunde lige så godt have været udført af Elverfolk eller Nisser. Men i lige så mange Tilfælde gøres der skarpt Skel, så Folketroen viser sig at være en mytisk Naturhistorie med nøje Artssondring.

Endnu vil der kunne tænkes en Hovedindvending rejst mod den Brug, der i nærværende Bog gøres af Mytekundskabens Kilder: *gammelt og nyt findes medtaget Side om Side,* og det må let føre til uforligelige Tidsmodsætninger, — hvad man med et græsk Kunstord kalder „Anachronismer". Lad være, at Nutidens Kæmper, Trolde og Elverfolk er et Stykke fuldkommen ægte Hedenskab, — de er

dog tusend År yngre end Frey, Thor og Odin, og det kan ikke gå an sådan uden videre at ryste dem alle sammen hulter til bulter.

Som almindelig kritisk Advarsel er Indvendingen selvfølgelig særdeles vel hjemlet. Men ved nærmere Eftersyn turde den vise sig at have langt mindre på sig, end vi ved første Øjekast skulde tro.

Lad os prøve at tænke os tilbage til Freys, Thors og Odins Tid. Lad os forestille os, at vi var i Stand til at vandre om fra Bygd til Bygd og indsamle Rub og Stub som Evald Tang Kristensen i Nutiden. Når vi så agede Jagtudbyttet hjem til vore Studerekamre og gav os til at sondre det i Grupper, da vilde vi uden Tvivl møde et Syn, der slående mindede os om nærværende Værks Stofgrundlag. Nok vilde Stoffet være afgjort jævngammelt, hvad Indsamlingstidspunktet vedrørte. Men dets Oprindelse vilde frembyde de størst mulige Modsætninger. Ældgammelt og splinternyt vilde lystig hilse Goddag til hinanden fra snart sagt hver eneste Krog. Og vel at mærke: når vi forstod at tyde Julemærkerne rigtig, vilde vi snart skønne, at det ældgamle ofte havde Udsigt til at overleve det splinternye. Odin f. Ex. er som nordisk Gud en Sildefødning, yngre end Kristi Tid. Hans Gudevælde kom og svandt som en Drøm; få Århundreder var tilstrækkelige for Kristentroens Forkyndere til at styrte det i Grus. Men hans Urtype i Folketroen, Stormjætten „den vilde Jæger“, har levet hos os snart sagt fra Arilds Tid, og lever den Dag idag videre i bedste Velgående, uden i fjærneste Mon at tage Notits af sådanne Småting som Kristendommens Indførelse.

Altså har vi ikke nødigt at tage os den ængstelige Kritikers Advarsel særlig nær. Vort Hedenskab kan omtrent vælge til Løsen, hvad der står i Indledningsversene til Heibergs Laternamagica-Vise:

Komme, hvo som komme kan!
Komme Mand og Kvinde!
Skønne Rariteter man
her hos mig kan finde.
Min Laterna magica
seer I her, etcetera,
får I for en Styver,
får I for en Styver.

For den Styver skal I se,
hvad I aldrig venter:
Himmel, Jord og Helvede,
sytten Elementer,
Ånder, hugne ud i Sten,
Mennesker på fire Ben,
Køer og Får på tvende,
Køer og Får på tvende.

II. SJÆL, FYLGJE, MARE OG VARULV

Sol og Måne, Torden og Lynild, Skybrud og Stormflod fylder Naturmennesket med Ærefrygt, men vedbliver dog at stå for Sjælen som fjærne Magter. Et virkelig inderligt Trosliv udfolder sig først gennem Sjæletroen.

Men har Mennesket da en *Sjæl?* Er det andet end en Maskine? Indeholder det andet, end hvad man kan „tage og føle på"?

Disse Spørgsmål må Naturmennesket stille sig selv ligeså fuldt som Kulturmennesket. Og for Naturmennesket er der ingen Tvivl om Svaret. Som det Virkelighedsbarn, det er, kan Naturmennesket pege på mangfoldige Kendsgerninger fra den omgivende Verden: synlige Udåndinger, Drømme, Hypnotisme, Søvngængeri, Mareridt, Anelser, Fjærnfølelse, Luftspejlinger, Hildesyner (Hallucinationer). Sådanne Foreteelser er den Dag idag for en stor Del uløste Gåder, og Sjæleforskningen er delvis på Veje henimod en Synsmåde, der for 20—30 År siden stempledes som den pure Overtro. Det er da en simpel Selvfølge, at for Naturmennesket er de nævnte Erfaringer ligeså mange Indblik i Naturens Bibel: overalt møder det spejdende Øje Budskabet fra en Sjæl, der kan frigøre sig for Legemets Bånd.

De gamle Nordboer tænkte sig Sjælen i dens normale Funktioner som *kvindeligt Væsen;* alle hidrørende Ord er Hunkøn. Ordet *Sjæl* (f.) er dunkelt, medens derimod *Aand* (f.) tydelig er det samme som „Ånde, Åndedræt". Den frigjorte Sjæl hed hyppigst *fylgja,* dvs. „Følgerske". Et andet Navn for den var *hamingja,* dvs. „Legems-Hammens Indbyggerinde"; det brugtes også til at udtrykke „personlig Lykke". Endelig kunde den frigjorte Sjæl også kaldes *dís,* der mulig hænger sammen med et gammelt saxisk og tysk Ord for „Kvinde". — Mærkeligt er det, at Sjælen i Normalfunktion tænkt som Kvinde modsættes Sjælen i unormal Funktion tænkt som kønsløs: et Spø-

gelse, et Skræmsel, et Genfærd, et Utyske, et Uhyre, et Trold, oldnorsk eit skripi, jævnfør tysk das Gespenst, das Getrog (= Draug), das Scheusal = gotisk skohsl. Undertiden forekommer Spøgelser etc. også i Hankøn: Skygge, Draug, Skratte, tysk der Geist; men næsten aldrig synes deres Artsnavne at være kvindelige, — Maren danner den eneste vigtigere Undtagelse. Hvad der ligger bagved denne Fordeling af Kønnene, veed vi ikke, — vi kan kun fastslå Kendsgærningen. Mere herom i Afsnittet om Diser*).

Det var gængs Tro, at Sjælen allerede under Menneskets Jordeliv kunde færdes frit omkring, mens Legemet lå henstrakt i Søvndøs. Stundom viste den sig da med sin Ejers sande Skikkelse, — som „*materialiseret Ånd*" efter Spiritisternes nuværende Sprogbrug; men ofte eller oftere iførte den sig Dyreham, — en Forestilling, der genfindes i det gamle Grækenland og i andre Lande. Det er let forståeligt, at den valgte Dyreham mangengang legemliggjorde en af Ejerens Hovedegenskaber.

Om en Drømmefylgje fortæller et Sagn hos Longobardernes Historieskriver Paul Warnefried i 8. Århundrede. Frankernes Konge Guntram lå en Gang og sov, mens en af hans Hirdmænd vågede ved hans Side. Da så Hirdmanden, hvordan der kom et Krybdyr frem af Guntrams Mund. Det fjærnede sig rask fra hans Leje, mens Hirdmanden fulgte efter for at se, hvor det vilde hen. Efter en Stund nåede de en Bæk, hvor Krybdyret løb rådvild frem og tilbage, forgæves søgende et Overgangssted. Da tog Hirdmanden sit Sværd og lagde det over Bækken, hvorpå Krybdyret løb over på den anden Bred og fjærnede sig. Hirdmanden biede, til det kom igen; derpå fulgte han det tilbage til Sovepladsen og så, hvordan det løb ind i Guntrams Mund. Lidt efter vågnede Gunnar og sagde: „Hør, jeg havde en mærkelig Drøm. Jeg var på Vandring og kom til en mægtig Strøm, hvor jeg først forgæves søgte et Overgangssted. Omsider kom jeg til en stor Stålbro, og ad den nåede jeg over på den anden Side." Og Guntram fortalte videre, hvordan han var kommen ind i en Hule med store Skatte af Guld og Sølv. Siden lod han grave i Jorden efter den skjulte Skat og fandt den virkelig.

Samme Sagn har Evald Tang Kristensen opsamlet mange Steder i Nutidens Danmark, på de fleste Punkter nøje overensstemmende. Her skal fortælles, hvordan det er meddelt af Jens Bertelsen i Vole.

*) Religionshistorikerne skelner den til Legemet knyttede Sjæl fra den frigjorte Sjæl (Psyche), der atter deles i „Åandesjæl" og „Skyggesjæl". Det er vel ikke udelukket, at de forskellige oldnordiske Navne har noget at gøre med sådanne Adskillelser, men praktisk spiller det ingen nævneværdig Rolle.

Fire Karle gik og slog i en Eng. Der var en Bæk, der gik ned ved Engen, og så var der en Bakke ved den anden Side af Bækken. Nu var det sådan en Varme den Dag, og så lægger de dem til at sove deres Middagssøvn. Mens de nu ligger der, var der een af dem, der ikke var falden i Søvn. Da seer han, at der kommer en hvid Mus op af den andens Mund og render ud i Engen og væjtrer hen ved Bækken. Nu var den ikke bredere, end at et Menneske kunde forresten springe over den. Så render han hen og tager hans Hjølle (Le) og lægger Bladet over Bækken. Da Musen kommer til den, går den over på Hjøllen, og Karlen bliver jo ved at se efter den. Den går over til Bakken og ind i et Hul dér. Da den havde været der inde lidt, kommer den tilbage igen. Karlen bliver ved at passe på den. Den går det samme Strøg over Bækken og hen til den anden Karl og ind i hans Mund. Så vågner han og siger: „Å, a har da haft en forfærdelig sær Drøm." De spørger ham efter, hvad han da havde drømt. Ja, han drømte, at han var ude på en Tur, og så kom han for noget Vand, som han ikke kunde komme over. Men så var der een, der havde slået en Jærnbro for ham, og der gik han over på. „Så tykte a, a kom ind i en Bakke, og der var så mange Penge, så mange Penge, te det var magesløs; de var gravet ned der." Ved den Fortælling kom den første Karl nu i Tanker om, at det var hans Ånd, der var gået af ham; og så gav de dem til at grave ind i det Hul og kom til en Jærngryde der inde fuld af Penge. De byttede Skatten imellem sig, og så blev de rige alle fire.

En *Egenskabsfylgje* kommer til Syne i Sagnet om den danske Kæmpe Bødvar Bjarke. Hans Tilnavn vil sige „lille Bjørn" og sigter til hans mægtige Kræfter; dem viede han Skjoldungkongen Hrolv Krake, i hvis Hird han tog Tjeneste. Dengang havde Hrolvs Halvsøster Skuld sået Strid indenfor Skjoldungætten; hun, der bar Ættens Navn, står her som dens Ulykkes-Dis, den indbyrdes Kiv.*) Hidset af Skuld, sneg Hjartvar sig i Land på Sjælland med en mægtig Hær og kom bag på sin Frænde Hrolv i Lejre, — „tog Hus på ham", som det hedder på gammelt nordisk Mål. Hrolv og hans Hird lå trygge i dyb Søvn; Bjarke sov tungest af alle. Ene Hjalte var vågen og blev den fremrykkende Fjende vaer. Da istemte han en Opsang for at vække sine Fæller til den sidste Strid for Kongen, — den Opsang, som siden blev kendt under Navnene „Huskarlevækning" eller „Bjarkemål", og som blev så navnkundig, at den kvædedes af Skjalden Thormod Kolbrunarskald for Olav den Helliges Hær lige forud for Slaget ved Stiklestad.

Dag er op kommen,
Hanefjer dønner;
Tid er for Trælle
at træde til Arbejd.

*) Derom mere Side 60.

Vågner, vågner,
Vennernes Skare!
Alle I ypperste,
Ædlingens Følge!
Vågner ej til Vin
eller Vivs Tale,
heller til Hildes
hårde Leg!

Da vågnede Hrolv og hans Kæmper, hærklædte sig og fylkedes til Strid. Kun Bjarke blev stadig liggende, tungt sovende og ligesom magtstjålen. Kampen yppedes ved Borgeleddet, og Hjartvar trængte frem med Overmagt. Hvor Striden rasede hårdest, der øjnede man *en stor Bjørn* på Hrolvs Side, og for den kunde ingen holde Stand. Dog var Overmagten så stor, at Hrolv faldt med mange af sine bedste Mænd. Da sprang Hjalte ind i Borgen for ved Arnen at hente en Brand til at tænde den med; dér fandt han Bjarke liggende i dyb Søvn, og råbte til ham:

Bier du end, Bjarke!
Binder dig Søvnruner?
Gak nu ud med mig,
før dig Ild nøder!
Bjørn med Brand jages
og nu med Bål Fjender:
Buret højt blusser,
og Borgen snart styrter.

Så vendte Hjalte tilbage til Kampen, men Bjarke kom stadig ikke. Efter en Stund løb Hjalte atter hen til hans Leje og kaldte på ham, højere og heftigere end før: Tredje Gang, Bjarke, jeg byder dig ud! Da svarede Bjarke:

Hrolvs Måg, Hjalte,
skarpt du hidser;
men til stort Ord
skal Stordåd svare.
Bi, mens Bjarke
Brynjen spænder;
andet han nu agter
end inde at brænde.

Så styrtede Bjarke ud imod Fjenderne og hug til med begge Hænder. Men i samme Stund forsvandt den Bjørn, der indtil da havde stridt på Lejrekæmpernes Side, og ingen Manddom kunde længere fri dem fra at bukke under for Overmagten. — Der siges i Sagaen intet nærmere om, hvordan det hang sammen med Bjørnens Til-

synekomst og Forsvinden, men enhver kan skønne, at den var Bjarkes Fylgje, der stred i hans Sted.

En *Flerhed af Fylgjer* omtales i et islandsk Sagn i Eddaen. Kong Helge var en vældig Kriger. Han drog til Kong Eylime og bejlede til hans Datter Svava. De gav hinanden deres Tro og holdt overmåde meget af hinanden. Svava var hjemme hos sin Fader, men Helge var på Hærtog. Svava vedblev at være Valkyrje. Hedin var hjemme hos sin Fader, Kong Hjørvard i Norge. En Juleaften gik Hedin alene hjem fra Skoven; da traf han på en Troldkvinde; hun red på en Ulv og havde Slanger til Tømme, og hun tilbød Hedin at følge ham. Men han viste hende fra sig. Da sagde hun: „Det skal du undgælde for ved Bragebægeret!" — Om Aftenen blev der aflagt Løfter. Den hellige Galt blev ført frem; den lagde man sine Hænder på, og så aflagde man sit Løfte ved Bragebægeret. Hedin svor, at han vilde tage Eylimes Datter Svava, sin Broder Helges Brud. Men bagefter angrede han det så stærkt, at han vandrede bort ad vilde Veje, ned til sydlige Egne, hvor han traf sin Broder Helge.

Helge sagde:

Vær hilset, Hedin!
Hør, kan du sige mig
Nyt? Hvad veed du
fra Norges Rige?
Hvi er du, Drot,
vel dreven fra Landet,
og er ene kommen
os at finde?

Hedin svarede:

Jeg er ej, Drot,
bleven dreven fra Lande.
Jeg bærer meget
mørkere Kvide:
jeg har kåret
din kongebårne
Brud ved Brages
Bæger nylig.

Helge sagde:

Dadl ej dig selv!
Thi Sandhed kan vorde
de Løfter, vi begge
loved ved Øllet.

Mig har en Stridsdrot
stævnet til Møde,
om trende Nætters
Tid skal jeg komme.
Hvis det ender så,
at jeg atter ej kommer,
må det blive dit Gode,
om Guderne vil det.

Hedin sagde:

Du sagde, Helge,
at Hedin fortjente
Godhed og store
Gaver fra dig.
Men dig sømmer bedre
dit Sværd at rødne,
end Fred at give
dine Fjender.

Helge havde talet, som han gjorde, fordi han anede sin forestående Død, og at hans Fylgjer havde opsøgt Hedin, dengang da Hedin så Kvinden ride på Ulven:

> På Ulven red
> ved Aftenstide
> hun, som tilbød
> Hedin at følge.
> Hun vidste, at Døden
> vente skulde
> Siglinds Søn
> på Sigersletten.

Der var en Konge ved Navn Alv, Hrodmars Søn; han havde stævnet Helge til Strid på afmærket Kampplads på Sigersletten med tre Nætters Frist. Der yppedes en mægtig Strid, og i den fik Helge Banesår.

I dette Sagn har den ene Helt en Flerhed af Fylgjer: en Kvinde, en Ulv og to Slanger. Også andensteds træffes en sådan Flerhed, f. Ex. i det norske Baldersagn hos Saxe, hvor tre Møer daglig tillaver den Livselixir, der skal skærme Balder. Mærkeligt er det, at Helges Fylgjer tilbyder at følge en anden Person, altså egentlig synes at svige deres rette Ejer; en sådan Udvikling af Fylgjetroen kan dog måske nok forstås, hvad vi her ikke nærmere skal drøfte. Hovedsagen er det Forhold, at en Persons Fylgje kort før Dødsstunden tænkes at gæste en af hans næreste Frænder eller Venner. Denne Forestilling har vor „oplyste Tid" indtil for få År siden affærdiget som den pure Overtro. Men de nyeste Forskninger har afsløret, at „Overtroen" i dette Tilfælde så dybere end den „kritiske Videnskab": thi det er nu en fastslået Kendsgerning, at den Døende i Dødsstunden kan vise sig for sine fjærntboende Kære uden at bindes af såkaldte fysiske Hindringer. — Da Fylgjetroen altså har sin Rod i Kendsgærninger, er dens Fortsættelse indtil Nutiden så selvfølgelig, at den knap kræver at påpeges.

Medens Fylgjer i Folketroen hører med til Menneskets normale Natur, rummer disse Sjælevæsener også visse uhyggelige Udartninger, der leder Tanken hen på Troldfolk, nemlig Maren og Varulven.

Maren er skabt af Mareridtet, allerede i urgammel Tid: den genfindes hos de slaviske Folk som *Mora*. Den norske Skjald Thjodolf fra Hvin synger i 9. Århundrede om, hvordan Maren dræbte en mytisk Sveakonge ved Navn Vanlande:

Men på Vej
til Viljes Broder (= Odin)
onde Vætter
Vanlande førte,
da træde skulde
troldebårne
Hexekvinde
Hærmænds Herre.
Og han brændte
på Skutas Bred,
den gavmilde Mand,
hvem Maren kvalte.

Skønt Skjalden her allerede for tusend År siden opfatter Maren som et overnaturligt Troldevæsen, fastholder dansk Folketro den Dag idag den oprindeligere Tanke, at Maren er en Slags menneskelig Fylgje. Per Hjulmand mente, fortæller Evald Tang Kristensen, at Menneskets Sjæl kunde forlade Legemet i Skikkelse af en Mus eller sådant et Dyr. Det kaldte han for en Mare, og den foer på Mennesker eller Heste, redte dem ilde til og filtrede Hestenes Manke til Marelokker. En anden skulde slå en Spand Vand over dens Hoved, så stod den i Menneskeham og jamrede sig og havde ofte mange Mil at gå hjem. Meddeleren P. L. J. siger: når Piger kryber tre Gange gennem en Horseham i Fandens Navn, så skal de i Ægteskab ikke mangle Brød til deres Børn, men det første bliver også en Mare eller Varulv.

Marens Væsen forklares ofte således, at det er een, som man ikke kender, men dog på en Måde er elsket af. Den kommer særlig til Folk med sammengroede Øjenbryn, eller også har Marenaturen hjemme hos den Slags Folk, — altså de samme, som Folketroen regner for Varulve.

Sædvanlig tænkes Maren som Kvinde. Hun er i de fleste Tilfælde Fylgjen af en elskovssyg Ungmø; men undertiden kan også en Moder i Marens Skikkelse plage sin bortrejste Søn. — Der findes dog også Marer af Hankøn, hvad der er næsten nødvendigt, når den mareredne er en Kvinde. Ret ofte optræder Maren som en sort Pudel; og Abenavnet Marekat tyder vel på, at den stundom kan give Gæsteroller i Katteham.

Et Middel mod Mareridt er at skrive tre Marekors på sit Lagen, dvs. femoddede Stjærner. Andre Råd er: at stille sine Sko bagvendt foran Sengen, at sætte skarpt Stål foran den, eller en Pind for det Hul, hvorigennem Maren er fløjet ind. Thi Maren må blive og vise sig i sin Menneskeham, hvis den såres til Blods, eller hvis der sættes en Pind for dens Undvigen.

Niels Andersen i Ørslev ved Skelskør fortæller: Der var en Karl, som Maren red hver Nat. En Morgen borede han et Hul i Døren, stoppede alle Sprækker og lavede en Pind, der passede nøje til Hullet i Døren. Så sagde han til Drengen om at sætte Pinden i Hul-

let, når han hørte Stønnen fra Sengen; thi Karlen vilde fange hende. Om Morgenen stod der også en nøgen Kvinde med en Tot Uld på Ryggen. Men Karlen vidste ikke, at når man fanger Maren, kan man ikke blive hende kvit, og så måtte han gifte sig med hende. — — I andre Fortællinger om den fangede Mare hedder det, at hendes Ægtemage engang fandt på at tage Pinden af Hullet og vise hende, hvor hun var fløjet ind, og da var hun borte i samme Nu.

Om en mandlig Mare fortælles af en Pige fra Sjælland. Mens hun var ung, kom det al Tid over hende, at det klemte hende om Natten, og det trykkede forfærdeligt. Hun talte nu med en klog Mand om, hvad hun skulde gøre ved det. Han sagde, at når det kom næste Nat, skulde hun ligge vågen, og når hun mærkede det ved Fødderne, skulde hun sige: „Hvis du vil tale med mig, så kom imorgen igen Klokken så og så!“ Nu skulde hun til at prøve Rådet, men hun kunde ikke holde Øjnene oppe og faldt som i en Slum. Alligevel mærkede hun dog, at det kom, og fik så megen Magt, at hun fik Ordene sagt. Ved det Klokkeslet, hun havde nævnt, var hun inde i Kostalden at malke, og da kom der virkelig en Karl, som tjente i Nabogården; han havde rendt længe efter hende alle Steder. Da hun nu så ham, blev hun meget fornærmet og sagde: „Tag du og rup af ud! hvad står du her og gaber på mig efter?“ Siden kom det aldrig, og den kloge Mand sagde siden, at nu havde hun frelst ham fra det.

Varulven er en Fylgjetype nær i Slægt med Maren; de sammenstilles ofte i Folketroen. Navnet, tysk „Werwolf“, vil oprindelig sige „Mand-ulv“, men den danske Form er vist sammenblandet med „Varg“ dvs. „Ulv“. Opfattelsen af de Personer, der regnedes for Varulve, er noget forskellig; sommetider hedder det, at de lå hen timevis i dyb Søvn og efter deres Opvågnen fortalte om de Gerninger, de havde udført i Ulveham; sommetider hedder det, at de virkelig ejer Evnen til at forvandle sig til Ulve, og ved denne Egenskab sættes de i Klasse med Troldkarle og Troldkoner. Et ydre Tegn på Varulven er de sammengroede Øjenbryn; den eftertragter særlig Fostret i Moders Liv. Efter alt at dømme er det blot en Fylgjetype, der ved at krydses med Trolddomskunst er blevet til noget for sig selv.

Om Varulven handler en Folkevise, som er udbredt over hele Norden.

Ridderen og den stolte Jomfru
    — der driver Dugg, falder Rim —
de legte Guldtavel i deres Bur.
    Så råde Gud, når vi findes!

Den første Tærning, på Tavelbord randt,
Hr. Peder tabte, liden Kirstin vandt.

Den anden Tærning, på Tavelbord randt,
den Jomfru tabte, og Ridderen vandt.

Han klappede hende ved hviden Kind:
„I mindes, liden Kirsten! nu ere I min!"

Han satte liden Kirstin på sit Skød,
så gav han hende det Guld så rød.

Liden Kirstin hun drager de røde Guldbånd,
end vrider den Jomfru sin hvide Hånd.

„Hvad heller sørger I for Sadel og Hest?
eller sørger I for, jeg haver eder fæst?"

„Selv haver jeg både Sadel og Hest,
jeg sørger ikke for, I have mig fæst.

Men det var mig spåt så liden en Mø:
den vilde Varulv skulde blive min Død."

„For den Varulv, du bær ingen Fare!
selv skal jeg dig vogte og vare."

Men det stod så et År omkring:
liden Kirsten blev med så liden en Kind (Foster).

„Hør du, liden Kirstin, både fager og fin!
en Elskovens Vise du kvæd for mig!"

„Jeg er mig så trang for Brysten min:
jeg gider ikke sunget så lystelig."

„Est du så trang for Brysten din,
du skynd dig snarlig af Bure min!"

„Jeg tør ikke så silde gennem Lunden fare,
den vilde Varulv tager på mig vare."

„Da tag du mit gode Sværd ved Side!
så frit måt du gennem Lunden ride."

Liden Kirsten ganger i Stalde,
hun skuer de Foler alle.

Hun skued den brune, hun skued den grå,
den fagreste lagde hun Guldsadlen på.

Men dér hun kom i tykken Ris,
dér blev hun da Gråulven vis.

Og dér hun kom til Stætte (Stenten),
Gråulven der hende mødte.

„Min kære Ulv, bid ikke mig!
min Silkelinde giver jeg dig.“

„Mig er ikke om din Silkelind:
jeg kommer så sjælden i Kirken ind.“

„Gråulven! Gråulven! du bid ikke mig!
alt mit røde Guld det giver jeg dig.“

„Min Moder hun var en Ulv så grå:
hun bar end aldrig det røde Guld på.“

„O, min kære Ulv! du bid ikke mig!
min gode Gangere giver jeg dig.“

„Jeg passer ikke på din Gangere god:
jeg drikker langt heller dit Hjærteblod.“

Liden Kirsten hun var så snild i Sind:
hun red så rask under grønne Lind.

Liden Kirsten klavred i Lindetop:
„Gråulv! her hinder du aldrig op!“

Gråulven tog til at tude,
det hørte de Ulve dér ude.

Der sankedes sammen en Ulvehær,
de sankedes under de Lindetræer.

De Ulve kaste op Muld med Klo,
til de finge Linden op med Rod.

Liden Kirsten jamred så såre,
det hørte Hr. Peder til Gårde.

Liden Kirsten gav så højt et Hvin,
det hørte Hr. Peder i Bure sin.

Hr. Peder sprang til Ganger rød,
han red så fast, som Fuglen fløg.

Så fast han red og rendte,
sin gode Ganger han sprængte.

Men dér han kom udi Rosenslund,
dér møder han Ulven med Barnet i Mund.

Hr. Peder han sit Sværd uddrog,
den vilde Varulv han isønder hug.

Han fandt ikke af den væne Viv
uden Silkesærk og blodigt Hviv.

Hr. Peder han var den Død vel værd:
han faldt neder på sit eget Sværd.

Han satte sit Sværd imod den Jord,
— der driver Dugg, der falder Rim —,
og Odden rørte hans Hjærterod.
Så råde Gud, når vi findes!

En Slags Afart af Varulven er *Berserken* ɔ: „Bjørne-Særken", — en Kæmpe, der stundom får de Anfald, som kaldes Bersærkergang: da slår han alt i Stykker, Fråden står ham ud af Halsen, han bider i Skjolderanden, brummer som en Bjørn, glammer som en Hund, hyler som en Ulv. I sin Tid plejede nordiske Konger at holde flere af den Slags Kraftmennesker i deres Huskarleflok.

Fra den skæbnekårne Varulv er der kun et Hanefjed til de Folk, der har det i deres egen Magt at optræde som Varulve eller under andet Hamskifte for på den Viis at lade deres Sjæles overnaturlige Kræfter volde Medmennesker Meen.

Derom er der mangfoldige Sagn fra Nutiden. Niels Kr. Jensen fra Fredbjerg fortæller f. Ex. følgende. Der var en Mand og en Karl, som gik i Heden og grov Tørv ved Siden af Kæret. Så siger Manden til Karlen: „Vi vil have os en ordentlig Søvn idag, for det tilkommer Tørvegravere." Den Mand, han var meget Uvenner med hans Nabo. Denne havde et Føløg, som stod med sit Føl i Nærheden. Som de nu har lagt dem til at sove, så rejser Manden sig op og går hans Vej, men Karlen lægger Mærke til, at Manden blev henne. Han troede, at han var gået hen at arbejde, men så seer han, at der kommer en Helvedes stor Ulv, og den springer på Føllet. — Så tænkte Karlen: „Da var det dog sørgeligt, skulde den nu gå hen og splitte Mandens Føl ad". Dermed griber han hans Lyngle og vil hen og redde Føllet, men ved det han kommer, så river Ulven Struben ud af Føllet, og han fik nok Ulven jaget derfra, men Føllet var jo dødt. Karlen havde så ondt af det og gik og så sig om, og Manden var henne, og ingen var at se. Han tænkte på at gå hen til Naboen og sige ham, at Føllet var dødt. Men imidlertid seer han, at Manden,

han grov Tørv med, kom op fra den venstre Side af Bakken, hvor de havde lagt dem. „Hvor har I været henne?“ siger Karlen. „Tu a har været for mig selv på den anden Side“. — „Nej“, siger Karlen, „det er Løgn, og du er en Varulv og en Djævel, og a er Vidne til, at du har split Mandens Føl ad“. Lige så snart det er åbenbart, så kan de ikke blive det mere, siger Sagnet.

Lykkes det ikke at få sådanne abnorme Tilbøjeligheder bremset, ender de pågældende som *Troldmænd* og *Troldkællinger*. Det er et Folkefærd, der i den barnlige Folkefantasi spiller en stor og uhyggelig Rolle*).

Om dem siges, at de er „ham-ramme“, dvs. „kraftige til at skifte Ham“. Egentlig må det vel kaldes en Misforståelse, når vi tænker os, at Hamskiftet lige fra første Færd altid var en *Forvandling*, det vil sige noget, som almindelige Dødelige aldeles intet kendte til. Det særlige ved Troldmennesket var vel oprindelig blot dette, at det ikke var bundet til at lade sine Fylgjer optræde i en Slags Drømmetilstand, men at det med fuld Sjælsklarhed kunde sende dem, hvorhen det vilde; og da Fylgjen oprindelig sædvanlig tænktes i Dyreham, var det en Selvfølge, at den ved sådan pludselig Udrykning måtte forekomme som en Forvandling af sin Ejer.

Blandt alle Typer for Folketro står Forestillingen om Fylgjen som en af de livskraftigste, og det med god Grund, fordi det i de nyeste Tider har viist sig, at denne Forestilling ikke udelukkende grundes på Overtro. Her har Hedenskabet, kan man sige, sejret over den kritiske Videnskab. Og de klogeste må nøjes med at sige, at de afventer, hvad der vil komme ud deraf.

*) Nærmere se Afsnit XI.

Dysse tegnet af Thomas Lundbye.

III. GRAVSKIKKE

Som allerede nævnt: de høje Himmelmagter indgød Fortidsmennesket Ærefrygt og ledede dets Liv på mange Måder; men de greb dog ikke så dybt ind i Hverdagslivet som Spørgsmålet om Forholdet til Slægtens Afdøde.

Når Slægtsmedlemmet var dødt og jordfæstet, da rejste sig det Spørgsmål: *hvad bliver der nu af Sjælen?* I levende Live har den kunnet færdes frit omkring som Fylgje; hvor dvæler den nu, da dens jordiske Hylster er faldet sammen? Er den i det hele taget tilstede? Hvad tager den sig for? Hvad kræver den til sit Ophold og til sin Husvalelse?

Slige Spørgsmål rejstes, og de fik forskellige Svar i de forskellige Tidsaldre.

Den *ældre Stenalder* kendte ikke nogen særlig udpræget Tro på et Liv efter Døden, i Danmark ikke mere end andensteds i Europa. Ligene jordfæstedes enkeltvis uden synderlig Omhu og kun løst tildækkede.

Da fødtes en *ny Tro,* fjærnt i Østerland, hist ved Middelhavets

inderste Vige, hvorfra henved 2000 År senere Kristendommen skulde udbrede sig nordpå gennem Landene. En myndig Røst hørtes tale til de Efterlevende, der sørgede over deres Døde:

„Se, Menneskebarn, din Frænde er ikke død. Han lever; han er blot gået ind til en ny Tilværelse. Derfor klag ikke! Og skam dig ved at stede den hedenfarne til Hvile, som man slænger et styrtet Øg i Ådselkulen! Byg ham en Bolig, værdig hans Vælde! Lad den knejse, mægtigere og fastere end nogen Borg, rejst for de Levende! Lad den bygges for Evigheden“!

Folket lyttede og tog ved Lære; og dermed oprinder de store stensatte Fællesgraves Tidsalder. Først byggede der Dysser; siden steg Kunsten, og Gravene blev endnu stoltere. Så rejstes de Mindesmærker, der endnu fylder Efterverdenen med målløs Undren Tusender af År derefter, ja, uden Mage i nogen Tidsalder. I Ægypten knejser Pyramiderne, Faraonernes Gravslotte; i den græske By Mykene findes den skønne Kuppelgrav, som i gængs Tale har fået Navnet „Kong Atreus' Skatkammer“.

Søfarten bredte den fremskredne Sjæletro og Gravbygningskunst fra Folk til Folk, stedse videre frem. Først fulgte den Middelhavet til Spanien, og derfra skyllede Atlanterhavets Vover den til Gallien og Brittannien. Omsider nåede den derfra til Danmark, og her kom denne Kulturforms egentlige Hovedsæde i Nordeuropa til at ligge. Danmark blev i Løbet af den yngre Stenalder fuldstændig omvendt; medens det i Sverige, Norge og Tyskland kun var enkelte tilstødende Strøg, der tog mod den nye Lære og Skik.

Dyssen blev så udbredt i Danmark, at den for senere Tider kom til at stå som Landets Vartegn; Side om Side med Kampestenskirken sees den på folkelige Tidsskrifters Hoved, og også en af vore nyeste Pengesedler indrømmer Dyssen en Hædersplads. Den var ligeledes et Yndlingsæmne for en af vore allerdanskeste Kunstnere, Thomas Lundbye. — *Kuppelgraven* fik i Danmark Navnet *Jættestue,* dels fordi Efterslægten troede den rejst ved Jættekraft, dels fordi Gravboen ofte tænktes som en Jætte, en Bjergmand. — Sammenlignet med de skønne og smagfulde Kuppelgrave i Mykene falder den danske Jættestue unægtelig igennem. Men det må huskes, at Kuppelgravenes Bygmestre rådede over en rigt udviklet Broncealders-Kultur, medens Jættestuernes Bygmestre var Folk med næsten ingen andre Redskaber end Tove, Løftestænger og Stenkiler. I Forhold til det ufuldkomne Værktøj bliver det næsten et Vidunder, at vore Forfædre har kunnet rejse slige Bygninger. Ikke mindst undres vi over det Tankearbejde og Håndelag, der krævedes for at tumle

Dæksten på ti-tolv Fods Længde og fem Fods Tykkelse. Det er et forbausende Snille, der er opbudt for at fordele Trykket rigtig på Bærestenene; selv i Nutiden vilde det gøre en dygtig Bygmester Ære.

Til Gravskikken i den yngre Stenalder hørte iøvrigt, at der medgaves den Døde forskelligt Løsøre, Værktøj, sjældnere Våben, men fremfor alt Kar med Føde. Dermed tilkendegives tydelig, at Graven tænktes som den Dødes Hus, hvori han fortsatte sit Liv under en anden Tilværelsesform. Der synes ikke at forekomme Spor af Ligbrænding.

Slutningen af Stenalderen ændrede Gravskikken påny. Istedenfor de vældige Møgelstengrave indførtes *Kistegrave* af mindre store Stene; de var foreløbig fremdeles Fællesgrave, men ved Tidsrummets Slutning brugtes også Kistegrave, der kun rummede et enkelt Lig. Gravgodset var i det hele sparsommere end før; Våben spillede en større Rolle, medens Spisekarrene aftog i Tal. Sophus Müller mener, at den ændrede Gravskik må forklares ved en Ændring af Sjæletroen. „Graven er nu ikke længere den Dødes Hus, hvori han tænkes på en Måde at fortsætte sit Liv; det er kun et Gemme for Legemet, som man vil skaffe et uforstyrret Hvilested. Liget jordfæstes på kærlig Måde og med Ærefrygt for den Døde; men man har mistet Troen på, at selve Legemet, så at sige, lever videre, og i Stedet derfor kan det antages, at der allerede er fremkommet den ædlere Forestilling, at det alene er Sjælen“.

Den *ældre Broncealder* fortsætter med Stenkister for enkelte Lig. Men snart vcxer Højene i Størrelse; der indføres *Egekister*, og Gravgodset bliver atter rigeligere.

Derefter foregår en af Gravskikkens store Omvæltninger: *Ligbrænding* indføres; det vil med andre Ord sige, at der skeer et nyt, gennemgribende Trosskifte. Som altid udgår Stødet fra sydligere Lande, omend langtfra alle Sydboer følger Trop; som man veed, fortsatte både Ægyptere og Semiter uforstyrret med at jorde Ligene ubrændte, og den nye Skik fandt fortrinsvis Indpas hos den jafetiske Folkeæt fra Atlanterhavet til Indien. Dens nærmeste Gennemgangsled på Vejen til Norden var Landene nord og øst for Karpaterne. Tiden for Ligbrændingens Opkomst kan i Syden vel sættes til omkring År 1000 før Kristus. Medens Kuppelgrave med ubrændte Lig var eneherskende i Grækenland omkring Midten af det andet Årtusende før Kristus, kender Homers Digte ingen anden Gravskik end Ligbrænding ved Skildringen af Tilstanden 5—6 Århundreder senere. Iliaden udmaler omstændelig Patroklos', Hektors og Achilleus' Bålfærd. Odysseen siger: „Når Liget forlader Legemet, holder Senerne ikke længere Kødet og Benene sammen; Ilden opæder dem,

men Sjælen flyver bort". Andensteds hedder det, at Bålet frigør Sjælen, der hidtil pint og jamrende ikke helt har kunnet forlade det døde Legeme; derefter drager den i Fred til Dødsriget Hades, hvorfra den ikke vender tilbage. —

Skikken kræver, at den Dødes Aske omhyggelig renses for Slakker og Jord og derpå nedlægges i en Urne; denne Regel genfindes over hele det jafetiske Område, — i Norden, i Grækenland og i Indien.

Et mærkeligt Minde om ældre Tids Tankesæt ytrer sig deri, at Urnen ofte er en såkaldt „Husurne", det vil sige en Efterligning af en Menneskebolig. Graven opfattes altså på en viss Måde stadig som den Dødes Hus, omend kun sindbilledlig. Det er en af den Slags sædvanemæssig fortsatte Selvmodsigelser, som den fremadskridende Udvikling så ofte medfører. I andre Tilfælde forsynes Urnen med menneskelige Ansigtstræk.

Ligbrændingen spores i Danmark ved Broncealderens Indledning, men almindelig blev den først henimod dette Tidsrums Midte. Siden holdt den sig her til Kristi Tid og i mange Egne flere Århundreder længere.

Siden *Jærnalderen* eller ialfald siden Kristi Tid hersker der imidlertid en Usikkerhed i Gravskikken, som genfindes i sydligere Egne. Landet lå tydelig åbent for Indflydelser fra forskellige Kanter, og ingen af dem kunde afgjort vinde Herredømmet. Og man synes for en Tid at have tillagt Gravskikken mindre Vægt end før.

Bornholm indtager en viss Særstilling. Fra Jærnalderens Indledning og til Folkevandringstiden hersker her den Skik, at jorde Ligene i *Brandpletter*, den Tids Masse-Kirkegårde. Asken nedgraves her uden Urne og uden at være renset for Kul og Jord; Gravgodset er med Flid brækket, bøjet eller på anden Måde ødelagt, — en Skik, som genfindes i Offerfund (Solvognen fra Trundholm, den himmerlandske Offerkedel etc.). Det øvrige Danmark har kun Brandpletter i enkelte Strøg; derimod er de hyppige i det østlige Nordtyskland. De synes at have udbredt sig til Danmark fra Syøsteuropa.

Vestjylland, Sønderjylland og Holsten har i den ældste Jærnalder *Urnegrave* i små flade Høje; Urnerne har regelmæssig fået knækket den ene Hank eller begge Hankene, hvad der svarer til Gravgodsets Ødelæggelse i Brandpletterne.

Siden Kristi Tid bliver det atter hyppigere at jorde Ligene *ubrændte*. I den nordligste Del af Vendsyssel bruger man hertil de fra Stenalderen nedarvede *Stenkister*, der også fremdeles holder sig i Sverige. Grave med ubrændte Lig er endvidere fremherskende på Sjælland; på Låland optræder de jævnsides med Brandpletter.

Gravgodset kendemærkes hyppig ved rigelig Opdækning af Spise- og Drikkevarer; man har allerede dengang haft Forestillinger i Smag med dem, der senere ytrer sig gennem Fortællingerne om Gilderne i Valhal og hos Dødsgudinderne Hel og Ran.

Siden c. År 200 efter Kristus sees Norden modtage en ny Strøm af sydlandske Forestillinger om Livet efter Døden. De Afdøde tænkes at føre et uvirksomt *Skyggeliv* i Underverdenen, og for at få Adgang, må de udrede en Mønt til Underverdenens Portner og Færgemand, ham, der i den græske Gudelære bærer Navnet Charon. Exempelvis findes „Charonspenningen“ stukken ind mellem den Dødes Tænder i en sjællandsk Grav uden Våben; et lignende Fund er gjort på Gotland.

Færgningen til Underverdenen spiller endnu ikke nogen særlig stor Rolle i græsk Tro; Grænsefloden Styx er nok tågefyldt og uhyggelig, men tænkes næppe som noget særlig bredt Vand. Vesteuropas keltiske Folk er derimod mere tydelig optagne af Tanken om Sjælefærgning eller Sjælesejlads. I Sydgallien var det endnu indtil langt ind i Middelalderen en udbredt Tro, at de Døde færgedes ned ad Rhonefloden. Fra Nordgallien meddeler den græske Historiker Prokop i 6te Århundrede efter Kristus en Fortælling om lignende Forestillinger. På Kysten boer, siger han, under frankisk Styre en Del Fiskere og Bønder, som fra Arilds Tid er fritagne for alle Skatter og Afgifter mod at færge de Afdødes Sjæle over til Brittannien. Færgefarten røgtes i en viss Orden, og den, hvis Tur det er, lægger sig til at sove i Tusmørket. Ved Midnatstid bankes der på Døren, og klangløse Stemmer kalder ad ham. Han står da strax op og går ned til Strandbredden, hvor der ligger tomme, fremmede Både. Når Færgemanden kommer ombord, kender han Båden fyldt af Rejsende, så dens Rand knap er en Fingersbred hævet over Vandet, men han seer ingen. Så støder han fra og lander efter en Times Forløb på den modsatte Bred, skønt han med sin egen Båd vilde bruge et helt Døgn til Overfarten. Næppe rører Båden Land histovre, så stiger Færgegæsterne ud, og den lettes øjeblikkelig, så den kommer til at ligge højt på Vandet. Men heller ikke da seer Færgemanden noget Væsen; han hører kun en Røst, der højt og klart spørger enhver af de landstegne om Navn og Fædreland. Kvinder siger deres Husbonds Navn.

Blandt så mange nordiske Lån fra Gallien og Brittannien var også Sagnet om de Dødes Færd over Vandet. Da Nordboernes Saga siden Folkevandringstidens Slutning blev så fuld af Vikingetog, var slige Forestillinger selvskrevne til at optages af dem. Blot er der endnu

Strid blandt de Lærde om, hvorvidt Dødefærgning eller Dødssejlads på nordisk Grund nogensinde blev en Skik, der tænktes udført i det virkelige Liv.

Ret nær ved de galliske Færgningssagn ligger et jysk Nutidssagn om Bjærgfolks Flytning; da Bjærgfolk ofte er Udtryk for Afdødes Ånder, er det vel også her Sjælefærgningen, der stikker under. Til en Fisker ved det sallingske Færgested „Pinen“ overfor Øen Mors kom der engang ved Nattetid nogle Bjærgmænd, fortælles der. De bød ham en Skæppe Penge, om han vilde lade sin Båd gå frem og tilbage over Sundet hele Midsommernat. Manden var fattig og lod sig ikke det gode Tilbud sige to Gange. Til den aftalte Tid kom en Fremmed og mindede ham om hans Løfte. Fiskeren var strax rede og fik Ordre til at gøre alt istand og sejle afsted, når det krævedes. Buddet kom, og Fiskeren vedblev hele Natten at sejle frem og tilbage mellem begge Bredder uden at kunne se sine Færgegæster. I Dagningen blev der stor Larm og Uro på den modsatte Bred, og dermed var Fiskeren fri. — Efter et andet Sagn endte det med, at Bjærgmanden satte sin Lue på Fiskerens Hoved, og da kunde det menneskelige Øje se Stranden fyldt med Underjordiske.

Et navnkundigere og helt ufordunklet Sagn om Dødefærgning findes i Eddaens Stykke om Sinfjøtles Død. Der fortælles først, at Sinfjøtles Stifmoder bød ham et Horn med Edder i. Sinfjøtle drak og var på Stedet død. Hans Fader Sigmund bar ham en lang Vej i sin Favn og kom til en smal og lang Fjord, og der var et lidet Skib og en Mand derpå. Han tilbød Sigmund Færgekost over Fjorden. Men da Sigmund havde båret Liget ud på Skibet, da var Båden fuldt ladet. Karlen mælte, at Sigmund skulde gå langs med Fjorden. Karlen stødte Skibet ud og var øjeblikkelig forsvunden. — Den unavngivne „Karl“ er her, ligesom altid i mytiske Fortællinger, lig med Odin.

Ligeså navnkundigt er et nordisk Sagn, der fortæller om *Dødssejlads*. Det findes forrest i det oldengelske Kvad om Beowulf, og det handler om den mytiske Stamfader for vor egen Kongeæt Skjoldungerne.

> Kong Skjold i Skæbnens tilskikkede Stund
> drog heden, Helten, i Herrens Vold.
> Så bar de ham bort til Bølgernes Strøm,
> hans Stamfæller tro, som han selv havde budt,
> mens end hans Tunge var Talen mægtig,
> Skjoldungers Fyrste, den folkekære.
> Rede i Havn lå en ringklædt Snekke,
> Ædlingens Fartøj, med isblank Stævn;

og de lagde den vennefro, vidtkendte Drot,
Guldringens Giver, på gyngende Skude
ved ranken Mast; og rige Skatte,
fjærnt fra hentet, lå hobet omkring:
ej hørte jeg Skib være skønnere prydet
med herlige Vaaben og Hærklæders Pragt,
med Brynjer og Sværd; om hans Bryst var der lagt
et Mylder af Smykker, som med skulde drage
i Vovernes Vold så vidt over Hav.
Ej rusted de ham med ringere Gaver
og Dynger af Skatte, end *de* havde gjort,
der først havde sendt ham fjærnt fra Strand
som et ensomt Barn over Bølgerne blaa.
End satte de højt ved hans Hoved et gyldent
Banner og lod ham på Bølgen udbæres
på duvende Hav med dybest Kummer,
med sorgfuld Hu. Under Himlen ingen,
ej Hirdmand i Sal, kan sige forvist,
hvem der efter Farten den Fragt vel modtog.

I disse Sagn af Skibstypen lades Liget ubrændt. Men ved Siden deraf forekom også en Forbindelse af *Dødssejlads og Bålfærd*. Snorre Sturlesøn nævner et Tilfælde i Ynglingsaga. Den navnkundige danske Viking Hake sloges med Svenskerne, fældede deres Konge Erik og nødte hans Broder Jørund til at fly.

Kong Hake fik i Striden så store Sår, at han så, at hans Levedage vilde ikke blive lange. Da lod han tage et Skib, han ejede, og lod det lade med døde Mænd og Våben, lod det flytte ud til Havs, lægge Roret i Leje og drage Sejlet op, men lægge Ild i Fyrreved og gøre Bål på Skibet. Vejret stod ud fra Land; Kong Hake var da død eller næsten død, da han blev lagt på Bålet. Skibet sejlede siden luende ud i Havet, og dette blev meget omtalt i lang Tid siden.

Sindbilledlige „Dødssejlere“ er efter Knut Stjernas Mening de små Bådfigurer, der findes i forskellige Grave. Endelig sees „Dødssejleren“ afbildet på forskellige Gravstene; en særlig smuk Tegning findes ved Stenkyrka på Gotland, hvor man seer den Døde stige ud af Skibet og modtages af Dødsrigets Herre.

Men iøvrigt må vi ikke tro, at alle Graves Skibe er Dødssejlere. Reglen var vel, at Skibet fulgte den Døde i Graven som et særlig ypperligt Stykke blandt det Indbo, der udvalgtes til at tjene ham videre i det hinsidige Liv. Og vi seer da også i forskellige af de nedennævnte Sagn, at skønt Skibet tjener som den Dødes Bålseng og spiller en fremragende Rolle i Handlingen, foretages Rejsen til Dødsriget dog ved Hjælp af en Helhest.

Vikingeskib fra Gravhøjen Oseberg, som formodes at tilhøre Harald Hårfagers Bedstemoder, Dronning Åsa.

Ligbrænding blev påny almindelig i den ældre Vikingetid. Det var det Tidehverv, som Nordboerne kaldte „Brændealderen“. Her skal nævnes nogle af de navnkundigste Sagn om Bålfærd.

Balders Bålfærd. Snorre Sturlesøns Gylfaginning. Aserne tog Balders Lig og flyttede det til Søen. Ringhorne hed Balders Skib, det var størst af alle Skibe. Det vilde Guderne sætte frem og derpå gøre Balders Bålfærd, men Skibet vilde ikke gå af Stedet. Da blev sendt Bud til Jættehjem efter den Troldkvinde, der hed Hyr-rokkin, og hun kom, ridende på en Ulv, og havde Hugorme til Tømmer. Så sprang hun af Hesten, men Odin kaldte på fire Bersærker for at holde på Hesten, og de fik ikke holdt styr på den, undtagen de kastede den på Jorden. Da gik Hyr-rokkin hen til Skudens Forstavn, og halede den frem ved første Tag, så Ild stod ud af Rullestokkene, og alt Land skælvede. Da blev Thor vred og greb Hammeren og vilde have brudt hendes Hoved itu, men alle Guderne bad om Fred for hende. Så blev Balders Lig båret ud på Skibet; og da hans Kone Nanna Nepsdatter så det, sprak hun af Harm og døde; så blev hun båren på Bålet, og der blev sat Ild derpå. Da stod Thor ved Siden og viede Bålet med Mjølner; men foran hans Fødder rendte en Dværg, der hed Lød, men Thor sparkede til ham med sin Fod, og Dværgen røg i Ilden og brændte. Odin lagde på Bålet den Guldring,

der hedder Drøpner; den fulgtes siden af den Naturgave, at hver niende Nat dryppede der af den 8 jævnstore Guldringe. Balders Hest blev ledet op på Bålet med alt sit Ridetøj. Videre fortælles der siden, at Balder kommer ridende ad Helvejen, ikke sejlende.

Kong Harald Hildetands Bålfærd, efter Saxe. „I Bråvallastriden var Kong Harald falden mod Svenskekongen Ring. Nu vilde Ring hædre Harald i Døden; han spændte den Hest, han red på, for Kongens Kærre, kosteligt smykt med gylden Sadel, og viede den til den faldnes Ære. Dernæst påkaldte han Guderne og bad Harald ride forud til Valhal og bede Valfader om godt Sæde både til Venner og Fjender. Dernæst lod han bygge et Bål, og bød Danerne drage den gyldne Kongesnække did og stikke den i Brand. Øverst lå Liget; mens Ilden brændte det til Aske, bød Ring sine Høvdinger gå sørgende rundt og bad alle om gavmildt at lægge på Bålet Våben og Guld samt gode Gaver. Det brændte Ligs Aske lagde han i Krukke og lod den bringe til Lejre; og her lod han ham sætte i Høj med Hest og Våben på Høvdingevis". Også i dette Tilfælde sker Dødsrejsen på Hestryg.

En navnkundig Skildring af Bålfærd uden Skib findes i Beowulfskvadet. Efterat Kong Beowulf er falden i Kampen mod den skattevogtende Drage, taler hans Efterfølger Wiglaf til sine Mænd.

„Nu må vi ile,
Drotten at skue, hvor død han hviler,
og han, som gav os de gyldne Ringe,
til Ligbål bære. Ej liden Småting
skal smelte med Helten, — en Smykkehob er der,
en Dynge af Guld, som dyrt er vundet,
og Ringe, købte med Kongens Liv:
dem skal det brændende Bål fortære
og hylle i Flammer, — ej Helt skal dem bære
Fyrsten til Minde, ej fager Ungmø
om Halsen skal lægge den herlige Ring.
. . . .
Jeg var der inde, og alt jeg skued:
Højens Guld-Skat, da jeg var gået
ind under Jorden, hvor ingenlunde
jeg venlig blev hilset. Hurtig jeg greb
i Favn og Hænder en fuldgod Byrde
af herlige Skatte, og hid jeg bar dem
ud til min Konge, som end var i Live,
ved Sans og Samling; mangt han sagde,
bøjet i Kummer, bød eder hilset
og bad, at I vilde på Bålstedet rejse,

hans Livsværk til Minde, en mægtig Høj,
der fjærnt kunde sees, så sandt som han var
vide i Verden den vældigste Kriger,
så længe han råded for Rige og Land. —
Lad os med Il nu een Gang til
gå til den underfuldt glitrende Skathob
dulgt under Hvalvet, — did jeg jer viser;
dér kan I nærved nøje skue
Guldet og Ringene. Hav så til Rede
Båren brat, når tilbage vi kommer;
da vil vi løfte Drotten, den elskte,
bære ham hen, hvor Helten længe
under Guds sikre Værn skal slumre".

Westeins Søn, den sejrsstærke Kæmpe,
bød så, at Bud skulde bæres hastig
til Jarler, der ejede Jord og Svende,
at fjærnt fra de flux skulde Bål-Ved skaffe
til Kongens Ligfærd: „Luende Hvirvler,
stigende Slanger, skal Drotten sluge,
ham, som holdt Stand under Jærnbygers Stormsus,"
. . . .
Heltene hurtig fra Højen førte
de dyre Skatte; Dragen vælted de
ud over Brinken, lod Bølgerne tage
og Havstrømmen favne den hæslige Skatvagt.
Guldsnoede Ringe i gilde Dynger
på Karre blev lagt, og Kongen, den grånede
våbenfro Helt, blev fra Hvalnæs båren.

Så rejste hans Folk ham et fastbygget Bål
højt over Jord, og helt omkring det
hængte de Hjælme og herlige Skjolde
og funklende Brynjer, som Fyrsten bad.
Og med klagende Veråb Kæmperne lagde
udstrakt på Bålet den elskede Drot.
Så tændte de Hovmænd højt på Brinken
et vældigt Dødblus i vindstille Luft:
sorthvæltende Baalrøg og bragende Luer
hvirvlende voxed, med Veråb blandet,
til Heltens Ben-Borg af hede Flammer
var skørnet og smuldret. Med Sorg og Kummer
for Drottens Død de dybtnedtyngte
Krigere græd. Den gamle Dronning,
med Håret bundet på Hovedet op,
i Smerte og Nød en Sørgesang kvad;
hun ængstedes nu for onde Dage,
ydmygende Trældom, Blodbad og Indfald
af fjendtlige Hære. — I Himlen svandt Røgen.

Og Folket bygged på Brinken en Høj,
som bredte sig rundt og rejste sig vidt
og fjernt kunde sees af farende Søfolk;

i ti Dages Stunder den stridskækkes Varde
var bygget og højnet. Bålbrandens Rester
de gærded med Vold og værned med Diger
så sindrigt, som Mænd blandt de snildeste evned.
Ned i Højen lagde de Halsguld,
dertil Benskinner, alle de blanke,
kostbare Ting, som de kække Svende,
forhen havde fra Højen taget;
det grov de i Jorden, som gemmer det end,
så gavnløst for Folk, som det fordum var.
Rundt om Højen red nu Sønner,
tolv i Tal, af de tapreste Jarler;
bittert om Drottens Død de klaged,
mæled om Fyrsten i fagre Ord,
priste hans Færd og fejred hans Storværk
med signende Kvad; thi sømmeligt er det,
at Kæmpen priser sin Konge og Ven
og elsker ham dybt af sin inderste Hu,
når ud han løses af Legemets Ham.
Sådan Geaterne sørged og klaged,
Hovmænd og Hirdmænd, ved Høvdingens Fald,
kaldte ham bedst og blidest af Konger,
elsket af Folket og Ærens Værge,
nævnte ham mildest af Mænd på Jorden.

Ved Vikingetidens Slutning skete der en ny Ændring i Gravskikken; derom fortæller Snorre Sturlesøn i Indledningen til sine norske Kongesagaer.

„Den første Tidsalder kaldes Brændealder; da skulde man brænde alle døde Mænd og rejse Bautastene efter dem. Men efterat Frey var højlagt ved Upsala, da gjorde mange Høvdinger ikke mindre ofte Høje end Bautastene til Minde om deres Frænder. Men siden Dan den storladne, Danekongen, lod gøre sig en Høj og bød, at han efter Døden skulde bæres did i Kongeskrud og Hærklæder med Hest og Sadeltøj og meget andet Gods, da gjorde siden mange af hans Ætmænd det samme, og det blev Ophav til *Højalderen* i Danmark; men Brændealderen holdt sig længe efter blandt Sveer og Nordmænd“.

Fortællingen er Sagn, da Kong Dan ikke er andet end en Opnævner for Danefolket; men den viser tydelig nok, hvordan Skikkens Ændring som sædvanlig kom søndenfra og bredte sig videre mod Nord.

Ligesom i Samtidens Bålgrave lagdes den Døde ofte på sit Skib. På den Måde er flere norske Vikingeskibe blevne reddede for Efterverdenen; de navnkundigste er Gokstadsskibet og Osebergskibet.

Bautastene ved Karnak i Bretagne.

Andensteds afløste man Skibet med et Sindbillede, idet man omgav Graven med en Stensætning i Skibsform; saadanne er særlig hyppige i Sverige, men forekommer også i Norge og Danmark; oftere f. Ex. på Bornholm.

Snorre omtaler den Skik at rejse *Bautastene*, det vil sige: høje, opretstående Mindestene, sædvanlig uden Indskrift. Længst ude kan Bautastenenes Æt spores tilbage til Ægyptens Obelisker; Kleopatras Nål er den navnkundigste, der kendes. Men sine nærmeste Frænder har den nordiske Bautasten på keltisk Grund, i Gallien og Brittannien. Her brugte man ligesom i Norden at rejse den Slags Mindetegn ikke fortrinsvis på Gravhøje, men klyngevis på flad Mark, i lange Rader. Den videst kendte Samling findes ved Byen Karnak i Bretagne; dér er der mange Rader ved Siden af hverandre, og de strækker sig vidt over Sletten.

I Størstedelen af Danmark er Bautastenene sjældne; men på Bornholm har der været henved Tusende, — dér var der jo Stene nok at tage af. Den højeste nu kendte bornholmske Bautasten står på Frænne Mark i Ibsker Sogn; den måler 9 Fod over Jorden. Forskellige Steder på Bornholm findes der fredlyste Samlinger af Bautastene, 50 sammen eller flere endnu, således ved Luisenlund i Østerlarsker Sogn, ved Gyldenså i Østermarie Sogn, og i den lille Skov Gryet i Bodilsker Sogn nær Nexø. „Gry“ kommer af „griut“, dvs. „Sten“, som også findes i „Gryde“; Skoven har altså Navn efter Stensamlingen. Det er en i Sandhed mindeværdig Plet: Bautastenene står i Rader omkring Fodstier, der bruges den Dag idag, som de brugtes for over tusend År siden. Få Steder i Danmark føler man tydeligere Sammenhængen mellem Oldtid og Nutid.

I Gallien må Brugen af Bautastene være meget gammel, men til Danmark nåede denne Skik først henimod Hedenolds Slutning.

På Irland gik man efterhånden over til at forsyne Bautastenene med Indskrifter; Vikinger fulgte Forbilledet og bragte omsider Skikken med sig hjem. Gravhøjen med det ubrændte Lig og kronet af *Runestenen* blev således det sidste synlige Udtryk for Danmarks Hedenold.

Runestenen giver i fåmælte Udtryk den nødtørftigste Oplysning over hvem den er sat, hvem der rejste den og lagde Højen, og hvem der ristede Runerne. Det var den Ære, som skyldtes den Afdøde. Der høres om Frændernes indbyrdes Forhold, om deres Plads i Livet og al dets Færd, især om Rejser og Togter, og den Afdøde omtales på hædrende Vis. Stundom sluttes med en højtidelig Bandlysning over den, der vover at bryde Gravfreden.

Tryggevælde-Stenen i Stevns siger:

Ragnhild, Ulvs Søster, satte denne Sten og gjorde denne Høj og denne Stensætning efter Gunulv sin Ægtemage, den veltalende Mand, Nærves Søn.

Få vorde nu fødte, bedre end han.

Den skal atter bøde Skaden, som øver Vold mod denne Sten eller drager den herfra.

Gavendrup-Stenen på Fyen siger:

Ragnhild satte denne Sten efter Alle Sølve-Gode, Viets hæderværdige Vogter (dvs. Sølve-Præsten, Helligdommens Vogter). Alles Sønner gjorde dette Mindesmærke efter deres Fader, og hans Hustru efter sin Husbond; men Sote ristede disse Runer efter sin Drot.

Thor vie disse Runer!

Den skal sone sin Brøde, som vælter denne Sten eller rejser den over en anden.

Danmarks største Kæmpehøje og Nordens største og pragtfuldeste Runesten findes i Jelling, rejst over Kong Gorm den Gamle og hans Hustru Thyre Danebod.

Den mindre Jellingsten siger:

Gorm Konge bød gøre dette Mindesmærke efter Thyre sin Kone, Danmarks Bod.

Den større Jellingsten siger:

Harald Konge bød gøre dette Mindesmærke efter Gorm sin Fader og efter Thyre sin Moder, — den Harald, der vandt sig alt Danmark og Norge og gjorde Danerne kristne.

Det er Hedenold, der siger Farvel, og Kristenold, der siger Goddag. Tillige er det første Gang, at Danmarks Navn skrives på dansk Tunge. Næppe har noget Land fået sin Hedenold gravlagt og sit Navn dåbfæstet på mere storslået Vis.

Men endnu gemte Folket Mindet om *Gravboen,* der lever sit Liv under Mulde og tager Del i Efterslægtens Færd og Tanker. Derom handler det gamle Kvad om Helge Hundingsbane og hans Brud Sigrun, som med sine Tårer kalder ham tilbage fra Valhal. Oprindelig sunget i Danmark, vandrede Kvadet fra Mund til Mund indtil det havnede hos Islænderne og blev optegnet i deres ældre Edda. Helge var Konge i et Rige, som omfattede Hringstøð, Himinvangar og Sigarsvellir, altsammen Steder, der genfindes på Sjælland: Ringsted, Himling-øje og Sletten ved Sigersted; i Nærheden af Riget lå Øen Heðinsey — Hiddensee ved Rygen. Først fældede Helge Kong Hunding og hans Sønner, siden Kong Hodbrodd og hans Forbundsfælle Høgne, der var Fader til Helges egen Brud Sigrun.

Høgnes Søn Dag fik Fred mod at sværge Troskabs-Ed, men han tragtede efter Faderhævn, og omsider sveg han sin Ed og fældede Helge. Dag red til Sevafjæld og bragte Sigrun Tidende om Drabet.

Tungt er det, Søster,
at sige den Kvide.
Nødtvungen er jeg
dig gået for nær.
Hist faldt imorges
ved Fjederlunde
den bolde Drot,
som var bedst i Verden.

Sigrun sagde:

Dig skal alle
Eder bide,
dem, du havde
Helge svoret
ved den lyse
Leifters Vande
og den vådkolde
Voves Sten.

Det Skib skal ej skride,
som skrider med dig,
om end det får
den ypperste Bør.
Ej rende den Hest,
der render med dig,
er end dine Fjender
aldrig så nær.

Ej bide det Sværd,
du svinger i Hånd,
hvis ej dig selv
det synger om Hoved.
Da fik jeg først Hævn
for Helges Død,
om du var en Ulv
i Skoven ude,
uden Gods
og alskens Gammen,
og madløs åd dig
syg på Ådsler.

Dag sagde:

Ør er du, Søster
og uden Samling,
da du ønsker Ondt
mod din egen Broder.
Odin ene
for Ulykken råder,
Kiv han blandt Søskende
satte med Runer.

Dig byder Broderen
Ringe til Bøde,
Vandelsve
og hele Vigdal.
Hav mit halve Bo
for Harm at dulme,
du ringsmykte Brud
med Børnene dine.

Sigrun sagde:

Jeg sidder ej sådan
på Sevafjælde,
årle og silde,
at jeg end gad leve,
kan Luen ej lyse
om Landets Fyrste,
og guldbidslet Hest
ej render med Helten.

Så rædde havde
Helge hin raske
gjort sine Fjender
og deres Frænder,
som foran Ulven
angstgale render
Geder fra Fjældet
i gysende Skræk.

Sådan stod Helge
over Høvdinger,
som en ædelig skabt
Ask over Tjørnen,
og den unge Hjort
over andre Dyr,
når stolt den står,
stænket med Duggen,
og Hornene skinner
mod Himlen selv.

Der blev kastet Høj over Helge, og han foer til Valhal. Sigruns Terne gik en Aften til Højen og så, at Helge red derhen med mange Mænd.

Ternen sagde:

Sviger mit Syn,
som se jeg tykkes?
Er det Ragnarok?
Nu rider de Døde.
Sporer I hugger
i Hestenes Sider.
Har Heltene Hjemlov
hid til Jorden?

Helge sagde:

Ej sviger dit Syn,
som se du tykkes;
ej ødes Verden,
skønt os du møder,
skønt Sporer vi hugger
i Hestenes Sider.
Vi haster med Hjemlov
hid til Jorden.

Ternen gik hjem og sagde til Sigrun:

Sigrun, gå ud
fra Sevafjælde,
hvis Folkets Fører
du finde lyster.
Højen er oplukt,
Helge er kommen.
Det drypper af Sår;
Drotten bad dig,
at Sårets Strøm
du standse vilde.

Sigrun gik ind i Højen til Helge og sagde:

Nu frydes jeg
ved dig af finde,
som Odins hungrige
Høge glædes,
når Val-Brad de venter,
varme Kroppe,
og duggrå skuer
Daggry stige.

Jeg vil kysse
den livløse Konge,
før han den blodige
Brynje kaster.
Helge, af Rim
dit Hår er tynget,
med Valens Dugg
er du arme vædet.
Klamme Hænder
har Høgnes Måg.
Ædling, hvad Hjælp
skal jeg dig yde?

Helge sagde:

Ene du, Sigrun
fra Sevafjælde,
volder, at Helge
hylles i Ligsved.
Grumt du græder
i Gyldenskrud,
Solmø fra Syd,
før du går at sove.
Det falder som Blod
på Fyrstens Bryst,
så klamt, så koldt,
så kummertungt.

Dog nu skal vi drikke
af dyre Skåler,
skønt jeg misted Landet
og Livsens Gammen.
Nu er vi bænket
i Brudehøjen,
Livsens Gudinder
de livløse gæster.

Sigrun redte en Seng i Højen og sagde:

Helge, jeg reder
her dig et Leje.
Hvil dig nu ud,
du Ylvingesøn!

Jeg vil, Fyrste,
i Favn dig sove,
som om jeg lå
hos den levende Helt.

Helge sagde:

Nu bliver intet
Under for storligt,
sent eller tidligt
på Sevafjælde,
siden du nu sover
i Dødningens Arm,
hvid i Højen,
Høgnes Datter.

Men nu må jeg ride
ad røde Veje,
lade falmet Hest
ad Flyvesti trave.
Jeg ventes vesten
for Vindhjælms Bro,
forinden Sal-Hanen
synger sit Kampgal.

Helge og hans Mænd red deres Vej, men Sigrun og Ternen gik hjem til Gården. Næste Aften lod Sigrun Ternen holde Vagt ved Højen. Men ved Solnedgang, da Sigrun kom til Højen, sagde Ternen:

Kommen var han alt,
om han komme vilde,
Sigmunds Søn
fra Odins Sale.
Nu svinder Håbet
om Helten at skue.
Alting drager
til Drømmenes Land.

Vær ej så uklog,
at ene du farer,
Dronningebarn,
til Draugernes Hus.
Mere fjendske
og fæle om Natten
er Dødninger alle
end ved Dagslys.

Sigrun døde ung af Sorg og Kvide.

Også i selve Danmark levede Mindet om Gravboen videre; det findes i Visen om Fæstemanden under Mulde, en af vor Middelalders skønneste Digtninger.

Der sidder tre Møer i Bure,
de to slynger Guld;
den tredje hun græder Fæstemand
af sorten Muld.
For hun haver den Ridder trolovet.

Det var rige Hr. Åge,
red under Ø,
fæsted han Jomfru Elselille,
så væn en Mø.

Fæsted han Jomfru Elselille,
så væn en Mø;
alt om deres Bryllupsaften
han måtte dø.

Så såre græd Jomfru Elselille,
hun Hænder vred;
det hørte rige Hr. Åge
så langt af Led.

Så såre græd Jomfru Elselille,
hun Hænder slog;
det hørte rige Hr. Åge
under sorten Jord.

Op stander rige Hr. Åge,
tager Kiste på Bag,
så lakker han til sin Fæstemøs Bur
med megen Umag.

Han klapper på Døren med Kiste,
han havde ej Skind:
„Du stat op, stolten Elselille!
luk din Fæstemand ind!“

Længe lå Jomfru Elselille,
hun tænkte ved sig:
„Monne det være rige Hr. Åge,
der kommer til mig?“

Det mælte Jomfru Elselille
med Tåre på Kind:
„Ja, kan I Jesu Navn nævne,
så kommer I ind."

„Du stat op, stolten Elselille,
luk op din Dør!
jeg kan så vel Jesu Navn nævne,
som jeg kunde før."

Op stod stolten Elselille
med Tåre på Kind,
så lukked hun den døde Mand
i Buret ind.

Så tog hun op en Guldkam,
hun redte hans Hår;
for hver en Lok, hun redte,
hun fælded Tår.

„Og hør du, rige Hr. Åge,
Allerkæreste min!
hvordan er der under den sorte Jord,
i Graven din?"

„Sådan er der under den sorte Jord
i Grav hos mig:
som i det frydelig Himmerig,
thi glæd du dig!"

„Og hør du, rige Hr. Åge,
Allerkæreste min!
må jeg dig følge i sorten Jord,
i Graven din?"

„Sådan er der under sorten Jord,
i Grav hos mig:
som i det sorteste Helvede:
slå Kors for dig!

For hver en Gang, du græder for mig,
i Hu så mod,
da er min Kiste for inden fuld
med levret Blod.

For oven ved mit Hovedgærd
står Græsset grønt,
for neden ved mine Fødder
med Slanger omspændt.

Men hver en Gang du kvæder,
i Hu så glad,
da er min Grav for inden hængt
med Rosenblad.

Nu galer Hanen den sorte
i mørken Vrå;
nu lukkes op alle Porte,
jeg bort nu må.

Nu galer Hanen den hvide
i højen Hal:
til Jorden stunder alle de Lige,
jeg bort nu skal.

Nu galer Hanen den røde
i heden Sted:
til Jorden må alle de Døde,
thi må jeg med."

Op stander rige Hr. Åge,
tager Kiste på Bag,
så lakker han sig til Kirkegård
med megen Umag.

Det gjorde stolten Elselille
så mod i Hov;
så fulgte hun sin Fæstemand
gennem mørken Skov.

Der de kom gennem Skoven
på Kirkegård,
da falmed rige Hr. Åge
hans gule Hår.

Og der de kom af Kirkegård
i Kirken ind,
da falmed rige Hr. Åge
hans Rosenkind.

„Og hør du, stolten Elselille,
Allerkæreste min!
du græd nu aldrig mere
for Fæstemand din!

Du se dig op til Himmelen,
til Stjærner små!
så seer du ej de Klader Lig,
i Natten gå."

Så' hun op til Himmelen
til Stjærner små;
i Jorden slap den døde Mand,
hun ham ej så.

Så snarlig slap den døde Mand
i Jorden hen;
så sørgelig gik stolten Elselille
til Bure igen.

Så såre græd stolten Elselille,
og Gud hun bad,
at hun måtte ikke leve end
i År og Dag.

Det var stolten Elselille
blev syg og lå;
og det var inden Månedsdag
hun lagdes på Bår.
For hun haver den Ridder trolovet.

Visen er skreven som alvorlig Advarsel mod at „græde de Døde op", en i Middelalderen brugt Form for Ligmaning. I femtesidste Vers er optaget Dr. Sofus Larsens Læsemåde istedenfor Overleveringens meningsløse „du se dig op til Himmelen ...., så seer du dig så gladelig, hvor Natten går". Den levende rådes til at se opad, for at hun ikke skal se alle Kirkegårdens nattevandrende „Klader Lig", dvs. „Flokke af Lig". Først og fremmest må hun ikke se sin Fæstemand gå i Jorden, thi ellers vil hun være bunden til snart at følge ham did, hvad Fæstemanden ønsker at forebygge.

Et andet Exempel på danske Forestillinger om Vexelforhold mellem de Efterlevende og Gravboen møder vi i Visen om Orm Ungersvend. Der fortælles først, at høje Bermer Rise overmodig kræver Dankongens Datter, og Orm Ungersvend byder sig frem til Kamp mod den påtrængende Bejler. Så ruster Orm sig til Kampen, men han savner Sværdet Birting, der er lagt i Høj sammen med hans Fader.

Silde den Aften, Dug drev på,
og Svende red Heste til Bække,
da lysted hannem Orm til Bjerget at gå,
sin Fader vilde han vække.

Det var Orm hin Ungersvend,
han klapper på Bjerg med Stang:
det måtte man høre så langt af Led,
hvor Birting i Bjerget klang.

Klapped han så på Bjerg med Stang,
der revned den hårde Hald:
det hørte han, inde i Bjerget lå,
hvor højt det i Bjerget gjaldt.

„Hvem vækker mig så årle
og gør mig så stor en Men?
må jeg ikke med Nåde være
op under den hårde Sten?"

„Det er mig, Orm Ungersvend,
og kære Sønnen din:
jeg venter mig så god en Gave
af kære Fader min."

„Og est du Orm hin Ungersvend,
allerkæreste Sønnen min:
hvad heller vilt du have Guld eller Sølv
eller Penge af Fader din?"

„Jeg vil ikke have Guld eller Sølv
eller Penning eller Pennings Værd;
men jeg vil have hannem Birting,
det er fuld godt et Sværd."

„Og ikke får du mit gode Sværd,
at vinde så væn en Mø,
før du haver været på Iseland
og hævnet din Faders Død."

„Og kan jeg nu ikke Birting få,
og må jeg hannem ikke nyde,
da skal jeg tage Hånd i hården Hald
og Bjerget over eder bryde."

Han rakte hannem Birting af Bjerget ud,
han bød hannem Hjaltet imod:
„Bliv du hård og håndestærk,
og Kæmper falde for din Fod!"

Siden fælder Orm Bermer Rise og drager så til Island for at fuldbyrde Faderhævnen. Dermed er Retfærdigheden sket Fyldest, og Gravboen kan rolig sove videre.

IV. SLÆGTSVÆTTER, DISER, NORNER

De henfarne Slægtsmedlemmer dyrkes i Graven med personlig Ihukommelse, så længe Mindet rækker, og glider siden ind i de navnløse Forfædreskarer, Slægtled efter Slægtled. Men over dem hæver sig enkelte større Skikkelser, som fastholdes under Navns Nævnelse.*)

På græsk Grund er Dyrkelsen af sådanne større Fædreånder særlig udpræget og fast formet. De kaldes her for *Heroer;* Udgangspunktet må søges blandt virkelige Fortidspersoner, men idet sådanne gøres til Værneånder for Slægten eller Folket, kan de ifølge Sagens Natur flyde sammen med rent digteriske Legemliggørelser af Slægtsånden eller af Folkeånden, såkaldte Opnævnere. — Udnævnelse til græsk Heros kunde indenfor historisk Tid foregå på den Viis, at en fortjent Statsborger fik Lov til at blive jordfæstet indenfor sin Bys Mure, hvor almindelige Dødeliges Gravsteder ikke tåltes; en sådan Mands Gravsted mentes ikke at forurene Bygrunden, men blev tværtimod dens Værnehelligdom. Udtrykkelig Tilknytning til Gravhelligdom må siges at være det egentlig ejendommelige for Herosdyrkelsen, og dette fortsættes også ved den afløsende kristelige Kultusform, Helgendyrkelsen.

Hos Romerne spores i ældre Tid Tilløb til den egentlige Herosdyrkelse: også hos dem er By-Velgørere bleven hædrede med at få tilstået Gravplads indenfor Bymuren. Disse Tilløb fører imidlertid ikke til nogen fæstnet Skik. Romerne vedblev som før at gå til Graven for at dyrke Fædrenes Ånder, Manes, men uden at udpege enkelte af disse som Heroer. På den anden Side havde Romerne By- og Landgenier og gudvordne Herskere, der kan minde om Heroerne i mangt og meget, men savner Tilknytning til Gravhelligdomme. Både Cæsar og Augustus blev som Rigsvelgørere Genstand

*) Dette nærmest følgende hovedsagelig efter J. P. Jacobsen, „Manes“.

for folkelig Dyrkelse allerede i levende Live og endnu mere efter deres Død, da de udtrykkelig fik Titlen „divus", dvs. „guddommelig". Efter sin Helligdom for „Divus Augustus" har vel Provinshovedstaden Augusta eller Augsburg faaet det allemanniske Tilnavn Ziesburg, idet Gudetitlen Divus gengaves ved det tyske Gudenavn Tiu, Ziu (Ty[r]), da Allemannerne var ivrige Ziu-Dyrkere og derfor bar Tilnavnet Ziuwari, „Zius Mænd".

Hos Kelterne i Gallien dyrkedes aldeles overvejende kvindelige Stedånder. Det er de såkaldte *matres*, dvs. *„Mødre"*, der sædvanlig optræder tre i Følge. Exempelvis er en keltisk Indskrift i Sydgallien viet til „Matrebo Namausikabo", dvs. Mødrene fra Byen Nîmes. I latinsk Omskrivning kaldtes Mødrene ofte for „Junones"; det er samme Navn, der i Ental bæres af Gudinden Juno.

På gotisk Grund er Dyrkelsen af fremragende Slægtsvæsener endnu kun utilstrækkelig oplyst, så at de hidhørende Exemplarer kun delvis lader sig jævnføre og forbinde med sydlandske Forbilleder.

En udpræget Herosdyrkelse synes hos de gotiske Folk lige så lidet at forekomme som hos Romerne. Nok har Gudevæsener hos vore Forfædre stundom Navn efter de dyrkende Stammer, — Gauta-Ty hos Göterne, Ingve-Frey hos Ingvennerne (Danske, Sveer), Sax-Nôt hos Saxerne —, men vi veed ikke noget om, at sådanne Væsener er oprindelige Heroer. Norden kender også stedlige Værneånder, der er Genstand for Dyrkelse, nemlig de såkaldte Landvætter, men de kan næppe regnes til Heroernes Gruppe. En Landvætte er vel Bona-vedde, der virker som Bornholms Værneånd mod de Underjordiske, — sagtens = Borgunda-vetti, „Bornholmervætte".

Om Kong *Dan* af Danmark fortælles der mangt og meget, som dog for en stor Del smager af kunstigt, halvlærd Påhit, hvorved Landets Opnævner skal udstyres med Saxerkampe og lignende som en Uffe hin Spage Nummer to. Enkelte af Fortællingerne kunde dog godt se ud til at have været Sagn, som bunder i en ægte Herosdyrkelse. Således f. Ex., når Snorre siger, at Dan den storladne lod gøre sig en Høj og bød, at han efter Døden skulde bæres did i Kongeskrud og Hærklæder med Hest og Sadeltøj og meget andet Gods; da gjorde siden mange af hans Ætmænd det samme, og det blev Ophav til Højalderen i Danmark. Olrik har påvist, at Fortællingen stemmer mærkelig nøje med et Sagn, som den Dag idag findes udbredt i Himmerland og Ommersyssel, og Forestillingen om den døde Konge og hans Hest i Gravhøjen får en Støtte i den Kendsgærning, at netop den samme Egn ynder at lade Hesten følge

med i Graven. Der findes også tydelige Stedminder om Dan i de her nævnte Egne; således f. Ex. Højen Dans Knøs ved den mærkelige Fæstningsvold Dandiget syd for Hobro, og særlig Jøkelstenblokken Daneryge syd for Viborg, hvor Kong Dan ifølge Lejrekrøniken skal være bleven hyldet. Enkeltliggende Jøkelstenblokke har næsten nødvendig været Altre for et eller andet Væsens Dyrkelse, som vi tydelig seer ved Tislund-Stenen og også skimter ved Læsteen Ryge nær Randers. Hele Sammenhængen tyder da på Dyrkelse af en Heros Dan i Østjylland.

En Slags nordisk Nationalånd er *Svend Felding*, der ifølge Sophus Bugges Mening turde være lig med den mytiske Person Sin-Fjötle; han står i danske Sagn som en Forløber for Holger Danske. Fynske Sagn kender *Palne-Jæger* som Forklædning for Odinsjægeren; i ham spøger åbenbart Fyens historiske (?) Oldtidshelt, den navnkundige Bueskytte Palna-Toke, som er bleven ophøjet til mytisk Helt og omsider flydt sammen med den „vilde Hærs“ Fører Odin. Men hos ingen af disse Helte forekommer den tydelige Gravdyrkelse, der skal være Kendetegnet for den egentlige Heros.

Snarere kunde en Heros måske skjule sig i den oldgotiske Sanger-Helt *Hjarrande* eller *Hjarne*. Om ham findes nemlig et gammelt og velhjemlet dansk Sagn knyttet til hans Gravhøj ved Hjarnestenen på Tornby Bjærg i Vendsyssel. Landet deromkring bliver i Knytlinga Saga kaldt Hjarranda-Sysla, og Sagnet fortæller, at i Højen sidder Kong Hjarne jordfæstet med tre Tønder Guld, indtil han engang skal stå op for at frelse Danmark af den yderste Nød. Endvidere fortælles, hvordan skattegridske Bønder har prøvet at hæve den skjulte Skat, men er bleven skræmte fra at øve Brud på Gravfreden. Som Landets Redningsmand svarer Hjarne åbenbart til Holger Danske på Kronborg, eller rettere: turde høre til Forbillederne for denne noget boglærd opforgyldte Figur. Dog står Hjarne foreløbig for ene til, at vi kan bygge videregående Slutninger paa ham.

Adskilligt mere Hold er der i det, vi veed om vore Forfædres Dyrkelse af kvindelige Værneånder.

Det er velkendt, at den keltiske Dyrkelse af stedlige „Mødre“ optoges af de nærmestboende gotiske Stammer ved Nedrerhinen, især Frankerne og Friserne. Der findes talrige Indskrifter, viede til nedrerhinske Mødre, og i Eifel-Egnen endog Rester af et helt Tempel for dem. Navnet „Mødre“ bredte sig også til Saxerne, hos hvem Sammensætningen „Mødrenat“ (modranecht) brugtes om den Juletidsnat, da de henfarne Ånder tænktes at drive deres Væsen i Vind og Vejr. Troen på Mødrene holdt sig endnu til ind i kristen Tid,

og ligesom Herosdyrkelsen blev til Helgendyrkelse, således blev Mødredyrkelsen omdannet til Dyrkelsen af „de tre Marier", som særlig yndes i Rhinlandene, Tyrol og Baiern. Det tydeligste Vidnesbyrd om denne Overgang findes i Rhinlandenes franske Grænseområde. I Muren om et Karmeliterkloster i Metz er der indsat en Sten med Afbildning af de tre Mødre og Indskriften „In honore . . dis Matrabus vicani Vici Pacis", dvs. „Til Hæder for Mødre-Ånderne (satte) Indbyggerne i Vicus Pacis (denne Sten)". Dette hedenske Mindesmærke blev lige til det 18. Århundrede tilbedt som et Billede af de tre Marier; Overgangen lettedes ved det tilfældige Træf, at Bogstavet *t* er blevet noget utydeligt, saa at det kan læses „Mairabus".*)

Også til Norden forplantede den keltiske Trosform sig.

Et afbleget Minde derom findes i Snores Edda, hvor der fortælles, at Guden Heimdall var Søn af ni Søstre. Den mytiske Udtryksmåde lyder her så naturstridig, at den forekommer meningsløs, men den får pludselig en helt naturlig Mening, når vi tolker den således, at Heimdall har ni *„Mødre"*, dvs. Værneånder.

Mytens Fordunkling synes imidlertid at vise, at den keltiske Trosform kun undtagelsesvis blev overtagen uændret; det fra Keltisk lånte Udtryk „Mødre" brugtes rimeligvis så sjælden, at det tidlig sank ned til at blive et uforstået Levn. Næppe er det helt tilfældigt, at det er knyttet just til den Gud, der i Eddaen optræder med det keltiske Tilnavn Rig („Fyrste").

Iøvrigt fik den nordiske Dyrkelse af Værneånderne sin særlige Stedfarve derved, at Navnet „Mødre" afløstes af *„Diser"*. Man har rigtignok nægtet, at Diserne er samme Art Væsener som Mødrene, fordi der i Disedyrkelsen ikke skal være Spor af Tretallet. Dette turde dog være en Misforståelse; vi veed overhovedet for lidet om Disedyrkelsens nærmere Indretning til at kunne sige, om Tretallet indenfor den spillede en Rolle eller ej. Så meget er sikkert, at Tretallet er tilstrækkelig afhjemlet ved forskellige nordiske Værneånder, som med god Føje kan henføres til Disegruppen. Velkendte er de tre Norner, der næppe kan opfattes som andet end Gudernes Diser. I en norsk Myte hos Saxe bliver Guden Balders Liv værnet af tre Kvinder, som daglig tillaver den for ham nødvendige Livselixir; her har vi Dise-Treheden helt håndgribelig. Balders Medbejler Höd hjælpes tilsvarende af en Flerhed af Kvindevæsener, blot uden Tals Nævnelse. For Kong Harald Hildetand kæmper ved Bråvalla

*) Denne Oplysning skylder jeg den hollandske Forsker M. Schönfeld, som har skrevet en Afhandling om den nedrerhinske Mødredyrkelse.

tre Skjoldmøer, Vebjörg, Hed og Visna, hvoraf de to første udtrykker vigtige Landskabshovedstæder i hans Rige, Viborg og Hedeby; også her har vi sikkert en Trehed af Diser, hvorom mere nedenfor. Eddaen lader Helge Hjörvardsøns Fylgjer optræde i Skikkelse af en Kvinde, en Ulv og Slanger; Værneånderne har her spaltet sig i forskellige Arter Væsener, men Treheden skimtes fremdeles tydelig nok.

Oprindelsen til Ordet Dis er ikke helt sikker. Somme genfinder det i „idis", — saadan kaldte de gamle Saxere og Tyskere ofte en Kvinde eller Valkyrje. Det er et Ord med Klang af Urtid og Højtid, saa intet kunde forsåvidt rimes bedre med Navnet for de hellige Sjælevæsener. Men helt sikkert er det Frændskab ikke, og Snorre Sturlesøn giver Diserne et Følgeskab, der ligesom peger mod et andet Verdenshjørne: han nævner dem nemlig som et Slags Hunkøn til de Guder, der på Oldnordisk hed *díar*, og de røber sig som galliske, ligeså tydelig som Mælet røbede Jakob. Díar kommer af keltisk *divos* „guddommelig"; det er samme Ord som det førnævnte latinske divus, og af samme Rod som vort Gudenavn Ty, dvs. „Himmel". Gallien var jo længe vore Forfædres vigtigste Mønsterland både i Sprog og Skik; „Parisermoder" var dengang ikke mindre yndede end nu. Så det kan på Forhånd være troligt nok, at Disedyrkelsens Navnestof har samme galliske Ophav som dens Form og Snit.

Brugen af Ordet Dis skifter mellem forskellige Afskygninger. Disen kan være Kaldsperson i det virkelige Liv, snart Spåkvinde, snart Præstinde: Spådis, Thordis etc. Hun kan svæve i Skyerne over det himmelske Valhal som Valkyrje: Hærdis, Hjælmdis. Men fremfor alt er hun Værneånd for Folk og Fæ: hvert Land har sine Landdiser, der svarer til Landvætter; hver Slægt har sine „Joddiser" (oldn. jóð = „Slægt"); hvert enkelt Menneske følges af en Flerhed af Diser, med andre Navne kaldede Fylgjer eller Hamingjer (Navnet er altid Hunkøn, se S. 20).

Vi studser ikke ved at se vore Forfædre iføre Sjælevæsenet Kvindeskrud; det stemmer med Tacitus' Ord i hans „Germania", at de tillægger Kvindenaturen noget løndomsfuldt og helligt. Overalt kan vi spore, hvordan Kvindekønnet — ialfald i et visst Tidsrum af deres Trosliv — trænger sig frem på de fornemme Pladser. Vore Forfædre havde nok høje Guddomme af Mandkøn, — Ty, Thor, Odin osv. — og Tacitus nævner også disse forrest i sin „Germania", men sådanne fælles Overguder stod dog ligesom fjærnere fra Hverdagslivet. Ved Siden af dem havde hvert Folk sine stedlige Særguddomme, hvem det var mere „pr. Dus" med, og de var indtil 2. Århundrede efter Kristus overvejende kvindelige: Kimbrernes Tyre-

gud og Vandalernes Tvillingbrødrepar er de eneste fremragende Hjemstavnsguder på Mandssiden, medens der samtidig kendes en halv Tylft kvindelige Sidestykker i forskellige Egne. Endnu i Nutidens Tyskland spores Eftervirkningerne af denne Tilstand, thi de fleste landskendte Gudeskikkelser i Folketroen er fremdeles kvindelige — Fru Frie, Fru Holle, Fru Berhta —, og Nutidstyskernes eneste hedenske Festnavn, Ostern (Påske) synes at stamme fra en Forårsgudinde. Det er altså intet blindt Træf, at Frugtbarhedsgudinden Nerthus er den ældste navnfaste Hjemstavnsguddom i Norden; hun står som Typen på „Skørteværdet i Gudeverdenen". Ligeså afgjort hersker Kvindekønnet indenfor Gudernes Tjenerskab. Præster nævnes nok hist og her i Oldtiden; men det er næsten helt uhørt, når en af dem på Kristi Tid gjorde sig værdig til at omtales med Navns Nævnelse hos Geografen Strabon, og endda er denne Præstemands Rang i Sagas Bog aldeles underordnet. Han blev helt sejlet agterud af sine kvindelige Fagfæller. Tacitus siger i „Germania" udtrykkelig, at Spåkvinder som Veleda og Albruna nød højt Ry hos Tyskerne, og i sine Årbøger taler han vidt og bredt om, hvordan Veleda var den religiøse Leder af Vesttyskernes Kamp mod Rom 69—70 efter Kristus. Dion Kassios melder, at en Kvinde Ganna ved År 85 e. Kr. drog på Sendefærd til Rom sammen med en nordtysk Konge og blev modtagen med Hæder og Ære af selveste Kejser Domitian. En tysk Sibylle ved Navn Valuburg nævnes på en Indskrift i Ægypten. Navnene er stadig Kaldsnavne. Veleda er et keltisk Ord for „Seerske"; Albruna = „Alferune"; Ganna = „Kvinde, som øver Trolddom (gand) ved Hjælp af Tryllestave"; Valuburg hænger sammen med oldnorsk *Vala,* „Völve, Troldkvinde". Langbardernes Udvandring ledes af den kloge Kvinde Gambara, og den eneste levnede Myte fra Goterne i Preussen handler om Helruner, dvs. Troldkvinder, der kender Dødsrigets Hemmeligheder. — Mærkeligt er det, at Tacitus omtaler østgermanske Præster i Kvindedragt; det synes at være en Overgangsform, der minder om, at Mænd har overtaget et Hverv, som forhen var Kvindernes Særeje. — Også Norden yder sin Skærv til vor Viden om Kvindernes præstelige Virken. Strabon fortæller, at de vandrende Kimbrers Ofringer, ja selv Menneskeslagtning, udførtes af Præstinder; Spåkvinder afgjorde, hvad Dag de tyske og jyske Stammer skulde kæmpe mod Cæsar År 58 før Kristus. Odins Tjenerskab tænktes som Hærdiser, og deres gængse Navn Valkyrjer bruges på Oldengelsk som Kaldsnavn for ligmanende Hexe. Der findes en hel Række nordiske Kvindenavne, som minder om, at alle nordiske Hovedguder har haft kvindeligt Tjenerskab: Vanadis, Thordis, Ulldis (Olladisa), Frødis, Odindis; dertil kom-

mer endnu Hedindis, som oprindelig må have tilhørt Præstinden for den mytiske Helteslægt Hjadningerne. Der savnes fuldstændig et tilsvarende Sæt Mandsnavne, så deraf kan vi tydelig skønne, at Kvinderne oprindelig har haft mest at sige i Præstegærningen.

Vidnesbyrdene viser altså, at Disetroen indvandrer til Norden på en Tid, da Folkets Tænkemåde og Tilbøjeligheder stiller Kvinden på en fremskudt Plads i Åndens Verden. Og Disen kommer til at stå som Udtryk for denne Tidsånd både her og hisset: hun er i Hverdagslivet præstelig Embedsperson både hos mandlige og kvindelige Guddomme, og hun er i det oversanselige Liv Generalnævneren for den mandlige og kvindelige Sjæl.

Et nordisk Hovedsæde for Disedyrkelsen blev vistnok *Svearike*. Vi vilde på Forhånd have ventet et Sted, der lå nærmere Disedyrkelsens toneangivende Land, Gallien; altså f. Ex. snarere Danmark. Men det er en Kendsgærning, at gallisk Indflydelse også på enkelte andre Punkter kan vises at have kraftigere Genlyd i Svearike end i Danmark. En Forklaring savnes endnu; vi må foreløbig nøjes med at fastslå det nøgne Faktum.

Diserne dyrkedes ved regelmæssige Ofringer, de såkaldte Diseblôt. Det navnkundigste var åbenbart det, der holdtes i det svenske Upland. Her var der til Ære for Diserne rejst en Tempelbygning, den såkaldte Disesal; af islandske Sagaer fremgår, at det var et Sted, hvor man blandt andet øvede rituelt Selvmord. En svensk Myte fortæller, at da Kong Adils engang holdt Diseblôt og ved den Lejlighed red omkring Disesalen — vel i Festoptog —, snublede hans Hest, så han faldt og knuste Hjærneskallen; heri skjuler sig sikkert et Minde om oprindelig Menneskeofring eller Selvofring til Ære for Diserne. — Til Offerfesten var der knyttet et stort Tingmøde og Marked ved Upsala, Distingen. Markedet overlevede Hedenskabet og holdtes indtil for få År siden under det gamle Navn. Disesal og Diseblot kendtes også på Island, og man havde her såkaldte Landdisestene, dvs. Offerstene for Landdiserne; men på Island var Udtrykket Landvætter almindeligere end Landdiser, og Vætterne tænktes hyppigere som Dyr end som Kvinder. Vidnesbyrd om dansk Disedyrkelse er Dise Offerkilde i Skåne.

Det er ovenfor nævnt, at til Disernes Skare må vi henregne de tre Skæbnemøer, *Nornerne*. Deres Stilling er i Overleveringen ikke helt tydelig; stundom tænkes de rundne af Jætterod, en Slags Dødsvæsener i Lighed med Hel; stundom som Valkyrjer, stundom som Gudinder. Der tales om det enkelte Menneskes Norner på en sådan Måde, at de synes at svare til Vedkommendes Fylgjer eller Diser.

Men samtidig findes der allerede i fællesgotisk Folketro et Sæt Møer, der råder for den samlede Verdens Skæbne, uafhængig af Guderne og snarest ovenover dem. Der findes en hel Række oldgotiske Navne for Skæbnevæsenet: *gaskap* = „Skæbne“, *wurð*, oldn. *urðr*, = „Vorden“, *ragin* = Råd, Styren“, *metôð* = „Målen, Lovbud“. Navnet Skæbnemagt svarer nøjagtig til den romanske Verdens Fe, som kommer af latinsk *fatum*, „Skæbne“. Om Nornernes Virken minder mangfoldige Talemåder og Skikke i ældre og nyere Tid. „Urds Ord siger ingen Mand imod“, hedder det i Eddaen. Hvide Pletter på Neglene kaldes af Færingerne „Nornespor“ og tydes i Norge og Tyskland som Varsler om velkomne Overraskelser. Endnu den Dag idag koger Færingerne „Nornegrød“ til Barselkonen efter et Barns Fødsel. På Oldengelsk siges „me þæt wyrd gewæf“ og „hine wyrd fornam“, dvs. „det vævede Urd mig“ og „ham annammede Urd“. Endnu kender engelsk Folketro „three weirdsisters“, dvs. „tre Urdsøstre“. Det er en gængs Tro, at de to Søstre er velvillige, men den tredje fjendtlig = Æventyrets „onde Fe“.

Den islandske Edda tillægger Nornerne særskilte Døbenavne: *Urd, Verdandi* og *Skuld* og veed mangt og meget at fortælle om, hvordan de mødes under Yggdrasils Ask ved Urds Brønd, som minder om den danske Dise Offerkilde. Navnene er bleven tydede som Udtryk for tre Tidehverv: Urd = „det vordne, det forbigangne“, Verdandi = „det vordende, Nutiden“, Skuld = „det skullende, Fremtiden“. Men det er bare lærd Hjærnespind af islandske Skjalde. Urd er det ægte gamle Fællesnavn for Nornerne, Verdandi er tildigtet i sen Tid, og med Skuld hænger det helt anderledes sammen, end ovenfor sagt.

En Skuld Nummer to nævnes i Vølvens Spådom som Valkyrje; det vil sige: hun tænkes her som selvstændigt Dødsvæsen, skilt fra Nornerne. Deraf får vi nu ikke meget at vide om hendes Natur. Men til Gengæld møder hun os på en desto håndgribeligere og lærerigere Måde i danske Sagn og Stedminder. Lejrekrøniken fortæller om Skuld, at hendes Broder, Kong Hrolv Krake, gav hende og hendes Terner Hornsherred at leve af, og at Landsbyen Skuldelev i samme Herred har fået Navn efter hende. Desuden findes et Skuldelev i Jylland, nu skrevet Skjoldelev. Ifølge Saxe blev Skuld gift med Underkongen Hjartvar i Skåne og ophidsede ham til at overfalde og fælde hendes Broder, Hrolv Krake, hvorved Skjoldungætten gik til Grunde. — Olrik har troet, at Skuld var en historisk Person, og at hendes Navn også ellers brugtes som virkeligt Menneskenavn i Danmark; men deri tager han fejl. Efter gængs

gotisk Navneskik var det i Skjoldungtiden ikke tilladt at give en menneskelig Person hans eget Slægtsnavn til Døbenavn, og først flere Århundreder senere ændrede Navneskikken sig på dette Punkt. Den virkelige Sammenhæng er en helt anden. Skuld er simpelthen Skjoldungernes Dis eller Norne; Hornsherred er hendes viede Gods, Skuldelev er hendes Helligdom, og Ternerne hendes Præstinder. Hendes slægtsødelæggende Virken, der ved første Øjekast synes uforligelig med vor Forestilling om Disens Kald, må opfattes fra det Synspunkt, at Skuld her optræder som Æventyrets „onde Fe". Hun har i denne Rolle et nøjagtigt Sidestykke indenfor den svenske Kongeæt Skilvingerne eller Ynglingerne, nemlig Opnævnersken Skjalv, der tager sin egen Husbond Agne af Dage ved Hængning. Tanken om Skulds slægtsødelæggende Virken kunde indfinde sig så meget desto naturligere, som Skjoldungætten gik *fuldstændig* til Grunde. Efterslægten måtte nødvendig spørge sig selv: hvordan kunde det ske, at en så glimrende Storhed kunde ende med så brat et Fald? Og Svaret blev da dette: Slægtens Ulykkesnorne vandt Sejr over de velvillige Norner, lod den gå til Grunde i selvmorderisk Frændestrid. Hendes Skikkelse er det største danske Bidrag til Forestillingen om Disen eller Nornen som Drivkraft i den tragiske Skæbnekamp. Og fordi Skjoldungerne var Datidens navnkundigste Kongeæt i Norden, steg hendes Stjærne så højt, at hun blev optaget blandt de Norner, der råder for den samlede Verdens Skæbne. Således bliver hun samtidig det håndgribeligste Vidnesbyrd om, at Verdensnornerne er rundne af samme Rod som de jordiske Slægters private Fylgjer eller Diser.

Vi har nu seet, at den hidtil så foragtede danske Overlevering yder et overmåde vigtigt Bidrag til Kundskaben om, hvordan Slægtsdiser i Norden var Genstand for regelret Dyrkelse. Med denne Opdagelse i Minde vil vi have godt Håb om at kunne afsløre en hel Del flere lignende Væsener af samme Slags på dansk Grund, hvor der hidtil mentes at være bare gabende Tomhed.

Gevjon, „Gavemøen", er velkendt som den Kvinde, der pløjer Øen Sjælland ud af den skandinaviske Halvø. Hendes Stilling indenfor Gudeverdenen er noget usikker: Snorre regner hende til Aseslægten, men han siger tillige, at hun avlede Sønner med en Jætte, og disse Sønner hører til en kendt Gruppe Vandjætter, som i Dyreham bringer Søer eller Strømme til at sprudle frem af Jordens Skød. Det kunde på Forhånd synes rimeligt at slå Jættemoderen sammen med hendes Afkom; men et Blik udover Nordens Enemærker synes alligevel at røbe os en anden Sammenhæng. De nedrerhinske Tyskere

dyrkede en Gruppe Kvindevæsener, som i latinske Indskrifter kaldes Gabiae eller Ala-Gabiae, dvs. de Givende eller Al-givende; deres Navn minder tydelig om Gevjons. Stundom hedder de også Junones Gabiae. Sagtens er Navnet Junones her ligesom hos de tilgrænsende Kelter indsat ved Tillæmpning efter et stedligt Navn, der udtrykker en særegen Gruppe af de hellige „Mødre". Og når vi nu sammenstiller „Gave-juno" med den nordiske Gev-jon, er det vanskeligt at afvise det Indtryk, at det nordiske Navn simpelthen er lånt fra Tysk. Dertil kommer, at Snorre udtrykkelig lader Gevjon indvandre til Norden søndenfra; hun fulgte med Odin gennem Tyskland. Hvis disse Iagttagelser skulde stadfæste sig, vil vi i dem få det håndgribelige Vidnesbyrd om Disetroens Overførelse fra de nedrerhinske Egne til Norden.

Gambara er nævnt ovenfor som den vise Kvinde, der leder Langbardernes Udvandring fra Skandinavien. Da Saxe indlemmede Sagnet om hende i sin Danesaga, parrede han det med et hjemligt Sagn af lignende Type, og Krydsningen satte Frugt i en Folkevise. Det danske Sagn henlægger Handlingen til den mytiske Urtidskonge Snes Herskertid, og den vise Kvinde får i Folkevisen Navnet Magge eller Fru Inger på Sjælland. Hidtil har Udgivere og Læsere regnet det for hip som hap, om Kvinden kaldes Magge eller Inger, og ikke tillagt hendes Navn allerringeste Vægt. Deri tager man dog fejl: Fru Inger er aldeles ikke nogen tilfældig Flikperson, der lige godt kunde hedde Karen, Maren eller Magge. Fru Inger er intet mindre end Danernes ældgamle Folkesindbillede; thi det ældste historiske Navn for det samlede Danmarks Indbyggere er Ingviner, ɔ: Venner af Folkestamfaderen Ingve. Det er altså Danernes Folkedis, der under Nødstilstanden træder til for at hjælpe og lede sit Folks Sønner til det bedste. Mærkeligt er det at se, hvordan det eneste danske Minde om det ældgamle Folkenavn Ingviner holder sig i et Sagn, hvis Præg af urmytisk Folkesaga er soleklart.

Vebjørg og *Hed* er Navne på to af de tre Skjoldmøer, der kæmpede på Kong Harald Hildetands Side i Slaget ved Bråvalla; de svarer til de danske Landskabshovedstæder Viborg og Hedeby. Vebjørg går strax igen ud af Sagaen; om Hed fra Hedeby fortælles, at hun efter Kongens Fald blev Dronning over Størstedelen af Danmark, men hurtig blev stødt fra Tronen af Kong Ole. — De to Skjoldmøer indtager en for fremragende Plads til, at de kan affærdiges som slet og ret digteriske Fantasifostre; efter al Rimelighed må de opfattes som jyske Landdiser. Ved Vebjørg peger selve Navnet i den Retning, thi det vil sige „viede Bjærge", og det er velkendt, at Viborg

el. Vébjörg var Hovedhelligdommen og Hovedtingstedet for Nørrejylland. Hed fra Hedeby har ikke i sit Navn noget særligt, der peger paa Disedyrkelse; men derimod findes der en mærkelig Folkevise, „Dansk Kongetal", som netop handler om et overnaturligt Væsen fra Hedeby.

1. Hertugen red af Kolding
og ind til Åbenrå,
— her holder Hertugens Mænd —;
dér mødte han en Kærling,
og så går der Sagn (der)af.
De komme ej end.

2. „Hør du det, du Kærling,
du est en gammel Kvinde:
hvor mange Konger i Danmark
drages dig alt til Minde?"

3. „Sandingen skal jeg for dig sige
og ikke (for dig) lyve:
mig mindes (ud)i Danmark
vel fulde fire og tyve.

4. Mig mindes han Kongen Dan,
han var udi Danmark først;
mig mindes Konning Frode,
han blev vegen til Hest.

5. Mig mindes Konning Valdemar,
han var Konning hin onde;
end mindes mig Konning Erik,
blev vegen ved Finderup Lunde.

6. End mindes mig Lusekongen,
han var op under Ø:
så mange Ulove lagde han oppå,
så skammelig fik han sin Død.

7. Mig mindes Konning Hogen,
han sank neder for Flod:
end mindes mig Tykke Konne,
han stred imod urene Fod.

8. Mig mindes Konning Trivold,
han boede sig i Berne:
raske havde han Sønner syv,
de vare klæd udi Jærne.

9. Mig mindes Konning Harald,
de grove ham under en Steen;
da var jeg en voxen Mø,
drog Steen til Danevirke.

10. Ikke veed jeg Konger flere,
dér jeg vil dig af sige:
kom hid, (du) favren Ungersvend,
om du vilt Elskoven pleje!"

11. „Mig synes, du est en Kærling,
en møgel gammel Kvinde;
men jeg vil ride til Gottorp,
jeg agter en vænere at finde."

12. Det var gamle Kærling,
og hun tog til at lyve:
„Igår (da) havde jeg een Tand,
idag har jeg fire og tyve.

13. Ikke da er jeg Kærling,
for jeg haver Stav og Pose;
ikke estu Ridder-Søn,
for du haver stribede Hoser."

14. Hertugen tog sin Hest med Spore,
han lod ad Marken dønne;
Kærlingen tog både Stav og Pose,
hun lod fast efter ham lønnie.

15. Hertugen red den genneste Vej,
og Kærlingen løb omkring:
end kom hun til Gotterup,
før Bønderne de satte Ting.

16. Den Herre han gik ad Tinget frem,
hannem tjentes både Hæder og Ære;
efter da gik den gamle Kærling,
hun gav fast over ham Kære.

17. „Hør du, gamle Kærling!
(du) giv ej Kære på mig!
Her er både Ridder og Svende,
een vil jeg give dig."

18. Længe stod gamle Kærling,
hun blev så stor i Hue:
— her holder Hertugens Mænd —,
„Kunde jeg nu den Ridder få,
da kaldte de mig en Frue."
De komme ej end.

Visen giver ingen nøjere Vink til Oplysning om, hvordan Kællingens Væsen skal tydes. Følgende Træk kan mærkes: 1. hun er knyttet til Egnen ved Danevirke og Gottorp, dvs. ved Hedeby; 2. hun har hjulpet med til at bygge Danevirke, — hvad der fremhæves ved at nævnes *sidst* — altsaa har hun virket som dansk Værneånd ligesom Valkyrjen Hed fra Hedeby; 3. hun legemliggør Mindet om den danske Kongerække fra Urtid til Nutid; 4. hun søger at vinde Herskerkrone, men med samme Uheld som Hed fra Hedeby. I al sin Dunkelhed og Ensomhed står Hedeby-Kællingen som et mærkeligt Vidnesbyrd om sildig fortsat dansk Konge-Slægtsmyte. Derfor skal hun næppe regnes til de gængse Jættevæsener; hun må sikkert være et Vildskud af Disernes Stamme.

Ved Kristendommens Indførelse blev de hedenske Diser og Landvætter *fredløse*. I Danmark kendes Fortællingen om, hvordan sådanne Ånder skræmmes bort af Salmesang og Klokkeklang, men her er Diser, Alfer, Jætter og Guder flydt sammen til een vag Masse, så det er svært at skelne, hvad der er hvad.

På Island evnede Folketroen bedre at holde Tingene ude fra hinanden, og her dannede der sig følgende mærkelige Sagn om de hedenske Disers Flugt, optegnet i Sagaen om Siduhall.

På Gården Hov ved Alptafjorden i Østisland boede en Mand ved Navn Hall, også kaldet Siduhall. Han var af stor Æt, thi han stammede i lige Linje ned fra Ragnvald Jarl på Møre. Det var en Høst, at han skulde have Gilde efter Sædvane, og han ventede mange Gæster. På Gården dvælede den Sommer en god Ven af Husbonden, som hed Thorhall; han var en klog Mand og meget fremsynt. Da Tiden led henimod Gildet, lagde Hall Mærke til, at hans Ven blev taus og indesluttet, som om noget tyngede ham. En Dag spurgte han Thorhall, hvad alle de Rynker i Panden tydede på. „Jo", sagde Thorhall, „der staar mig noget for ved dette Gilde; hvad det er, lønner det sig ikke at prøve på at sige nu, og det gør ingen Forskel, om jeg forsøger på det eller ej, thi det er noget, som vil frem, og vi kan hverken gøre fra eller til." Da Gæstebudsdagen kom, og Folk gik til Bords, sagde Thorhall: „Vil I følge et godt Råd? Inat skal I alle blive inden Døre, hvad der end skeer. Hvis I overholder det, undgår vi megen Ulykke." Husbonden lagde sin Formaning til; de vidste jo, at Thorhall aldrig foer med løs Snak, når det gjaldt Fremtiden. Aldrig så snart var Folk kommen til Ro, førend det bankede på Døren. Ingen lod sig mærke med noget. Det bankede anden og tredje Gang, — da blev det for meget for Thidrande Hallsøn. „Det er en Skam at fjæle sig i Klæderne, når Folk står og banker;

hvem veed, om det ikke er Gæster, som kommer?“ sagde han. Vejret havde været hårdt, og mange Venner var ikke nået frem til Budningsdagen. Så gik han til Døren og så ud, men der var ingen. Han gik helt ud i Gården, og om forbi Brændestablen for at få Udsigt ned over Ridevejen. Da hørte han Ridt nordenfra. Der kom ni Kvinder, alle i sorte Klæder, med dragne Sværd. Atter lød der Hestetramp, denne Gang fra Syd, — der så han en anden Skare, ni lysklædte Kvinder på hvide Heste. Han vendte sig for at gå ind og sige, hvad han havde seet, men da var allerede de mørke Kvinder kommen mellem ham og Huset, og han slap ikke frem til Døren. Kort efter, da Folk kom ud, så de Thidrande ligge i Måneskinnet med sit Sværd i Hånden, dødelig såret. Han blev båret ind, og førend han udåndede, fik han fortalt, hvad der var skeet med ham. Forklaringen kunde Thorhall nu lægge til: Det var Slægtens Diser, som havde hjemsøgt Gården. De vidste, hvad der forestod, at der ret snart vilde komme en ny Sæd til Landet, og med den vilde der blive Ende på deres Magt. Tomhændede vilde de ikke fly, og nu havde de taget Thidrande, Halls ældste og folkekæreste Søn, som deres Del. Skade, at de bedre Diser, som vilde have hjulpet ham, ikke kom frem, førend det var for sent.

Om denne mærkelige Fortælling taler Vilhelm Grønbech i Indledningen til sin Bog om Religionsskiftet i Norden. „Det er ikke noget enestående, at en Revolution, der ophøjer og fornedrer Guder, sætter sig varigt Minde i et stort Symbol. Konstantins Kors, Chlodevechs Sejr i Kristi Navn, er Minder over Sjælestrid; de fortæller, at Mennesker nødig går til at udsætte Guder, som ikke længer kan hjælpe sig selv, men at Troskab vil koste Livet, og Livet er nu en Gang mere værd end Guder. Et sådant Symbol er også Historien om Thidrande, hvem Diserne dræbte, og blandt alle Monumenter over Trosskifter hævder dette sig som det skønneste. Her er Kamp, — og den føres igennem uden nogen forhånds Fusken med den ene Parts Våben. Her er Sejr, — og der følger ingen smædende Hoveren efter. Fortællingen falder så objektivt, som om den skrev sig fra Folk, der stod udenfor Opgøret og så lidenskabsløst til. Men Objektiviteten er kun tilsyneladende. I Virkeligheden foregår Kampen inden i Tilskuerne, og der kæmper Menneskesjæl under Diserne både på den ene og den anden Side. Alligevel har Fortællingen Stridens mandige Præg. Der spores ingen Smægten over de overvundne, ingen Lyst til at pålyve Døden en vemodig Skønhed“.

Det var kun på Island, at Fortælleren så mesterlig kunde afmale, hvad der rørte sig i Folkets Sjæl, dengang „de hedenske Diser måtte

fly for de kristne". Men vi tør gå ud fra, at det giver et nogenlunde tro Billede af de Brydninger, der sporedes også andensteds i Norden.

Ejendommeligt er det, at Fortællingen ikke lader de hedenske Disers Flugt volde nogen nok så kort Tomheds-Tilstand, inden den svindende Tro har fået håndgribelig Erstatning: hvor de hedenske Diser er rykket ud, rykker strax kristne ind. Og så kan Troslivet pulsere videre under de tilvante Former ....

Spørges der om, hvem de kristne Diser var, kan der næppe være Tvivl om Svaret: det var *den hellige Jomfru* og hele Skaren af *Helgeninder* for stort og småt. En af dem står ved sit Navn og Virke tydelig som Mægler mellem Hedenskab og Kristendom, nemlig *Hellig Valborg*. Hun var egentlig en kristen engelsk Kongedatter, død 780 e. Kr. Men hendes Navn var tilfældigvis Fagnavn for en hedensk Hex, kendt som Sibyllen Valuburg på en ægyptisk Indskrift i Oldtiden (se S. 57). Og Folketroen satte vel hendes Navn i Forbindelse med de hedenske Dødsforestillinger, der knytter sig til Valhal, Valkyrjer og Valravne; i Tyskland blev „Walpurgisnacht" den Nat, da Hexene i Valborgs Følge tænkte at ride til Bloksbjerg, og hendes Fest fejres den Dag idag i visse Egne af Jylland med Blus på gammel hedensk Vis. — Imidlertid kan det dog under ét ikke siges, at den gamle Disetro særlig tydelig slår igennem Dyrkelsen af Nordens Helgeninder. Der findes således næppe noget nordisk Sidestykke til de nedrerhinske „tre Marier", som umiddelbart fortsætter den keltisk-tyske Dyrkelse af de „tre Mødre-Ånder".

Det synes, som om den katolske Tids Hjemstavns-Tro heroppe snarest gav Fortrinet til mandlige Værneånder: de gamle Landvætter lever op igen som *Sysselhelgener* eller *Landshelgener*. Norges Hellig Olav og Danmarks Knud Lavard har i Virkeligheden alle Hedning-Heroernes Egenskaber og Kræfter, blot med Tillæg af den kristelige Velsignelse. Få Landsdele var frugtbarere til at frembringe Stedhelgene end Jylland, og vi kan her tydelig spore, hvordan Valget af Helgenen enten tager sit Udgangspunkt i en tilfældig stedlig Navne-Adklang eller i vedkommende Egns stedlige Saga. Olav blev Værnehelgen for Åbo Syssel, og lige til Nutiden fortsattes Ols-Marked i Århus; det er vel næppe helt tilfældigt, at Helgennavnet stavrimer med Sysselnavnet. Theodgar kåredes af Tyboerne, og endnu bruger de Mundheldet „Thøger veed det", ligesom Tybofiskerne siges at mumle hans Navn, når de skubber deres Både i Vandet; aldeles tydelig er Theodgar bleven opfattet som en Slags „Opnævner" for Syslet Ty, ældre Thiuth. Keld yndedes af Himmerboerne og

Ommerboerne; han var en Kannik fra Viborg, hvor han også æredes i et Keldsgilde. At Sønderjyderne fylkedes under deres folkekære Hertug Knud Lavards Helgenbanner, var næsten en Selvfølge, og Knudsgildet lever den Dag idag i Flensborg som en af den levende Danskheds faste Borge. Desuden findes der i Jylland en Række løjerlige *Sognehelgener,* hvoraf der ikke er Spor i den godkendte pavelige Helgenkalender: St. Ødbynd i Bøstrup, St. Ender i Oxby, St. Trab i Timring; af sådanne har også Sjælland en enkelt, nemlig St. Svend i Hagested og Vemmetofte. Man kan ikke værge sig mod Mistanken om, at sådanne Vinkelkrogs-Helgener stundom er forklædte Hedningvæsener, ligesom hin „St. Thor", til hvem flere Kilder er viede.*)

*) Mere herom hos Ellen Jørgensen, „Helgendyrkelse i Danmark".

V. SJÆLEN SOM FRITLEVENDE VÆSEN I NATUREN

Dyrkelsen af de hedenfarnes Ånder i Gravhøjen og i Disesalen er og bliver nærmest en blot Slægtsskik, holder sig mest indenfor ret snævre Krese. Vi kan sige, at Slægtens Sjæledyrkelse er ligesom tøjret til Gravhøjen. Enten tænkes den Afdøde fremdeles at bo i Graven som Folkevisens Hr. Åge, kan måske nok stige op til Jordens Overflade for en stakket Stund, men vil normalt holde til i Graven, så længe han får de tilbørlige Ofre og ikke forstyrres. Eller også boer han langt borte i Valhal, kommer kun i Ny og Næ til Jorden; da tjener Graven som hans naturlige Gæstekammer og Modtagelsesrum, som vi seer det i Sagnet om Helge Hundingsbane.

Denne *„stedbundne Sjæledyrkelse“* indenfor sluttede Slægter er nok i Typen Folkets Sam-Eje, men dens enkelte Udslag bliver hos Nordboerne ikke så fælles som f. Ex. i Grækenland og i Kina*). Herodyrkelsen lader sig som nævnt ikke påvise i Norden; nærmest kommer Dyrkelsen af de kvindelige Værneånder, Diserne.

Dyrkelsen af Sjælen holdt sig imidlertid ikke ene til de Tilfælde, hvor den Afdøde havde fået en rigtig Jordefærd og en rigtig Gravhøj, som Skik og Sæd bød. Der fandtes, troede man, også en Række Sjælevæsener, som ikke var knyttede til de „borgerlige Gravsteder“, hvad enten det nu skyldtes Vanrøgt fra de pågældende Slægtmedlemmers Side, eller det var sålunde tilskikket af de styrende Skæbnemagter fra første Færd. Slige *Sjælevæsener var tilhuse i den frie Natur* trindt omkring, og de krævede Dyrkelse ligeså fuldt som de, der var bleven hædrede med rigtigt Gravsted og fuldt Gravøl. Ellers blev de til Genfærd, Drauger, Spøgelser, Skræmsler, hvis eneste Attrå var at volde de Efterlevende Meen. Der kunde være vedtægtsmæssige Pladser for Sjæledyrkelsen i den frie Natur, men nærmest tænkte man sig, at der kunde sidde en Sjæl gemt i hver Stok og hver

*) For ikke at tale om en indisk Slægt, som dyrker Guden Nikal Sen, der er opstået af den nulevende engelske General Nicholson!

Sten, bag hver Blomst og hvert Blad. Troen på sådanne Væsener kunde ikke være særlig knyttet til den enkelte Slægt hver især; den måtte nødvendigvis blive alfolkelig.

Der gives en hel Række forskellige fritlevende Sjælevæsener, som Folketroen tumler med. De hører til de aller ældste mytiske Forestillinger, vi kan spore.

Trolden menes at være en Træånd, sproglig og saglig lig med den græske Dryade. Det skal være en hjemløs Sjæl, der har søgt Ly i et Træ. Dens Røst høres i Bladenes Hvisken; og når Saften vælder frem af det fældede Træs Stub, da er det Træånden, der græder. Om denne Opfattelse holder Stik, turde dog være et Spørgsmål. Vore hjemlige Trolde synes egentlig at være af et grovere Stof.

Natravnen er et Sjælevæsen, der spøger i dansk Folketro, måske egentlig den samme som Valravnen, der ikke kendes andre Steder end i Danmark. Efter Sigende skal det være Sjælen af en Misdæder, der er jordet i et trebundet Skel, dvs. på et Sted, hvor tre Markskel støder sammen. Med visse Mellemrum vil den grave sig frem og gå igen, og for at hindre den deri er der rammet en Pæl gennem dens højre Vinge. Hvem der kommer til at se gennem Vingehullet, får en Ulykke eller går fra Forstanden; der siges dog også stundom, at han vinder Evnen til at se, hvad der er skjult for andres Øjne.

Den ældste Natravn, som Sagnet kender, er hin onde Terne, som forrådte Signes Elsker Hagbard til hendes Fader Kong Sigar. Da det elskende Par ved hendes Brøde er omkommet, siger Kong Sigar i sin Kvide:

Hagbard er hængt og Signelille brændt,
det er fuld ynkeligt et Mord;
tager I nu den arge Terne,
sætter hende levende i Jord!

Tager I nu den forbandede Terne,
sætter hende levende i Muld!
Hun haver skilt mig ved Datter min
og ved en Måg så huld.

Den Dag idag, siger Sagnet, flagrer den onde Ternes Sjæl i Fugleham skrigende over Graven nær Sigersted på Sjælland, og Stedet kaldes i Folkemunde Ternehullet eller Natravnehullet.

Om en Selvmorderske, der blev til Natravn, fortæller Jens Kristensen fra Ersted i Himmerland.

Der var en stor Tøs, der skulde være Hyrde den Dag, hendes Søster havde Bryllup, og det tog hun sig så nær, at hun gik i et Hul nede i Gravlev Kær, de kalder Katkjelde. Endelig fandt de hende, og hun blev fisket

op og skulde så kastes ned, for hun måtte jo ikke blive jordet på Kirkegården sådan uden videre. Liget blev lagt på en Vogn med et Par Stude for, og så lod de dem gå, hvor de vilde. Men så gik de endda hen og lukkede Kirkeporten op, for om Studene kunde ikke have fået i Sinde at gå derind med hende. De gik også op til Kirkeporten, men dér blev de stående. Så sagde Præsten: „Ja, så nær var hendes Sjæl ved Himmerig, men den kunde dog ikke komme derind.“ De vendte altså Studene omkring og gennede på dem igen. Nu gik de hen og blev stående oppe ovenfor, som Jens Binderups Gård nu ligger. Den kaldtes Helledi, for der var to Gårde i Gravlev, der hed Himmerig og Helledi. Hun blev altså jordet i et Markskel, som nu er på deres Mark der, og hende var det, der blev til den Natravn, som Folk har hørt dér på Egnen. Når den skulde over rindende Vand, så var det, den skreg og sagde: „Ba-u, ba-u, ba-u!“

Ma Drues har fortalt til P. Jensen i Kværndrup på Fyen, at ved Præstens Viemose ved Fraude Præstegård stod en Manepæl. Men hun skulde nok vogte sig for at rykke i den, for så var hun bleven der. Hun hørte tit ligesom et Barn græde derude, og undertiden hørte hun en Susen i Luften og ligesom noget, der sagde: „Grav! grav!“ Ma Drues har tydelig seet, at Pælen rokkede, og en Ravn flyve derover. Denne Ravn havde et Hul igennem sin højre Vinge, men man skulde vogte sig for at kige derigennem, for gjorde man det, så mistede man sit højre Øje. Der var sådan visse Dage, at Ravnen *skulde* op, og da var det, at hun i Forvejen kunde høre det suse, og at der var noget, der sagde: „Grav! grav!“

Det kunde dog også ske, at medfølende Sjæle kunde have Held til at skaffe Natravnen Fred; derom fortæller Jens Kr. Kristensen i Risgårde.

Min Gammelfader har hørt Natravnen om Aftenen, når de var nede ved Fjorden for at drage Sandvåd. Han skræbte, så det svar igen i hele Fjorden. A har også hørt fortælle, at en Karl gik en Aften og vilde til en anden By, og da skulde han i en naturlig Forretning. Som han nu sidder dér, så hører han noget, der siger nede i Jorden under ham: „Nu vender a mig“. Karlen bliver helt forskrækket. Så siger det igen: „Nu vender a mig“. Da tænker Karlen: „Hvad, hvad mon det er? Ja, a skal da sige een Ting til det.“ Så siger Røsten det tredje Gang. Da svarer Karlen: „Ja, vend dig så i Jøsse Navn og så aldrig mere.“ Så bliver der sådan Glæde i Jorden under ham. For de siger jo, at dem, der er jordet i et trebundet Skel, det er Natravne, og det var sådan een, der råbte; men ved det at Karlen sagde det, blev han så vel tilpas og bliver reddet.

Medens Evald Tang Kristensen har samlet adskilligt om Natravnen, har han kun et eneste lille Sagn, der udtrykkelig omtaler dens Frænde *Valravnen.*

Peder Johansen ved Moss Sø fortæller, at når de i et Slag ikke fik Kongen eller Høvdingen fundet og jordet, så kom der Ravne og åd af ham, og disse Ravne blev til Valravne, og den, der åd hans Hjærte, den fik Menne-

skeforstand og kunde gøre ondt og forvende Mennesker og havde overmenneskelig Magt, og det var nogle skrækkelige Dyr.

Dette Nutidssagn står som sagt ene, og ældre Sagn kan hverken stadfæste eller gendrive det. Så meget er imidlertid sikkert, at Valravnen er en ældgammel Kending i Folketroen. Allerede de gamle Goter søndenfor Østersøen i de første Århundreder efter Kristus var fortrolige med den, for efter den fik en af deres Konger Navnet Valaravans. Og Sagnet om Valravnen blev Æmne for en af vore mærkeligste og ældste klingende Folkeviser.

Ravnen han flyver om Aften,
om Dagen han ikke må:
den skal have de onde Lykke,
de gode kan ikke få.
Men Ravnen han flyver om Aften.

Jomfruen stander i Højeloft,
og seer hun ud så vide:
seer hun vilden Valravn,
han flyver for oven de Lide.

Alt fløj vilden Valravn
hen over de høje Mure;
da stod hun stolten Ermelin
så sørgende i hendes Bure.

„Hør du, vilden Valravn!
og flyv du neder til mig!
al min lønlige Sorrig
den vil jeg sige for dig.

Alt er det min største Sorrig,
dertil min meste Harm:
min Fader haver lovet så ledt et Trold
han lægger det i sin Arm.

Hun forskabte dig, vilden Valravn!
at flyve med Angest og Trå:
hun bad dig aldrig at bie Bod,
alt før end jeg Datter å.

End gjorde hun der mere til,
alt med sin ramme Gale:
hun bad dig aldrig bie Bod,
før end Barnet kunde tale.

Hun forskabte min Fæstemand,
han flyver for Vind og Vover:
Fjedrene af det hvide Sølv,
det røde Guld skin der over.

End gjorde hun dér mere til
alt med sine ramme Ord:
hun bad hannem aldrig Bod at få,
før han drukke mit Hjærteblod.

Nu haver hun mig hid udsendt
til denne samme Ø,
det jeg skulde vorde
hendes Søstersøns Fæstemø.

Hæslig da er den Fæstemand,
når han i Gården går:
alt som det lede Smedestedt,
der i en Smedje står.“

„Vilt du give mig det første Blomster
det du til Verden bær:
da vil jeg føre dig til det Land,
dér din Fæstemand på er“.

Så tog hun den Ravnefod,
lagde på sin hvide Hand:
hun svor om sin kristelig Tro,
han skulde få hendes første Barn.

„Alt giver jeg dig det første Blomster,
det jeg til Verden bær:
vilt du nu føre mig til det Land,
dér min Fæstemand på er.“

Det var vilden Valravn,
satte Jomfruen på sin Bag:
„Du gøre det for den vældige Gud,
du sidde nu alt så spag!“

Bort fløj vilden Valravn
så vidt over Hav og By,
til han kom på det samme Land,
hendes Fæstemand fløj ved Sky.

Det var Jomfruens Fæstemand,
det første han hende så:
han slog ned med både sin Ben,
slog hende i Lodder twå.

Han slog hende i Lodder to,
drak af hendes Hjærteblod:
så blev han til en Ridder
alt både stærk og stor.

Det var vilden Valravn,
lagde Jomfruen på sin Bag:
så fløj han til Helevågs Kilde,
alt i sin gode Mag.

Det gjorde vilden Valravn,
døbte hende i Helevågs Flod:
stod hun op, Jomfru Ermelin,
hun var i sin Hu så mod.

Det var vilden Valravn,
han satte hende på sin Bag:
end fløj han over vilden Hav,
sig selv til megen Umag.

Ned fløj vilden Valravn,
han satte hende på de Tinde:
„Du glæd dig nu, Jomfru Ermelin!
her er din Fæstemand inde."

Ud gik hendes Fæstemand
med Sølvkar på hviden Hand:
„Værer velkommen, Jomfru Ermelin,
til disse fremmede Land!"

„Du hav Tak, vilden Valravn!
vel fanger du Lykken i Klo;
flyv nu bort i Jamling!
jeg holder så vel min Tro."

Bort fløj vilden Valravn,
han fløj så højt ved Sky;
dér den Jamling forleden var,
da kom han dér på ny.

Det var ikke derefter
Dage foruden twå:
Fru Ermelin ganger i Bure,
favren Datter at få.

„Tager I nu det lille Barn,
og svøber I det i Peld!
I får det vilden Valravn!
I beder ham fostre det vel!"

Det var vilden Valravn,
lagde Barnet for sin Fod:
„Herre Gud give Lykken dertil,
at Barnet kunde tale tre Ord!"

Herre Gud gav dér Lykken til,
at Barnet taled tre Ord:
så blev han til en Ridder
alt både stærk og god.

„Tager I nu dette lille Barn,
og svøber I det i Lin!
bærer I det i Stenstuen
ind for Moder sin!

Fostrer I det i Vintre ni,
og fostrer I det vel!
når de År forgangen ere,
da vil jeg have hende selv."

Nu haver hin skønne Fru Ermelin
forvunden både Angest og Kvide:
nu haver hun både Broder og Barn
og sover ved sin Fæstemands Side.

Nu haver hin skønne Fru Ermelin
forvunden både Sorrig og Harm:
nu haver hun både Broder og Barn
og sover i sin Fæstemands Arm.
Men Ravnen han flyver om Aften.

Visens Indhold er noget af det dunkleste, der er levnet os fra Middelalderen. Kun så meget er klart, at den handler om Død og Genopstandelse, og at Navnene Valravn og Helevågs Kilde synes at pege hen på Kresen omkring Dødsrigets Herskerinde Hel. Iøvrigt må vi

nøjes med at fastslå, at Valravnen som Mægler mellem Liv og Død endnu til sene Tider har spillet en fremragende Rolle i Folketroen.

Alfen er et Sjælevæsen, som man mener at genfinde i den oldindiske *rbhu*, en Slags kunstfærdig Pusling; Navnet hænger vel sammen med latinsk albus, „hvid“ og med ordnorsk alptr, „Svane“, udtrykker altså et gennemsigtigt, lyst Væsen. Tysk Alp, dvs. Alf, er gået over til at udtrykke Maren, og Alpdrücken vil sige Mareridt. De danske Elverfolk eller Ellefolk fastholder derimod den Natur, vi snarere må regne for Alfernes oprindelige Eje. Iøvrigt optræder der Alfer eller nærstående Væsener under et Mylder af forskellige Navne, især kvindelige: Dis, Huldre, Hyldemoer, Mosekone. Elverfolket har til Huse i Elverhøj, hvor det styres af Elverkongen. Når Tågerne ved Aftenstid svæver ud fra Mosen og slynger sig om Højens Fod, da er det „Mosekonen, der brygger“, og „Elverpigerne, der danser“. Ved Midnatstide kan det ske, at Elverhøj hæver sig, så dens Loft viser sig båret af fire gloende Pæle, og midt derinde sees Elverkongen stå med Guldkrone på; det er tydelig nok en Jættestue, der tænkes at skyde sine Bærestene i Vejret og at vise de henfarnes Ånder.

Men ve det Menneske, der forvilder sig ind i de dansende Elverpigers Kres og lader sig lokke til at drikke af det Horn, de byder ham; han bliver vidstjålen eller, som det hedder, „bjærgtagen“, „elleskudt“ eller „ellevild“.

Hr. Oluf rider om Otte (Morgengry),
mens lysen Dag ham totte (tyktes).
 Men Dansen den går så let gennem Lunden.

Hr. Oluf rider med Bjerge,
dér danse Elver og Dværge.

Der danser Dværg, og dér danser Elv,
der danser hun Elvedronningen selv.

Der trådt' en Jomfru af den Dans,
hun lagde sin Arm om Hr. Olufs Hals.

„Hør I, Hr. Oluf hin blide!
hvort lyster eder nu at ride?“

„Jeg vil ride mig under Ø,
at tale med min Fæstemø.“

Den Jomfru rækker Hånd fra sig:
„Alt skal I først, Hr. Oluf, danse med mig!“

„Ikke jeg tør, og ikke jeg må:
imorgen skal mit Bryllup stå."

„Hr. Oluf! ville I mig love (elske),
jeg giver eder rige Gave.

Jeg vil eder give en Ganger grå,
han går en Time til Rom og frå.

Den Ganger grå skulle I vel få,
og Sadel af Guld at lægge derpå.

Jeg giver eder en Brynje ny:
I tørve (nødes) aldrig for nogen Mand fly.

Jeg giver eder så godt et Sværd,
der kom aldrig sligt i Herrefærd.

Og slige ere alle mine Bænke,
som Guld, var lagt i Lænke.

Slige ere alle mine Vindelbro,
som Guld, skinner over eders Hænder to."

„Hav du blot selv dit Guld så rød!
jeg vil hjem til min Fæstemø."

„Og vilt du nu ikke danse med mig,
Sot og Sygdom skal følge dig!

Hvad heller vilt du iaften dø,
eller du vilt ligge syg syv År under Ø?"

„Langt heller ligger jeg imorgen Lig,
end jeg vil ligge syv Vinter syg."

Hr. Oluf bukker over Sadelbue,
så red han gennem den Elvelue.

Men hun slog ham mellem Hærde (Skuldre),
det han faldt neder til Jorde.

Hun slog ham over hans Hærde god,
at Slaget gjaldt i hans Hjærterod.

„Stat op, Hr. Oluf! og rid nu hjem!
du lever ikke Dag uden een."

Hun løfte Hr. Oluf på Ganger rød:
„Og rid du nu hjem til din Fæstemø!"

Hr. Oluf han vender sin Ganger omkring,
alt så mødig rider han hjem.

Og dér han kom til sit Borgeled,
hans kære Moder hun stod dér ved.

„Hør du, Hr. Oluf, kær Sønnen min!
hvi bær du nu så bleg en Kind?

Hvi bær du nu så bleg en Kind,
og hvi rinder Blod fra Sadel din?“

„Min Ganger hun var ikke visser på Fod,
hun snubled over en Ellerod.“

„Hør du, Hr. Oluf, du farer med Tant:
du haver vist været i Elvkvindedans.“

„Ja, jeg må vel bære Kinden bleg,
for jeg haver været i Elvkvindeleg.

Min kære Moder! I reder mig Seng!
Min kære Søster! følg mig udi den!

Min kære Fader! I tager min Hest!
Min kære Broder! du hente mig Præst!

I lægger mig på de Bolstre blå
her vil jeg ligge og dø derpå.“

„Ti kvær, Hr. Oluf! du sig ikke så!
så mangen bliver syg, de dø ikke af.“

„Gange nu alt, som gange må!
men aldrig skal jeg min Fæstemø få.“

„Du sige mig, Hr. Oluf! under Ø:
og hvem giver du din Fæstemø?“

„Min Fader skal have min Ganger grå,
han rider så tit i Kongens Gård.

Min Moder skal have min hængende Karm,
hun bar mig så listelig i hendes Barm.

Min Søster skal have mit Guld så rød,
min yngste Broder min Fæstemø.

I stander op, alle mine Brødre sju!
I rider imod den unge Brud!

Og hører I det, mine rige Måge (Frænder)!
tager vel imod min stolte Jomfrove!“

Hr. Oluf vendtes til Væggen brat,
han døde end før end Midjenat.
Men Dansen den går så let gennem Lunden.

Nissen, også kaldet Gårdbo, Gårdbuk, Puk eller Tomte, er en Hus- eller Landvætte, som det gælder at holde sig gode Venner med, om man vil nyde Fred og Ro i sit Hjem. Hans røde Toplue er et Minde om vor gamle Folkedragt; ofte færdes han i Dyreham, som Hund, Kat eller Kalv. Gårdes eller Landsbyers Nisser stjæler på deres Husbonders Vegne fra Naboerne, og på deres gensidige Tyvetogter kommer Nisserne ofte i Klammeri og kæmper på Livet løs. Hænder det sig, at Karle fra Nissens Gård kommer forbi under Slagsmålet, påkalder han deres Hjælp, og hvis de er for rædde eller ligegyldige til at yde ham den, vil han bagefter hævne sig. De kæmpende Nisser tænkes stundom at synke ned i Jordfaldshuller, som deraf kaldes Nissehuller eller Gårdbonissehuller.

Om Alfer, Landvætter og Nisser gælder det under ét, at de kræver Hensyntagen på forskellig Vis. Man må ikke tankeløst forrette sin Nødtørft på et Sted, der kunde tænkes at tilhøre Alferne; en sådan Brøde kaldes på Islandsk *alfreki,* „Alfernes Fordrivelse“, og selvfølgelig vil de fordrevne tage følelig Hævn. Ej heller må man slå Vand ud af en kogende Gryde uden at mumle en advarende Formular eller på anden Vis forebygge, at Vandet kommer til at svie de Underjordiske; ellers vil det komme til at svie til een selv. På et vist Tidspunkt blev det i islandske Landslove forbudt at have Dragehoveder i Skibsstævnen; thi det frygtedes, at Dragehovedernes opspilede Gab skulde skræmme Landvætterne. Alferne skulde have deres årlige, foreskrevne Ofringer, alfablót, og det var ret store Festligheder, der knytter sig dertil. Endnu i vore Dage har man i Danmark mange Steder foretaget en Offerskik af denne Art: at give Nissen Julegrød.

Der fortælles også om en dansk Gård, hvor Husbond hver Juleaften før Nadvertid tog en Kurv og lod sin Kone deri lægge et Udvalg af Husets bedste Fødevarer, Kager, Flæsk, Pølse, hvortil han selv føjede nogle Penge. Så satte han sig på en af sine grå Heste, red hen til en Høj på sin Mark, red nogle Gange rundt om den, og lagde Fødevarerne på en stor Sten i Nærheden. — I første Del af 19. Århundrede boede på en Gård ved Maglehøj en Kone, der altid ofrede til de Underjordiske. Når Folkene ved Aftenstid havde kær-

net, skulde det aldrig fejle, at hun jo fyldte en lille Krukke med Kærnemælk og satte den hen på Højen. Hun lod aldrig nogen se, hvad hun gjorde, og når hun næste Morgen hentede Krukken, var Mælken nok så pænt taget. Det gav altid god Lykke, når man var god ved Højfolkene, mente hun.

Et dunkelt Minde om Ofringer til de Underjordiske synes at foreligge i det vidtudbredte Sagn om Gården, der med sine Skatte og Indbyggere manes ned i en Sø til Straf for Ejerens Hån mod Kristendommens Sakramenter. Det er nemlig en Kendsgærning, at Sagnet påfaldende ofte knyttes til Søer, hvis Navne smager af hedensk Tro. Herhen hører: Gårdbo Sø og Helligsø i Vendsyssel, Gårdsø eller Gudsø i Himmerland, Gårdhullet eller Vievad på Sjælland. Det er ved første Øjekast klart, at Gårdbo Sø har fået Navn efter Gårdboer, dvs. Underjordiske; til samme Klasse hører Gårdbonissehullet, hvori to kæmpende Nisser fra Voer Sogn skal være sunkne. Og fra Navnet Gårdboer stammer atter Forestillingen om den sunkne Gård som disse Væseners Opholdssted. Skattene, der skal være sunkne ned sammen med Gården, må da tydes som Minde om de Ofringer, der fandt Sted ved Søhelligdommene; faktisk findes Sagnet om den sunkne Gård netop ved Dallerup Sø, hvorfra en af de største Samlinger Offergaver er bleven fremdraget. Når det tilslut hedder, at Gården er nedmanet af den kristne Præst, da turde også heri ligge en historisk Sandhed; thi det første, som Præsten måtte foretage sig efter den kristne Tros Sejr, var at rense Offersøen ved at mane alt dens hedenske Djævlepak ned i Helvede.

Om en slig såkaldt „Djævleuddrivelse“ fortælles i en islandsk Saga. På Giljå havde Bonden Kodrans Vætte alle Dage boet i Fred i sin Sten, og hverken Gården eller Indbyggerne havde nogensinde lidt Savn. Men en skønne Dag kom Bondens fromme Søn, Thorvald Vidførle, hjem med Missionsbiskoppen, og da var det ude med Freden. Bispen gik i Festoptog til Vættestenen og haglede Vievand ned over dens arme Indbyggere. Om Natten viste Vætten sig for gamle Kodran og klagede sin Nød, fortalte om disse grusomme Dråber, der brændte ham som Helvedes Ild; hvi skulde dette tilstedes mod ham, der altid havde gjort godt og aldrig ondt? Dog Kodran vovede ikke at kny. Bispen var ubønhørlig og forfulgte sin Sejr. Dag efter Dag gik Processionen, og Vievandet regnede; Nat efter Nat kom Vætten, stedse ynkeligere at skue, og hans sidste Ord var: „Se du nu selv til, thi dette kan ingen dødelig holde ud; nu må jeg gå i Fredløshed“. Og så rummede Verden altså een forbitret Menneskehader mere, som Vilhelm Grønbech siger.

Det er kun sjældent, at danske Sagn udtrykkelig henlægger Vættemaningen til hedensk Tid. Men iøvrigt findes der Maningssagn, der stærkt minder om det ovennævnte islandske.

På en Gård i Østermarie på Bornholm plejede der at komme en lille Dreng og tage imod Hestene, og al Tid, når Folkene kom ud på Loen om Aftenen, var Hækkene eller Krybberne fulde af Sæd. Bonden var uhyggelig ved dette Væsen og bad Præsten skaffe sig af med det. En Gang, Bonden var kørende bort, tog Præsten sin Bog under Armen og gik ned på Gården, og om Aftenen, da Manden kom, gik Præsten i sin Præstekjole ud i Gården og bød, at alle Porte og Låger skulde lukkes, thi det var hans Mening at læse, til den Lille fløj op over Længerne. Den Lille kom som sædvanlig og vilde tage imod Hestene, men så gav Præsten sig til at læse af sin Bog, og Dværgen måtte vige tilbage. Tilsidst gik han ud af en Låge ved at bryde den itu, og så bister var han, at hele Dørkarmen revnede tillige med Væggen deromkring. Siden så de ham ikke.

Den Slags Kristensejre over Vætterne var forresten blot af rent stedlig Virkning. I det store og hele viste Forsøget på at uddrive Vættedyrkelsen sig at være afmægtigt, som vi seer af de stadig fortsatte Offerskikke. Ja, ikke nok med, at de gammelkendte Vætter fik Lov til at leve videre, — endnu lige ned til vor Tid vedblev Folket at frembringe nye Væsener af samme Slags. Ialfald i Jylland var det en ret udbredt Skik at nedgrave en Kat eller Hugorm under Dørtærskelen, for at det døde Dyrs Sjæl skulde blive til Husets Værneånd, dets „Vare". Efterhånden var Skikken måske afbleget til en rent mekanisk Vane, men alligevel røber den os, hvor længe Hedenskabet kunde leve videre i den mest håndgribelige, produktive Form.

Efterskrift. Læseren henvises her til H. F. Feilbergs nys udgivne Særundersøgelse, „Nissens Historie" 1919 (Danske Folkeminder Nr. 18). Jævnfør hans „Bjærgtagen" (smst. Nr. 5).

VI. DÆMONER

VÆXT- OG VINDÅNDER, LUEÅNDEN LOKKE, LIGÆDENDE JÆTTER, HEL, VANDJÆTTER, NØKKEN, BJÆRGFOLK

En hel Række Foreteelser, dels i Naturkræfterne, dels i Dyreverdenen, avler mytiske Skikkelser, som vi med et græsk Udtryk kan kalde Dæmoner for at adskille dem fra de menneskelige Sjælevæsener og fra de egentlige Guddomme.

Kornvæxtånden skabes af Kornets Voxen og Vindens Susen og Axenes Bølgen. I Norden kendes den som Rugkælling, Bygkælling, Gloso, altså vist fortrinsvis som kvindeligt Væsen. Den tænkes at gynge i de svajende Ax og ved Høsttid at fly for de mejende Klinger fra det ene Strå til det andet. Tilslut søger den Ly i den sidste Høstmarks sidste Neg; der sidder den som Genstand for allehånde overgiven Hyldest ved Indhøstningen. I Norge lever *Kværnknurren*, dvs. den Ånd, der knurrer i Kornkværnen. Dog må det siges, at Kornånder ikke spiller nogen egentlig større Rolle udenfor de Tankekrese, der drejer sig om det daglige Brød; eller ialfald har senere Tiders Frugtbarhedsgud tidlig bragt dem til at gå noget bag ad Dansen. I de landskendte Myter er det mest andre Væsener, der fører det store Ord.

Lokke er i den oprindelige Folketro Navnet på et flimrende eller flammende Væsen, i Danmark nærmest Sommerens Luftflimmer, i Norge og Sverige nærmest Arneilden. Hans Navn må vel opfattes som en Kæleform til oldnordisk *logi,* „Lue“. På Dansk siges ofte Lokke Lejemand, dvs. Legemand, og denne Form træffes allerede i Folkevisen om Thor af Havsgård. — Den oprindelige Naturforeteelse ligger til Grund for talrige folkelige Talemåder. Når Solstrålernes legende Lys fra Vandet kastedes tilbage på Væggen, plejede en gammel kjøbenhavnsk Skipperenke at sige: „Det er Lokke Lejemand“; hun sagde til et lille Barn: „Nu skal du sidde stille dér på

Bordet og se på Lokke Lejemand oppe på Væggen!" Hyppig siges om Luftflimmeret: „Lokke sår sin Havre", „Lokke driver sine Geder", eller „Lukas driver sine Svin"; om Arneildens Gnistren hedder det i Telemarken: „Lokje slår sine Børn". — Som Arneildens Ånd er Lokke nærmest en hjælpende Vætte, en Slags Nisse; i Norge ofrer man ham Skindet af den kogte Mælk, og i Sverige knytter man til ham en Variant af en almenkendt Tandofferformel: „Locke, giv mig en bentand för en guldtand!" Ligesom Nissen kan Lokke imidlertid også være drilsk. Ifølge norsk Folketro kommer han ved Forårstid agende med en Slæde fuld af Lopper og må have Offer for at skåne Huset for denne Plage. På Dansk bruges Udtrykkene „at føre Lokkes Breve" og „at fortælle Lokkes Æventyr", hvad der svarer til islandsk *lokalygi*, „en dundrende Løgn". Navne som Lokkes Havre og Lokkeleger bruges om Ugræs, der intet duer. Endvidere siges, når Garnet kommer i håbløst Urede: „Lokke får noget at bøde sine Buxer med"; her foreligger dog sikkert Sammenblanding med et jysk Udsangnsord „at løkke på Tråden", dvs. komme i Urede. Jævnfør islandsk *loki*, „en Kurre på Tråden". — Nogen ægte folkelig Sagnfortælling om Lokke kendes næppe på det skandinaviske Fastland, når undtages Folkevisen om Thor af Havsgård. Her spiller Lokke Lejemand undtagelsesvis en fremragende Rolle; han hitter nemlig på Råd mod Thursegreven, som har krævet Jomfru Frøjeborg til Brud, men narres med den udklædte Thor. Bagved ligger det navnkundige Eddakvad Thrymskviden, og hele dette Skæmtesagn turde være af norsk-islandsk Oprindelse. Lokke svarer her til Eddaens Loke, en Person af Jættebyrd, men optagen i Gudernes Kres, hvor han spiller Rollen som en Slags Mefistofeles. Da hans Navne Utgarda-Loke er en Jætte, som hersker over Dødsriget Utgard, er det ikke rigtig klart, hvordan de forskellige Figurer med samklingende Navne forholder sig til hverandre. Schoning i sit Skrift „Dødsriger i nordisk Hedentro" hævder afgjort, at Loke er en oprindelig Dødsjætte og at hans Samtydning med det formodede Lysvæsen Lokke er urigtig. — Hvis det er rigtigt, turde den islandske Mefistofeles-Loke intet have med dansk Hedenskab at gøre, og som den tvivlsomme Størrelse han er, må han her lades ude af Skue.

Jætten hedder i det fællesgotiske Ursprog *etanaz* eller — hos Tacitus — *etjo*, det vil sige „Æder". Han har også adskillige andre Navne: fællesgotisk *Thurs*, nydansk *Tusse;* nordisk og tysk *Rise;* jysk *Givmand* med Hunkønsformen *Givkone*, hvortil svarer oldnorsk *gygr*, „Jættekvinde", etc. Jættenavnet er uden Tvivl det videst ud-

bredte og vigtigste. Det stammer sikkert delvis fra Iagttagelse af Ørne, Ravne og Ulve, der gridsk fortærer de henslængte Menneskelig på Valpladser eller i Ødemarker. Herhen hører ligædende nordiske Jætter i Dyreham såsom Ørnen *Hræsvælg*, dvs. „Ligsluger“ og måske opså oprindelig det danske Fabelvæsen Valravnen, dvs. „Ligravn“.

Samtidig kan Jætteskikkelsen også have lånt Træk fra menneskeædende Racer i det fjærne Nordøsteuropa. Flere Folk af Jafets Æt synes at have brugt Roden *ed* „æde“ til at danne Navne for den Slags uhyggelige Naboer, og det er måske ikke helt tilfældigt, at den dertil hørende Navneform Jætter i nordiske Sagn bruges helt i Flæng med Finner. Altså Jætterne skæres over een Kam med Nordøsteuropas Urrace; vi mindes f. Ex. Jætten Finn, der kræver „Kristmands Hoved“ til Løn for at bygge Lund Domkirke.

Iøvrigt er Folketroens Jætte ofte bleven så dannet og velopdragen, at han ikke mere optræder på slap Line som Menneskeæder: han nøjes med at røve Mennesker og føre dem til Dødsriget.

Modsat det lyse og luftige Alfehjem tænkes Jættens Bopæl som mørk og skummel, ofte inde i en stejl Fjældskrænt eller Klint. Et sådant Dødsrige kendes under forskellige Navne, der dog måske blot er hver Egns Udtryk for een og samme Grundforestilling.

Nordmændenes Dødsrige *Utgard* og dets Hersker *Utgarda-Loke* er allerede nævnt ovenfor; det tænkes liggende i Verdens Udkant. Dér modtages Thor og hans Følgesvend Loke med allehånde plumpt Kogleri. Exempelvis må Loke æde Sulemad omkap med Jætten Loge, dvs. den legemliggjorte Lue, som naturligvis vinder Væddemålet. Myten synes bygget over Forestillingen om Jættens oprindelige Grovædernatur.

Medens Dødsriget Udgård kun omtales af Nordboer, er der en Række Dødsriger, hvis Navne synes at have været fælles for hele vor Folkegruppe, nemlig: Hel, Valhal, Asgård og Odinsriget.

Hel, gotisk *Halja*, vil sige „Skjul“; Navnet er i Slægt med det danske Udsagnsord „at hæle“, og det skal udtrykke, at Dødsriget sluger og skjuler de afdøde. Uden nogen Tilføjelse bruges Navnet Hel også om Dødsrigets Herskerinde, der i den islandske Gudelære gøres til Barn af Loke. I Mandfolkeham optræder Dødsrigets Hersker som Helhest eller Heljæger. Dets Præstinder hed hos Goterne Helruner, dvs. „Hels Hemmeligheder“; det var ligmanende Troldkvinder, om hvem der fortaltes, at de sammen med Ørkenens onde Ånder havde avlet det vilde Folk Hunnerne.

Valhal vil sige „Dødninghal“ og er oprindelig et Rige i Underver-

denen. Til dets Vedhæng hører vel det mytiske Væsen Valravnen, der forresten kun kendes hos Danske og Goter. Endvidere fandtes der en vidtudbredt Klasse Troldkvinder, hvis Fagnavne dannedes med Stavelsen val, dvs. „Dødning". Der var Nordboernes Vala eller Völve, mest navnkundig gennem Eddakvadet Völvens Spådom; der var Nordtyskernes Wal-riderske, dvs. en Kælling, som under sin Ligmaning red rundt på en Troldkæp; der var Nordboernes og Anglernes Val-kyrje, hvis Navn på Oldengelsk endnu bruges om en „dødkårende Hex". Sådanne Væsener har åbenbart svaret til Goternes Helruner.

Hel og Valhal hører sikkert oprindelig ret nøje sammen; ialfald skal vi nedenfor finde de pågældende Helligdomme omtalte i een og samme Offermyte (S. 82). Videst udbredt var Navnet Hel, som i alle vor Folkegruppes Sprog har afgivet det kristelige Navn for det lavere Dødsrige: dansk Helvede, gotisk Halja, engelsk Hell, tysk Hölle. Efter Hel opkaldtes danske Personer såsom Helvin, dvs. „Hels Ven". Viet til Hel var vel Højden Helhoved ved Skarritsøs Bred, 141 Fod, og Helbjerg på Bjerge Herreds Kyst syd for Asvig, 165 Fod; endvidere flere store Jordfaldshuller ved Navn Helvedes Kedel, de tre i Midtsjælland, det fjerde på Låland. Helligdomsnavnet Valhal forekommer i Ø. Gøtland; Valbrønde, Vallekilde, Valsømagle og Valsølille på Sjælland, talrige Valby eller Volby i forskellige Egne af Danmark. En Mængde af den Slags Steder huskes i Middelalderen eller i Nutiden som viet til Underverdenens Magter. Ikke mindre end tre Offersteder omtales således i en dansk Myte, som her skal meddeles, det er Saxes og Folkevisens navnkundige Sagn om Hagbard og Signe. Der fortælles først, at Helvins Broder Hagbard led Døden for sin Fæstemø Signes Skyld, og at derpå hendes Fader Kong Sigar lod den forræderske Terne sætte levende i Jorden. Hagbards Broder Hake søgte at hævne ham på Signes Fader. Under Fremrykningen lader Hake sin Hær bortkaste tyngende Skeder og Sværd ved et Vadested, som senere fik Navn af denne Tildragelse. Dernæst lod han i „Hels Sump" afskære Kviste, for at hans Hær kunde skjule sig under Løvværket og således uopdaget komme bag på Fjenden, — samme Krigspuds som i Sagnet om Macbeth; Synet af den vandrende Skov blev Kong Sigar et Varsel om nær forestående Død. Kort efter stødte Hærene sammen, og Sigar faldt ved Valbrønde; Saxe fremhæver udtrykkelig, at Navnet vil sige „Ligenes eller de Faldnes Brønd". — Hele denne såkaldt episke Fortælling indeholder intet andet end en Kæde af religiøse Motiver eller Offerhandlinger. Vi så ovenfor, at den henrettede Terne i Ternehullet el-

ler Natravnehullet yder Danmarks ældste Exempel på Forestillingen om Misdædersjælen som „Natravn“. Henlægningen af Skeder ved „Skedevad“ er en lærd Klerks kejtede Forklaring af Folkemindet om en Masseofring i en Mose ved Landsbyen Skede, dvs. „Grænseskellet“ (imellem Ringsted og Merløse Herreder); i Sverige er Grænsehelligdomme ved Navn Skedevi ret hyppige, og den eneste kendte Masseofring på Øland er netop foretagen ved Skedemose på Grænsen mellem to Herreder. Udtrykket „Hels Sump“ (Palus Lethalis) sigter åbenbart til Jordfaldshullet Helvedes Kedel nordvest for Kong Sigars By Sigersted; Dødsvarslet må opfattes som en Ofring, hvorved Fjenden vies til Hel. Valpladsen Valbrønde tæt udenfor Sigersted er endelig ifølge Sagens Natur en Offerkilde, hvor der har været slagtet Mennesker ikke bare en enkelt Gang, men til Stadighed; man siger, at der endnu går et Genfærd ved Navn Valbrøndesoen. Alle tre Ofringer udføres af en Mand, som er Broder til „Hels Ven“; det vil sige: de har været knyttede til Dyrkelsen af Dødsrigets Herskerinde Hel. I samme Nabolag findes forresten endnu to andre Helvedes Kedler; ved den ene går der Helvedeshunde i Midnatsstunden, siges der*), og det andet er et virkelig imponerende Jordfaldshul i Alindelille Møgelskov, med høje, stejle Brinker og med Vand over den mudderfyldte Bund, — det er som selvskrevet til Offerhandlinger af Heldyrkelsens Art. Også på Låland findes en Helvedes Kedel med tilhørende Sagn. Et nøje Sidestykke til Sagnet om Valbrønde kendes i vore Dage fra Vallekilde; der fortælles, at ved en Høj i Nærheden udkæmpedes et Slag mellem to mægtige Konger, og der faldt så mange Folk, at en Mose ved de såkaldte „Blodvognsgårde“ løb fuld af Blod. Gårdnavnet er sikkert en Forvanskning af „Blótvang“, men den folkelige Omtydning indeholder endnu et tydeligt Minde om, at her blotedes Menneskeofre. Også Sverige har den Slags Sagnminder; det huskes f. Ex. tydelig, at Helligdommen Valhal i Ø. Gøtland var viet til Underverdenens Magter.

Endnu mere sejlivet er dog Troen på *Helhesten*. Dette Væsen tænkes den Dag idag at farte omkring i bedste Velgående. Som Steen Blicher lader Kjen Pæister synge i „E Bindstouw“:

> På trej Bien humper e Hælhæjst astej,
> få de te han håer ikke flier;
> men hvæm dæ ska møhd ham epo sie Vej,
> humper snåer i e Kjerregoer nier.

Det eneste, Forf. fra Barndommen kan mindes af levende dansk Folketro, er følgende Skræmmeformel: „Helhesten slog tre Slag på Trappen, og det lille Barn i Vuggen døde“; Ordene „tre“, „Slag“

*) Se Side 129.

og „Trappen“ blev ledsagede af Tramp i Gulvet. — Forøvrigt optræder det dødvarslende Væsen også som *Kirkelam* og *Gravso;* om begge disse Spøgelser findes talrige Sagn.

Det trebenede, undertiden også hovedløse Uhyre Helhesten, ligesom Kirkelammet og Gravsoen, viser os den ligrøvende Jætte i Dyreham. Tænkt i Menneskeham optræder han som *Heljæger,* der i Flandern kaldes Hellequin og herfra går over i Folkeskuespillet som Bajadsen Harlekin. Fra Heljægeren er der en umærkelig Overgang til et Dødsvæsen, der ender med at havne i Gudeverdenen, nemlig den vilde Jæger Odin.

Sagnet om den vilde Jæger er vidt udbredt i europæisk Folketro, findes f. Ex. i Grækenland og Frankrig. Tyskerne kender *Jætten Wode* som Fører for „das wütende Heer“, „den rasende Hær“, dvs. de døde Sjæles vilde Jagt gennem Luften. Navnet Wode er samme Ord som tysk „Wut“, „Raseri“, og brugtes vel oprindelig både om Dødsriget og dets Leder, ganske svarende til Hel. Jyderne kender den Dag idag Jætten Wode som Woinsjæger, Svenskerne kender ham som Odensjæger, og desuden formummer han sig med en Uendelighed af stedlige Tilnavne, — f. Ex. lader Mønboerne ham bo som Grøn Jætte ved Grønsund, etc. Stamformen Wode blev udvidet til Wôdenaz, hvoraf det nordiske Odin kommer; under denne Navneform blev den gamle Dødsjætte ophøjet til Konge over alle Guder. Han tænkes at forfølge en Kvinde, „Vindens Brud“. Hans Følgesvende Aserne var egentlig de afdødes Sjæle, og således kendes de den Dag idag i den norske Folketro om Asgårdsrejen; men da Odin blev Gudekonge, måtte Aserne følge Trop og ophøjes til Guder, de ligmanende Hexe Valkyrjerne blev til guddommelige Skjoldmøer, og Dødningriget Valhal blev til en guldglitrende Himmelborg. Om hele denne Trosudvikling fra Jætte til Gud skal nærmere fortælles i Afsnit X.

Som Gudekonge opnåede den gamle Dødningfører at overstråle alle andre Væsener i de norsk-islandske Digteres Gude- og Jætteverden. Hans Gudeglans sluktes rigtignok brat, dengang Kristendommen trængte den hedenske Hofdigtning tilbage; men derimod holdt han sig urokkelig i sin oprindelige Skikkelse som Folketroens Dødsjætte. Som sådan lever han videre i bedste Velgående ved Siden af Helhesten; den kan måske siges egentlig at være hans andet Jeg, ligesom Odins otteføddede Hest Sleipne i den norsk-islandske Gudelære vel må opfattes som hans aflagte Ham, der nu må nøjes med at være Gudens Ridedyr istedenfor Guden selv.

Det er som sagt tydeligt, at Hels og Odins Dødsriger flyder over

i hinanden, hvad der mest tydelig røber sig gennem Dødningførerens Navne: Heljæger alias Odinsjæger. Men der synes alligevel at være en Forskel. Hel er fortrinsvis Underverdenen, hvor de Døde holdes fast fængslede, saa at de normalt ikke mere vender tilbage til Dagens Lys; således indskærpes det jo gennem Myten om Balder. Odins Følge tænkes derimod at opholde sig ovenover Jorden og at fare om i evigt, rastløst Jag. Her har Forestillingen om Døds-Jætteverdenen modtaget Tilskud fra tydelige *Naturindtryk:* når Stormen ved Midnatstid farer tudende gennem Luften, da troer Folket at høre Skrig fra Genfærd efter Mennesker, der ligger ujordede, omkomne ved Ulykkestilfælde eller faldne for Morderhånd; og Odin bliver da tænkt som Stormsuset, der river Dødningerne med sig. Med andre Ord: Dødsjætten optræder tillige som *Vindjætte.*

Dermed føres vi over til den anden Side af Jætternes Natur: rent bortseet fra sin Egenskab af Dødningfører står den vilde Jæger på Linje med en Klasse Jættevæsener, der alle kan samles under Enhedsformlen voldsomt larmende Ytring af Naturkraft: Storm, Fjældras og alskens Vandlyde: i skvulpende Søer, i brølende Fjorde, i sprudlende Kildevæld, i rislende Bække, i brusende Elve, i buldrende Fosser.

Det er Elof Hellquist, der har påpeget, at det ligger nær at tænke sig larmende Vande som Jætter, og han har blandt andet fremdraget Sønavne som det gøtiske „Jätternes badkar“ og det smålandske „Hardgrepes löjetrog“ („Jættekvinden Hardgrepes Forlystelses-Trug“).

Sø- og Strømnavne i Sverige og Norge synes i det hele at gemme en Mængde af de Jætter, der kendes fra den islandske Gudelære; dertil kommer endvidere svenske Sønavne som Draugen og Nøkken. Det er særlig i Øster Gøtland og i de tilgrænsende Dele af Småland, at sådanne mytisk-klingende Sønavne vrimler, og det er da et såre mærkeligt Træf, at netop Småland er rigere på Jættesagn end nogen anden nordisk Egn.

Nøkken er den gotiske Urtids Navn for en Gruppe Væsener, der udelukkende er knyttede til Vandet. Navnet menes at være et gammelt Ord for „Tvæt, Vask“; i senere Tid har Nøkkens lunefulde Væsen voldt, at hans Navn har dannet det gængse Ord for Luner: „Nykker“. Sædvanlig plejer man også at hidstille det tyske Udsagnsord necken, „at drille“, men dog måske med Urette. Oprindelig tænkes Nøkken at træffes både i Flod og Hav; således er han Havånd både i det oldengelske Kvad Beowulf og i tyske og danske Sagn. Nutildags tænkes Nøkken vel nærmest knyttet til Vandløb

og Damme, medens Havfolket har udskilt sig som en særegen Væsensgruppe. I Danmark bærer Nøkken sædvanlig Navne som Åmanden, Bækkehesten eller Damhesten.

Forestillingen om Nøkkens lumske Væsen er i Norge og Sverige ofte knyttet til Elve, hvor han tænkes at spille sin sindsdårende Melodi i Fossebruset; om hans Spil minder det svenske Udtryk „näckens polska“ (Nøkkens Polka), og på Norsk bærer han Tilnavnene Elvegrim*) og Fossegrim. I Danmark tænkes Nøkken snarere at dvæle i Åbredninger og Damme, hvor den tilsyneladende fredelige Flade rummer skjulte Farer. Hvis et pludseligt Solblink på Dammens Vand lammer et Menneskes Hjærne og kaster det til Jorden, som Forf. har oplevet, da er det Nøkken, der er på Spil. Gribes en Badende af Krampe i Dammens kolde Vand, og bliver han hængende indfiltret i Vandplanternes slimede Stængler, da er det Nøkken, der tager ham; derfor har de lumske Dammes skønne, hvide Vandliljer faaet Navnet Nøkkeroser. I dansk Folketro er det et stående Træk, at Dammanden eller Åmanden med fast Frist kræver sit Offer, og udebliver det, høres han råbe: „Tiden er kommen, men Manden er endnu ikke kommen“. Er dette Råb hørt, vil det snart spørges, at nogen er druknet.

Om Nøkkens Svig handler en dansk Folkevise; den har væsentlige Træk tilfælles med den endnu mere kendte Vise om Agnete og Havmanden, men understreger bedre Vandvæsenets Lumskhed.

Der ganger Dans på Kirkegård,
  — under Lide —;
dér danse Møer med udslaget Hår.
  Mig tykkes, det er tungt at ride.

Dér danse Møer med udslaget Hår,
Kongens Datter, hun danser for.

Dér danse Riddere med draget Sværd,
Kongens Datter hun for dem kvæ'r.

Stolt var den Jomfru, i Dansen tråd,
det hørte han Nøkken, under Isen lå.

Op stod Nøkken og klædte sig:
„Mon ikke den stolt Jomfru vil have mig?“

Han skaber sig til en Ridder skøn,
han kalder sig Alfast, Kongens Søn.

Saa skaber han Hest af klareste Vand,
og Sadel og Bidsel af hvideste Sand.

*) Dette Navn er særlig knyttet til Götaelven.

Han skaber en Hest, både sort og hvid,
i forgyldene Sadel rider han did.

Han bandt sin Hest ved Kirkekam,
og tøsser (2 Gange) gik han Kirken avet om.

Nøkken han tren ad Kirkedøren ind,
og alle de Billeder vendtes omkring.

Det mælte den Præst, for Alteret stod:
„Og hvem er os denne Ridder god?"

Mælte det Præsten, for Alteret sang:
„Gud fri os fra denne fremmede Mand!"

„Jeg er ingen fremmed Mand,
jeg er Kongens Søn af Engelland."

Kongens Datter hun smiler under Skind:
„Gud give, den Ridder var min!"

Han trådte over Stole en og to:
„Hør I, stolt Jomfru! giver I mig eders Tro!

Hør du, stolt Jomfru! lov du mig!
en Krone af Guld så giver jeg dig.

Jeg giver eder de røde Guldbånd,
der kom aldrig slig på eders Hånd."

„Min Fader er Konge over alt dette Land;
han gav mig aldrig slige Guldbånd.

Min Fader er Konge over alt dette Rige;
han gav mig aldrig Guldkrone slige.

Men hvor kommer jeg af Kirken med dig?
Der ere så mange, der vogte på mig.

Mig vogte Fader og Moder,
dertil otte Riddere gode.

Mig vogte og min Fæstemand:
min største Sorrig er for ham."

„Alt om dig vogte nu al din Æt,
alt skalt du mig følge, som du haver jæt."

Nøkken lod det så i Kirken ske,
at ingen kunde dennem se.

Og han slog over hende Skarlagen blå,
så monne de ud af Kirken gå.

Og dér de kom til Stætte (Stente),
Ganger og gylt Sadel dem mødte.

Så væn da havde han Fole og spag,
han satte den Jomfru ved sin Bag.

Han red så vidt over Hede,
som Vejret farer, hint vrede.

Han red lukt over Land og Strand
og midt ud på det vilde Vand.

„Hør I, Hr. Alfast, min Fæstemand!
hvad vil I hos dette vilde Vand?"

„Jeg er ikke Alfast, din Fæstemand!
mit Hjem det er i dette Vand."

„Herre Gud være med min Fader!
han agte mig aldrig slig Fare.

Herre Gud være med min Moder!
hun agte mig aldrig slig Våde.

Herre Gud nåde min Fæstemand!
så mangen vild Sti nu rider han."

„Det skulde du have tænkt førre,
da var du ej kommen i mit Værge."

Og dér de komme midt ud på Sund,
der sunke de både til Havsens Bund.

Der måtte man høre så langt af Led,
— under Lide —,
hvor Kongens Datter under Vandet skreg.
Mig tykkes, det er tungt at ride.

Et dansk Vandvæsen af voldsommere Art end Nøkken er den Skabning, der kaldes *den lede Gam*. Den tænkes som et vældigt, vinget Uhyre, sagtens en Del paavirket af Sydens Grif, men dog vel ogsaa med Rod i hjemlige Forestillinger.

Ole Worm meddeler et stedfæstet Sagn om den fra Gemsø i Skåne. Der siges, at der en Gang skulde en Grif, som Indbyggerne kalde en Gam, kommet flyvendes og sat sig på et højt Bjærg

hos Byen, som kaldes Hellebjerget (Helligbjerget), og blev der siddendes hart ved to Dage, og ingen midlertid turde gå af sit Hus eller lade sit Kvæg ud. Omsider haver de ladet en Tyr ud på Gaden og gik og brølede, og Gammen blev hannem vaer og svingede til og tog ham i sin Klo og fløj på Bjerget igen med hannem og fortærede hans Blod og hans Kød. Derefter haver Gammen fløjet sin Vej. Og siden er Byen kaldet Gamshøj, og nu siden ved idelig Brug kaldet Gemsø.

Om Gammen fremstillet som Havjætte handler et kendt Sagn, der findes i den danske Folkevise om Germand Gladensvend.

Vor Konning og vor unge Dronning
de sejled over salten Sø.
Deres Skib det blev på Havet holdet,
de finge ikke bliden Bør.
Så flyver han over den Rin.

Dronningen ganger i Skibet frem,
hun vrider sin hvide Hand:
„Monne der ingen i Verden være,
os Børen sende kan?

Er her nogen under Vandet dulgt,
der Skibet holde må,
Jeg giver eder både Sølv og Guld,
at I lader os Børen få.“

Det svared en Røst fra Havsens Bund,
og svared den hende så:
„Du ejer ikke Sølv eller Guld,
som dertil hjælpe må.

Hav du selv både Guld og Sølv,
jeg agter der intet på;
det er alt under Linde din,
der jeg mon efter trå.“

„Jeg haver ikke under Linde
foruden mine Nøgler små:
kommer jeg levende til Land,
jeg lader mig andre slå.“

Så tog hun de Nøgler små,
hun kaste dem ud for Stavn;
de finge Bør hin blide,
de sejled så glade til Havn.

Børen blæste, og Skibet skred,
de sejled så glade til Land;
den Tid hun tren af Skibet ud,
da lå hendes Nøgler på Sand.

Dronningen ganger på hviden Sand,
da fik hun så stor en Harm:
da fandt hun, at en liden Kind
var kveg udi hendes Barm.

Det var ikke derefter
foruden Måneder fem;
Dronningen ganger i Bure,
hun føder så fager en Svend.

Fød blev han om en Aften,
de kristned hannem om Nat:
de kalded ham Germand Gladensvend,
de dulgte ham, meden de måtte.

Fostred de hannem i Vinter
og vel i Vintre ni:
han blev en den gæveste Svend,
der nogen med Øjne vilde se.

Så vel han voxte, så vel han trevst,
sin Hest kunde han vel ride;
hvert Sind han til sin Moder så,
så såre da monne hun kvide.

Det var hans kære Moder,
hun sørged alle Tid så såre:
hvert Sinde hun ham med Øjen så,
da fælded hun modige Tåre.

„Hør I det, min kære Moder!
I siger mig af eders Ve!
hvi græder I så jammerlige,
hvert Sinde I mig monne se?“

„Fuld vel da må jeg græde,
jeg må vel for dig kvide:
du varst dig så liden,
der du varst Trolden given.“

„Hør I det, min kære Moder!
I lader bort fare eders Vånde!
Hvad Lykke Gud mig give vil,
den ganger mig vel til Hånde.“

Siden rejser Germand til England og fæster Kongens Datter.

Der var Glæde i Kongens Gård
og Glæde over alt det Land,
for han Germand Gladensvend
han var nu vorden til Mand.

Dronningen sidder i Bure,
hun sømmer det hvide Lin;
Germand sidder i Højeloft,
han drikker den klare Vin.

Det var om en Torsdags Morgen
så årle om den Høst:
åben stod den Fruerstue-Dør,
der kom så led en Røst.

Ind da kom den ledeste Gam,
han sættes den Frue næst:
„Mindes eder, Allerkæreste min,
Jeg tjente eder allerbedst?

Mindes eder, Allerkæreste min!
I gave dertil eders Minde:
det jeg måtte eje den liden Ting,
I bare da under Linde?

Mindes eder, Allerkæreste min!
jeg hjalp eder af eders Nød?
Hvor er nu det fagre Barn
I have til Verden fød?“

Hun svor om Gud, hun svor om Mænd
og alt det, hun sværge måtte:
hun vidste hverken Datter eller Søn,
det hun i Verden åtte.

Bort da fløj den lede Gam,
han gav fuld ondt et Skrig:
„Hvor jeg finder Germand Gladensvend,
da er han given mig.“

Det stod så i Vinter
og vel i Vintre fem;
stolt Sølverlad sider i Engelland,
hun venter sin Fæstemand hjem.

Så såre da mon han længes
bort til sin Fæstemø;
men ikke da måtte han sejle og ro
alt over den salte Sø.

Ind kom Germand Gladensvend,
var klæd i Skarlagen rød:
„Kær Moder, I låner mig Fjederham!
jeg flyver til min Fæstemø.

Hør I det, min kære Moder!
låner mig eders Fjederham!
Jeg vil flyve over salten Rin,
bort til min Liljevand.“

„Min Fjederham hænger i Højeloft,
alle Fjedre ere sledne ner:
flyver du over den salte Rin,
jeg seer dig ret aldrig mer.

De Vinger de ere så brede,
de Fjedre fare vide af By;
lever jeg mig til Sommer,
jeg lader mig gøre en ny.“

„Må jeg nu ikke den Fjederham få,
og må jeg den ikke nyde,
da vinder jeg Sejl i højen Rå,
den stærke Bølge at bryde.“

„Tag du da min Fjederham,
og flyv du nu derhen!
Men møder du den lede Gam,
du kommer her aldrig igen.“

„Møder mig end den lede Gam,
fuld vel kommer jeg igen;
så Mænd veed, min kære Moder,
alt skal jeg flyve derhen.“

Så satte han sig i Fjederham,
og slog han ud sin Vinge;
igen sad hans kære Moder,
og hende runde Tår på Kinde.

Han satte sig i den Fjederham,
han fløj så højt ved Sky;
så såre græd hans kære Moder,
der hun god Nat ham bød.

Han fløj op, og han fløj ned,
og han fløj alt så trøst;
men der han kom over vilden Hav,
da hørte han Gamme-Røst:

„Vær velkommen, Germand Gladen-
svend!
fuld vel da kender jeg dig:
du varst dig så liden,
der du varst given mig.

Vel mødt, Germand Gladensvend!
Hvor haver du været så længe?
Førend du varst til Verden fød,
varst du mig given i Hænde.“

„Du lad mig flyve, du lad mig fare
bort til min Fæstemø!
Første, jeg kommer tilbage igen,
vi findes op under Ø.“

„Da skal jeg dig mærke,
så vel skal jeg dig kende:
ihvor du kommer i fremmede Land,
du skalt mig ikke glemme.“

Så hug han ud hans højre Øje,
drak halvt hans Hjærteblod;
end fløj han til Jomfruens Bur,
for Viljen den var god.

Han sættes på Jomfruens Burebrand,
han var både gusten og bleg:
alle de Møer, i Buret vare,
de lode både Lyst og Leg.

Alle de Møer, i Buret vare,
de glemte både Glæde og Gammen;
op stod stolten Sølverlad,
hun slog sine Hænder sammen.

„Vær velkommen, Germand Gladen-
svend!
Hvor haver du været i Leg?
Hvi ere dine Klæder så blodige,
og hvi er din Kind så bleg?

„Far nu vel, stolten Sølverlad!
Ret nu må jeg bort flyve;
den skal have mit unge Liv,
der mig mit Øje mon ryve.

Far nu vel, stolten Sølverlad!
Gud gøre eder Lykken god!
den skal nu have mit unge Liv,
der drak halvt mit Hjærteblod.“

Det gjorde stolten Sølverlad,
for hun havde hannem så kær:
hun lod Germand Badet rede,
hun tjente hannem alt så nær.

Så tog hun et Horn af Guld,
hun skænked i klaren Vin:
„Nu tømmer jeg den sidste Skål
med Allerkæresten min.“

Så tog hun ud en Sølverkam,
hun kæmmed hans fagre Hår:
for hver en Lok, hun redte,
hun fælded så modige Tår.

Det var Germand Gladensvend,
klapped hende ved hviden Kind:
„I græder ikke, stolten Sølverlad!
hver bier så Skæbnen sin.“

For hver en Lok, hun redte,
hun fælded så modige Tår;
alt banded hun hans Moder,
hans Skæbne havde gjort så hård.

Mælte det stolten Sølverlad,
hun tog hannem i sin Arm:
„Forbandet være den Moder,
der så forråder sit Barn!“

„I stiller eder, stolten Sølverlad!
I bander ikke Moder min!
Hun kunde der intet i volde,
min Lykke gjordes så ublid.“

Han satte sig i sin Fjederham,
han fløj så højt under Sky;
hun satte sig i en anden,
hun lod fast efter kny.

„Vender eder, stolten Sølverlad!
I vender eder snart igen!
Eders Loftsdør stander åben,
eders Nøgler ligge på Sten.“

„Endog min Dør stander åben,
mine Nøgler ligge på Sten,
alt skal jeg eder følge did,
som I finge eders Men.“

Hun satte sig i sin Fjederham,
hun fløj med hannem til Sky;
alle de Fugle, der hun så,
dem klipped hun sønder i syv.

Alle de Fugle, der hun mødte,
dem klipped hun alt så små;
men der hun mødte den lede Gam,
hannem kunde hun ikke nå.

Så tog han Germand Gladensvend,
kaste hannem i salten Vand;
ikke fik stolten Sølverlad
foruden hans højre Hand.

Det var stolten Sølverlad,
hun fløj ud med den Strand:
hun fandt ikke af Germand Gladensvend
foruden hans højre Hand.

Gjorde det stolten Sølverlad,
hun lagde den til sin Mund;
det vil jeg for Sandingen sige:
hun svalt i den samme Stund.
Så flyver han over den Rin.

Andre Vandvæsener findes i nyere Sagn stedfæstede ved større danske Søer eller Fjorde.

Tis Sø på Sjælland skulde efter sit Navn at dømme være Helligdom for den gamle Himmelgud Ty. Vi kunde have ventet at finde Spor af Gudens høje Rang gemt i Sagnminder, men sligt lader sig ikke skimte. Hvad der fortælles, tyder på Jættenatur: „Tis Sø og Bliden er blevet til på den Måde, at en So med ti Grise løb ud for dem på Sæbygård, og alle disse Svin gav dem til at rode. Soen rodede Bliden, og Grisene rodede Tis Sø. Man mener, at Soen har rodet sig igennem fra Bunden af Bliden til Bunden af Tis Sø, så der er en Åbning fra den ene til den anden, for Vandet står altid lige højt i dem.“

Limfjorden er bleven til på samme Måde; den er dannet af en Vandjætte *Limgrim,* som optrådte i Svineham med træhøje Børster og rodede Jorden op. Navnet Limgrim minder om de norske Nøkkenavne Fossegrim og Elvegrim samt den danske Ånd Kirkegrimen. Der var en Frøken eller sådan en fin Tingest: hun ønskede, at hun skulde få et Barn, der skulde overgå Verdens Skaber. Det fik hun også, og det var ligesom en stor Orne, der voxede og blev så stor,

at Børsterne ragede over Trætoppene. Der var også Skov helt nord på dengang, og så blev den ved at gå og rode oppe i den Strækning og lavede en hel Del Huller, og det blev så til Limfjorden. Med visse Mellemrum kræver Limgrim sit Offer, og kommer det ikke, høres en Røst råbe: „Tiden er kommen, men Manden er ikke kommen".

Et gammelt tysk Vers kender et lignende Troldesvin:

> Ornens Tænder mange de er favnelange,
> som Træet det største er hver hans Børste,
> hans Kraft den bolde lader ham ej falde.

Æse er den Sø, der på vore Landkort bærer det flove, udvandede Navn Esrom Sø efter den Landsby, der har Navn af Søen; i Sverige findes flere Navnefæller. Sagnet fortæller, at på Æses Plads var der oprindelig ingen Sø, kun en Lavning. Derude gik engang Høstfolk og bjærgede Hø; da hørtes pludselig en hemmelighedsfuld Røst råbe fra Skoven:

> Mand, Mand!
> gå i Land!
> nu vil Æse
> til at hvæse!

De fik ikke Tid til at redde sig op på højere Jordsmon, for i samme Nu styrtede Vandet frem fra Bunden med stort Bulder og fyldte hele Lavningen, så Folkene druknede; altså Søjætten Æse fik virkelig sit Offer. Jævnfør nedenfor om Læsåens offerkrævende Åmand Læseåbobbanj.

Gevjon-Sagnet er den navnkundigste nordiske Fortælling om, hvordan en Sø skabes ved Jættekraft; det kan medtages her, da dets Handling delvis henlægges til Danmark. Snorre fortæller i Ynglingasaga, som følger: „Odin . . sendte Gevjon over Sundet at lede efter Land; da kom hun til Kong Gylve, som gav hende et Plovsland. Så foer hun til Jættehjem og avlede fire Sønner med en Jætte; dem skabte hun om til Øxne, spændte dem for Ploven, og drog så Landet ud i Havet mod Vest ... Det blev kaldt Selund, og dér byggede hun siden .... Dér, hvor hun pløjede, er nu et Vand eller en Sø, som kaldes Lågen (Mälaren); så ligger Fjordene i Lågen som Næssene på Selund. Således kvad Brage den gamle:

> Gevjon trak med Glæde
> fra den skatterige Gylve
> (så det røg af Dyrene)
> Danmarks nye Øgning:
> Øxnene bare otte
> Øjne og Hoveder fire,
> der de gik for den vide
> Vinøens Åbning".

Navnet Gev-jon tydes som „Gave-mø"; vi har ovenfor seet, at det minder om de nedrerhinske Værneånder ved Navn Găbiae Junones; iøvrigt kan det også have at gøre med Gudinden Freyjas Tilnavn Gĕvn, dvs. „givende", som hun vel kan have arvet fra Gevjon. Lejre Å på Sjælland har oprindelig heddet Gevn, da et Vadested derved hed Gevnevad; brugt om et Vand kan Navnet „Givende" måske tænkes opfattet som „fiskerig". Det personlige Indhold i Gevn tyder afgjort paa Dyrkelse; Gevns Helligdom har vel været Gevninge ved Mundingen af Lejre Å, og en anden Helligdom havde hun ved Gevnhøje i Stevnsherred, nu Gevnø.

Gennemgående fælles for de ovennævnte Myter er følgende Hovedtræk: Vandet tænkes fremrodet af Jætter i Svine- eller Tyreham, og disse Væsener kræver Menneskeofre.

Det er ikke meget, der i Myten gøres ud af Tissøjætten, Limgrim, Æse og Gevjon eller Gevn. Derimod er der et Par andre Vandvæsener, der har vundet større Ry i hele Norden, nemlig Ægir og Hlér; de står i islandske Sagn på Skellet mellem Jætte- og Gudeverdenen.

Ægir er efter Lyd og Indhold i Slægt med det danske Nøkkenavn „Åmand"; begge kommer af et gammelt Navn for Vand, „Å", latinsk *aqua*, gotisk *ahva*. Men Islænderne omtyder ofte Ægir til Œgir, dvs. „skrækkelig" — i Slægt med engelsk *uggly* „hæslig" —, hvorved de åbenbart tænker på Havets frygtelige Rasen. — *Hlér* kaldes hos Saxe Ler og i Lejrekrøniken Læ; Navnet menes at komme af et Udsagnsord „at læ", som ifølge Molbechs Dialektordbog bruges i Limfjordsegnen om Vande og Dyr: „Fjorden læer" — „Fjorden bruser op, larmer". Mangfoldige nordiske Vandnavne synes at minde om de to Væsener: de svenske Søer Äjen, Lä og Le, Danmarks gamle Grænseflod Egi-dora el. Ægis-dyrr, „Ægirs Dør", nu Ejderen; Bornholms Læså med den tilhørende Åmand Læseåbobbanj. En Helligdom for Ægir var sagtens det nuværende Danmarks højeste Punkt, Ejer Bavnehøj. Det er rimeligere, at den tilhørende lille Landsby Ejer har Navn efter Højden, end at denne skulde være opkaldt efter så kummerlig en Torp; Pladsen tæt ved Jyllands største Sø Moss passer også godt nok til et Vandvæsen. Hlérs Hovedsæde var Hlésey, nu Læsø, der en Tid lang må have været en Centralhelligdom for Kattegat-Området. Desuden ejede han sagtens: fire jyske Kirkebyer Lem, dvs. *Hlé-heimr, Hlérs Hjem, deraf de to ved fremragende Bavnehøje nær Limfjorden; Kirkebyen Læborg på en iøjnefaldende Bakkekuppel nær Kongeåen, ifølge Sophus Bugge = Eddaens Hlébjörg, hvor Helge Hundingsbane fælder Hróllaugs Sønner; Kirkebyen Le ved

Randers, og Kirkebyen Læsteen sammesteds med en nu forsvunden, hushøj Jøkelfjældblok, der må have været Genstand for Dyrkelse ligesom Tislund-Stenen. Islænderne vilde gøre Ægir og Hlér til en og samme Person, og derfor henlagde de til Læsø det navnkundige Gæstebud, hvor Loke håner Guderne i Ægirs Hal; men det er bare Digterpåhit. Så meget er dog sikkert, at de to Jætter hørte nøje sammen. En vidt udbredt nordisk Myte gjorde dem til Brødre, Sønner af den arktiske Urjætte Fornjot, der indvandrede fra Finland til Læsø, og efter frit Valg kan tydes som „Fortids-Jætte" eller „Fortids-Jyde". Fornjot kendtes også af Anglerne; en Plante hed på oldengelsk „Fornjots Hånd". En af hans Efterkommere var Frostjætten Kong Sne, fra hvem alle Nordens Folk tænkes at nedstamme. Nøjagtig den samme Kres af Personer spøger i flere danske Sagn, omend ret afvigende udformet. Saxe lader Ægir og Hlér optræde jævnsides som en Slags jyske Landvætter: efterat Helge Hundingsbane har taget Jylland fra Hunding, lægger han det under Jarlerne Eyr, Ler og Eska; Helge er den forklædte Gud Thor, og Hunding er den samme Hundekonge, vi nedenfor skal møde i anden Forbindelse med Jætten Hlér. — Et vidtløftigere udmalet Sagn om flere af de samme Personer findes i Lejrekrøniken. Først fortælles om Hundekongen Rakke, der indsættes i Danmark af Kong Adisl; og derpå hedder det videre, at ingen turde melde Kong Rakkes Død, thi Adisl havde svoret, at Budbringeren skulde miste sin Hals. „Der var nu en Jætte på Læsø ved Navn Læ, han havde en Hyrde ved Navn Sne; denne sendte han til Sverige for at bede Kongen om Kongedømmet. Da nu Sne var kommen til Sverige, rettede Adisl først Spørgsmål til ham om Tidende fra Danmark. Han svarede billedlig: „Uden Viser (Dronning) farer alle Bier vilde". Anden Gang blev han spurgt, hvor han havde ligget om Natten, og han svarede: „der, hvor Fårene har slugt Ulvene". Han havde nemlig seet en Læge give nogle syge Får en Drik, lavet af kogt Ulvekød. Da Adisl nu atter spurgte Sne, hvor han havde ligget den forrige Nat, svarede han: „hvor Ulvene åd Vognen, men Øxnene flyede til Skovs". Han havde nemlig seet tre Bævere, der sankede Ved, af hvilke den ene, der hedder Bævertræl, havde lagt sig på Ryggen på Jorden med udstrakte Ben, medens de to andre læssede Ved på den mellem dens Ben og så trak den afsted ligesom et Forspand Øxne; dem splittede nu Ulvene, hvorpå de åd Vognen. Atter spurgte Adisl ham, hvor han den forrige Nat igen havde sovet; og han svarede: „der, hvor Mus åd Øxe, men lod Skaftet være". Han vidste nemlig, at han havde lavet sig en Øxe af Ost. Kongen spurgte nu atter om Tidende fra Danmark, og Sne svarede ham: „Uden Viser farer dér alle

Bier vilde". Nu forstod Adisl det og sagde: „Er da Kong Rakke død?" — Sne svarede: „Det siger du, (Herre Konge, ikke jeg)". Og Kongen gentog: „Rakke er død". Da nu Kong Adisl så, at Sne var ordsnild, så at han ikke kunde hilde ham i Samtale, udpegede han ham til Danernes Konge og sagde til ham: „Vil du være Konge i Danmark?" Og Sne svarede: „Ske din Vilje!" Kong Adisl smykkede ham så med Kongenavn og sagde: „Drag du, Sne, til Danmark, og vær dem en hård og skændig, rasende Konge, der giver dem mange ubillige og uretfærdige Love, for at Danerne, Sne, kan mindes dit Navn i al Evighed!" Sne herskede altså efter Kongens Bud grusomt i Danmark; overmodig, ubillig, opblæst, overmåde stor i Ondskab, skrækkelig i al sin Færd, foer han frem som et Lyn, røvede trods Gråd og Suk fra Folk, som han kunde tænke ejede noget, og fordelte det ranede Gods iblandt gridske og skadefro Mennesker; han gav mange ubillige og uretfærdige Love. Han foer ingenlunde retfærdig frem i sine Domme, tvang Stormændene til at finde sig tålmodig i Almuens Overgreb og styrtede dem således i Fordærv; thi Almuen var ham lydig og huld. Kun een ved Navn Rød stod ham imod; ham sendte han da ud på Øen til Jætten Læ for at spørge ham, hvilken Død Kong Sne skulde få; men hans Mening dermed var, at Rød ikke skulde vende levende tilbage derfra. Rød kom til Øen, bragte Jætten Kongens Hilsen og spurgte, hvilken Død Kongen vilde få. Men herpå nægtede Jætten Læ at give noget Svar, inden han havde givet ham tre Sandsagn. Rød sagde da, i Bjærget, hvor han sad, at aldrig havde han seet tykkere Vægge end Væggene i hans Hus. Det andet, han sagde, var, at han aldrig før havde seet nogen, der havde flere Hoveder og færre Husfolk. Det tredje og allersandeste var endelig, at han aldrig skulde komme der igen, dersom han først slap vel derfra. Efter disse tre Sandsagn spåede Jætten ham, at Kongen skulde dø af Lusebid. Dette Budskab bragte Rød Kong Sne, da denne sad på sit Kongesæde i Jylland; og alle fik det strax at se med egne Øjne. Lus kravlede nemlig ud af hans Næse og Øren, og hele hans Krop skjultes af deres Mængde. Således døde Kong Sne for Lusebid, hvis Navn Danerne mindes evig".

Ifølge Saxe er Sne Konge over Danmark på en Tid, da der hersker Uår og Hungersnød, så en Del af Folket tvinges til Udvandring; dette udmales på Folkeæventyrets Vis som ovenfor. I Folkevisen „Dansk Kongetal" siger den ældgamle Jættekvinde om Kong Sne:

End mindes mig Lusekongen,
han var op under Ø.
Så mange Ulove lagde han oppå,
så skammelig måtte han dø.

Vi har i Lejrekrøniken stadig Hlér i Forbindelse med Kong Sne, men ellers er Sagnets Indhold udmalet på helt selvstændig Vis. Sveakongen Adisl, ældre *Adgisl, turde være indsat istedenfor en mytisk Urstamfader Ansegisel, der ifølge Saxernes Sagn leder dem på Erobringstoget til Brittannien og også kan spores som frankisk Kongestamfader. Læ, dvs. Hlér, troner på sin kendte Plads Læsø. Sne har sit Kongesæde i Jylland, og ifølge Rydårbogen var det på Bavnehøjen Lyshøj i Lysgård Herred, et af de højeste Udsigtspunkter syd for Viborg. Rimeligvis har han efter Højen fået Navnet *Lysir, og det er atter dette Sagn, der ved Omtydning har avlet Sagnet om Lusekongens Død for Lusebid. — Også Sagnets øvrige Hovedpersoner tør stedfæstes i Jylland. Hundekongen, der bogstavelig „går i Hundene", ligesom Lusekongen ædes op af Lus, må snarest tænkes bosat på den Bavnehøj, der danner Midtpunktet for Hundborg Herred i Ty. Og Rød turde være Bjergmanden i Rødstenen på Fuur.

En Frænde af Kong Sne var sikkert den Isung, der i Eddaen nævnes blandt Ofrene for Helge Hundingsbanes Fjender. Om denne Isung hører vi mere i Thidrekssaga: han var Anglernes Leder på deres Landnamstog til Brittannien. Stadig seer vi her Forestillingen om Frostjætter som Urtidskonger og Stamfædre for Folkene i det gamle danske Område.

Selv i Nutiden synes Kong Snes Æt at spøge ret livlig. På Grænsen mellem Himmerland og Ommer Syssel ligger Landsbyen Snæbum, som ejer en af Jyllands stolteste Jættestuer med dobbelt Indgang; Gravhøjens Ejer har fortalt mig, at den kaldes Sneves Høj, og da Jættestuens Tilværelse først er opdaget for få År siden, kan det vel tænkes, at Navnet Sneve gemmer et gammelt folkeligt Minde om Jætten Sne som Gravbo. Snes Øgenavn Lusekongen dukker op i adskillige Forbindelser. Min Datter har hørt det brugt om en sallingsk Karl. Feilberg i sin jyske Ordbog fortæller under „Konge" om en Børneleg, hvor to kæmpende „Konger" søger at fange hinandens Krigere, idet så den overvundne må bære Titlen „Lusekonge". Min Husjomfru Kirstine Maltesen fra Lyby i Salling har som Barn været med til en Leg af helt anden Art: der var opstillet Stene i en viss Figur, som det gjaldt om at ramme med Stenkast; men også her endte Legen med, at den tabende udnævntes til „Lusekonge". Begge Slags Lege er ialfald tydelige Kamplege, og derfor er det rimeligt, at der heri fortsætter sig et gammelt helligt Skuespil: det gik ud på, at Lusekongen skulde fanges og dræbes, ɔ: ofres.

Jætten som Topfigur i nordiske Ophavsmyter genkalder endelig

Eddaens navnkundige Sagn om Verdens Skabelse af Jætten *Ymirs* Krop og Legemsdele.

I Arilds Tid,
hvor Ymir bygde,
var ej Sand, ej Sø,
ej svale Vover,
ej fandtes Jord,
og ingen Himmel.
Det var Ginnung-Gab
og Græs ingensteds.

. . . .

Af Ymirs Jættekrop
Jorden skabtes,
Bjærg af hans Ben,
Himlen af Rimjættens
Hovedskalle,
og Sø af hans Sved (Blod).

. . . .

Hvordan fik han Børn,
den barske Jætte,
da han havde ej Hex til Elskov?

Under Rimtursens Hærder
og Hånd, er der sagt,
voxed Mø og Mand.
Fod med Foden
hos fuldklog Jætte
fik sexhovdet Søn.

Ymir, „Larm", er et Jættenavn, der minder om det vestgøtiske Sønavn Ymsen og det nordlandske Strømnavn Umeå. En Indbygger af Umeå Lapmark hedder på Oldsvensk Ymuman. Den barske Jættenatur og Naboskabet til Finner og Lapper var Egenskaber, der for gammelnordisk Tankesæt måtte gøre Ymir til en passende Grundvold for den vordende Verden. Tvekønnetheden genfindes hos det tysk Urvæsen Tvisto, „Tvetullen", der fremstod af Jorden og blev Fader til Urmennesket Mannus. Da Sagnet om Tvisto og Mannus er optegnet i første Århundrede efter Kristus, tør vi gå ud fra, at de tilsvarende Forestillinger i Sagnet om Ymir er mindst ligeså gamle.

Kristendommens Indførelse volder ikke Dæmonverdenen synderligt Afbræk, går temmelig sporløst hen over Hovederne på den, for så vidt som vi ikke vil sige, at Dæmonverdenen ovenikøbet modtager ny Tilgang fra alle de Guder, der af Kristendomsforkynderne nedstyrtes i Helvede.

Til Slut vil vi kortelig mønstre vore vigtigste Jætters Skæbne i en Oversigt.

Enkelte Dæmoner lever stadig videre i vag, halvvejs upersonlig Tilknytning til den umiddelbare Naturforeteelse; således i Danmark ofte Loke som Udtryk for den varme Sommerlufts Flimren; endvidere Vandjætten Æse.

Andre Dæmoner optræder i Dyreham: Kornånden som Gloso, Dødsjætten som Valravn og Helhest, Vandjætten Gam som Grif, Vandjætten Limgrim som Orne, Nøkken som Damhest og Bækkehest.

Som Utyske med mange Hoveder fremstilles Havjætten Hlér på Læsø.

Dæmoner i Menneskeham er Rugkællingen, Bygkællingen, Lokke Lejemand, Jætten som Grøn-Jætte, Woinsjæger, Givmand og Bjærgmand, Nøkken som Åmand og Havmand.

Jætten som Bjærgmand sammenblandes med Elverfolkene, dvs. de menneskelige Sjælevæsener; det fremgår bl. a. af Udtrykket Jættestue, som Navn for Stenalderens Møgelstengrav. I det hele savner de hidhørende Sagn nutildags ofte fremtrædende Ejendommeligheder. De lånes fra Sted til Sted uden at iklæde sig fast Egnspræg, og hvad der udføres af en Jætte, kunde lige så godt være udført af en Nøkke eller af en Alf. Hvorledes det oprindelige Vandvæsen flyder over i den rummelige Bjærgmands-Skikkelse, sees særlig tydelig ved Hlér på Læsø.

Forresten yder Dæmonerne et lærerigt Exempel på, hvordan mytiske Forestillinger bliver kristnede: den „Grim", der i hedensk Tid giver Rollen som Limgrim, Fossegrim og Elvegrim, avler i kristen Tid et Kirkegårdsspøgelse ved Navn Kirkegrimen.

Trods den noget udflydende Væsensfremstilling holder Dæmonerne sig som sagt i bedste Velgående til den Dag idag, afgjort bedre end de fleste Guder. Ja, ikke blot holder Dæmonerne sig, men deres Tal kan endogså øges lige til den nyeste Tid og under Hensyntagen til Tidens aller mest fremskredne Krav. Et af de lærerigste Exempler er en württembergsk Dæmon, der ved Broen over Arenbach plejer at suge Luften ud af Hjulrytternes Ringe.

VII. DET ÆLDRE SÆT HIMMELMAGTER

Fortidsmennesket — har vi ovenfor hørt — seer personlige Magter i hver Kilde og Sø, ja snart sagt i hver Stok og hver Sten. For ham er Alnaturen levende, overalt sporer han dens Ånde. Han har overalt noget af den Grundfølelse, der præger den tyske Digter Körners Ord:

> Gud, jeg erkender dig!
> Du er i Bladenes høstlige Susen,
> du er i Kampstormens Drønen og Brusen.

Der er blot den væsentlige Forskel, at Digteren her samler under en eneste Almagt, hvad Hedningen fordeler mellem en Vrimmel af Alfer og Vætter, Jætter og Guder.

Den mindre fornemme Åndeverden har vi kunnet aflede fra Sjælsytringer, fra vilde Dyrs Liv, og fra Naturkræfters håndgribelige Udgangspunkter eller Resultater. Men hvad er da den øverste Rangklasse, den egentlige Gudeverden? Hvori adskiller den sig fra Heroer og Jætter? Dette Spørgsmål kan det ikke nytte at ville svare på ved Hjælp af den gængse islandske Mytologi, som er lovlig digterisk udpyntet og ialfald lidet vedkommer andre Lande end Island og Norge. Vi må foreløbig søge fra bar Bund, følende os varsomt frem. Men forøvrigt vilde vist selv en Hedning mangengang være noget i Forlegenhed med Svaret.

Det ældste udtrykkelige Frasagn om Gudsdyrkelse hos vore Stammefrænder Tyskerne skyldes Romeren Cæsar, som lærte dem at kende År 58—54 før Kristus. Han siger: „Til Gudernes Kres regner de kun dem, hvem de seer, og af hvem de åbenlyst hjælpes, såsom Solen og Vulcanus og Månen; de øvrige kender de end ikke af Rygte“. Iøvrigt tilføjer han, at Tyskerne hverken har faglærte

Gudstjenere, — Druider — eller lægger større Vægt på Ofringer. Dermed falder det i Tråd, når Romeren Tacitus halvandethundrede År senere siger, at Tyskerne har hverken Templer eller Gudebilleder.

Denne Skildring har været Genstand for Strid blandt de Lærde. Somme har vraget den og sagt, at Cæsar kun har lært Tyskerne helt overfladisk at kende, og at han har udfyldt sin Videns Huller med fri Fantasi. Dog selvom både Cæsars og Tacitus' Vidnesbyrd må bruges med en vis Varsomhed, tør de ingenlunde vrages uden videre.

Først og fremmest må det huskes, at Romernes Skildring af Tyskerne her som andensteds stadig er tænkt i udtrykkelig Modsætning til Skildringen af deres galliske Naboer. Hos disse fandt de romerske Iagttagere alt, hvad de savnede hos Tyskerne: udpræget personlige Guder med egenskabsmalende Navne, med Gudebilleder og storslåede Templer, dertil en næsten videnskabelig skolet Præstestand, Druiderne, og en stærkt udviklet, prunkfuld Offertjeneste. I Sammenligning dermed var det jo næsten et Intet, hvad der indtil henimod Kristi Tid kunde meldes om Tyskernes Gudeverden og Gudsdyrkelse. Og hvad der gælder om Tyskerne, gælder i det store og hele også om Nordboerne, selv om visse af dem snarest var videre fremskredne Udvikling, fordi Søsamfærdselen fremmede Påvirkningen fra Kulturlandet Gallien.

Hvad var det nu for Magter, der sad i Gudernes Højsæde, omend vel knap så enerådig, som Cæsars Ord lader synes? Svaret kan næppe være tvivlsomt: det var først og fremmest *de høje Himmelmagter*. Det var de for Menneskets Ve og Vel afgørende Magter, hvis Virkninger kan sees og føles, måske også høres, men hvis Legemer eller Boliger svæver i det fjærne, ikke er til at tage og føle på.

Solens og Månens Dyrkelse er egentlig selvgiven. Af Månens Navn har Jafets Sønner dannet deres fælles Udtryk for „Måned"; det hænger sammen med de regelmæssig tilbagevendende Offerfester for Nymånen. Endnu i 19. Århundrede var der danske Kvinder, hvis eneste kraftig udøvende Gudsdyrkelse gjaldt de høje Himmelmagter; en af dem sagde udtrykkelig, at hun troede på Solen, Månen og Himlens bedste Stjærne, — altså næsten nøjagtig som Cæsars Tyskere for 2000 År siden.

Vulcanus har man tydet som Ilden, men det må vel indsnævres til den himmelsendte Ild, Lynet. Den gamle, fælles Gud for Torden og Lynild hed hos Jafets Æt Perkunos, som vi siden skal høre; hos de gamle Tyskere måtte det blive til *Ferchunaz eller *Furchunaz, og det kunde Cæsar med lidt god Vilje sagtens høre som Vulcanus.

Til vore Guders Uradel hører endvidere Jafetfolkets Djeus = vor Ty (isl. Týr), „Himmel", og sagtens også Morgenrødens Gudinde Aurora, der genfindes hos Angelsaxerne som Eostre.

Udenfor Himmelmagternes Kres ejer vore Forfædre næppe nogen Guddom, der med nogenlunde Sikkerhed lader sig følge tilbage til Jafetfolkets Urtid.*) Altså stadfæstes Cæsars Ord af Sprogets Vidnesbyrd.

I samme Retning peger de nordiske og tyske Myter.

Sol, Måne, Himmel og Daggry er Guder eller Gudetjenere, legemliggøres aldrig gennem Jætter. Når en islandsk Myte fortæller, at en Stjærne er Jætten Aurvandils affrosne Tå, som Guden Thor har slynget op på Himmelhvælvingen, så er det netop en tydelig Undtagelse, der stadfæster den Regel, at blandt Stjærner har Jætterne ikke hjemme. Udviskning af Grænsen er naturligvis ikke altid udelukket; således siger f. Ex. Snorre, at Dags Moder Nat er runden af Jætteæt. Men i Hovedsagen holder Himmelmagterne deres Sti ren.

Det næste Spørgsmål gælder Gudernes *Personlighed.*

Cæsars Ord tyder nærmest på rene Naturguddomme i upersonlig Form, omend Navnet Vulcanus nok kunde gøre Indtryk af personlig Opfattelse. 150 År senere siger Tacitus, at Tyskerne på hans Tid ikke kendte til Gudebilleder. Hans Ord er måske lidt sat på Spidsen, men ialfald passer det godt nok, når vi siger, at Tyskerne og deres Frænder på hans Tid kun kendte *lidet* til Billeder af Guder i personlig Skikkelse. Både Sproget og Oldfundene stadfæster det.

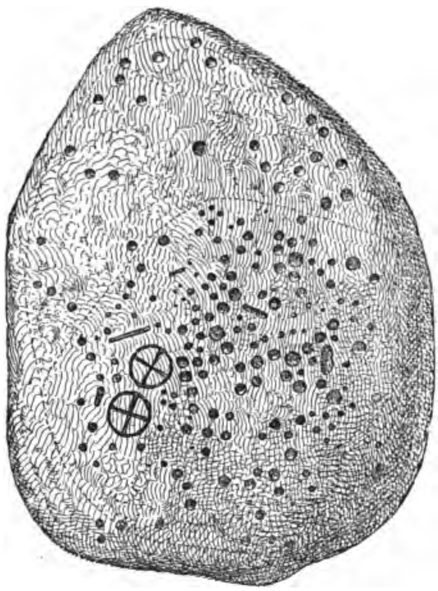
Vore ældste gennemskuelige *Navne på Guderne* er simpelthen vedkommende Naturforeteelsers Navne uden Spor af personliggørende Vedhæng, kort sagt: uden Hoved og Hale. F. Ex.: Sol, Dag, Ty (= Himmel), Øst (= Morgenrøde), Torden. Først hos de yngre Freds- og Frugtbarhedsmagter indfinder der sig oftere Navne med personlig Klang: Freyja = „Fruen", Frey = „Herren", og alleryngst er Tilnavne, der yderligere udmaler Personlighedens Indhold gennem Sammensætning, som når Frey kaldes Frede-god, eller når Odin kaldes Val-fader og Hær-mod. Kun undtagelsesvis vil vi finde den Slags Tilvæxter ved de gamle Himmelmagter: Heim-Dall.

Også *Runenavnene* indeholder kun upersonlige Gudemagter: Sol, Dag, Ty. Sådanne umiddelbare Naturforeteelser har altså spillet en

*). Navnene paa Elskovsgudinden Frigg, tysk Fria, og Frugtbarhedsguden Fricco = Frey, stammer fra samme Rod som den græske Elskovsgud Priapos; Balders Banemand Höd har samme Navn som den thrakiske Gudinde Kotys = „Kamp". Men slige Samtræf er for spredte til at kunne vidne om urgammelt Trosfællesskab.

vigtig Rolle ved den ældste Runetrolddom. Guder som Frey og Odin savnes, skønt endda Odin var Runemesteren fremfor alle.

Oldfundene peger i samme Retning. Vore ældste hjemlige Gudefremstillinger er upersonlige Sindbilleder. Der er Soltegnet fra Stenalderen og det mere udførte Solbillede fra Broncealderen; der er Thorshammeren, hvis Stamtavle kan føres tilbage til Himmelguden Zeus' Dobbeltøxe på Kreta mere end tusind År før Kristus. Nordens ældste tidfæstede Gudefremstilling i personlig Form er den Malmtyr, som Kimbrerne fra Himmerland førte med sig på deres Vandring godt og vel hundrede År før Kristus. Myten hos Saxe fører Tråden videre til det aller yngste Lag, når den fortæller, at Odin lod gøre en Billedstøtte af sig selv i Menneskelignelse; Odin er jo den nye Tids Mand, Budbringer fra Sydens mere fremskredne Kultur, og dette sandes derved, at Gudebilleder i Mands Ham kaldes hans Påhit.

Skånsk Sten med Soltegn og andre Sindbilleder.

Endelig samstemmer også *Offerskikken*. I Arilds Tid søgte man at få Magt over Guddommen ved at skrive dens hellige Tegn, hvad der falder ind under Trolddom; den Mening har de talrige Solhjul, der findes indridsede på Klippeblokke og Brugsgenstande siden Stenalderen. Senere fandt man på at ofre Guddommen et kunstfærdigt udført Gudebillede, som vi seer ved den sjællandske Solvogn fra Broncealderen; det er et Skridt henimod personliggørende Opfattelse, men endnu fremstilles Guddommen i upersonlig Skikkelse. Tilsidst, som ved Freys og Odins Dyrkelse, ofres et levende Væsen, være sig Dyr eller Menneske; det er, — som især Frazer har påvist — ikke en slet og ret Gave til Guddommen, men det er Guddommen selv, der tænkes at tage Bolig i Offervæsenet og derpå at dræbes for at genfødes til et nyt og kraftigere Liv. Her er vi nået til den personliggørende Opfattelse i dens mest håndgribelige Form.

Så vidt den almindelige Baggrund for Gudetroens Vækst. Nu skal vi skride til at mønstre de høje Himmelmagter enkeltvis, først på det upersonlige Stade, siden på det personlige.

Solen stråler endnu med sin fulde Glans i Cæsars Skildring af de gamle Tyskeres Guddomsverden, hvor den nævnes aller forrest, og i ældgammel Tegnskrift og Billedfremstilling kendes dens Dyrkelse også tydelig nok på dansk Område; men ellers er det, som om der ved den historiske Tids Gry går ligesom en Sky for dens Asyn, så at Guddomsglansen kun af og til bryder igennem, — forresten mærkelig vedholdende lige til Nutiden, ja, i vore Dage snarest tydeligere end i ældre Tidsrum. Ligesom Indernes Suryas og Grækernes Helios (ældre Savelios) dyrkedes Solen under sit blotte Navn uden noget Vedhæng; endnu den tyske Trylleformel Merseburgkvadet fra c. År 900 efter Kristus nævner en Solgudinde Sunna. Et dansk Minde om hendes Navneform er Ugedagsnavnet Søndag, som dog først stammer fra Tiden efter Kristus og egentlig kun er en Oversættelse af Romernes „dies solis“, dvs. „Soldag“.

Snorres Edda fortæller, at et af Solens Tilnavne var *Hvél,* dvs. samme Ord som vort Hjul og engelsk *wheel;* Biformen Hjul synes at spores i danske Stedminder. Sagtens har Solen også været kaldt *Ring,* oldnordisk *Hringr.* Efter Solen opkaldes Mænd som Sól(h)arr og Kvinder som Sólveig, dog ikke særlig hyppig. I Runerækken afgiver Solen Navnet for Tegnet S; det er ikke tilfældigt, men kommer af, at Soltegnet oprindelig spillede en så fremragende Rolle ved Runetrolddommen. Den gotiske Bogstavrække rummer måske et Minde om en Solrune Nummer to, nemlig Tegnet for *hv:* Θ; tilsyneladende er det nok det græske Th-Tegn Theta, men J. Grimm mener, at det i Virkeligheden er en gammel Solrune „Hvél“, og hans Gisning synes ikke urimelig. Har Solen ejet tvende særlige Runetegn, røbes derved dens høje Rang i Gudeverdenen; thi hvis andre Guddomme såsom Dag og Ty nåede at afgive hver ét Navn til Runerækken, var det allerede store Ting. —

Det magiske Soltegn har flere forskellige Skikkelser: det kan være en slet og ret Ring, eller en Ring med en Prik i som det gotiske Tegn Hv, eller et Hjul med 4 eller 8 Eger; endelig også en Ring med fligede eller fingrede Strålebundter. Sådanne Figurer er i Norden ofte indridsede på Klippeblokke eller Brugsgenstande siden Stenalderens Dage; forresten genfindes de i de fleste Egne af Jordkloden.

Broncealderen lærte vore Forfædre at fremstille Solen gennem kunstfærdige Sindbilleder, der tyder på regelmæssig Gudsdyrkelse. Navnkundigst er den Solvogn, der udgravedes i Trundholm Mose

på Sjælland 1902, en Mils Vej fra Højden Solås. Kunstprydelsernes Stil er græsk og viser, at Trundholm-Billedet kan være tilvirket c. År 1000 før Kristus, men det kan vel også stamme fra en noget senere Tid. Solen sees afbildet som en rund, guldoverlagt Skive, sat på Hjul og trukken af en Broncehest. Billedet fandtes henlagt i sønderdelt Tilstand; Solen var ofret til sig selv ifølge den almindelige Offerskik, som vi ovenfor strejfede: man ofrede Sol for at

Solvognen fra Trundholm.

skaffe sig Sol. Nylig er der i Lem i Vester Salling fundet en Ragekniv af Bronce, hvorpå findes indridset en Hest foran et Soltegn; det er samme Forestillingsform som ved Trundholm-Figuren, blot i mere vag Udførelse.*) Vi skimter her på forskellig Måde, hvordan Gudetroen er på Vej henimod det personliggørende Syn: det røber sig dels gennem det selvstændig udførte Gudebillede, dels gennem den ledsagende Hest, dels gennem Offerskikken. Men endnu fattes det væsentlige: Guddommen tænkes stadig ikke i noget jordisk Væsens Lignelse, være sig som Dyr eller Menneske.

De Tyskere, Cæsar sloges med År 58—54 før Kristus, dyrkede endnu Solen som det synlige Himmellegeme, de så for deres Øjne. Tacitus fortæller, at en nordtysk Fyrste Bojocalus ved År 58 efter Kristus påkaldte Solen og de andre Himmellegemer, „som om de var tilstedeværende blandt hans Folk“. Om Sveerne siger Tacitus,

*) Velvillig meddelt af Inspektør Hans Kjær.

at de troede ved Solopgang at høre en Tone og se Hesteskikkelser og „Hovedets Stråler". Fremstillingen her lader os noget i det uvisse; Udtrykket „Hovedets Stråler" kunde tyde på personliggørende Opfattelse, men på den anden Side er det dog tydeligt, at der stadig tænkes på det umiddelbare Naturindtryk ved Solopgangen. — Grækeren Prokop i 6. Århundrede efter Kristus omtaler Soldyrkelsen hos den Tids Nordboer i Midnatssolens Land. Han siger, at når de 35 af Årets 40 solløse Dage var gåede, sendtes der Spejdere op på de højeste Fjældtinder, og når de meldte Solens Genkomst, gav Folket sig til at fejre den med store Gilder. Stadig er der her Tale om umiddelbar Naturdyrkelse.

En ældgammel Helligdom for Solen må vistnok søges i Hjul Sø ved det jyske Himmelbjerg; Evald Tang Kristensen meddeler, at Egnsfolket Lovringerne udtaler Navnet Hjul og ikke „Jul", som det fejlagtig staves på Kortene. Nogen naturlig Årsag til at sammenligne Søen med et Hjul kan næppe foreligge. Derimod kan det godt siges at minde om det hellige Soltegn, Ringen med Prikken i Midten, altså den sindbilledlige Hjulfremstilling; til Prikken svarer den ret store Ø Møgelø, der vel måtte tænkes at have rummet en Solhelligdom. For denne Opfattelse taler også det tilgrænsende Højdenavn Himmelbjerg, hvis det da er gammelt. — Har Hjul Sø været viet til Solen, ligger det nær at prøve samme Tydning ved den store Sø Ring, der ligger lige i Skånes Hjærte, altså på en Plads, der fra Naturens Hånd var som skabt til Centralhelligdom. Søen bliver omtrent savet midt over af det Næs, hvorpå nu Bosjøkloster ligger, og dets Spids har åbenbart oprindelig været en Ø, der svarer til Møgeløen i Hjul Sø. Også i Jylland træffes Sønavnet Ring, nemlig ved Brædstrup og ved Pindstrup, her dog uden Ø i Midten af Søen. Andre formodentlige Solhelligdomme er: Solsø vestenfor Vejle og Solbjerg Sø østenfor Himmelbjergsøerne; til dem begge knytter sig Sagn, der tyder på gamle Offersteder. Navnet Solbjerg eller Solebjerg findes oftere i Danmark, ligesom Solberga i Sverige; forskellige af vedkommende Højder har vel været Solhelligdomme, ligesom den 132 Fod høje kæmpehøjkronede Bakke Solås på Sjællands Odde c. en Mil nordvest for Solvognens Findested. Det østsjællandske Solbjerg har vel Navn efter Valby Bakke, hvorhen Kjøbenhavnerne valfarter Pinsemorgen for at se „Solen danse". Helsingørboerne foretager en lignende Valfart til Julebæk Kro nær Hellebæk (Helligbæk), hvor der er gunstig Lejlighed til at se Solen hæve sig over Bakkekammen. Denne Skik, der også kendes i Jylland, f. Ex. ved min Gård Eskjær, synes at være et Levn af primitiv Soldyr-

kelse, fortsat til Nutiden. Utvivlsomme Rester af den primitive Trosform findes den Dag idag forskellige Steder i Norden. Bønderne i Norges vintermørke Nordbygder plejer at smøre en Klat Smør på det Sted, hvor den tilbagevendende Sol om Våren første Gang kaster sine Stråler ind i Stuen. Ved Friisholt i Jylland levede en „tåbelig Kone", som troede på „Solen, Månen og den bedste Stjærne, der var på Himlen"; den krasbørstige Ritmester Halling til Friisholt bankede hendes Ryg gul og blå, men om det var for hendes Tros Skyld, siges ikke. En Sol- og Månetilbederske af samme Slags boede hos min Bedstefader: hun plejede at holde Andagt hvert Forår, når Solen første Gang kastede sine Stråler på en udstoppet Hejre i Dagligstuen; alle andre måtte gå ud, mens hun foretog den hellige Handling. Hun havde punktlig udført sin Tilbedelse også i Året 1889; det Forår døde imidlertid Husets Ejer, hvorefter hun sagde, „Men han døde jo alligevel", og siden holdt hun op med at dyrke Solen.

Børnelegen „Bro, Bro, Brille" kan forresten se ud til at rumme et stadig fortsat Minde om hjemlig Sol- og Månedyrkelse. Ialfald indeholder Legens Sangremse Elementer med den mest typisk hedenske Klang. Den indledes med Linjen: „Solen og Månen går i Verden omkring", og slutter med, at „den, der kommer allersidst, skal i den sorte Gryde", — hvorved man uvilkårlig må tænke på Offergryden. Derefter råber Solen: „Kom alle mine Sole!", og Månen råber: „Kom alle mine Måner", og Legen ender med, at de rykkes om Sejren (se Feilbergs jyske Ordbog under „Sol og Måne"). — Lidt mistænkeligt lyder Stykket om Kejseren og hans Datter, der nok kunde tyde på sildig Indførsel fra Sydeuropa. Men da Lusekonge-Legen synes at rumme et ægte Minde om det gamle danske Jættevæsen Kong Sne, tør vi vel også henregne Sol- og Måne-Legen til vort oprindelige Hedenskab (se S. 96).

Månen nyder i Arilds Tid ligeså selvfølgelig Dyrkelse som Solen; Året hos Jafets Sønner var et Måneår, ikke et Solår, og „Måneden" hører til det fasteste Arvegods i de fleste af Ættens Sprog. Cæsars tyske Modstandere dyrkede Månen på samme umiddelbare Vis som Solen og nærede den hellige Rædsel for at gå i Kamp eller øve anden vigtig Gærning lige før Nymåne, ganske ligesom så mange andre af Jordens Folk i Barnealderen. I vore Dage er Månens Helligdomme svære at skimte; et Månebjerg overfor Solbjerg ved Vejle kan godt være opfundet af en Spøgefugl. Muligvis har Månen været dyrket under et Lønnavn, som unddrager sig vor Kundskab. Rester af primitiv Månedyrkelse holder sig i Danmark lyslevende

lige til Nutiden. Den „tåbelige Kone“ ved Friisholt troede bl. a. på Månen. Og den ovenomtalte Dame i mit Fædrenehjem endte som sagt med at svigte Solen, men Månen blev hun tro lige til sin Dødsdag. Hvert Nytårsny øvede hun sin Månedyrkelse efter de bedste fuldhedenske Mønstre. Hun stillede sig på Gårdens Storetrappe med en lånt Tokrone i Hånden og fremsagde en rimet Bøn til „Du kære Måne god“, som jeg selv har hørt. Hun var overtydet om, at hvis Nymånen kom bag på hende, så hun fik den at se gennem Vinduesglar, vilde der times hende eller Huset en Ulykke. Nymånen måtte have sin Hyldest og sit fastsatte Skinoffer, for at der altid måtte være Helsen og Penge i Huset; det skulde ske under åben Himmel, og Skinofret skulde være lånte Penge, ellers var der ingen Velsignelse derved. Måske er det ikke tilfældigt, at der ofres en Sølvmønt netop til Månen: meget muligt har Sølvmønten været regnet for et Månebillede, ligesom Trundholm-Solen i Broncealderen modtog en Guldskive som Offergave, altså Sølv til Månen, Guld til Solen. Det kan tilføjes, at den omtalte gamle Dame sammen med min Bedstemoder i Tilfælde af Tørke vandede på en lille Ø i Havens Kanaler, idet de udgød lige så mange Kander, som der var gået Dage i Måneden; her sees det altså, at der til Regnguden ofredes Vand, hvad der kan danne et Sidestykke til Månens Sølvpengeoffer.

Dag kendes som Runenavn; det er ikke tilfældigt, da vi ovenfor har set, at de magiske Runetegn rummer et Sæt urgamle Himmelguder. De til os komne Sagn levner ikke noget tydeligt Minde om Gudsdyrkelse, og egentlig venter vi det knap: thi når man i Forvejen har en Gud Sol, synes en Gud Dag os noget overflødig. Men Dag kaldes „Søn af Delling“, og det røber alligevel hans Gudeæt; thi Delling vil simpelthen sige „Afkom af Dall“, ligesom Ælling er „Afkom af And“, og Gæsling „Afkom af Gås“; og hvem er vel Dall? Selvfølgelig ingen anden end vor gode Kending Heim-Dall, Daggryets Gud. Rimeligvis er Dall et Kælenavn for Dagl, det vil sige så meget som Daglil, Dagning; kan And give Ælling, så kan Dag ligeså godt give Dall og Delling. Men ligemeget med Navnets Tydning, — den saglige Mening i Slægtskabet er klar nok: *Dagningen avler Dagen.* — Også Tyskerne og Saxerne havde et Gudevæsen, hvis Navn oprindelig synes at have udtrykt Dagningen; det er Gudinden Austra, som må tydes „Østen-glans“, „Aurora“; men i historisk Tid er hun bleven en Vårgudinde, og efter hende kaldes stadig den kristne Vårfest ved Påsketid, Tyskernes Ostern og Englændernes Easter.

En dansk Helligdom for Dall er rimeligvis „Slottet Dalum“, dvs. Dall-heim, der ifølge et Folkesagn hos Thiele skal være blevet nedmanet i Dallerup Sø, fordi Ejeren Hr. Thorben hånede den hellige Nadver. Sagnet hører til den landskendte Type — den sunkne Gård som Bolig for „Gårdboer“ = Underjordiske —, men der er her det mærkelige ved Sagen, at Dallerup Sø virkelig har rummet en af vore

Dagbjerg Døjs. Set nordfra.

største Samlinger Offergaver, så Oldfund og Sagn udfylder hinanden på det fortræffeligste. — En Helligdom for Dalls Søn Dag er sagtens Dagbjerg Døjs, også kaldet Daugbjerg Dås; jysk „døjs“ eller „dås“ er det samme som „Dysse“. I det sydlige Fjendsherred hæver Dagbjerg sit Hoved som en knejsende Skaldepande, milevidt synlig rundt omkring og med milevid Udsigt over Hedeflader og Hedebakker til alle Sider. Og ligeså enestående som denne Højde er i Landskabet, ligeså enestående er Formen Dagbjerg blandt Danmarks Stednavne. Den har højt regnet en forklædt Navne ved Moss Sø, Dakbjerg, hvor der går mange Sagn om, at Bjergfolk danser under de fire gloende Pæle, som bærer Højens Loft; Dakk kan være Kæleform til Dag, ligesom Lokke til Loge („Lue“). Den Slags mærkelige Højdepunkter var altid selvskrevne til Helligdomme; har

en Vejfarende først seet Dagbjerg Døjs pege op over Synskresen i Timevis, kan han næppe tvivle om, at her har selve Naturen rejst et af sine Templer. Efter Navnet at dømme bliver det da rimeligst at formode, at Bjergmanden i Dagbjerg Døjs fortsætter det gamle Gudevæsen Dag, endda han er mindre fornem end både ham i Fuurs Rødsten og ham i Bovbjerg. — Har vi først plantet den ene Fod på Dagbjerg Døjs, ligger det nær at skræve over til et andet af Jyllands fremragende Højdepunkter, selveste Himmelbjerg. Er Navnet gammelt, hvem kan da hindre os i at tro, at det har noget at gøre med Dags Fader Heim-Dall, — for hans Sæde hedder jo i Eddaen netop Himmelbjerg, oldnorsk Himinbjörg. Hvor skulde der vel ellers kunne ventes en Helligdom, om ikke netop på Jyllands næsthøjeste Bakke, der knejser så stejlt og iøjnefaldende op over Søen? Dertil kommer, at Søens Navn Hjul tyder på Soldyrkelse: Sol, Himmel, Dagning passer ypperlig sammen; og er Dakbjerg en Helligdom for Dag, slutter det sig kønt dertil, thi det ligger — for en Bjergmand — kun et Hanefjed derfra.*) For at Sjælland ikke skal føle sig tilsidesat, kan der gættes på, at Daggryets Gud også har ejet Himling-(h)øje ikke langt fra det Sted, hvor man skulde „se Køge Høns"; et Eddakvad nævner det samme Navn, Himinvangar, i en Samling Stednavne, der synes at pege på Helligdomme og delvis tydelig hører hjemme på Sjælland.

Ty eller *Týr*, på Dansk egentlig rettere Tii eller Tiir, er et gammelt Navn på Himlen, opfattet som selvstændigt Væsen. Det har intet at gøre med Koens Ægtemage, som oprindelig stavedes med *Th*, og som på Dansk med bedre Ret kunde kræve Gudenavnet Tyr eller Thyr, da en Tyredyrkelse faktisk kendtes. Guden Tys Navn er nær i Slægt med tysk „Zier" dvs. „Glans", vort tysk-danske „Sir". Samme Gud er Indernes Djaus, Grækernes Zeus, Romernes Dis; han fik Tilnavnet „Fader": Djaus pitar, Zeus pater, Dju-piter, Jupiter. Jævnsides med Solen og Dagen troner han blandt de Naturmagter, der har givet Navn til magiske Runetegn, altså oprindelig påkaldtes hyppig ved Varsler og Trolddom. I Romertiden har han givet Navn til Tirsdagen, og en sjælden Gang er også Mennesker blevne opkaldte efter ham, således som en Svensker Tifrid. Helliget til Ty var sikkert den store Skov Tiveden, der danner Grænsen mellem Sveer og Gøter. Han ejede endvidere Vestsjællands

*) Et Himmelbjerg Nr. 2 har jeg i min Bog „Offerpladser" S. 67 villet finde nær Mariager; det er en skovklædt Højde, som er lidt højere end den navnkundige Hohøj sammesteds. Men vedkommende Højdes Navn er i Virkeligheden Solhøj, og det i Nærheden optrædende Navn Himmelborg turde være af yngre Oprindelse. (Meddelelse fra Pastor C. Schrøder i Mariager). Om Navnet Himmelbjerg se „Jyllands-Posten" 1919, 24. Marts.

største Indsø, Tis Sø, og måske også forskellige Søer og Elve på den skandinaviske Halvø ved Navn Tyn eller Ty, samt Tirsbæk ved Vejle. Tisvad ved et Tilløb til den øvre Gudenå tyder vel på, at dette Tilløb har heddet Tii; ganske tilsvarende er det hyppige keltiske Flodnavn Deiva, Deva. Den navnkundige Helgeninde Helenes Kilde på den nordsjællandske Kyst hed oprindelig Tys Væld, hvoraf Sognet har fået Navnet Tisvilde. Nabosognet Tibirke og Sjæl-

Tislundstenen, et Alter for Himmelguden Ty.

lands Hovedtingplads Tislund ved Ringsted var ligeledes viede til Ty. I Jylland ejede han endnu to Tislunde; den ene er mærkelig derved, at den rummer den største, løsrevne Fjældblok, som Jøkel-Isen har bragt fra Norge til Danmark, — et mere selvfølgeligt Alter for en Guddom kunde vanskelig tænkes. Tydelige Sagn om Ty lader sig næppe påvise i Danmark, og heller ingen Levn af fortsat Gudsdyrkelse i nuværende Folkeskik; den gamle, strålende Himmelgud synes tidlig at være blevet noget afbleget.

Ull, oprindelig *Wulþuz, dvs. „Glans“, er Navnet på en anden urgammel Lysgud. I Modsætning til Ty indgår Ull som Led i ret talrige menneskelige Personnavne, svensk Olla-disa, „Ulls Præstinde“; Owlþu-þewaR, „Ulls Tyende“ på en Indskrift med ældre Runer fra Helligdommen Thorsbjerg i Sønderjylland; *Ull-har i adskillige danske Stednavne; særlig i Sverige er sådanne Sammensætninger yndede, som vi allerede kan skønne af det hyppige Kvindenavn Ulla, der er så kendt fra Bellmanns Sange. En sjællandsk

Helligdom for Ull mener H. V. Clausen at finde ved Ulvig, dvs. Ulvi, „Ulls viede Sted“.*) I Vestjylland hedder en Kirkeby Ulborg, dvs. Ulls Bjerg, den er Midtpunktet for Ulborg Herred. Også den ved Lovns Bredning liggende Kirkeby Uldbjerg med den vidt synlige, skinnende Klint har sagtens været viet til Ull. Adskillige af Ulls Dyrkere må have været fornemme Høvdinger, at dømme efter de fede Sogne, der har fået Navn efter dem, således som Ullerslev på Fyen og Låland. Alt ialt synes dog Ull at have været forholdsvis lidet dyrket i Danmark, og der er afgjort ingen Minder om ham i levende Folkeskik, med mindre da de i visse Egne brugelige Valborgs-Blus oprindelig skulde have været tændt på „Ulls Bjerge“.

Tordenguden hed hos Jafets Sønner Perkunos, som før er sagt; Navnet fandtes i ren Ursprogsform hos de nu fortyskede Preussere i 16. Århundrede. Endnu den Dag idag bander Litaueren ved *Perkunas* og Russeren ved *Perun*, hvormed nu nærmest forstås Djævelen. En ældgammel litauisk Bøn lyder således: „Guddommelige Perkunas! Dræb ikke Litaueren, men dræb Russeren som den rødbrune Hund!“ Inderne har en tilsvarende Regngud *Parjanya,* hvis Navn også udtrykker den regnsvangre Tordensky. Hos Kelter og Tyskere og andre mellemeuropæiske Folk kaldes Tordenguden i latinske Indskrifter for „Hercules“. Det tager sig ved første Øjekast ud som en slet og ret Efterabning af den græske Herakles, som var kommen på Mode hos Romerne og dér kaldtes Hercules; denne Kraftkarl med sine tolv verdensnavnkundige Storværker kunde jo meget passende bruges til at legemliggøre Tordenens Udladning. Men skraber vi den latinsk-græske Fernis af, vil vi vist ved nærmere Eftersyn støde på den urgamle jafetiske Perkunos; han skulde nemlig på lydret Oldkeltisk hedde **Herkunos****) og det siger sig selv, at et sådant Navn ikke kunde holdes ude fra Hercules, når man først eengang var kommen i Lag med at fixe de keltiske Guder op efter latinsk-græsk Modejournal.

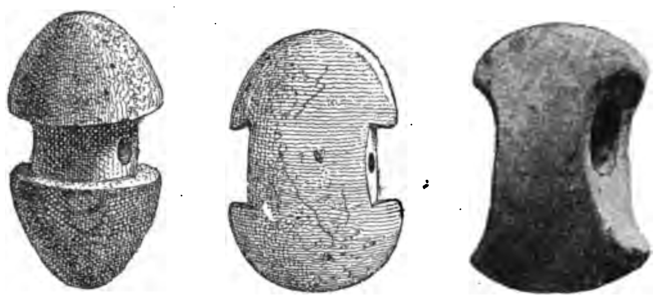
Perkunos er et af de meget få ældgamle Gudenavne, der er længere end to Stavelser. Det menes at komme af et oprindeligt Ord for „Eg“, oldtysk *fereha*; Årsagen til Navnevalget søges deri, at Lynet særlig ofte slår ned i Egetræet. Ligesom Himmelguden Ty ejede den store Grænseskov Tiveden mellem Sveer og Gøter, således er det rimeligt, at Perkunos har været sat i Forbindelse med den mægtige Skovtykning, som strakte sig fra Rhinen til langt ind i Rusland,

*) Ogsaa Landsbyen Udlejre ved Isefjorden vil H. V. Clausen henføre til Ull, da Navnet ældst findes skrevet Vllerthæ; men denne Tydning synes mig noget tvivlsom.

**) P bliver på Oldkeltisk til h og falder siden bort.

og som oprindelig dannede Tyskernes Sydgrænse mod Kelterne og mod andre jafetiske Folk. På Keltisk hed den Herkunia, latinsk Hercynia, hvad der nøje svarer til Gudens formodede keltiske Navneform. Det tyske Navn for Skoven var Fergunnia, og dertil slutter sig Gudens Navn i nordisk Sprogdragt, *Fjörgynn.*

Selvom vi ikke veed noget historisk om Gudens Forbindelse med den store Grænseskov mod Syd, så veed vi ialtfald af Tacitus' Årbøger, at Nordtyskerne i Nærheden af Weserfloden havde viet en Skov til „Hercules“, hvorved ikke kan forstås andet end Perkunos-Fjörgynn. Det er en Misforståelse, når tyske Myteforskere uden Tø-

Sindbilledlige Tordenhamre af Rav og Sten, brugte som Amuletter i Stenalderen. (Aarb. f. nord. Oldk. 1888).

ven gengiver „Hercules“ ved Thor, thi denne Guds latinske Maske er altid og uvægerlig Jupiter, som vi veed fra Ligningen Torsdag = Jupiters Dag. Vi må holde fast ved, at Tacitus i sine Skildringer fra Tyskland hele tre Gange omtaler „Hercules“, medens hverken han eller nogen anden romersk Forfatter indtil 4. Århundrede nogensinde nævner „Jupiter“ som dyrket af Tyskere eller af deres Nærfrænder. Deraf fremgår tilstrækkelig klart, at den nedarvede Form for Tordendyrkelse endnu holdt sig i de første Århundreder efter Kristus. Sikkert er det imidlertid, at den senere blev fejet ud og lagt på Pulterkamret. Fjörgynn er i nordisk Gudetro bleven en Skikkelse uden Kød og Blod, en slet og ret Nitte; han tjener kun som Led i en af Skjaldesprogets Omskrivninger for en anden Guddom. Ved Siden af sig har han et kvindeligt Væsen af samme Navn, Fjörgyn, om hvem der siges i Eddakvadene Vølvens Spådom og Harbardsljod, at hun er Thors Moder; i Skjaldesproget gælder hun som Udtryk for Jorden. Rimeligvis er det sådan at forstå, at Jorden blev den gamle Tordenguds Hustru, fordi Lynet slår ned i den og tænkes at svangre den; sådan blev den Moder til den yngre Tordengud, Thor. Men også det kvindelige Væsen Fjörgyn er i den kendte Gudetro blevet

et tomt Navn; der findes ikke levnet en eneste Myte, som melder om hendes Væsen og Virken.

Når Mindet om den oprindelige Tordengud selv i vort islandske Myteskatkammer er så afbleget, som her er sagt, kan vi naturligvis på Forhånd ikke vente at finde det mere levende i Danmark, hvor de uforfalskede Myter overhovedet næsten ikke er optegnede. Imidlertid har Frk. Dr. phil. Ellen Jørgensen opdaget et mærkeligt gammelt dansk Sagn, som ved en Hændelse er havnet i et italiensk Håndskrift fra 13. Århundrede, og som synes at gå tilbage til en umiddelbar mytisk Tordenopfattelse i Smag med Tyskernes på Kristi Tid. Sagnet stammer fra det navnkundige Kloster Vitskøl i Himmerland og lyder således:

I Vitskøl skete følgende for ikke længe siden. En uren Ånd kom til nævnte Hus i Skikkelse af en ung Mand, tog Tjeneste som Daglejer og blev der i tre År. Hans Skikkelse var synlig for alle, men ingen kendte hans rette Væsen, idet han dulgte, at han var Trold og gav sig ud for et Menneske. Han var nemlig redebon og ivrig til at lyde, rask og hurtig til at springe omkring, helt flink og dygtig til sit Arbejde, så at alle undredes over hans Snildhed og Omhu, eftersom han i den Grad agtede blot på et Blik og let udførte alt, hvad der blev ham pålagt. — Nu hændtes det, at nogle af Brødrene i Klostret sendtes i et Ærende til den nærmeste Landsby og havde hin forgjorte unge Mand med. Mens de sad sammen i et Hus, rejste den nævnte unge Svend på een Gang Hovedet, strakte Halsen frem, rettede Blikket opefter og lyttede ganske lamslået. Og da han havde lyttet en Stund, gav han sig pludselig til at skælve over hele sin Krop og udbrød så: „O! o! lyt engang, — jeg hører et stort Tordenvejr i Grønland". Grønland ligger omtrent et Års Rejse fra Danernes Land. Efter at have tiet i nogen Tid, stadig som var han slagen af Skræk, udbrød han atter: „Lyt, — Tordenen nærmer sig; nu hører jeg den på Island". Og efter en lille Stund sagde han igen: „Hør, — nu er den nået lige til Norge, nu tør jeg ikke blive her længere". Men da han havde sagt det, greb han strax Flugten og gav sig til at løbe ilsomt til Vandet, som var der i Nærheden; hvorpå Brødrene løb efter den flygtende tilligemed de andre tilstedeværende, som var højlig forfærdede over, hvad de havde hørt. Men før de havde nået Strandkanten, var han bleven indhentet af Tordenvejret, som han havde hørt så langt borte, og det Lyn, han flygtede for, havde ramt og tilintetgjort ham. — Da skønnede Brødrene, at det var noget Djævelskab, og senere kom de alle sammen i Tanker om, at de aldrig havde seet ham gå ind i Kirken, og at de ingen Sinde hos ham havde fundet noget, der tydede på, at han var et kristent Menneske.

Skønt Myten har fået kristent Klædebon, er der næppe Tvivl om, at den i Virkeligheden handler om et hedensk Tordenvæsen, der forfølger Trolde og Jætter.

Inden vi forlader Naturmagternes svindende Tågeskikkelser, må vi endnu kaste et Blik på de to Runer *„Hagl“* og *„Is“*. Uden Tvivl har Haglvejret og Iskrystallen i Urtiden vakt den store Undren, der måtte give sig Udtryk i Tro på overnaturlige Væsener. Det kan blot være tvivlsomt, om Haglvæsenet og Isvæsenet oprindelig regnedes for jævnbyrdige med Sol, Måne, Himmel og Torden eller måtte nøjes med en lavere Rangklasse; i den historiske Tid finder vi aldeles regelmæssig Isvæsenerne tænkt som Jætter, ikke som Guder. Men vi må ialfald regne med den Mulighed, at deres Rang i Arilds Tid har været højere; thi det er påfaldende, at Hagl og Is kommer til at afgive Navn til Tegn i Runerækken ved Siden af Sol, Himmel, Dag. Oprindelig Guderang turde altså være tænkelig.

Et mytisk Væsen Hagal nævnes i Indledningen til Eddakvadet Vølsungkviden som Fosterfader for den navnkundige Helt Helge Hundingsbane. Jeg tyder Helge som den forklædte Gud Thor, hvorom mere nedenfor S. 176; Forbindelsen med ham vilde da tale for, at også Hagal hørte til Gudeverdenen eller til dens Forgård. En Helligdom for Hagal lå måske i Sognet Haghælbiarg, hvorefter Houlbjerg Herred er opkaldt; netop dér findes de største Højder i den Del af Åbo Syssel, der ligger mellem Gudenåen, Grandslev Å og Gern Å, indtil 324 Fod i adskilligt lavere Omgivelser.

Vor Gennemgang af Vidnesbyrdene har viist os en barnlig, ret upersonlig Gudetro, der i visse Tilfælde holder sig forbausende uændret lige til Nutiden, således især ved Sol- og Månedyrkelsen. Udtrykkelige Vidnesbyrd om en mere fremskreden, personliggørende Opfattelse foreligger i Danmark slet ikke ved det ældre Sæt Naturmagter. Dog må den alligevel have været tilstede, — det følger simpelthen af det Forhold, at vi i visse Tilfælde kan påvise nøjagtig de samme personlige Gudeskikkelser i Tyskland og i Norge, hvilket forudsætter, at Danmark har været Gennemgangsleddet. Udviklingsstrømmen fra Sydens Kulturlande lod sig selvfølgelig i Længden ikke stænge ude.

I det følgende skal vi se nogle Prøver på, hvordan den ny Tid gør sig gældende i Norden. Exempelvis er der meget, dèr taler for, at Solguden genfødes som den ret yndede danske Gud i Hjorteham eller med Hjortehorn, hvorom mere i Afsnit VIII. Men da udtrykkelige Vidnesbyrd om en sådan Udvikling af de gamle Himmelmagter fattes i Danmark, bliver vi nødte til at ty til norsk-islandske Kilder. Skønt det er en Overtro, at den islandske Gudelære uden videre

er nordisk, kan nok et og andet af dens Indhold bruges til Udfyldning, hvor det hjemlige Stof svigter. Vi kan tænke os, at sådan eller lignende *kunde* Gudetroen have formet sig i Danmark, om den havde faaet Lov til at udfolde sig under lignende Vilkår som på Island.

Om *Sol* og *Måne* siges i Eddakvadet Vafthrudnesmål:

> Mundelfare hedder
> Månens Fader;
> den samme er Solens.
> Om Himlens Hvælv
> skal de hver Dag dreje,
> alt Folk til Årtal.

Snorre fortæller derom nærmere i sin Edda.

En Mand hed Mundelfare. Han havde to Børn; de var så fagre og fine, at han kaldte den ene „Måne“, men Datteren „Sol“, og han giftede hende med den Mand, der hed „Glans“ (Glen). Men Guderne vrededes over dette Overmod, og de tog de to Søskende og satte dem op på Himlen, lod „Sol“ køre de Heste, som drog Solkærren. (Guderne havde ud af de Gnister, der fløj fra Muspelshjem, skabt Solen til at oplyse Verden) ..... „Måne“ styrer Månens Gang og råder for Ny og Næ .... Rask farer Solen, og dog kan hun ikke fremskynde sin Gang, skønt hun er ræd for sin Banemand .... Der er to Ulve; den, der løber efter hende, hedder Sköll, og hun er ræd, at han vil tage hende; men den, der løber foran hende, hedder Hate, og han vil tage Månen .... En Jættekvinde boer østenfor Midgård i den Skov, der hedder Jærnved; Troldkonerne i den Skov hedder Jærnvedjer. Den gamle føder mange Jætter, alle i Ulves Lignelse, og fra dem stammer disse Ulve. Så siges der, at en af Ætten bliver den mægtigste, som kaldes Månegarm .... I Vølvens Spådom siges:

> Den ældgamle Hex
> boer øst i Jærnved
> og føder der
> Fenre's Afkom:
> udaf dem alle
> een skal Månen
> som Tyv fortære
> i Troldehammen.
>
> Han fyldes med Lig
> af faldne Mandfolk,
> rødfarver Guders
> Riger med Blodsprøjt;
> sort bliver Solskin,
> og Somre ødes,
> vildt går Vinde.
> Veed I end mere?

Ulvene, der sluger Solen og Månen eller bider Stykker af dem, menes at forestille Bisole og Bimåner, men rummer tillige et folkeligt Udtryk for Sol- og Måneformørkelser og for Månens aftagende Faser. Jærnved er et gammelt Navn for Danmarks Grænseskov mod Syd; for Nordboernes Forestilling kunde det ligge nær at sige, at her endte Midgård ɔ: Norden.

Om *Dags* Æt siges i Vafthrudnesmål:

Delling er Navnet
på Dags Fader.
Nat er Nörves Datter.
Ny og Næ
skabte nyttige Magter
alt Folk til Årtal.

Snorre fortæller følgende:

Narve eller Nörve hed en Jætte, som boede i Jættehjem. Han havde en Datter Nat; hun var sort og dunkel som sin Æt. Hende ægtede Delling; han var af Asers Æt, og lys og fager efter sin Fædreneslægt. Da tog Alfader Nat og Dag, hendes Søn, og gav dem to Heste og to Kærrer, og satte dem op på Himlen, at de hvert Døgn skulde ride om Jorden. Nat rider først på den Hest, der hedder Rimfaxe, og hver Morgen dugger den Jorden med Dryppet fra sin Mile. Den Hest, som Dag ejer, hedder Skinfaxe, og al Luft og Jord lyser af dens Fax (Manke).

Det kan se ud til, at Myten om Dag og Nat er en Genganger af Myten om Sol og Måne; men forresten ligger det i Sagens Natur, at det drejer sig om Foreteelser, hvor de samme Lignelser let rent uvilkårlig kunde indfinde sig. Hesten foran Himmellegemets Køretøj har vi seet fremstillet i Solbilledet fra Trundholm.

Dags Fader *Dall* fik i Tidens Løb sit Navn udvidet med Forstavelsen *Heim,* dvs. „Verden", der stavrimer med hans Sæde Himmelbjerg. Altså *Heim-Dall;* det hele kan vel oversættes: „den, der spreder Morgenrøden over Verden". Han fik Plads ved Regnbuen som Gudernes Vægter, der skal melde Daggryets Komme ved at blæse i Gjaldehorn; hans hellige Dyr er selvfølgelig Hanen.

Snorre siger i Gylfaginning:

Heimdall hedder een; han kaldes Hvide As; han er stor og hellig; ham fødte ni Søstre, og alle Møer. Han hedder også Hallinskide og Gyldentande; hans Tænder er af Guld; hans Hest hedder Guldtop. Han boer der, hvor det hedder Himmelbjerg ved Biv-röst („Bæve-vej", Regnbuen). Han er Gudernes Vogter, og sidder der ved Himmelenden for at vogte Broen mod Bjergriserne. Han trænger til mindre Søvn end en Fugl. Han seer forskelsløst ved Nat og Dag hundrede Mile fra sig. Han hører også, når Græsset groer på Jorden eller Ulden på Fårene, og alt det, der lyder højere. Han har den Lur, der hedder Gjaldehorn, og hans Blæsen høres til alle Verdenshjørner. Heimdalls Sværd kaldes Hoved. Her siges således (i Grimnesmål):

Himmelbjerg hedder det,
hvor Heimdall siges
værne viet Sted.
Der Gudernes Vogter
drikker i Hallen
glad den gode Mjød.

Måske er det ikke helt tilfældigt, at Sagn om en Hane — eller Høne — er knyttet til Hønemose og Dagbjerg; thi vi formodede ovenfor, at Dagbjerg er en gammel Helligdom for Daggryets Gud. Jeppe Jensen i Åkjær fortæller følgende:

I Hønemose i en Sump nord for Dagbjerg Dås ligger Nøglen til Dåsen gemt, thi da Bjergfolkene forlod Højen, smed de Nøglen til samme ud i denne Sump. Da en Dreng en Gang fandt en stor Nøgle, hvorved var fastgjort et Stykke Lænke, i Hønemose og havde smidt samme fra sig, ..., kom en stor Hane frem af Mosen og sagde til Drengen: „Denne Nøgle var Nøglen til Dagbjerg Dås, og den skulde du ikke have smidt bort, thi den, der er Ejer af denne, er med det samme Ejer af alt det Guld og Sølv, der ligger gemt der inde". Drengen søgte nu efter den på ny, men kunde ikke finde den mere. — Der fortælles også følgende: Neden for Dagbjerg Dås er der en Mose, de kalder Høne-Mose, og den har sit Navn af en Høne, som de har truffet dér. De vilde have taget den, men så sked den hvert Tag, og så slap den ind i Bjerget. Man siger:

Den, der kan Hønemos' Nøgl' find',
den kan åld Dåbjærre Dojs's Guld vind'.

Himmelguden *Ty* synes mærkeligt nok allerede i Jafet-Ættens Urtid at have fået personligt Indhold hos visse sydlige Folk, at dømme efter Tilnavnet „Fader" (indisk Djaus pitar, græsk Zeus pater, latinsk Ju-piter), men deraf er der ikke Spor hos de gotiske Folk. Imidlertid meldte den personlige Opfattelse sig omsider også i gotisk Tro. Ty kunde ikke vedvarende nøjes med blot at passe Himlen i al Almindelighed. Det var en altfor vidtsvævende og for lidet øjnskuelig Syssel. Han måtte gøre sig nyttig på mere håndfast Vis, og så udnævntes han til Krigsgud. Det er særlig hos Tyskerne, at vi finder ham sat lig med Romernes Mars, Krigens Herre, men også hos Nordboerne er der Spor deraf. Det var denne Udvikling, der voldte, at da den romerske „Marsdag" oversattes på de gotiske Sprog, fik den sædvanlig Navnet „Tys Dag", engelsk Tuesday, svensk Tisdag, dansk Tirsdag.

Snorre siger om Ty:

Han er djærvest og bedst sindet, og han råder meget for Sejren i Strid; ham er det godt for gæve Mænd at påkalde. Det er en Talemåde, at den er ty-dristig („ty-hraustr"), der går frem for andre Mænd og hverken seer til højre eller venstre. Han er også viis; således siges der, at den er ty-spag, der er visest.

Forøvrigt er der i hele den norsk-islandske Gudelære kun levnet en eneste Myte om Ty, og i den spiller han endda en passiv Rolle,

omend ingen hæderløs. Den nævnte Myte fortælles af Snorre i hans Edda.

Loke havde flere Børn (med) Troldkvinden Angerbode i Jættehjem: ..... Fenris-Ulven, Midgårdsormen, og Hel ..... Aserne opfødte Ulven hjemme, og alene Ty havde Mod til at gå til den og give den Mad. Men da Guderne så, hvor meget den voxede hver Dag, og alle Spådomme sagde, at den vilde volde dem Skade, da prøvede de det Raad, at de gjorde en vældig stærk Fjeder, som de kaldte Læding, og de bar den til Ulven og bad den prøve sin Kraft på Fjedren. Men Ulven tyktes, det var ikke over dens Evne, og lod dem gøre, som de vilde. Første Gang, Ulven spændte imod, brødes Fjedren; således løstes Ulven ud af Læding. Dernæst gjorde Aserne en Fjeder en halv Gang stærkere, som de kaldte Droma, og de bad Ulven prøve den, og sagde, at det vilde være et vidunderligt kraftigt Dyr, der ikke lod sig holde af sligt Storsmeddeværk. Men Ulven overvejede, at denne Fjeder var såre stærk, dog også, at den selv var voxet i Styrke, siden den brød Læding: den kom ihu, at den skulde blive nødt til at sætte sig i Vove, om den skulde vorde navnkundig; og så lod den Fjedren lægge på sig. Og da Aserne sagde, at de var færdige dermed, da rystede Ulven sig og spændte imod og slog Fjedren mod Jorden, så at Stumperne fløj fjærnt bort; således sled den sig ud af Droma ..... Derefter frygtede Aserne, at de skulde ikke få Ulven bundet. Da sendte Alfader Skirner, Freys Sendemand, hen til Svartalfers Hjem til nogle Dværge og lod gøre den Fjeder, der hedder Gleipne. Den var gjort af sex Ting: Kattens Mjauen, Kvindens Skæg, Bjærgets Rødder, Fiskens Ånde og Fuglens Spyt .... Fjedren var glat og blød som et Silkebånd .... Da den var bragt til Aserne, takkede de Sendemanden vel for hans Ærende. Da for Aserne ud i det Vand, der hedder Amsvartne, til den Holm, der hedder Lyngve, og bad Ulven komme med dem. Og de viste den Silkebåndet og bad den slide det og sagde, at det var noget stærkere, end det så ud til for sin Tykkelses Skyld. Og de rakte det til hverandre og prøvede med deres Hænders Kraft, og det sledes ikke itu; men dog sagde de, at Ulven vilde evne at slide det. Da svarer Ulven: „Således seer denne Strik ud, som om jeg ikke vilde vinde nogen Hæder, selv om jeg sled itu så smalt et Bånd; men hvis det er gjort med List og Svig, selvom det synes lidet, da kommer det Bånd ikke på mine Fødder.“ Da sagde Aserne, at den kunde sønderslide et smalt Silkebånd, da den havde brudt store Jærnfjedre. „Men om du ikke får dette Bånd sledet itu, da skal du ikke være ræd overfor Guderne; alligevel skal vi løse dig.“ Ulven svarede: „Hvis I binder mig, sådan at jeg ikke får løst mig, da vil I svige mig; ulysten er jeg til at lade dette Bånd lægge på mig. Men heller end at I skal håne mig for Fejghed, da lad een af jer lægge sin Hånd i min Mund til Pant på, at dette er gjort uden Falskhed.“ Men hver af Aserne så til sin Sidemand, og der syntes at være Rådvildhed. Ingen vilde ud med sin Hånd, før Ty rakte sin højre Hånd frem og lagde den i Ulvens Mund. Men da Ulven spænder imod, da hærdedes Båndet, og jo hårdere den brød på, des skarpere blev Båndet. Da lo alle undtagen Ty; han mistede sin Hånd. — Snorre tilføjer andensteds, at man bruger Navnet Ulveled om Håndleddet.

Med Hentydning til denne Myte siger Loke hånlig ved Ægirs Gæstebud:

Ti du blot stille,
Ty, du kan aldrig
stille tvendes Trætte.
Din højre Hånd
kan du ej hæve,
den sled Fenre fra dig.

Ty svarer:

Hånden jeg savner,
du den hårde Ulv,
begge bittert lider.
Ej har Ulven det bedre,
da i Bånd den må
bie på Ragna-Rok.

Loke siger:

Ti du, Ty:
det timedes din Kone,
at Møen fik Barn med mig.
Alen eller Penning
har du aldrig til Bod
vundet for Vanheld, Stakkel!

Tys afbidte Hånd er åbenbart et gammelt Natursindbillede, der ikke har noget at gøre med hans Værdighed som Krigsgud. Fenris-Ulven, der sluger Himmelgudens Hånd, hænger vel sammen med de Ulve, der forfølger Solen og Månen; de kaldes jo i Eddaen også dens Afkom. Når Loke siger, at Ty ikke kan hæve sin højre Hånd for at stille Mænds Trætte, svarer det til, at Snorre siger, at Ty siden Tabet af Hånden ikke mere kaldes Mændenes Mægler. Ty må altså engang have været Retstingets Gud, og derfor lå Sjællands Tingsted ved Tys Lund. Lokes Sladder om Tys Ægteskabssorger kendes ikke andenstedsfra; udelukket er det måske ikke, at Digteren her har føjet noget til af sin egen Fantasi.

Ull er i den islandske Gudelære endnu mere tilsidesat end Ty. Snorre siger ikke andet om ham end dette: „Ull hedder Sifs Søn, Thors Stifsøn; han er så god en Bueskytte og Skiløber, at ingen kan kappes med ham. Han er fager at se og har en Hærmands Fremtræden; ham er det godt at påkalde i Enekamp". — Endvidere har Saxe en norsk Myte om, at Ull boler med Odins Hustru Frigg.

Hermed er i det væsentlige udtømt, hvad der kan siges om de ældre Himmelmagters Udstyr af personliggørende Forestillinger. Det er som sagt næsten altsammen rent norsk-islandsk, savner Afhjemlinger fra Danmark, på nær nogle svage Antydninger af Himmel- og Krigsguden Tys Værdighed som Retsgud. Såsnart vi vender os til andre mytiske Lag, Gudernes Dyrehave og Frugtbarheds- og Fredsmagterne, vil Sagerne stille sig væsentlig anderledes: dér møder Danmark op med sin tydelige, selvstændige Overlevering.

VIII. DYRE-SINDBILLEDER: „GUDERNES DYREHAVE"

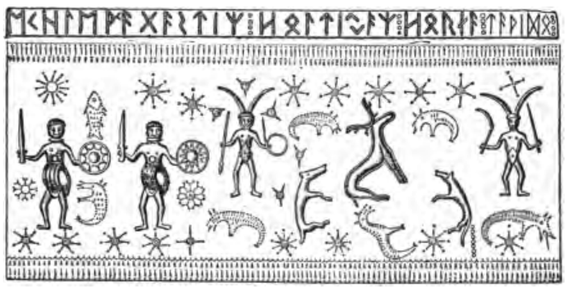
Når Naturmagterne ikke mere tænkes som Væsener „uden Hoved og Hale", er det næste Trin i Udviklingen, at de tænkes i Dyreham: det er Personliggørelsens næsten selvfølgelige Ytringsform på det barnlige Stade. Vi har mødt Dyrehammen ovenfor ved allehånde Væsener af lavere Rang: Fylgjen, Varulven, Landvætten, Glosoen, Helhesten; Nøkken som Damhest og Bækkehest; Tis Søs Ånd som So; Limfjordens And Limgrim som Vildorne; Mälarsøens Ander som Tyre osv. Ligeså ved den øverste Rangklasse hos Alverdens Folkeslag. Det er velkendt, at hos de gamle Ægyptere havde Guderne som Regel Dyrehoveder, og f. Ex. Overguden Osiris tænktes legemliggjort som Tyren Apis; Jøderne dansede om Guldkalven og oprejste en Kobberslange til Værn mod Slangeplage, ifølge Reglen: „med Ondt skal Ondt fordrives"; fra Gallien kendes den hjortehornede Gud Kernunnos og „Tyren med de tre Traner", osv.

I Norden kan det samme Udviklingstrin tydelig spores, dels hjemmevoxet, dels rundet af fremmed Rod. Men fordi Forskerne har været bjergtagne af den norsk-islandske Eddamytologi med dens udpræget menneskelige Gudeskikkelser, har det foregående Stade hidtil næsten helt unddraget sig Opmærksomheden. Derfor kan vi oftest endnu ikke fastslå, hvem Gudernes Dyrehamme egentlig forestiller; vi må sædvanlig nøjes med at gætte.

Hjorten er en ret fornem Rangsperson i Gudernes Dyrehave; ialtfald på dansk Grund har den vundet Folkeyndest, medens der er mindre tydelige Spor af den i de andre nordiske Lande.

Den kimbriske Offerkedel fra Gundestrup i Vester Hornum Herred indeholder tvende billedlige Fremstillinger af Hjortedyrkelsen. (Herredet hedder nu Års; se Steenstrups Kort i Danm. R. Hist. I).

På en af dens Plader sees en Gud med Hjortehorn, ledsaget af Hjort og Ulv, og holdende i højre Hånd en Ring, i venstre Hånd en Slange med Vædderhorn.*) På en anden Plade sees en Gud, der i hver Hånd holder en ofret Hjort. Også på Hlægæsts Guldhorn fra Gallehus i Sønderjylland findes den hornede Gud, ledsaget af Hjort og Ulv, og holdende en Ring i den ene Hånd. Hans Horn er her afglattede, så de har mistet Præget af Hjortetakker, men de andre ledsagende Kendemærker lader ingen Tvivl om, at det er samme Gud

Øverste Ring af Hlægæsts Guldhorn fra Sønderjylland, visende den hornede Gud med Ring i Hånd ved Siden af Hjorten.

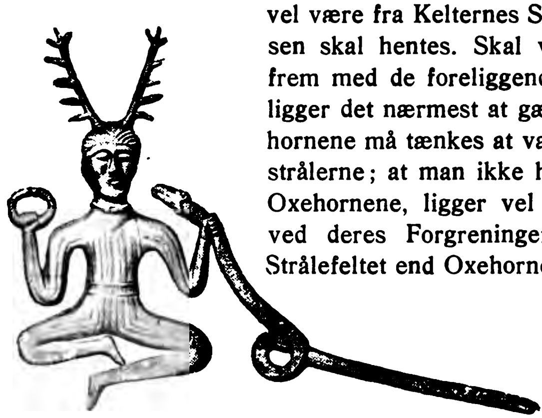
som på Hornum-Kedlen. Efter Pladsen at dømme må han og den anden hornede Gud i samme Bælte af Guldhornet danne den aller fornemste Rangklasse, da de følger lige efter Runeindskriften. Hele denne Sammenhæng er først bleven iagttagen i en mærkelig skarpsindig Afhandling af afdøde Axel Olrik, efter at andre Forskere længe har grundet over Kedlens og Hornenes sære Billedgåder.

Den norsk-islandske Edda lader Hjorten spille en rent underordnet Rolle, men i Gudernes Verden er den hellige Hjort dog intet Hittebarn: så snart vi forlader Nordlandene og vender os sydvestpå, bliver dens Dyrkelse lyslevende for os. Kelterne i Gallien havde som nævnt en Hjortegud, hvem de kaldte Kernunnos; det er udlagt: „Hornung, Hornmand“. Og det er ham og ingen anden, som vi finder afbildet på Hornum-Kedlen. Ikke blot bliver han i Gallien som i Himmerland afbildet med Hjortehorn, men også den vædder-

*) Se Afbildning S. 122.

horn-prydede Slange i hans Hånd er en gammel Kending fra Gallien, og det er særlig denne Slange, der røber, at Hjortedyrkelsen hos vore Forfædre må være af gallisk Byrd. Sagtens er den fremmede Trosform indført af søfarende Købmænd, der kom for at købe jysk Rav.

Hvilken Naturmagt kan nu skjule sig i Hjortehammen? Det turde være forhastet at ville give et afgørende Svar, og navnlig er de nordiske Vidnesbyrd altfor fattige; det må vel være fra Kelternes Skatkamre, at Afgørelsen skal hentes. Skal vi alligevel prøve os frem med de foreliggende nordiske Stumper, ligger det nærmest at gætte på *Solen*. Hjortehornene må tænkes at være et Billede på Solstrålerne; at man ikke har foretrukket f. Ex. Oxehornene, ligger vel i, at Hjortetakkerne ved deres Forgreninger bedre kan dække Strålefeltet end Oxehornene, der gaber så vidt fra hinanden. Endvidere er Hjortegudens Ring på Hornum Kedlen og på det sønderjyske Horn

et iøjnefaldende Sol-Sindbillede, og hans fornemme Plads på Hornet falder godt i Tråd med Soldyrkelsens oprindelige Rang. Endelig er den begge Steder ledsagende Ulv ingen Snyltegæst i disse Omgivelser: vi må tænke os, at det er den Jætte, der render efter Solen for at sluge den og nu og da får Held til at volde Solformørkelser. — Endnu i Digtet Solarljod fra Islands kristne Tid synes Solens Forbindelse med Hjorteskikkelsen at skimtes, når der bruges et Udtryk som „Solens Hjort". Om Sol og Hjort på Helleristning se J. Bing i „Tidens Tegn" 22. 12. 1917, Tillæg S. 3.

Iøvrigt synes den gamle Hjortegud i Tidens Løb at være opslugt af mægtigere og mere nymodens Gudeskikkelser. Olrik mener, at på Guldhornet skal Guden med Horn og Ring forestille Odin, der efterhånden svang sig op til at blive Gudeverdenens Hersker. Det kan vel være troligt nok; men samtidig må Træk af Hjortegudens Væsen være gået i Arv til en anden Gud, — måske ham, der på Guldhornet fremstilles med Horn, men uden Ring. Snorre fortæller nemlig i sin Edda, at Guden Frey bruger Hjortehorn til at fælde Jætten Bele med. Endvidere bliver Hjorten gentagne Gange sat i Forbindelse med Frode Fredegod, der efter alt at dømme er en For-

klædning for Frey. Således fortæller et dansk Folkesagn fra 16. Århundrede, at man dengang fangede en Hjort, der bar et Guldhalsbånd med Indskriften: „Fred mig! Frode freded mig“. Og i Skjöldungasaga hedder det, at Frode blev stanget ihjel af en Hjort; hos Saxe afløses Hjorten af en Søko, men Stangningen fastholdes.

Ligesom Hjortegudens Ophav og Forklædninger er halvt skjult i Fortidens Tåger, således er det kun små Glimt, vi i Oldtid og Middelalder kan opfange af hans Dyrkelses Festskikke.

Vi kan tænke os, at Hjorte har været ført i højtideligt Optog gennem Bygderne ved de regelmæssig tilbagevendende Fester. En keltisk Broncevogn fra Steiermark fremstiller et saadant Optog, hvor en Gudinde ledsages af Heste og Hjorte; Hestene rides af væbnede Ryttere, medens Hjortene trækkes af to til fire Mænd, der holder dem i Hornene. Ammianus Marcellinus fortæller, at Romerne engang gjorde et stort Bytte hos Goterne og blandt andet hjemførte en Kongevogn, trukken af fire Hjorte. Et så usædvanligt Køretøj har næppe været en almindelig Stadskarosse, men snarere gjort Tjeneste ved hellige Optog, hvor Kongen agede i den som Hjorteguddommens Ypperstepræst.

En navnkundig hjortehornprydet Hal hos de Danske omtales i det engelske Remsekvad Widsid og særlig i Heltekvadet Beowulf. Der siges, at Kong Hroar lod bygge

> den største Hal,
> der fandtes på Jord; og *„Hjort“* den nævnes
> af Fyrsten, hvis Ord i det fjærne gjaldt.
> Her skænked han skinnende Skatte og Ringe;
> han holdt sit Løfte. Og Hallen knejsede,
> hornsmykt og højt.

Man har hidtil tankeløst opfattet Hallens Hjortehorn som hverken mere eller mindre end de Jagttrofæer, hvormed så mangen Nimrod i vore Dage smykker sine Skovfogeders Gavle og sine egne Forstuer. Men Sarrazin har rigtig skønnet, at ved Kong Hroars Hal på Sjælland var de noget andet og mere. Hallen har åbenbart været Danmarks Hovedtempel for Hjortedyrkelsen, og dermed stemmer en hel Række andre Sagn, der i dunkel Form omtaler Ofringerne ved Festerne i Lejre.

Vi har ovenfor hørt, at Lejrekongen Frode Fredegod fældes af en Hjort. Endvidere fortæller Saxe efter et norsk Kvad, at der i Lejregård var en Kæmpe Hjort, som stred for Kong Harald Hildetand i Bråvallaslaget; han er åbenbart mytisk, thi Navnet Hjort bruges

ikke som menneskeligt Fornavn i Danmark. En anden Helt Hjort nævnes i Lejrekæmpernes navnkundige Kvad Bjarkemål; dér synger Hjalte:

> Jeg vog nys med Våben
> Vilde Hjort i Striden,
> slog ham med Sax-Sværd,
> det som Snirtir nævnes.

Ved første Øjekast er der ligesom en sær Modsigelse i Sagnene. Frey fælder Modstandere ved Hjælp af Hjortehorn, hører vi, og hans andet Jeg, Frode Fredegod, „freder Hjorten"; men samtidig bliver Frode selv fældet af en Hjort. Og en Kæmpe ved Navn Hjort findes såvel i Lejrekongens Hird som på modsat Side.

Men når vi trænger ind i Sagnenes dybere Mening, opløser den tilsyneladende Modsigelse sig i Harmoni. Frey med Hjortehornet, og Frode med sin Hjortehave, og de menige Kæmper ved Navn Hjort — alle er de Udtryk for den gamle Hjortedyrkelse ved Lejre. Og når Hjorten snart sejrer, snart falder for sin Modstanders Horn, da har vi her et Minde om det hellige Festskuespil, hvori den hornprydede Gudefremstiller tilslut ofres til den Gud, hvis Rolle han spiller.

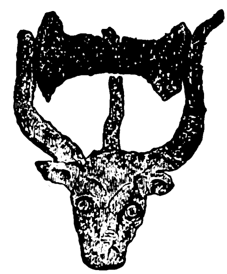
Læseren vil måske tvivlende ryste på Hovedet. Men Tvivlen er overflødig, thi det er Kendsgærning, at Hjortedyrkelsens Festskuespil holdt sig på Sjælland lige til vor Tid, som det fortælles af *J. Olsen* fra en Egn, der er kendt for sin Vedholden ved nedarvede Skikke.

Bønderne i Vordingborg vestre Landsogn, Knudsby, havde om Fastelavnen en Skik eller nogle Løjer, de kaldte at skyde Hjorten. En Arbejdsmand, en lille, før Mand, var iklædt en Fåreskindskofte med Ulden udad, men Skindene var først klippede. Han havde et Par grå Vadmelsbuxer på og et Par gamle hvide Uldstrømper udenpå Skoene. På Hovedet bar han en Hue af samme Slags som Koften, og foran havde han hvide Bælgvanter. — Hjorten løb altid forud for Selskabet ind i Kålhaven ved den Gård, hvor Karlene skulde ind. Disse løb ind i Haven og skød efter ham med løst Krudt, hvorefter han løb til den næste Gård. Ved hver Gård blæste Musikanterne et Stykke. Det var jo forud fastsat, hvilken Gård der skulde være den sidste, og i den Gårds Kålhave blev Hjorten så skudt; han lod sig falde om i Kålen, medens alle Skytterne affyrede deres Bøsser mod ham. Derefter blev der spændt en Hest for en Stenslæde, hvorpå der blev lagt noget Halm og et gammelt Dækken, og på den blev Hjorten lagt og kørt hjem til Gården, hvor Gildet skulde stå om Aftenen. I de forskellige Gårde, hvor Deltagerne så vel som Musikanterne var inde, blev der budt Spise- og Drikkevarer, og adskillige Steder vankede der en lille Dans.

Olrik siger, at den sjællandske Skik ikke har nøjagtige Sidestykker andensteds; nærmest kommer en svensk Skik „at skyde Julebukken".

Efter alt at dømme har Hjortedyrkelsen ingensteds i Norden fæstet så dybe Rødder som på Sjælland; det fremgår uomstødelig af Oldsagn, Stedminder og sejgt nedarvet Folkeskik.

Tyren er ved Siden af Hjorten den ærværdigste af vore Gudeskikkelser i Dyreham; han er sikkert en Frugtbarhedsgud, tænkt dels som Sædavleren, dels som Plovtrækkeren. Han har ældgamle Aner, der lader os følge Tråden tilbage til dens Udspring ved Middelhavets Sydøsthjørne, — dér, hvorfra også de mægtige Stengravsætninger i sin Tid havde udbredt sig til Norden. Øverst på Trinstigen troner Ægypternes Apis, Hapi; han var en Legemliggørelse af Frugtbarhedsguden Osiris' Sjæl, troede man, og efter sin Død genfødtes han som en ny Osiris, Osir-hapi (på Græsk: Serapis). Såsnart Jøderne var komne til Ægypten, tog de ved Lære; for der er vel ingen Tvivl om, at Apisdyrkelsen gav dem Ideen til deres navnkundige „Dans om Guldkalven". Den mytiske Urtidskonge Minos på Kreta ofrede Mennesker til en Gud Mino-tauros, dvs. „Minos' Tyr"; Indbyggerne af Athen måtte årlig yde 7 Ynglinge og 7 Ungmøer, der ofredes til Bod, fordi Kongens Søn var bleven dræbt dér i Byen. Man plejede at regne, at Minos' Tidsalder svarer omtrent til Tidsrummet 2000—1000 før Kristus. I det kretiske Tempel Labyrinten findes Tyrehovedet afbildet sammen med Tordengudens Tegn, Dobbeltøxen; da begge Gudebilleder genfindes i Norden, er de vel fulgtes ad herop. En historisk Tyredyrker var den græske Tyran Gelon på Sicilien, død 478 før Kristus; han ofrede Mennesker ved at stege dem levende i en Malmtyr. Galliens Indbyggere dyrkede Guden Tauros tri-garanos, dvs. „Tyr med tre Traner". Deres nærmeste Naboer i Tyskland, Frankerne, optog ligeledes Tyredyrkelsen; i den hedenske Frankerkonge Childeriks Grav har man fundet et Kongesmykke med Tyrebillede. Således kan vi følge, hvordan Tyredyrkelsen ad Søvejen udbredte sig vestpå og nordpå fra Folk til Folk.

Kretiske Tegn.

Næst efter Solguden fra Trundholm Mose er Tyren den ældste afhjemlede Gud i Norden; ja, i Historien har han ovenikøbet Førsterangen. Dengang Kimbrerne i 2. Århundrede før Kristus drog ud fra Himmerland, medførte de hans Billede støbt i Bronce; ved dét svor de deres Eder, og det faldt i Hænderne på Romerne, dengang

Himmerbohøvdingen Bojerik bukkede under for Marius og Catulus i Slaget ved Vercelli 30. Juli 101 f. Kr.; derom kan vi læse hos den græske Historiker Plutarch. — I Himmerland fortsattes Tyredyrkelsen: på Kedlen fra Gundestrup i Hornum Herred er Tyren den fornemste Gudeskikkelse; Kedlen fandtes ofret og sagtens viet til Tyreguden selv. Endnu den Dag idag er Tyrehovedet Våbenmærke for V. Hornum Herred, og Navnet Hornum hænger vel også sammen dermed. Udenfor Himmerland er der kun få Spor af Tyre-

Tyren på Offerkedlen fra Himmerland.

dyrkelse i Danmark og dets Nabolag. Når de meklenburgske Vender dyrkede Tyren, og når deres Efterkommere den Dag idag fører Tyrehovedet som deres Lands Våbenmærke, er det måske en Arv fra de gotiske Urindbyggere.

Koen kunde på Forhånd ventes dyrket sammen med Tyren, men hverken på den himmerlandske Kedel eller på de sønderjyske Horn er der Spor af hende. Derimod siger Romeren Tacitus År 98 efter Kristus, at Frugtbarhedsgudinden Nerthus' hellige Dyr var Køer, hvad vi nedenfor skal komme tilbage til. Og endelig finder vi en tydelig Kodyrkelse både i Norge og i Sverige. Snorre lader i Heimskringla Odin fortælle følgende til Kong Olav Tryggvesøn om en fordums Konge Øgvald på Øgvaldsnæs: „Øgvald var Konge og en stor Hærmand og ofrede mest til en Ko og havde den med sig, hvor

han foer, og det tyktes ham sundt at drikke stadig dens Mælk. Kong Øgvald kæmpede med den Konge, som hed Varen, og i den Kamp faldt Kong Øgvald. Han blev da højlagt her kort fra Gården og de Bautestene sat op, som står der endnu. Men på et Sted nær derved blev Koen højlagt". Ragn. Lodbrogs Saga fortæller tilsvarende om den svenske Konge Eystein, at han dyrkede en Ko; her siges der, at man ofrede til den for at vinde Sejr, „blotede til Sejers". Det lyder noget påfaldende, da vi snarere venter en Frugtbarhedsdyrkelse; da imidlertid Koen bærer det tydelig lærde Navn Sibilja = Sibylle, er der måske noget uægte i Overleveringen. Ofring af en Ko er i Danmark den Skik, der holdt sig længst med fuldt og usminket hedensk Ritual. Bønderne i Kongsted på Sjælland plejede som ovenfor nævnt endnu i Mands Minde at foretage en sådan Offerhandling. Ydelsen af Offerdyret gik på Omgang blandt Gårdene i Sognet. Der udgravedes en Grube, og i den ledede Koen ind, hvorefter der lagdes Loft over Gruben, så at Dyret måtte kvæles. Når Graven var lukket til, blev der danset ovenpå under alskens Løjer og Leg.

Hundekongen er en anden gammel dansk Gud, for hvis Tilværelse man hidtil har været helt blind. Det er ikke let at gætte, hvilken navnfast Guddom han skal tænkes at forestille. Måske har han været Sindbillede for flere Slags Væsener, snart Gud, snart Jætte. Et Væsen som selve Helvedhunden har åbenbart været knyttet til Dødsriget Hel.

På Kedlen fra Gundestrup i V. Hornum Herred og på de sønderjyske Guldhorn forekommer adskillige Dyr, der seer ud som Hunde; dog sidder de ikke sådan til Højbords som Tyren og Hjorten. Derimod er det værd at lægge Mærke til, hvad Thietmar af Merseburg fortæller, at ved de store Fester i Lejre blev der foruden Heste, Høge og Haner også ofret Hunde; og i Upsala hørte Heste og Hunde til de fornemste Offerdyr ifølge Adam af Bremen.

Når Hunden spiller en så fremragende Rolle i vor Offerskik, er det klart, at dens gamle Guderang genspejles i de hidtil uforståede Sagn om Hundekongen, der endnu af Olrik tydes som slet og ret Morskabspåhit af det legende Folkelune. I disse Sagn hedder Hunden snart Kong Hunding, snart Kong Rakke (= Hund); Nordmændene kalder ham også Saur, dvs. „Snavs".

Lejrekrøniken fortæller om Hundekongen, som følger.

Adils satte en bjæffende Hvalp til Konge over Danerne, ved Navn Rakke, som han elskede overmåde. En Dag, da Rakke sad blandt sine Hærmænd,

hædret med kongelig Opvartning, så han nogle Hunde, der sloges på Gulvet; og da han nu vilde skille dem ad, sprang han frem over Bordet ned iblandt dem, men blev her overvældet og bidt ihjel. (Derefter følger Fortællingen om, hvordan Jætten Læs Hyrde Sne bringer Budskabet til Adils og arver Kongemagten).

Snorre fortæller en anden Form for Sagnet om Hundekongen; den stammer fra Saxhaug i Norge, det gamle Saurshaug.

Eystein Uplændingkonge, der af somme kaldes den mægtige, men af somme den onde, hærgede i Throndhjem og lagde under sig Eynafylke og Sparbyggjafylke og satte over dem sin Søn; men Thrønderne dræbte ham. Kong Eystein foer anden Gang i Hærfærd til Throndhjem og hærgede da vide og lagde Landet under sig. Da bød han Thrønderne at vælge, om de helst vilde have til Konge hans Træl, som hed Thore Faxe, eller hans Hund Saur; men de valgte Hunden, thi de troede, at de da fik mest råde sig selv. De lod seide (trylle) i Hunden tre Mænds Vid, så gøede den til to Ord, men talte hvert tredje. Der blev gjort den et Halsbånd og Lænker af Sølv og Guld, og naar det var sølet, bar Hirdmændene den på Skuldrene; et Højsæde var rejst for den, og den sad på Høj som Konger og boede på Inderøen og havde sit Sæde der, hvor det nu hedder Saurshaug. Det er sagt, at det blev dens Bane, at Ulve gik på dens Hjord, men Hirdmændene æggede den til at værge sit Gods; den gik af Højen og foer did, hvor Ulvene var, men de rev den strax i Stykker.

Adils' Navn kommer af et ældre Adgisl, og han turde være en Genganger af den mytiske Folkestamfader Ansegisel hos Franker og Saxer; denne Ansegisel ledede Saxerne, da de tog Land i Brittannien, og vi skal siden høre nærmere om ham. Eystein er det svenske Folks Fader ifølge den danske Ophavsmyte, der indleder Lejrekrøniken. Personen Faxe, der bydes Thrønderne på Valg med Hunden Saur, er vel kendt som Bygdegud, og det endda som en af de allermest sejglivede: han blev i en afsides norsk Dal dyrket lige til det Herrens År 1858*).

Vore Dages danske Folkeskik synes ikke at rumme tydelig fortsatte Minder om det Offerskuespil, hvorved Hundekongen „gik i Hundene"; i den Retning er både Hjorten, Koen og Hanen mere levende i vore Hedenskabslevninger. Men aldeles tydelig optræder Hunden ialfald i talrige Sagn som skattevogtende Gravbo. Mest

*) Et Billede af ham i Menneskeskikkelse med Blyøjne fandtes på Brokken i Norge. Hver Lillejuleaften satte Folk Mad og Øl frem for ham, hvorpå de gik ud, „mens han åd". Når de kom tilbage, syntes de altid at skønne, at han havde taget for sig af Retterne. Man brugte også at lægge Vadmel på Bordet, at Faxen kunde skære sig Klæder. Til sine Tider blev Billedet indsmurt i Fedt og tørret ved Arnen. Således blev Faxe dyrket til 1858 — attenhundrede og otteoghalvtreds *efter* Kristus —; da fik Gårdens gamle Kone Skrupler. Hun tog Billedet fra dets Plads, kastede det i Ilden med de Ord: „dette var altari hans, Faxe!", og brast så i heftig Gråd.

landskendt er den i denne Egenskab gennem H. C. Andersens Æventyr om Landsoldaten: Kobberpengene vogtes af Hunden med Øjne så store som Thekopper, Sølpengene af Hunden med Øjne så store som Møllehjul, og Guldpengene af Hunden med Øjne så store som Rundetårn. Man kan altid tæmme Skattevogterens Glubskhed ved at trække sin Trøje af og forsigtig sætte Bæstet derpå.

Om Helvedeshunde i Helvedes Kedel nær Ringsted handler en Oplevelse, som fortælles af Enken Ane Marie Jensen i Bringstrup:

Jeg tjente i flere År i Smedegård i Ørslevunderskov. Vesten for Gården henad Dønnermosegården til var der en rund Hulning, temmelig stor, som hed Helvedes Kedel. Manden på Dønnermosegården gik en Nat vild og kom ned i Helvedes Kedel. Så kom han til Smedegård og stod og dundrede på Porten. Han stod der med vendt Frakke. (Middel mod at gå vild). Jeg seer endnu det blå-hvidstribede Vadmels-Foer for mig. Han fortalte, at han havde holdt Hunde i Helvedes-Kedel inat. Der havde været så mange Hunde, at han ikke kunde komme frem. Siden drilledes han tit med den Nat, da han holdt Hunde i Helvedes Kedel.

Kong Hane optræder ved Siden af Kong Hunding i et Sagn hos Saxe ligesom ved Siden af Hunden blandt Offerdyrene ved de store Lejrefester.

Der fortælles hos Saxe, at den grumme Viking Røde plagede Danmark med sine Plyndringer, som satte sig et Minde i Udtrykket „Røderan", dvs. overordentlig grusomt Ran. Kong Hane vilde prøve at værne Landet og stævnede til Kamp mod Røde, men fik dårlig Løn for sin Umage, thi han slap kun selvanden fra Slaget. Deraf kommer det Ordsprog: „Hane er hjemme rigest". Hanen er kendt som Guden Heimdalls hellige Fugl, og da Kong Hadding foretager sin Rejse til Ånderiget, skærer hans Ledsagerske Hovedet af en Hane og kaster det ind over Grænsemuren, hvorefter det øjeblikkelig høres gale et kraftigt Kykeliky. Vi har ovenfor seet, at der findes Sagn om en mystisk Hane eller Høne i Hønemose ved Dagbjerg, måske et Minde om Heimdallsdyrkelse. Haner skiftes med Hunde til at vogte Skatte i Gravene. Endelig røgter Hanen et vigtigt Hverv i Nutidens danske Festskik, jævnsides med Hjorten og Koen; derom fortæller Rasmus Mikael Gommesen fra Nordby på Samsø.

Majtræet har ikke stået alle Tider dér, hvor det nu står, siger han; det har stået norden for Skolen ... I forrige Tider brugte de at hænge en Kok op og smøre den over med grøn Sæbe, og så red de efter den. Der hængte en Fjerding ved siden opå; og dem, der ikke vilde tage efter Kokken, kunde slå på Fjerdingen. Når den var i Stykker, holdt de op at ride. Den samme Sommer, da Majtræet var blevet flyttet, begyndte den her Majkok at lade sig syne. En gammel Mand her nede i Byen, Lars Svensk, var en af de første, der fik den at se, og han vilde så løbe efter den, men Man-

den blev syg og lovede for, at han skulde ikke komme der tiere. Vi tænkte, at det var ikke andet end noget Vrøvl; men så sad vi en Sommeraften en Snes Stykker nede på Broen, der hvor den kom forbi, og da så vi ham jo, men det var ikke andet end lige et Vip. Han kommer lige midt i Gaden, giver et Sving rundt og forsvinder. En anden Aften, jeg og en Kammerat står midt på Gaden, så kommer han og kjører rundt, ligesom når en Kok vil rundt efter en Høne, og slæber den ene Vinge på Jorden. Vi blev jo sære ved det, men vilde lige godt til at se nøjere efter det. Da var den væk. Den Gang vi gik hjem, var vi lige godt noget årtige. Det Spøgelse fik Navnet Majkokken, da Majtræet var flyt lige før. Majkokken lod sig se flere Gange den samme Sommer, og siden ikke.

Hanen fremtræder altså: 1) som mytisk Konge; 2) som Offerdyr i Lejreritualet, i Ånderiget og i Nutidens Fastelavnsskik. Den samlede Kæde af Vidnesbyrd synes tilstrækkelig at fastslå Hanens Plads iblandt vore gamle mytiske Figurer.

Sýr, dvs. *So*, er et islandsk Tilnavn til Gudinden Freyja, fortæller Snorre. Sagtens må det sættes i Forbindelse med det yndede Folkesagn om den ugudelige Mand, der udklæder en So som en Kvinde og beder Præsten give hende den hellige Nadvere, hvorefter Gården til Straf nedmanedes i Helvede og giver Plads for en bundløs Sø.

—

Den samlede Dyrkelse af Guddomme i Dyreham lader sig som sagt endnu ikke rigtig overskue og nøjagtig opfatte, fordi dens Tilstedeværelse i et Årtusende har været glemt, bortset fra Folkeskikke, som i deres helt uforståede Fortsættelse efterhånden sank ned til det rene Løjer og Langkål. I Tilfælde som Hjorten, Tyren, Koen og Hunden kan vi foreløbig ikke øjne nogen sikker Tilknytning til Guddomme i Menneskeham. Derimod synes Hane at måtte knyttes til Heimdall, og So er udtrykkelig overleveret som Tilnavn til Freyja. Ved den yngre Tids Guddomme i Menneskeham må vi nøjes med at formode, at deres typiske og hellige Dyr oprindelig har været deres egne Personligheders Udtryk, altså f. Ex. Nerthus = Ko, Frey = Galt, Thor = Buk, Odin = Helhesten Sleipne, etc.

Trods Dyredyrkelsens Fordunkling har den imidlertid i Danmarks Folkesagn og Folkeskik holdt sig fuldkommen livskraftig til vore Dage. Ved Siden af den upersonlige Sol- og Månedyrkelses Rester har Dyredyrkelsen levet videre fra Slægt til Slægt, og i Børnelegen „at slå Katten af Tønden“ vil den rimeligvis holde sig, så længe Jorden står.

IX. NERTHUS, NJÖRD, OG DERES ÆT, VANERNE

Danmarks ældste Sæt Guder, endnu nærmest upersonlig opfattet, har vi ovenfor lært at kende som Himmelmagter, der delvis var fælles for Jafets Æt.

Derefter følger „Gudernes Dyrehave“; ældst i Sagas Bog er vor kimbriske Ven, Tyren fra År 101 før Kristus, hvis Stamtavle vel går tilbage til Galliens „Tyr med tre Traner“, og til Kretas Minotauros og Ægyptens Apis.

Næst derefter følger Frugtbarheds- og Fredsguder i Menneskeham, såsom Nerthus i 1ste Århundrede efter Kristus. Det er vor første afgjort nationale Gudsdyrkelse.

Vaner hedder Nerthus' Æt i Edda-Gudelæren, dens Land Vanaheim eller Vanland, dens Præstinder Vanadiser. Navnet Vaner tydes af de Lærde som „strålende“; det er af den ældgamle, korte Slags, som genfindes i de fleste af Ættens Døbenavne.

Det er den romerske Historiker Tacitus, som i sit Skrift „Germania“ År 98 efter Kristus har optegnet Skildringen af Nerthusdyrkelsen.

Rendingerne, Aujerne, Anglerne, Varnerne, Eudoserne, Suardonerne og Nuithonerne har Floder eller Skove til Værn. Og hos disse Folk enkeltvis er der ikke noget at mærke sig, med Undtagelse af, at de i Fællesskab dyrker *Nerthus,* det vil sige: den moderlige Jord. De mener, at hun blander sig ind i Menneskenes Færden og kører omkring til Folkene. På en Ø i Oceanet findes en aldrig vanhelliget Lund, og i denne en indviet Vogn, der dækkes med et Tjeld. Præsten er den eneste, der har Lov til at røre ved den. Han mærker, når Gudinden er tilstede i dette lønlige Gemme; og mens hun ager afsted på sin Vogn, trukken af Hunøxne, ledsager han hende under Tegn på dyb Ærefrygt. Da er der glade Dage; og der holdes Fest på de Steder, hun viser den Ære at komme til og tage Ophold på; man går ikke til nogen Krig og tager ikke Våben i Hånd; alt Jærn er gemt hen under Lås og Lukke; Fred og Ro er det eneste, man da sætter sin Hu til. Det står på så længe, indtil Gudinden har fået nok af at færdes mellem Menneskenes Børn, og Præsten derfor bringer hende tilbage til det hellige

Sted. Derefter bliver Vognen og Tæpperne og, hvis man har Sind til at tro det, selve Guddommen tvættet i en skjult liggende Sø. Trælle gør Tjeneste ved Tvætningen, og dem sluger Søen øjeblikkelig. Derfra hidrører den lønlige Rædsel og den fromme Uvidenhed om, hvad det er, som ingen får at se, uden han er Døden viss.

Nerthus' Navn genfindes i lydret yngre Form hos den nordiske Gud Niærth eller Njörd. Gudindens angliske Tilbedere boede i det sønderjyske Angel og deromkring, Varnerne ved Åen Warnow i Meklenburg, Eudoserne i Vestjylland, at dømme efter Ptolemaios' Kort og andre gamle Efterretninger. Med Gudindens hellige Ø menes måske Sjælland.

Navnet Nerthus er af den ældgamle, korte Slags, og Nutidssproget har mistet Nøglen til dets Tydning.*)

Dog er Nerthus og hendes Afkom ikke således som Himmelmagterne Sol, Dag og Ty (Himmel) optagne blandt Runenavnene. Havde vore ældste Forfædre da ikke Brug for at tiltrylle sig de Gaver, som Frugtbarhedsguddommene kunde skænke? Jo, sådanne Gaver både kendtes og skattedes allerede i Arilds Tid; men de nævnedes endnu kun med Navne, der ikke har opnået guddommelig Rang, altså Runenavne som „Åring“, „Fæ“, „Nød“ („Kvæg“), „Gave“. Vi aner ikke, hvorfor. Kun så meget kan vi skimte, at Runetrolddommen havde sit Tegnsystem fixt og færdigt, dengang Nerthus' Æt kom til Verden, så der var ikke Plads til dette Kuld Gudemagter indenfor dets Rammer.

Vidnesbyrd om yngre Alder er det også, at Nerthus' Æt ofte har Navne af udpræget personligt Indhold, såsom „Fruen“, „Herren“, „den vise“ etc.

Endvidere kan vi sige, at Himmelmagter kan tænkes på det barnligste Trin, — „er ej Himlen allevegne“, som Heiberg lader Tyge Brahe trøste sig; men gennem Nerthus' Æt toner en Forherligelse af Fred og Agerbrug, delvis også af Søfart, som altsammen tyder på en mere fremskreden Kultur.

Endelig er det ejendommeligt, at Nerthus afmærker en Tidsstrømning, der fører til, at hver enkelt Egn danner sig nationale Hjemstavnsguddomme af Kvindekøn. Før Kristus havde snarest Mandkønnet haft Overvægten; vi mødte den fælles Himmelgud Ty, den fælles Tordengud Perkunos-Fjörgynn, endvidere Dag og Kimbrernes Tyregud, alle uden sikre kvindelige Modstykker; men i de nærmeste Århundreder efter Kristus nævner de romerske Årbøger hele 6 kvindelige Særguddomme hos de enkelte Stammer, og kun et eneste mandligt Modstykke, et østgermansk Tvillingbrødrepar. Den samme

*) Nogle sætter det i Forbindelse med græsk *nerteroi* „Sjælene i Dødsriget“.

kvindelige Moderetning ytrer sig i Dyrkelsen af „Mødre“ eller Diser, særlig udviklet hos Franker og Nordboer under gallisk Påvirkning. Det er altså i dette Plan, vi må se Nerthusdyrkelsen. For at udtrykke det skarpere: det er det vordende Danmarks særegne Nationalkultur, som i Nerthus første Gang rejser Hovedet, både sproglig og åndelig. Hun er for den Tid et Folkesindbillede, der kunde stilles ved Siden af Fru Jerichau-Baumanns landskendte Danmarksskikkelse. Derfor har Nerthus-Dyrkelsen i så høj Grad Krav på Danmarks Opmærksomhed.

Gudinden Nerthus' Ydre lader sig knap nok skimte i Kilderne. De hellige Køer for hendes Vogn lader formode, at hun oprindelig selv har været dyrket i Koskikkelse og hendes Navnefælle og Mage Njörd var da vel en Tyr. — Måske var Nerthus lig med den Ko, som Kong Ögvald tilbad på Ögvaldsnæs, og Njörd lig med Kimbrernes Tyregud (se S. 127 og 125).

Tacitus synes at have tænkt sig Nerthus i Menneskeskikkelse; når „Gudinden bades“, og de tjenstgørende Trælle strax efter sluges af Offersøen, ligger det nær med Schück at udmale sig denne Scene således: Gudindens Rolle har været spillet af en Træl eller Trælkvinde, og hendes „Badning“ vil sige, at hun druknes sammen med den øvrige Tjenerflok.

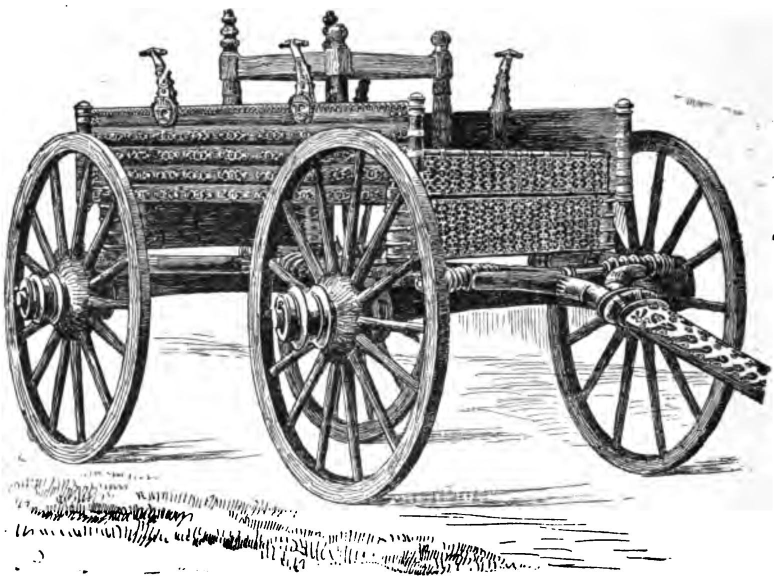
Snorre fortæller: „Medens Njörd var hos Vanerne, havde han haft sin Søster til Hustru, — thi det var Lov hos dem —; deres Børn var Frey og Freyja. Men hos Aserne var det forbudt at gifte sig med så nære Frænder“. Den unavngivne Fru Njörd er åbenbart Nerthus; hun tænkes her tydelig i Menneskeham.

Hvordan Gudindens Køretøj så ud, kan vi forestille os efter Resterne af to pragtfulde Vogne, der er fundne ofrede nær „Dødbjerg“ (Dejbjerg) og „Vognbjerg“ i Vestjylland. Vognfærden rundt til Bygderne tilsammen med den hellige Frodefred under Festen spores tydelig i Nerthusdyrkelsens yngre Fortsættelse.

Men Vognkørsel og Fredhelg er kun den ene Side af Skuemønten; uden Tvivl har Festskikken samtidig givet Frugtbarheden sin Skærv gennem et visst Mål af hellig Sanselighed, som blot Tacitus har fortiet, fordi det var ham magtpåliggende at fremstille de ædle Nordboer som Dydsmønstre til Forbillede for de lastefulde Romere. Sikkert er det, at Nerthusbørnene Frey og Freyja netop tænkes som Sanselighedens Legemliggørelse; ja, den svenske Freysdyrkelse kendte endog til „sakral Prostitution“, dvs. offentlig Prisgivelse af Kvinder til Gudens Ære. Mærkeligt nok kendte Øen Helgoland en offentlig Prisgivelse lige til 17. Århundrede, fortæller Præsten Nathan Chy-

træus. Skikken plejedes ude i Klitterne og kaldtes „Körteln". Om den er af gammelt hedensk Ophav, skal her ikke drøftes; Navnet Helgoland, dvs. „Helligland", kunde nok tyde på Ælde.

Rimeligvis har mange af Nerthusdyrkelsens Skikke haft Sidestykker i Romernes Dyrkelse af Kong Saturnus og i Babylonernes Fest Sakæa. Sydens Festskik er vel i det hele det store Forbillede, hvad der særlig røber sig i sådanne Ting som den „sakrale Prostitution", der er af udpræget asiatisk Oprindelse. Det var stadig Sø-

Dejbjerg-Vogn, genfremstillet.

samkvemmet, der gjorde sin Indflydelse gældende, ligesom i de store Stengraves Tid. Men vi tør formode, at andre Enkeltheder i Myter og Offerskik ligeså afgjort var af hjemlig Rod.

Senere Tider lod Søskendeparret Nerthus-Njörd træde i Skygge for dets Børn, Freyja og Frey; samtidig skiftede Kønnene Rangfølge, så at nu atter Hankønnet blev Nummer Et.

Freyja vil sige *„Fruen"*, ligesom Frey er „Herren"; det er den personlige Gudeopfattelse, der her understreges. Med Gudindens Navn lader Eddaen, som sig hør og bør, hendes Bopæl stavrime: Folkvang. Snorre siger, at Freyja kaldtes Vanadis, dvs. Vanegudernes Værneånd eller Præstinde. Desuden nævner han et Trekløver af Tilnavne, alle Kortetyper: *Sýr*, *Hörn*, *Gefn*. Sýr minder om den

Tid, da Freyja og hendes Broder tænktes som „So“ og „Galt“. Hörn er vel = tysk „Harn“, dvs. „Skarn, Ajle“, og passer godt nok til Soen som Møddingens Herskerinde; Helligdomme for Hörn er f. Ex. Kirkebyen Härnevi nord for Mälaren, og Kirkebyen Hærnburg som Midtpunkt for det sallingske Herred af samme Navn, nu Hindborg. Gefn vil sige „givende, givdig, frugtbringende“, og findes ofte som Navn på Vande i Danmark og Norge; Helligdomme er måske Gevninge ved Lejre Å, Giafnætoftæ ved Gentofte Sø, og Gevn(h)øve i Stevns.

Ligesom Moderen er Freyja gift med sin egen Broder. Snorre siger, at hun holdt meget af Elskovssang og er god at påkalde til Kærlighed. Ved Ægirs Gæstebud hånes hun således af Loke.

Ti du, Freyja!
dig kender jeg fuldvel,
dig plager ej Pletfrihed.
Aser og Alfer,
som her inde ere,
hver har din Horer været.

Njörd svarer meget spagfærdig på Freyjas Vegne:

Det skader ingen,
om en Ungmø får
en Mand, Boler — eller begge.

Kendsgærningen søges altså ikke nægtet, medens ellers Lokes Ærekrænkelser mod Gudinderne sædvanlig afvises med Harme og vel kun af Digterens Spottelyst er lagt ham på Tungen.

Medens Frugtbarheden er og bliver Freyjas rette Element, synes hun i mindre Mon at have arvet sin Moders Omhu for Freden. Ja, Eddakvadet Grimnesmål skildrer hende ovenikøbet næsten som Krigsgudinde:

Folkvang hedder,
hvor Freyja råder
for Salens Siddepladser.
Hun hver Dag
tager Valbyttet halvt,
Odin den anden Halvdel.

Her viser Freyja sig som Dødsgudinde; det vil sige: idet hun fortsætter Nerthus som „Moder Jord“, bliver hun også Herskerinde over de jordfæstede Legemer og deres Sjæle. Når hun samtidig sidestilles med den udpræget krigerske Dødsgud Odin, er det vel et Vidnesbyrd om den samme Udvikling, som volder, at Fredssindbilledet Frode Fredegod omsider kommer til at røgte sit Hverv ved at tilendebringe

de mægtigste Krige. Det er Vikingetidens Tankegang, der her slår igennem.

Sidestillingen med Odin er imidlertid mere end et blot og bart Tidsmærke. Den røber i Virkeligheden, at den store Don Juan Odin er bleven indtagen i den fagre Elskovsgudinde og har erobret hende fra hendes egen Broder. Blot har Odin, som han altid plejer på sine Strejftog, dulgt sig under et Lønnavn; men dennegang, siger Victor Rydberg, er det meget gennemsigtigt: Freyjas Elsker kalder sig slet og ret Od, hvori vi genkender Odins Urform, den gamle Stormjætte, Tyskernes Wode. Derom siger Jættekvinden Hyndla følgende venlige Ord til Freyja:

> Du, Ods Veninde,
> løber ude om Natten,
> som Geden Heidrun
> med hornede Bukke.

Vølven fortæller i sin Spådom, at Ods Mø Freyja engang var kommen i Jætters Vold. Hos Snorre siges: Freyja giftedes med den Mand, der hedder Od... Od foer bort lange Veje, men Freyja græd efter ham, og hendes Tårer er rødt Guld... Hun foer til ukendte Folkefærd at lede efter Od.

Medens de fleste norsk-islandske Myter jo har lidet eller intet at gøre med Danmark, er der det sære ved Freyja-Myten, at den lader sig genfinde i ægte dansk Overlevering, ovenikøbet med langt rigere Udmaling, hvorved først Brudstykkerne i Vølvens Spådom og hos Snorre bliver forståelige. Freyja har her fået Lønnavnet Syrid, dvs. So-fred, en udvidet Form af hendes kendte Tilnavn Sýr „So"; Od bærer sit fra Island kendte Tilnavn, i olddansk Form Othar. Myten fortælles af Saxe i Middelalderens almindelige Folkeeventyrstil.

Gøtekongen Ungvin .... efterlod sig Sønnen Sigvald. Sigvald havde en Datter ved Navn Syrid, og hun var så bly og skær en Mø, at hun aldrig kunde bringes til at slå Øjnene op og fæste sit Blik på en eneste af alle de mange Bejlere, der for hendes Fagerheds Skyld bad om hende. Ja, hun var så sikker på sig selv, at hun bad sin Fader om kun at give hende den Svend til Ægte, der med søde Elskovsord kunde aflokke hende et Øjekast. .... Nu var der en Ungersvend Othar, Ebbes Søn, der bejlede til Møen med brændende og standhaftig Elskov .... Han søgte af al Magt .... at aflokke hende et Øjekast, men kunde ikke ved nogensomhelst Kunst få hende dertil, og drog atter af Gårde .... Nu var der en Jætte, der også attråede Møen, og da han havde lige så lidt Held med sig, satte han en Kvinde ud på at liste sig ind i hendes Gunst. Og da hun en Tid lang havde tjent Syrid som Terne og indyndet sig hos hende, lokkede hun hende en Gang med List på vilde Veje, langt bort fra hendes fædrene Gård, og her sprang Jætten frem og førte hende bort til sit trange Bo i Bjærgets Indre. Andre vil vide, at det var ham selv, der havde skabt sig om i en Kvindes

Lignelse .... Så snart Othar spurgte det, søgte han at opspore Møen og ransagede Bjærgets Indre så længe, til han fandt hende; han fældede Jætten og førte Syrid bort med sig. Men Jætten havde med Flid bundet Møens Lokker i en så slynget Knude, at Håret filtredes og hang fast sammen, så det var ingen let Sag at løse de sammenslyngede Lokker uden med Odd og Ægg. Atter søgte Othar nu på forskellige Måder at lokke for Møen for at opnå et Øjekast; men det var spildt Umage, og skuffet i sit Håb opgav han Ævred, thi det faldt ham aldrig ind at tage Møen med Vold og skænde den ædelbårne. Længe vankede hun nu vildfarende om i de øde og afsides Egne, og kom omsider til en arg Elverkvindes Hytte. Kvinden satte hende til at vogte sin Gedehjord; men Othar hjalp hende atter på fri Fod og lokkede pany for hende med følgende Ord:

Hvi vil for Bøn du ej dig bøje,
fæstes til Brud og din Bejler følge?
Bedre det var, end borte i Skoven
stinkende Geder at føre på Græsgang.

Arge Troldkvind du ej længer tjene!
Fly den fule, hvem Frue du nævner!
Fri og frels da skulde du følge
med mig ombord og på Bølgen fare!

Slip dine Får! Lad dem selv sig skøtte!
Ged og Buk du ej længer græsse!
Min Ven og min Viv da skulde du vorde,
liflig du lønne min lange Attraa!

Mit Liv, min Lyst, mine Længslers Fylde,
åbn for mig dit Øjes Stråler!
Du bly for Bejler dit Blik ej dølge!
Und ham dog et hastigt Øjnkast!

Til din Fader skal du mig følge,
glad i din Moders Favn dig gemme,
om med Øjets Lys du blot een Gang føje
vil din Bejlers Bøn og Ønske.

Ud fra Jætter jeg atter dig frelste;
efter Løn for Møje jeg nu længes.
Vær da ej hård! Men hellere skal du
ynkes og mindes alt, hvad jeg døjed.

Men Møen holdt strengt sit Blik i Tømme .... Og Othar søgte syg i Sind atter ned til sine Skibe. Syrid strejfede nu som før vidt omkring blandt Stene og Klipper, og kom omsider vildfarende til Ebbes Gård. Her udgav hun sig for en Stoddertøs, da hun bluedes ved sine revne Klæder og sin usle Tilstand. Men Othars Moder indså godt, at hun trods sit vejrslagne Åsyn og sin fattige Dragt var runden af ædel Rod, og satte hende derfor med Hæder til Højbords samt bad hende venlig blive hos sig ... Da Othar fik Øje på Syrid, spurgte han hende, hvorfor hun dulgte sit Åsyn i Kappen; og for ydermere at prøve hendes Sind holdt han på Skrømt Bryllup med en anden og satte Syrid til at bære Blus, når han steg i Brudeseng. Alt var Ly-

set næsten helt brændt ned, og Luen sved hendes Hånd; men hendes Tålmod stod sin Prøve: ingen så hende røre en Finger .... Omsider bad Othar hende vare sin Hånd; og da løftede hun bly sit Blik og fæstede sine Øjne mildt på ham. Dermed var det skrømtede Bryllup endt, og Syrid steg selv i Brudeseng.

Den danske Fortælling har afført Freyjaskikkelsen den rå sanselige Form, der tildels foreligger i de norsk-islandske Myter. Allerede Snorres Fortælling om Freyja og Od indeholder Spiren til denne Udvikling, men iøvrigt er det vel Riddertidens Idealer, der har drevet Blufærdigheden til Yderlighed. — Træk af Sagnet genfindes i Folkevisen Slegfred og Brud og i Æventyret Hundebruden.

Freyjas Navn optræder med den udvidede Form „Jomfru Frøjeborg" i den danske og svenske Folkevise om Thor af Havsgård; skønt Visen indeholder den utvivlsomt danske Navneform Lokke Lejemand, stammer den dog vist ikke fra umiddelbart fortsat Overlevering i Folkemunde, men er rimeligvis kommen til Danmark og Sverige fra Norge.

Den eneste skimtbare Fortsættelse af Freyjamyter i Nutidens Danmark er vel Sagnet om den udklædte So, der foregives at skulle have den hellige Nadvere og til Straf nedmanes i Helvede sammen med hele Gården og dens Indbyggere. Sagnet er, som vi hørte, oftere knyttet til Helligdomssøer såsom Helligsø, Gudsø, Dallerup Sø. Hvis Tydningen er rigtig, har Freyja i Dyreham overlevet Freyja i Menneskeham.

Sammen med Freyja må omtales et Væsen *Idun,* som ganske vist ikke udtrykkelig regnes til Vanernes Kres, men dog godt kan have hørt dertil og måske er en blot Udspaltning af Freyjas Skikkelse.

Idun er en Gudinde, der har fået det Hverv at vedligeholde Gudernes Ungdom ved sine Æbler. Navnet kommer vel af „Id", dvs. „Syssel, Idræt"; forholdsvis ungt er det vist, at dømme efter dets Længde, oprindelig, *Iðunnâ. Ved Lokes Svig faldt Idun en Gang i Hænderne på Thjasse, en Jætte i Ørneham. Da Guderne savnede deres uundværlige Livselixir, blev de hver Dag mere rynkede og hæslige at skue. Derfor måtte Loke ved List skaffe Idun tilbage, og Thjasse blev dræbt. Jættens Attrå efter Idun minder om Jættens Attrå efter Freyja, som vi kender den fra Sagnene om Thor af Havsgård og om Syrids Bejler Od. Danmark har ingen Sagnminder om Idun, men hun ejede åbenbart en Helligdom syd for Sjælland, nemlig Ithænø, nu Enø. Æblegudindens Dyrkelse passer godt nok til de frugtrige Kyster ved Smålandshavet.

Så meget om Nerthusgruppens Kvindeside. Dens Mandsside samler sig om Guderne Njörd og Frey, Fader og Søn.

Njörd har i Navneformen intet Skel fra sin Tvillingsøster. Som Søfartens Herre har han i Islændernes stavrimende Gudematrikel Bopælen Noatun, dvs. „Skibsindhegning". Ermold Nigellus synes at gengive ham ved den latinske Havgud Neptun i Digtet om Harald Klaks Dåb, hvor det hedder om Danerne:

> Ej til Gud, men Neptun, og ej til Kristus, vor Frelser,
> men til Jupiter kun bragte de Gaver og Skænk.

Som Fredsgud blev Njörd vel til Danekongen Fridlev, „Fredens Arv", thi da Sønnen Frode Fredegod synes at genspejle Njörds Søn Frey, må Frodes Fader vel være Njörd i egen høje Person. Kun sjælden opkaldes Mennesker efter Njörd, f. Ex. Vé-nurþr d. e. „Helligdoms-Njörd" på gøtiske Runestene. Derimod opkaldtes Fridlev ret ofte i Danmark; da det ikke var Gudens egentlige Døbenavn, men kun et Tilnavn, hindrede den skyldige Ærefrygt ikke, at man overførte hele Navnet uændret på almindelige Dødelige.

Snorre siger i Eddaen om Njörd: Han boer i Himlen, dér hvor det hedder Noatun. Han råder for Vindens Gang og stiller Sø og Ild: ham skal man påkalde til Søfart og til Jagt. Han er så rig på Gods og Guld, at han kan give Rigdom på Lande og Løsøre til dem, der påkalder ham derom. Han blev opfødt i Vanehjem.

Og endvidere hedder det i Snorres Ynglingasaga: Njörd af Noatun fik Magten blandt Sveerne og holdt Ofringerne oppe. Ham kaldte Sveerne Drotten; han tog da Skattegaver af dem. I hans Dage var der god Fred og alskens godt År, så meget, at Sveerne troede, at Njörd rådede for Grøde og Menneskers Velstand.

Gift var Njörd et Par Gange, vel ifølge forskellige Egnes Tro. Han ægtede sin egen Søster, som før er sagt; men desuden fik han Jættedatteren Skade, det legemliggjorte Skandinavien: Scadin-auja er = „Skades Ø". Ægteskabet Nummer to var ikke særlig lykkeligt, thi hver af Ægtefællerne havde sin egen Lyst: Njörd foretrak Havkysten, og Skade foretrak Bjergene. Deres huslige Strid udmaledes på skæmtefuld Vis i en Vexelsang, der minder om de drilske „Stev" i Nutidens Norge.

Den islandske Edda skubber Njörd stærkt i Baggrunden; hans Hovedhverv er at tjene som Vanernes Gissel hos Aserne ved Forliget mellem de to Gudesamfund, se S. 167, og i sit huslige Samliv med Fru Skade skildres han halvvejs ironisk. Hvis vi har Ret i at genfinde Njörd i Danekongen Fridlev, da har han her helt mistet det oprindelige Præg af Freds- og Frugtbarhedsgud og er bleven en afgjort krigersk Skikkelse. Men det kan godt være, at sildige Sagn har udstyret Fridlev med Paradevåben og Krigsmaling, fordi man i Virkeligheden ikke længer vidste noget ordentligt om ham.

Snorre skildrer Njörds Endeligt i Ynglingasaga. Njörd døde Sottedød. Han lod sig mærke til Odin før sin Død. Sveerne brændte ham og græd meget ved hans Grav. — Det vil sige: Guden blev sindbilledlig ofret til Odin; oprindelig blev vel i Virkeligheden en som Njörd udklædt Fange ofret til Njörd selv. Derefter fulgte en Gravklage, der skulde udvirke Genfødelse. Og den virkede også: Njörd genfødtes som Frey.

Medens kun få Mennesker er opkaldt efter Njörd, har han i Norden talrige Helligdomme; en Del af disse kan dog oprindelig have tilhørt hans Søster. Der er særlig mange i det svenske Upland, hvor Snorre lader ham blive højlagt; men også i Götland og Danmark er der adskillige. Etsteds østerpå ved Kattegat eller Øresund var der en Niærdholm, i Skåne ejede Njörd to Lunde og en Dal, og på Sjælland Niarthe-rum, nu Nærum. Nordfyens og Østfyens gamle Hovedhelligdomme hed Nerthøve, „Njörd-høje", nu N. og S. Nærå. På den hellige jyske Halvø Helgenæs ligger ved Siden af Ellemandsbjerget et Nærbjerg, ved Randers en Præstegård Njær, og i Vestjylland var der i Nærild Dal en nu forsvunden Kirkeby Nærild, vel *Nerth-hyll, „Njörd-høj". En Del af disse Helligdomme er afmærkede på H. V. Clausens smukke farvetrykte Kort i „Årbøger for nordisk Oldkyndighed" 1916

Frey, Njörds Søn og Freyjas Broder, er efter sit Navn den fødte „Herre", altså fra Vuggen en Guddom med udpræget personligt Indhold. Han kaldes også Ingve-Frey eller Ingun-ár-freyr, dvs. „Ingvennernes Årings-Herre"; det er hans festlige og højtidelige Titel hos Folkestamfaderen Ingves Sønner, der boede i Danmark og nærmeste Nabolag. Adam af Bremen fortæller fra Upsala, at Frey dér dyrkedes under Navnet Fricco og afbildes med „en mægtig Priapos" (Avlelem): både Fricco og Gudinden Frigg er Skud af Roden *frij-*, Ursprogets *prij-*, „at elske", hvoraf også den græske Elskovsgud Priapos er en Aflægger. Men forresten brugte man vist også Formen Fricco som en Slags Kæleform til Freys Tilnavn Frode Fredegod, „den vise og gode Fredsstifter" eller„ den frodige Fredsstifter". Der er overhovedet ved Freys Navne noget kamæleonagtig skiftende, et gækkende, tvetydigt Spil med Lydgrupperne Frey-, Fri-, Fro-. Det kommer dels af den fromme Ærefrygt, der forbød at tage Gudens Navn forfængeligt, men tyder også på et visst spøgefuldt kærtegnende Lune, der hænger sammen med Gudens Folkeyndest.

Efter Frey har talrige Mennesker fået Navn, i Danmark f. Ex. Mænd som Runestenenes Freybjørn og Freystein, i Sverige Kvinder som Frødis dvs. „Freyspræstinde". Også Tilnavnet Frode var yndet; navnkundigst blev Hadubardernes Konge Frode i 5te Århundrede,

sagnkendt i Beowulfkvadet som Fjende af Skjoldungerne, og senere sammenblandet med selve Frode Fredegod. I det hele synes Frey at være den første nordiske Guddom, der vandt sådan Folkeyndest, at Mennesker i stort Tal gav deres Børn i hans Værn ved at opkalde dem efter ham.

Mærkeligt nok tildelte det islandske System ikke Frey nogen stavrimende Bopæl. Grimnesmål fortæller, at Guderne skænkede ham Alfehjem, dengang det lille Nor fik sin første Tand. Men det kan ikke være hans Urhjem: sikkert har Frey og Freyja ejet Folkevang i Fællig.

Frey tænktes vel oprindelig som Galt, og efterat have taget Menneskeham ledsagedes han endnu af Galten Gyldenbørste. Dens Navn ligesom maler dens dejlige Fedme og glinsende Flæskesvær; i Nutids Folketro fremtræder den overalt som Kornmarkens Frugtbarhedssindbillede. „Sonargalt" hed den som Festens Midtpunkt ved Julenadveren, når den smykket førtes frem, og Kæmperne ved den aflagde Løfter om kommende Storværker. Endnu mindes Nordboen den guddommelige Flæskestegs Lykkemagt, når han taler om „Svineheld"; endnu bager han Julegrise af Honningkagedej og sætter sine surt sammenskrabede Skillinger i en Sparegris for at bringe dem under Velstandsgudens Værn.

I Gudernes Dyrehave har Frey vist også stundom spillet andre Roller end Galtens. Vi hørte ovenfor, at han fælder Jætten Bele ved Hjælp af Hjortehorn, og den forklædte Frey, Kong Frode, bliver ifølge Skjöldungasaga selv fældet af en Hjort ɔ: sit andet Jeg. Islændingen Hravnkel Freysgode havde en Hest Freysfaxe, som var viet til Frey. Men det egentlige Freysdyr er og bliver dog Galten.

Frey med Gudebillede i Menneskeskikkelse skildres os af Adam af Bremen; hos Snorre og Saxe er han i den Tids lærde Sagntolkning bleven til en jordisk Konge. Han arver Faderens Varetagelse af Fred, Frugtbarhed og Velstand, savner Lysten til Sømandsfærd og Jagt, men udvikler til Gengæld Frugtbarheden til en kraftig Sanselighed, ligesom Søsteren Freyja gør.

Snorre fortæller om ham i Ynglingasaga. Frey tog Riget efter Njörd. Han blev kaldt Drotten over Sveerne og tog Skattegaver af dem; han var vennesæl og årsæl som hans Fader. Frey byggede ved Upsala et stort Gudehov og satte der sit Hovedsæde, lagde til det alle sine Indtægter, Land og Løsøre. Det var Ophavet til Upsala-Ødet (Krongodset), som altid siden har holdt sig. I hans Dage kom Frodefreden op; da var der også godt År over alle Lande. Sveerne gav Frey Skyden for den, og derfor blev han så meget mere dyrket end før på Grund af Freden og de gode År.

Som mild Fredsstifter yder Frey eller hans Præstinde de fredløse Flygtninge Ly i Helligdommen. Ved Ægirs Gæstebud siger Ty til Loke:

Frey er bedst
af bolde Ryttere
udi Asers Gårde,
volder Mø ej Gråd
eller Mands Kone,
løser Fanger af Fængsel.

Fredsmotivet udmales fremfor alt i Sagnet om Frey alias Frode Fredegod som Stifter af Frodefreden, dvs. af den ukrænkelige Fest-Helg under de store Offerstævner. Ingen Mand bar Nag til sin Næste; ingen tænkte på Hævn, om han end traf sin Faders eller Broders Banemand løs eller bunden. Så dyb var Freden, at alt Løsøre kunde henligge ulåst. Frode lod lægge store Guldringe ved alfar Vej trindt om i sit Rige: på Jelling Hede, ved Frodefjæld i Norge etc., og ingen vovede at stjæle dem. Sagnene om Guldringene er selvfølgelig Minder om lige så mange Freys-Helligdomme. — Som Fredsstifter bliver Frode også Lovgiver, Nordens vise Salomon. Heri som i det øvrige svarer han nøje til Romernes „Kong Saturnus" („Kong Sædemand").

Freys Rigdoms-Gaver er Genstand for Sagnet om Gruttekværnen Grotte, der maler Fred og Guld og Lykke: det er den ældste nordiske Udgave af Folkeæventyrets „Bord-dæk-dig". Derom mere i Sagnet om Frode Fredegods Død.

Som Sanselighedens Legemliggørelse fremtræder Frey både i Myter og i Øjenvidners Skildringer fra hans Fester. Eddakvadet Skirnesmål skildrer, hvordan han lider af utøjlet Brynde efter Jættemøen Gerd og omsider ved Trusler tvinger hende til at være ham til Vilje. Adam af Bremen fortæller fra Upsala, hvordan Freysbilledet med Priapfiguren fejredes under „mange og skammelige Sange". Saxe fortæller, at Kæmpen Starkad dvælede hos Kong Freys Sønner i Upsala, indtil han blev led ved Gigernes og Bjældernes blødagtige Klang og ved de kvindagtige Kast med Kroppen og Legernes fjantede Fagter. Andensteds siger Saxe, at Sveakongen Frey var en grusom Voldsmand, der fældede den norske Konge Sigvard og siden spærrede de ypperste Nordmænds Hustruer og Døtre inde i et offentligt Horehus. Alt dette viser, at Fredsdyrkelsen i Upsala var forbundet med Orgier og med hellig Utugt ligesom den tilsvarende Frugtbarhedsdyrkelse i Lilleasien og Grækenland. Uden Tvivl er dette en østerlandsk Påvirkning, der skyldes Samkvemmet ad Søvejen.

Krigerske Træk savnes ikke helt hos Frey, men er dog åbenbart uoprindelige, ligesom hos hans Søster Freyja. Med sit Hjortehorn fælder han Jætten Bele, og den forklædte Frey som Danekongen Frode Fredegod stifter Frodefreden efter først at have overvundet hele Verden i Krig. Det er som ovenfor nævnt Vikingetidens Syns-

måde, der her gør sig gældende og påtvinger den gamle Fredsdyrkelse sit Stempel.

Freysfestens Slutningsakt er den højtidelige Handling, hvor „Frodefreden brydes“, idet Guden ofres til sig selv i Skikkelse af en dertil udvalgt Gudfremstiller. Dette Offerskuespil findes ingensteds skildret på fuldt historisk Vis, som det tilsvarende hos Mexikos Indianere; men det skimtes dog fuldkommen tydelig gennem forskellige Sagn, hvor den hellige Handling på gængs middelalderlig Vis er bleven omtydet til en Skrømtkomedie.

Tydeligst er Fremstillingen i Olav den Helliges Saga, Flatøbogen.

Der var på Olaf den Helliges Tid en Nordmand Gunnar Helming, som var mistænkt for at have øvet Manddrab. Af Frygt for Kongens Vrede flyede han til Upsala.

Der var dengang stort Blot til Ære for Frey, og hans Afgudsbillede havde sådan en Magt, at Djævelen talte igennem det, og man havde givet det en ung Kone. Freys Kone var fager, og hun havde Herredømmet over Gudehovet. Gunnar Helming kom der frem omsider og bad Freys Kone hjælpe sig og udbad sig, at hun vilde lade ham være der. Hun mælede: „Ikke mon du være i alle Måder Lykkens Yndling, fordi Frey seer ikke med Venneøjne til dig. Nu hvil dig her tre Nætter, og så vil vi vide, hvordan du tækkes Frey.“ Gunnar mælede: „Meget bedre tykkes det mig at modtage Hjælp og Huldskab af dig end af Frey.“ Gunnar var gladsindet og en stor Skæmtemand. Og da han havde været der tre Nætter, mælede Gunnar til Freys Kone og spurgte, hvordan det skulde være med hans Forbliven der. „Jeg veed det ikke grandt,“ sagde hun. „Du er en Mand uden Fæ og Gods, og det kan dog være, at du er af gode Mænds Æt, og af den Grund vilde jeg gærne yde dig nogen Støtte. Men Frey holder lidet af dig, og jeg frygter, at hans Vrede ligger på dig. Nu vær du her en halv Måned, og lad os så se, hvordan det stiller sig.“ Gunnar sagde da: „Således skifter det, som jeg kunde vælge det. Frey hader mig, men du hjælper mig, fordi jeg vil ikke være hos Frey.“ — Gunnar tækkedes Mændene stadig bedre, jo længere han var der, og det var på Grund af hans Skæmtsomhed og anden Raskhed. Han kom igen til at snakke med Freys Kone og spurgte om sin Sag. Hun svarede: „Vel tykkes Mændene her om dig, og det tykkes mig rigtigt, at du er her i Vinter og farer på Gilde med os to, Frey og mig, når han gør sin Åringsfærd rundt til Folk. Men han er dog ilde tilsinds mod dig.“ Gunnar takkede hende vel. Nu lider det frem til den Stund, da de gør sig rede til Færden hjemmefra, og nu skulde Frey og hans Kone sidde i Vognen, men deres Tjenestemænd skulde gå foran. De havde at fare over en lang Fjældvej. Da kom der et mægtigt Uvejr over dem. Da blev Færden dem tung. Gunnar var sat til at følge Vognen, og det kom nu omsider således, at alt Folket drev fra dem, så at Gunnar var ene tilbage, og med ham Frey og hans Kone i Vognen. Efterhånden blev Gunnar mødig, fast som han gik og ledede Øgene. Men da det var gået sådan en Stund, da giver han op at gå ved Siden af, og sætter sig op i Vognen, og lader Øgene råde for Færden. Lidt senere mælede hun til Gunnar: „Prøv hellere at gå igen, ellers vil Frey stå op imod dig.“ Han gør endnu således en Stund. Men da han blev mødig, mælede han: „Nu vil jeg lade det stå til og tage

imod Frey, hvis han ryger på mig." Frey rejste sig da op i Vognen, og de tager Livtag, og Gunnar mærker, at han taber Kræfterne. Han seer da, at det vil ikke gå ham vel. Da tænker han ved sig selv, at hvis han får overvundet denne Fanden, og det times ham at komme tilbage til Norge, at han skal vende tilbage til den rette Tro og forliges med Olav Konge. Og strax efter denne Tanke tager Frey til at vige for ham, og dernæst at falde. Da løber den Fanden ud af sin Ham, — han, som havde fjælet sig deri —, og Skroget var tomt tilbage. Siden brød Gunnar det altsammen isønder, gik så op på Vognen, og gav Konen to Vilkår. At han skulde løbe fra hende og søge sit Ophold andensteds, eller også skal hun sige, at han er Frey, når de to kommer til Bygderne. Hun mæler, at hun hellere end gærne vil sige det. Da farer Gunnar i Skrømtgudens Klædebon. Men Vejret tog til at bedres. Siden kom de til det Gilde, hvortil de var budne. Der var mange af de Folk, der skulde have fulgt dem. Det tyktes nu Folket meget værdt, hvordan Frey viste sin Magt, at han skulde komme til Bygds med sin Kone i sligt Vejr, da alle Mænd var løbet fra dem, også, hvordan han gik rundt med Mændene og åd og drak som andre Mænd. De foer nu på Gilde om Vintren. Frey var stadig fåmælt med andre Folk end sin Kone, og han vilde ikke lade ofre levende Væsener som før, og intet Blot vilde han modtage, og ikke Offer undtagen Guld og Silke, godt Klæde eller andre Kostbarheder. Men da Stunderne var ledne frem, da tyktes Mænd finde, at Freys Kone gik ikke mere ensom, men var med Barn. Det fandt Folk ypperligt, og mange ventede sig nu såre meget af deres Gud Frey. Det var også et blidt Vejrlig, og alle Ting tegnede til sådan Åring, at ingen Mand mindedes sligt. Disse Tidender spurgtes vide om Lande, hvordan Sveernes Blotgud var mægtig. Dette kommer Kong Olav for Øre, og han får en Mistanke om, hvordan det kan gå til. Og en Dag om Våren kalder Kong Olav Gunnars Broder Sigurd til Samtale med sig og spørger ham, hvad han vidste om den landflygtige. Sigurd svarede, at han vidste ingenting. Kongen sagde: „Jeg tror, at denne Sveernes mægtige Gud, som er så navnkundig i alle Lande, er ingen anden end din Broder Gunnar. For ellers er de Ofre de største, hvor levende Mænd bliver dræbte ... Nu vil jeg sende dig til Sverige, for det er skrækkeligt at vide, at en kristen Mands Sjæl skulde være stillet således. Jeg skal opgive min Vrede, hvis han kommer frivillig, for nu veed jeg, at det ikke er ham, der har øvet Drabet." Sigurd drog strax til Sverige og bragte sin Broder disse Tidender. Gunnar svarede: „Visselig skulde jeg gærne gå tilbage, men hvis Sveerne bliver Sandheden vaer, vil de dræbe mig." Sigurd sagde: „Vi skal lønlig føre jer bort, og vær sikker på, at Kong Olavs gode Lykke og Guds Miskund er mægtigere end Sveerne." Nu gør Gunnar og hans Kone sig rede til deres Flugt og tager med sig så meget Gods, som de evnede at føre. Sveerne satte efter dem, men tabte Sporet og kunde ikke finde dem. Således kom Gunnar og hans Folk til Norge og til Kong Olav, som modtog dem vel og lod døbe ham og hans Kone.

I denne Fortælling er Virkelighed og Overtro og spottende Forvrængning blandet temmelig broget sammen, men den hellige Handlings Forløb skimtes dog fuldkommen tydelig. 1. Guden Frey „drives ud af sit gode Skind", overvunden af en Frey Nummer to. 2. Frey Nummer to er et Menneske, der ifører sig Gudens Klæder og spiller hans Rolle. 3. Det er Folkets Hensigt at dræbe Frey Nummer

to. Selvfølgelig er det kun en Omtydning, når der siges, at Folket først „efter Komediens Afsløring" kommer i Tanker om at dræbe Gudfremstilleren; i Virkeligheden har han været en Fange, der fra første Færd var udtagen til at spille Rollen som Syndebuk.

Snorres Fortælling om Freys Død udelader det blodige Offerskuespil, som blot skimtes ved Fortællingen om Faderen Njörd, der lod sig „mærke til Odin". Derimod får vi en meget tydelig Fremstilling af „Skrømtkomedien" og af Offergavernes Ydelse.

„Frey tog så ved Riget efter Njörd. ... I hans Dage kom Frodefreden op ... Frey fik en Sot, og da den nærmede sig Døden, fandt hans Mænd på Råd og lod kun få Mænd komme til ham, men byggede en stor Høj med Dør og tre Glugger på. Men da Frey var død, bar de ham lønlig til Højen og sagde til Sveerne, at han levede; de vogtede ham der i tre År, men al Skatten hældte de ned i Højen, i den ene Glugg Guldet, i den anden Sølvet, i den tredje Kobberpengene. Da holdt År og Fred sig. ... Sveerne kaldte ham „Verdens Gud" og blotede mest til ham for År og Fred hele Tiden sidenefter."

Samme Skildring lægges i Munden på Olaf Tryggvason ifølge Flatøbogen, dér hvor han holder Tale til de hedenske Thrønder. Her fortsættes med, at man satte to Træbilleder ind i Højen, for at Guden ikke skulde være ensom. Da Højen senere engang plyndredes, toges Træbillederne ud. Et af dem sendtes til Throndhjem, men det andet havde Sveerne, og de blotede til det. — Træbillederne er tydelig Afløsning af den oprindelige blodige Ofring.

Myterne om Frode Fredegod indeholder atter mere tydelig Forestillingen om Gudedrabet.

Saxe fortæller som følger:

Frode vilde styrke og lovfæste sin Ros og Magt, så den kunde vare ved, og hans Hu stod derfor først og fremmest til at vise sig stræng mod Tyve og Røvere ... Derfor sørgede han for, at ingen hjemlig Sot hærgede Landet, nu da Fjenden holdt sig borte, og at ingen Ulov gik i Svang. ... Omsider lod han i Jylland, sit Riges Hovedland, en stor og tung Guldring lægge frem på Alfarvej. ... Så højt holdtes da Frode i Agt og Ære, at selv det Guld, der lå fremme til Rov for alle, frededes ved hans Ord, som lå det bag Lås og Lukke. ... Imidlertid var der en Troldkvinde, der satte så stor Lid til sin Kunst, at hun lidet frygtede Kongens Strænghed, men æggede sin Søn og indgav ham Lyst til i Løn at tilegne sig Byttet. ... Da han indvendte, at der var stor Fare derved, bød hun ham være ved godt Mod, thi enten vilde en Søko kælve, eller også vilde der times noget andet, der kom påtværs af Hævnen. Ved det Ord fik hun sin Søn til at lyde sit Bud. Herover harmedes Frode. ..., og han foer ivrig frem i stor Hast for at lægge Kvindens Hus øde, samt sendte Mænd forud for at gribe hende og hendes Barn. ... Kvinden vildledte sine Fjender ved et Jærtegn, idet hun foer i

Hesteham. Da så Frode kom nærmere, skabte hun sig om til en Søko, og lod sig se nede på Stranden, strejfende om efter Græsning. Sine Sønner gav hun Udseende af små Kalve. Slige Udyr undredes Kongen såre over, og han bød sine Mænd omgå dem og afskære dem Tilbagevejen til Vandet; og tilsidst steg han selv ud af Vognen, thi for sin Alders og Legemssvagheds Skyld var han agende. I sin Undren over Synet satte han sig ned på Jorden, men i det samme rendte Moderen sit Horn i Kongen og borede Hul i Siden på ham. Det Sår blev hans Bane. ... Hans Mænd foer ivrig frem for at hævne hans Død og stak deres Spyd i Udyrene; men da de havde fældet dem, så de, at det var Menneskekroppe med Dyrehoveder. ... Ædlingene lod Indvoldene tage ud af Frodes Lig, lagde det i Salt, og gemte det tre År igennem; thi de var rædde for, at Landene vilde falde fra, når Kongens Død rygtedes, og søgte især at skjule hans Endeligt for Udlændingene, for .... ved Hjælp af Høvdingens gamle Navn og Ry at lokke Undersåtterne til at udrede de vante Skatter. De førte derfor hans livløse Legeme om .... på kongelig Vogn. ... Men da de møre Lemmer faldt helt fra hverandre, og Forrådnelsen ej længer kunde standses, jordfæstede de hans Lig med kongelig Hæder ved Værebro på Sjælland, med de Ord, at Frode havde ønsket at dø og højlægges i det Land, der holdtes for det ypperste i hans Rige. ... Da nu Riget tyktes dem at mangle en Arving, ... holdt Danerne den Mand for værdigst til at bære Kronen, som over Frodes friske Gravhøj kunde hædre ham med et Lovkvad, der som Æresminde kunde bringe den afdøde Konges Ry til Eftertidens Kundskab. ... Da kvad Hjarne:

Længe bare
vide om Lande
Danerne
den døde Frode.
Gærne et længere
Liv de ham undte.
Bag Gravens Grønsvær
gemmes hans Legem,
under Himlens Hvælv
nu hviler hans Ben.

Her fremhæves ligesom hos Snorre Indsamlingen af Offergaver. Men mere end andensteds anskueliggøres Gudedrabet og den højtidelige Gravklage. H. V. Clausen mener, at Værebro må være en gammel Freys-Helligdom, da der netop tæt ved ligger en Landsby med Navnet Ud-lejre eller Ull-lejre, der gentager det kendte Helligdomsnavn Lejre.

Helt anderledes lyder Frodesagnet i Eddakvadet Grottesangen og i Snorres Edda. Frode Fredegod i Lejre fik Kværnen Grotte ɔ: Gruttekværnen af en Jætte med det skønne Navn Hængekæft; til at drive den købte han Jættemøerne Fenja og Menja hos Freys Søn, Kong Fjölne i Upsala. Fjölne er = „Fylde“, åbenbart en anden Freys-Forklædning. Han og Frode Fredegod var Venner og skiftedes til at søge Gæstebud hos hinanden; Mytens Sindbilledsprog fremstiller

tydelig det fromme Samkvem mellem de to store Midtpunkter for Freysdyrkelsen, Lejre og Upsala.

På den Tid fandtes i Danmark to Kværnstene så mægtige, at ingen var stærk nok til at drage dem; og den overnaturlige Gave fulgte Kværnen, at den malede, hvad man bød den, — således skildres Grotte hos Snorre; Jættemøerne havde fordum selv væltet den ud af Jætternes Gårde. Da Frode havde købt Jættemøerne af Fjölne, lod han dem lede til Kværnen og bød dem at male Guld og Fred og Lykke, derfor kaldes Guldet siden efter for „Frodes Mel“.

Nu er komne
til Kongens Huse
fremsynte Kvinder,
Fenja og Menja.
Der hos Frode
Fridlevssønnen
skulde de mægtige
Møer trælle.

Til Kværnens Leje
ledet blev de,
og Gråstensblokken
i Gang de satte.
Herren hver en
Hvil dem nægted,
førend han hørte
højt dem synge.

Derpå malede Jættekvinderne og sang dertil. Da de havde malet en Stund, vilde de hvile sig, men han bød dem male videre. De sang og slynged den snurrende Sten, så at Frodes fleste Folk sov ind. Da kvad Menja ved den malende Kværn:

Mal Frode Guld!
og mal ham Lykke,
Fylde af Fred
på frydeligt Leje!
Han sidde på Rigdom,
sove i Dun,
vågne til Vellyst,
det er vel malet.

Her skal ingen
den anden skade,
brødefuld true
og vorde til Bane,
ej heller hugge
med hårde Sværdslag,
selv om Broders Banemand
bunden fandtes.

Nu vilde Jættekvinderne atter hvile sig, men Frode sagde ikke andet end dette:

Sov, men ej længer
end Sal-Gøgen tier,
eller som Kvadlinjer
otte kvædes.

Så måtte da Fenja og Menja male og atter male. Omsider brast deres Tålmod, og de gav sig til at føre truende Tale.

Nu er vi komne
til Kongens Huse,
uden Miskund
vi holdes til Arbejd.
Grus gnaver Foden,
vi gyser af Kulde.
Fredskværn vi drager,
trangt er hos Frode.

Hænder skal hvile!
Holdt nu med Stenen!
Malet har jeg nok
for *mit* Værk at ende.
Dog vil han Hænderne
Hvil ej give,
før Frode tykkes,
der er malet fuldt.

Jættemøernes Harme steg, og de gav sig til at male Ulykker over Frodes Hoved.

Hænder skal holde
hården Kamphjælm,
blodige Våben.
Vågne du, Frode!
Vågne du, Frode,
om du vil lytte
til vore Sange
og Sagn fra Fortid.

Ild seer jeg brænde
østenfor Borg,
Kampblus tændes,
nu kalder Bavnen.
Hær vil komme
hid i Skynding
og brænde By
for Borgedrot.

Ej lykkes dig holde
Lejrestolen,
røde Ringe
og Rigdomskværnen,
Søster, tag skarpere
fat om Skaftet.

Vi væmmes ikke
ved Valens Bloddunst.

Min Faders Datter
maled kraftig,
nu så hun falde
Flokke af Kæmper.
Store Stokke
styrted fra Kværnen,

Møerne maled
af al deres Magt,
de Jomfruer unge
med Jættevrede.
Det skjalv i Skafter;
da skødes af Lejet
den tunge Kværn
og gik sønder i to.

Da tog den ene
Bjærgmø til Orde:
Vi har malet, Frode,
Målet er fuldt nu.
Kvinderne agter
ej mer at trælle.

Efter Snorres Fortælling var det Søkongen Mysing, der kom bag på Frode og dræbte ham og tog Kværnen med sig; måske er Mysingsfjorden ved Stockholm et Minde om dette mytiske Søvæsen. Mysing bød Fenja og Menja male Salt, og det gjorde de så længe, til hans Skib fyldtes og sank; der vedblev at være et Svælg i Havet, der hvor Søen falder ned i Kværntragten. Fra den Dag af er Havet salt. Orkenøboerne fortæller, at Kværnen står i en Malstrøm nordenfor Skotland og maler den Dag idag; de kender også Kværnmøerne som Grotti-Fennie og Grotti-Mennie.

Ligesom Forleddet Frey pryder mangfoldige Personers Navne, således findes der mangfoldige tydelige Helligdomme, viede til Frey. Der vrimler især af dem i det svenske Upland, hvor hans Dyrkelse holdt sig ved fuld Magt til langt ind i det 11te Århundrede; her findes f. Ex. et Herred Frös-åker, dvs. „Freys Ager“, og talrige Fröslunda, Frösvi etc. En Helligdom Frodevi ligger i Ø. Gøtland; ovenfor har vi nævnt det norske Frodefjæld, hvor Frode Fredegod

henlagde en af sine viede Guldringe. På Grænsen mellem Nørrejylland og Sønderjylland ejede Frey et Herred. På Sjælland findes en Frøsmose, i Halland Frøsbøge og Frøsli; Fyens højeste Punkt Frøbjerg Bavnehøj var viet til Frey.

Dengang da man i Skjoldungtiden grundede de store Bygder med Navne på -lev, var der ikke mindre end fire, der kom til at minde om Frey — Frøslev —, nemlig i Skåne, på Sjælland, på Mors og i Sønderjylland; et femte Frøslev findes måske i Ø. Gøtland, men Navnet skrives nu Frössle. Det var måske „Freys Arvelodder", dvs. Helligdomme, ligesom der fandtes flere Thorslev, sagtens viede til

Frøbjerg Bavnehøj.

Thor, og ligesom det sjællandske Skuldelev ifølge Sagnet udtrykkelig tilhørte Prinsessen Skuld, Skjoldungernes Ulykkes-Norne.

Udelukket er det måske ikke, at de Forskere har Ret, som mener, at Frøslev-Gruppen kun indeholder menneskelige Personnavne, hvori da Frey er indgået som Forled. Men selv i dette Tilfælde må vi tro, at Frøslev-Gruppen har noget at gøre med Freysdyrkelse; thi i Skjoldungtiden valgte man ikke Navne på må og få som nutildags. En Freybjörn eller Freystein var dengang næsten nødvendig det samme som en Freysdyrker; havde uvedkommende Personer vovet at døbe deres Børn på den Viis, vilde det have været at tage Gudens Navn forfængeligt, og de vilde kunne have ventet at rammes af hans retfærdige Vrede. Om Freys Herreder og Helligdomme og de fire-fem Frøslev gælder under Et, at de altid ligger centralt i Egne med det største Hartkorn, som det passer til Frugtbarhedsgudens Dyrkelse.

Sagnet om Frode Fredegod var i Danmark fuldkommen levende på Saxes Tid. Også senere kan det spores, f. Ex. på Kristian IVs Tid i Sagnet om den Hjort, som Frode fredede. Men forresten flyder

det sammen med Guldaldersagn af den Landstryger-Type, der grasserer over hele Europa. Hvis ikke den sjællandske Skik „at skyde Hjorten“ har noget at gøre med Frodes Hjort, lader der sig næppe spore noget Minde om Freysdyrkelse i den Festskik, der ytrer sig gennem Optog og Lege. Derimod lever som nævnt Mindet om Freys Galt i den bagte Julegris af Honningkagedej og i Pengegrisen af brændt Ler. Som andensteds er det den mere barnlige Gudeforestilling, der synes at være mest sejlivet.

Mange Forskere, især tyske, har til Freysmyterne villet knytte den landskendte Fortælling om, hvordan Balder ved Vådeskud dræbes af den blinde Höd. Balder, den milde, elskelige Gud, skulde være en Udspaltning af Fredsguden Frey, og som stedfæstet i Baldersbrønde på Sjælland tænkes han særlig at legemliggøre Frugtbarheden på de danske Øer. Fuldkommen anderledes på Navnene nær fremstilles dog Tildragelserne i Saxes norske Baldersagn. Her er Balder ikke gift med Nanna, men er hendes påtrængende, ulykkelige Elsker. Höd er den Brudgom, hun kårer; han er ikke Gud, men Menneske, og han giver sin Medbejler Banesår i åben Strid, hvor han overvinder de for Balder kæmpende Guder. Som man seer, — de to Sagnformer passer til hinanden som en knyttet Næve til et blåt Øje. Dertil kommer, at Svenskeren Birger Nerman nylig har genfundet Eddaens Baldersmyte i et oldengelsk Sagn om menneskelige Nordboer. Der fortælles i Beowulfkvadet, at Geatekongen Hredels Søn Here-bald fældes af sin egen Broder Hædkyn ved Vådeskud med en Pil. Da Navne med Leddet Bald- er næsten uhørte i Norden, kan der ikke være Tvivl om, at Here-bald er samme Person som Balder; særlig da begge døer for Vådeskud fra en Helt med Navneleddet *Had-, er tilfældigt Sammentræf udelukket. Der kan da være meget, der taler for, at den islandske Myte er opstået af et oprindeligt Heltesagn. Ialfald er den ved Nermans Opdagelse bleven en så usikker Størrelse, at den foreløbig ikke mere kan bruges i en Skildring af nordisk Hedenskab. Det eneste, vi kan sige, er, at den islandske Fremstilling rimeligvis har hentet Træk fra de Festlege, der foregik ved de oprindelige „Gudedræbninger“, — altså de samme Skuespil, som fortsættes i Kampen mellem Majgreven og Vintergreven eller lignende.

Om Vanerne under ét kan vi sige, at de er et Gudekuld, der holder sit Indtog, da man i Norden er nået ud over den første, barnlige Hedentro, som vi ovenfor har seet. De udtrykker den personliggørende Gudeopfattelse, de legemliggør Værdsættelsen af Agerbrug og Søsamkvem, dvs. Kultur. En midlertidig Åndsstrømning hos

den gotiske Folkegruppe bryder Mandssidens Overmagt, som havde hersket hos de urgamle Himmelmagter; med Vanegudinden Nerthus på Kristi Tid kommer Kvindesiden i Vejret; men med næste Slægtled, Frey og Freyja, har Mandssiden genvundet Overmagten. Frey alias Frode Fredegod bliver den første danske Gud, hvis Folkeyndest røber sig i talrige Menneskenavne og i vidtløftig udmalede Myter, der skildrer den højtidelige Offerhandling ved de store Fester i Lejre. Til Frey og Freyja slutter sig andre Guddomme, der nærmest må regnes til Vanerne, såsom Ungdomsgudinden Idun. Men atter drejer sig Tidens Hjul; den udpræget nationale Gudeæt Vanerne stilles i Skygge af en udefra kommende Gudeæt, Aserne.

Efterskrift. I Sønderjylland har man et gammelt Vers, der lyder:

Balder, Rune å hans Viv
de ypped dem en stor Kiv,
men å Tohøj
dér slov Balder Rune døj.

Man har særlig knyttet Sagnet til Egnen ved Bolderslev, og det er vel ikke udelukket, at det stammer fra Dyrkelsen af en stedlig Heros eller Gud.

X. ODIN, FRIGG, THOR OG DERES ÆT, ASERNE

Medens allerede Kristendommen var i Færd med at undergrave Hedenskabets Grundpiller i Sydens Lande, var det først, at en ny Hedentro banede sig Vej til Norden, Troen på Aserne. Som den yngste bliver den også den bedst kendte, og sat i lærd System gennem Islændernes Eddaer bliver den vor navnkundigste Hedentro. Omkring Overguden Odin grupperes alt, hvad Menigmand nutildags kender af nordiske Guder, som Måner, Planeter og Fixstjærner udenom Midtpunktet i et Solsystem. Ældre Guddomme må enten godkende Overgudens Herredømme eller bliver som uforsonlige Modstandere nedstyrtede i Jætteverdenen. Og efterhånden vænnes Folket til den Tro, at sådan har Tilstanden altid været; den nye Overgud bliver en Slags Alfader.

Det er den danske Forsker Henry Petersen, der først har skønnet, at Troen på Odins Gudemagt ingenlunde er hjemmevoxen i Norden. Om mangt og meget af dens Indhold strides de Lærde endnu. Aserne er i det hele en broget, sammenløben Flok, ofte i alle Ordets Meninger et „blandet Selskab". Det er spildt Umage at ville presse dem i en stramtsiddende Uniform som en Deling Soldater, — skønt den gængse islandske Edda mangengang godt nok prøver derpå.

Asegudernes Ungdom skønnes under Ét af forskellige Kendemærker, både sproglige og saglige.

„Deres Mål røber dem", — ganske som det gik Patriarken Jakob i Esaus Ham. Så længe Asekongen var en simpel Jætte, havde han endnu et Navn af den urgamle, korte Slags: Wôðiz, på Oldnorsk Óðr; men så snart han forfremmedes til Gud, var det ikke længer fint nok, og derfor blev det pyntet op med et Kongeslæb, en extra Stavelse. Det kom så til at hedde: Wôdenaz, og deraf kommer atter

vort Odin og Jydernes Wojen. Asernes Tordengud har et Navn af samme Længde, oprindelig: Thunaraz, oldtysk Thonar; og hans Moder hed Hluðunjô, oldnorsk Hloðyn. Odin har ganske vist endnu c. 24 Tilnavne af den gammeldags, korte Slags, og det kan synes mange nok; men han har dobbelt så mange af de længere, og deriblandt en hel Hoben af de allermest nymodens, dvs. Sammensætninger på indtil 4 Stavelser, såsom Oldefader og Gestumblinde. Det er en anden Klang end hos Urtidens Himmelmagter Sol og Ty, på Latin Sol og Dis.

Endnu er der at mærke, at der på Asernes Navnedragt ofte sidder påhæftede Lånesedler fra vore Forfædres store Lånekontor, det keltiske Gallien. Odins svenske Hovedtempel Sigtuna synes at være af keltisk Støbning, og Thunaraz, dvs. Thor, er både i Navn og Skikkelse den samme som den keltiske Jupiter Tanarus. Hans Moder Hlodyn stammer, om ikke fra Kelterne, så dog fra deres nærmeste gotiske Naboer, Friser og Franker.

Fremdeles kan vi afiure Asetroen, hvordan den skyder op af Troen på lavere Væsener, enten Sjælevæsener eller Dæmoner, som delvis den Dag idag lever i Folketroen i deres oprindelige Skikkelse. Det er, som om Asetroens Larver og Pupper er komne så sent til at sprænge Puppehylstret, at deres mest sejlivede Efternølere har overlevet de fuldbårne Gudeskikkelsers Døgnflue-Sværmen.

Endvidere skal vi se, at Troen på Aseguden Thor synes at følges med Indførelsen af en ny Trosskik, nemlig de vældige Masseofringer, der røber sig gennem vore Mosefund. Medens den på tysk Grund kendes i Sagas Årbøger allerede siden Kristi Tid, bliver den i Norden først hyppig siden den store Folkevandring, dvs. c. 4—5. Århundrede.

Endelig indeholder landskendte Myter de udtrykkeligste Vidnesbyrd om, at Asetroen var indvandret indenfor Slægtens levende Minde og først måtte vinde sig Borgerret ved Kamp mod et ældre Gudekuld.

For ret at få Overblik over Asegudernes Ungdom, kan det være Gavn tilslut at mønstre, hvordan Vaneguderne danner Modstykker næsten i Ét og Alt. Deres Navne er sædvanlig af den gamle, korte Slags: Nerthus, Freyja, Frey, Fricco, Frode. Indholdet er nationalt, uden tydelig keltisk Islæt. Der lader sig ikke længer påvise Larver eller Pupper til de gængse, kendte Gudeskikkelser. Endelig bliver Vanerne i Myten udtrykkelig fremstillede som det ældre Gudekuld, der trænges tilbage af Aserne.

Således stadfæster Vidnesbyrdene hinanden på det ypperligste, og

Asetroens Ungdom turde nu ligge klar for alles Øjne. Dermed går vi over til at mønstre dens Navne og Skikkelser enkeltvis i Rækkefølge.

Ligesom Himmelmagterne Sol, Dag, Ty er *As* optagen blandt Runenavnene, og Stavelsen As (Ans, Ås, Os, Æs) pryder desuden talrige Menneskenavne: der er Tyskernes Ansgar, der er Englændernes Oswald, Nordboernes Åse, Askil, Æskil og hundrede andre. Den „As", der hentydedes til ved Runetrolddommen, har efter nogle Forskeres Mening været en „Ås", det vil sige en oprejst Bjælke eller Træstamme, der var Genstand for Tilbedelse; med et portugisisk Navn kaldes det for „Fetisch". En sådan „Ås" er også funden i Jylland, stående indenfor en viet Stenhob på en Moseholm. Men Sagas Mund er taus, og det er ikke værdt at sætte sit Hoved i Pant på, at Gisningen er rigtig.

Som dyrket Væsen var Asen ialfald ingenlunde ligestrax en fix og færdig Gud, rede til at indsættes i Eddaens Asgård med dets dertil indrettede Gudeslot Valhal.

Æse, dvs. „Aser", var hos de gamle Englændere ikkun *Væsener af lavere Rang,* omtrent enstydige med „Alfer", altså de i Naturen fritlevende Sjælevæsener. Sådanne Aser susede hvileløse om, når Stormen foer tudende gennem Luften, sagde man. De kaldtes „den vilde Hær", og især var de på Spil i de tolv hellige Nætter mellem Jul og Nyår. Den vilde Hær hedder i norsk Folketro den Dag idag Asgårdsreien, dvs. „Aseverdenens Ridt", og med Aser tænkes her ikke på Guder, men på hjemløse Dødninge. Måske har den vilde Hær på Tysk også båret Navnet Wod, nytysk Wut, dvs. „Rasen". — Mærkeligt nok brugtes Navnet Asgarth på Dansk om en dyb, kunstig Vandgrav, der i gamle Dage forbandt Guden Sø med Moss Sø. Det minder om Gårdbonissehullet, hvori to kæmpende Gårdbonisser engang sank ned, og om Gårdbo Sø med Nissernes sunkne Gård på Bunden. Der er flere mytisk klingende Navne i nærmeste Nærhed: Guden Sø, Troldbjerg og Helligdagshullet; så det er troligt nok, at det jyske Asgård har været Hjemsted for Dødninger, der tænktes sunkne ned på Vandets Bund. Nøje tilsvarende ejer Østergøtland et Bjerg Valhal, som aldeles ikke er Gudeslot, men slet og ret jordisk Dødningebo. Et sjællandsk Valhal har vel ligget i Valby Herred, nu Voldborg Herred, dvs. Valborg. Der kendes ingen Sogneby, som kunde have givet Herredet Navn, men derimod ligger lige syd for Herredsgrænsen en Valsø med en Ø i Midten, der vilde være som skabt til Dødningehjem.

Den folkelige Tro på Asgårdsreien lever som sagt uforstyrret vi-

dere til Nutiden, men jævnsides med den fremspirede efterhånden en mere fornem Asetro. Goternes Historieskriver Jordanes i 6. Århundrede fortæller, at hans Folks *Kongestamfædre* kaldtes *„Anses“* og regnedes for Halvguder; med andre Ord: disse Aser har vel nydt Gravdyrkelse som en Slags Heroer. Sagtens har Folkets Hang til sproglig Omtydning hjulpet med til at ophøje de gotiske Aser: Goterfolket hed på Oldnordisk Gotthjod, og Gudefolket hed Godthjod; enhver kan sige sig selv, at disse to Former ikke i Længden kunde holdes ude fra hinanden.

Også vore vestligere Frænder synes at have været med til at ophøje Aserne. Der fortælles i 7—8. Århundrede, at Saxer og Franker kalder deres Folkestamfader for Anse-gisel, dvs. „Ase-glans“ (eller „Ase-gidsel“?). Sagnet lader Ansegisel drage som Saxernes Høvding til England, og Middelalderens frankiske Lærde genopdagede ham i Trojanerfyrsten Anchises, som efter Trojas Fald drog med sit Folks Levninger til Italien. Naturligvis har de frankiske kloge Hoveder her lavet Hjærnespind i Smag med Blichers navnkundige Ligning „Hartgrebeshøj = Lushøj“; men deres Påhit viser ialfald, at Ansegisel har været en Fyrste på Folkevandring ligesom Anchises. Han synes også at have vundet Indpas i Norden; blot har han her byttet Ham med den menneskelige Sveakonge Adisl, hvis ældre Navneform var Adgisl. Ifølge Lejrekrøniken er Adisl en Urtidskonge, der giver Danmarks Trone til den forklædte Gud Hundekongen og senere til den arktiske Jætte Kong Sne. Udvandring fra Saxland og Indsættelse af nordiske Underguder er Træk, der genfindes i Snorres Sagn om Asetroens Indtog.

Asekongen *Odin* hedder på Oldengelsk Woden, på Oldtysk Wodan eller Wuotan. Adam af Bremen siger: „Wodan, det er Rasen.“ Heri har han Ret; Rodordet lever endnu i tysk „Wut“, der vil sige det samme. Men netop denne Kortetype er den Form, som Odins Navn havde, inden han blev Overgud: på Oldnorsk Óðr, hos Saxe Othar, på Nedertysk Wode. En Hærskare af Tilnavne følger Odin i Hælene, ligesom Asgårdsreien, der i Folketroen jager efter ham gennem Luften; der er vel hundrede eller flere. Og det, skønt Odin endda aldrig opnår sådan Folkeyndest som Thor; Forklaringen må rimeligvis søges deri, at Odin var Skjaldenes Gud, og det var fremfor alt Skjaldene, der kappedes om at udpønse de flest mulige Kælenavne til deres kære Barn. Ægte folkelige er en Mængde Former, der uvilkårlig forvrænger hans Navn af from eller ræd Frygt for at

„tage det forfængeligt“. I hele Tyskland og også i Norden siger man Goden =„den gode“, i Norden Gøde eller Gaut =„Gøteren“, i Norge Audun =„den rige Ven“, i Danmark og Sverige Noen, i Danmark Volmer hin *Onde*, etc. Enkelte Folkestammer tager ham til Indtægt: Gaut eller Gautatýr hedder han vel særlig hos Gøterne, Langbard dvs. „Langskæg“ særlig hos Langbarderne, Skilving hos Sveernes Kongeæt Skilvingerne. Endelig er der de malende Tilnavne. De ældste er endnu Kortetyper; med Woden stavrimer Vakker, dvs. „vågen“, Vidre, dvs. „Vejr“; andre er: Ygg = „skrækkelig“ (engelsk „uggly“), Grim, den Høje, Jalk =„gildet Hest“ (!?), Ome =„Larm“, Thund =„Brusen“; Jalk og Ome kendes som Sønavne i Sverige, Thund som Ønavn i Danmark, samt som den mytiske Flod omkring Odins Dødsrige. Endelig er der den store Flok af Sammensætninger, der delvis røber sene Tiders æventyrlig digtende Tankespind: Valfader, dvs. „Dødningfader“; Oldefader, Alfader, Sejerfader, Hærfader; Bölverk = „ondtvirkende“; Glap-svid = „svig-kraffig“; Gang-lere = „gang-træt“; Gestumblinde =„den for Gæsterne skjulte“; Helblinde =„Dødblind“; Hárbard =„Gråskæg“, Sidhat =„med den rummelige Hat“. Medens Tilnavnene til ældre Tiders Guddomme ofte har løsnet sig og dannet selvstændige Aflæggere af Gudeskikkelsen — Frode Fredegod, Balder etc. —, holder Odin endnu sædvanlig Styr på sine Hærskarer af „andre Jeg“. Men nogle af dem har dog åbenbart allerede revet sig løs, især Sigmund og Hærmod; derom mere nedenfor.

Mennesker smykker forholdsvis sjælden deres Børns Navne med det uforklædte Odinsnavn, som f. Ex. svensk Odindis „Odinspræstinde“, svensk og dansk Odinkar „Odins Offerkar“. Hyppigere lånes Odins Tilnavne, og da bliver han fuldt opkaldt: Audun, Ygge, Gestiblinde, Sigmund, Hærmod. Om der i det enkelte Tilfælde virkelig er tænkt på Odin, kan vi nu ikke mere se, men vi har Snorres Ord for, at den Slags Navnevalg forekom: „efter Odins Navn kaldtes Audun, og således kaldte Mænd deres Sønner, ligesom efter Thors Navn Thore.“ Den uforklædte Odins Sjældenhed i Menneskenavne forklares derved, at han nærmest kun dyrkedes af højfornemme Høvdinge; en Bondegut ved Navn Odinkar vilde have forekommet vore Forfædre ligeså latterlig, som vi nutildags finder en Afrodite Madsen eller Apollo Peddersen.

Med Odin stavrimer hans Rige Asgård, hans Hirdflok Einherjerne, og hans hellige Ulve, som sig hør og bør efter det islandske System. Men bagved det nordiske Vokalrim ligger Stavrimet med Odins oprindelige Navneform Wôdenaz. Og i dette Tilfælde viser det sig at være noget andet og mere end den ret sildige Systemtvang, der efter

en Snor forsyner alle Odinsrigets Hovedpersoner med deres stavrimende Boliger, ligesom en Skræder efter Ordre syer forskellige Herskabers Livréer med de Pågældendes Navnetræk. Der hersker nemlig i den ægte Folketro et gennemført V-Stavrim i den ældste Kres omkring Odin, som Minde om den Tid, da han endnu hed *Vodin, Woden: der er Brødre-Trekløveret *(V)odin, Vilje og Vé (Helligdom), som særdeles broderlig deles om Hustruen Frigg; der er *Vull (Ull), som også er Lodtager i dette Aktie-Bolag; der er den vilde Jæger og hans Ulve, oprindelig Wulfôz; der er folkelige Odinstilnavne dannede af Stavelsen Val, „Dødning", såsom Volmer hin Onde, Vollermand, Valfader; der er Odinsriget Valhal, „Dødninghallen", kendt som stedfæstet Helligdom i østgøtisk Folketro; der er de ligmanende Hexe, såsom Nedertyskernes Walriderske og i Særdeleshed Valkyrjen, den „død-kårende Mø", som hos Englænderne slet og ret er en Hex, men hos Nordboerne ophøjes til Odinsrigets høje Dis og Skjoldmø; der er den navnkundigste af alle ligmanende Hexe, Vala eller Vølven, som indleder Eddaen, idet Odin maner hende op af Graven og tvinger hende til at åbenbare Verdens Skæbne fra Skabelsen og til Ragnarok.*) Endnu kunde tilføjes Odins hellige Dag, Onsdag, engelsk Wednesday; dog har dette Navn ikke ægte hjemlig Rod, men er simpelthen oversat efter Romernes „Mercuriusdag", thi Romerne gengav Odin ved Mercurius.

Som *Sigfaðir*, dvs. „Sejerfader", og som Sigmunðr, dvs. „Sejerhånd", ledsages Odin af Valkyrjer med Navne som Sigrún eller Sigrdrífa, tænkes at ride på Helhesten Sleipnir, og troner i den svenske By Sigtuna, „Sejerhegn", hvor han ifølge Snorre havde et Hovedtempel; i Saxes Liste over Kæmperne ved Bråvalla optræder den forklædte Odin som Sigmund fra Sigtuna. Det var især Svenskerne, som yndede Odinsforklædningen Sigmund og i Massevis stillede deres Børn under hans Værn ved at kalde dem Sigtrygg, Sigfast, Sigdjærv, Sigvald, Sighjælm etc.; uden Tvivl skyldtes det væsentlig Stavrimet med deres eget Folkenavn. Dog vandt Odinsnavneleddet Sig også ret stor Yndest i Norge, og endnu den Dag idag kender norsk Folketro Odin som Sigmund i Spidsen for Asgårdsreien.

Også som *Hærfader* og Hærmod viser Odin sig i stavrimende Omgivelser: fra sit Højsæde Hlidskjalv overskuer han Verden; han er de Hængtes og Ravnenes Gud (Hangatýr og Hrafnaguð), og hans ene Ravn hedder Hugin, dvs. Odins Hu; blandt de Hærdiser, som

*) Ovenfor har vi ogsaa omtalt den nordtyske „Sibylle" Valuburg, som nævnes i en ægyptisk Indskrift fra Oldtiden, — Stammemoderen til den kosteskaftridende Hex, der farer til Bloksbjerg i hellig Valborgs Nat. Se S. 57 og 65.

han nævner i Grimnesmål, har næsten Halvdelen H-Navne: Hrist dvs. „Våben-Rysten", Hild dvs. „Kamp", Hlökk dvs. „Lænke" og Herfjötur dvs. „Hærfjeder". Gamle Frasagn lader skønne, at Hærmod særlig var Odins Navn i Danmark; det hænger vel sammen med den sjællandske Landshelligdom Hleiðrar (jævnfør Afsnit XII, det hellige H-Stavrim, en dansk Tros-Mode).

Odins Ophav må som sagt søges i *Stormen,* der tænkes at jage rundt med de husvilde Sjæle, Aserne. Ligesom Aserne i engelsk Folketro endnu kun er underordnede Sjælevæsener af Alfernes Slags, således er Odin på sit ældste Stade slet og ret Stormjætten Wode, norsk Od. Nogle Lærde har villet skille Wode fra Woden, Odin. Men deri har de Uret; i Norden skønnes det tydelig nok, at de to Skikkelser er ét og det samme: Od er Freyjas Mage, og Odin deler Dødningflokkens Tilvæxst med Freyja. Oprindelig Jættenatur røber sig endnu i den vilde Jægers Tilnavn ved Grønsund: Grøn Jætte. Odins Tilnavne Jalk, Ome og Thund tyder på, at han har opslugt stedlige Vandjætter, eftersom Søer og Floder bærer den Slags Navne. Til Dødsrigets Jættekvinde Hel knyttes han ved sit Tilnavn Heljæger.

Oprindelig tænktes han sikkert i Dyreham, dvs. som *Helhest.* Fortsættelsen af denne Urforestilling er hans otteføddede Hest, Sleipne, der på gotlandske Gravstene ofte tydelig sees afbildet som Helhest. Som den vilde Jæger eller Heljæger tænkes Odin imidlertid nu sædvanlig i Menneskeham, adskilt fra sin Ganger Helhesten og fra sit Kobbel af kulsorte eller gloende Helhunde, også kaldede Helvedeshunde eller Helrakker. Også i denne Egenskab blander han sig med *stedlige Mytefigurer eller Helte:* Hornsjægeren i Himmerland hænger vel sammen med den kimbriske Tyregud, og Palne-Jæger på Fyen genspejler den navnkundige fynske Bueskytte Palna-Toke; uklart er den vilde Jægers Tilnavn på Møen: Gøde Opsal, mon pegende på Upsala eller på Gudernes høje Sale? Under Odins Døbenavn eller Tilnavne optræder den vilde Jæger oftere: i Jylland som Wojnsjægeren, andensteds i Norden som Goen eller Noen og Volmer hin Onde, — omtydet til Valdemar Atterdag —, i Norge som Sigmund.

Utallige er Sagnene om den vilde Jagt; det er en Forestilling, der genfindes trindt omkring i Europa, måske over hele Verden.

Det er en sat Regel, at man ikke må lade to Døre stå åbne overfor hinanden, for ellers vil den vilde Jæger fare gennem Huset med sine Hunde og sætte alting på den anden Ende. Særlig galt er det at være så skødesløs i de hellige Nætter mellem Jul og Nyår, da

Ånderne er helt ustyrlige. Ligeledes må man ikke brygge Øl på Vollermesse, ellers kommer Kong Vollermand, dvs. den vilde Jæger. Vollermesse er egentlig Valborgs Messe, men den er her gennem Navne-Adklang sat i Forbindelse med Volmer = Odin.

På sit Stormløb forfølger Jægeren en Kvinde, der af Tyskerne

Gotlandsk Gravsten med Slejpne og en Dødssejler.

kaldes Windsbraut, dvs. *Vindens Brud*. I danske Sagn fremstilles hun som en Elverkvinde eller Havfrue ved Navn Slattenpat. — En gammel Mand i Vester Egesborg, fortælles der, mødte en Aften ved Vejløbroen et ualmindelig stort Fruentømmer, der pustede og stønnede, så han kunde høre hende, længe før hun kom til ham. I det klare Måneskin saa han, at Tungen hang langt ud af Halsen på hende af bare Anstrængelse, og hendes blottede Bryster hang helt ned til Bæltestedet. (I andre Sagn er de så lange, at hun kaster dem over

Skuldrene). Lidt længere henne, hvor Nørrestrand går lige op til Landevejen, mødte han tre ildrøde Hunde med gloende Tunger, og så kom Kong Vollermand farende på en snehvid Hest og spurgte, om han ikke havde seet eller mødt en Slattenpatte. Jo, og hun lod til at have Hastværk. „Ja, men det hjælper hende ikke," sagde Vollermand, og så red han videre. Lidt efter drønede et Skud og hørtes et gennemtrængende Hvin. Det var den sidste Slattenpatte.

Et andet Sagn fortæller, at en Dreng påtog sig at holde Hundene, mens Jagten gik for sig. Strax efter kom Jægeren tilbage med et Fruentømmer hængende over Hesten. Til Løn for sin Ulejlighed fik Drengen Lov at patte Fruentømmeret, hvoraf han blev så stærk, at da hans Husbond næste Aften vilde drive ham i Marken, tog Drengen ham og smed ham over Huslængen.

Stundom var Jægeren ude efter to Kvinder på een Gang. De sagde til hinanden under Flugten, at han kunde ikke nå dem, „for han er ikke ren". Men så „vaskede han sig i det Vand, han havde", som der siges om Peer Gynt, og derefter lykkedes det ham at få Ram på dem. Siden sås han at sprænge tilbage med de to Kvinder hængende på hver Side af Sadelen, knyttede sammen ved deres Hovedhår.

Sådan farer Odin ustandselig rundt, mest umiddelbart afspejlende Stormens Rasen. Jævnsides dermed får han imidlertid også en anden Sysselsættelse, knap så voldsom, omend stadig rastløs nok: han bliver *den vandrende Troldmand,* der med sine Ligruner galdrer Dødningene til Live igen. Han tænkes da som en gråskægget Gubbe, i folderig Kappe og med en sid Hat trykket dybt ned over Øjet. Ligesom den vilde Jæger plejer at gå på Jagt efter Kvinder, således er hans troldkyndige andet Jeg en stor Don Juan, og hans Tjenerskab er kvindeligt: vi har ovenfor hørt, at Præstehvervet hos vore Forfædre tidligst røgtedes af Kvinder, og at de tillige var Mestre i den ædle Kunst at mane Lig og at ride til Bloksbjerg på Troldkæppen. Kaldsnavnene er allerede nævnte: Odindis, Vølve, Valkyrje, Valborg, Walriderske.

Som den ligmanende Troldmand holder Odin sit Indtog i Gudeverdenen; først på et senere Stade udvikler han sig til noget andet og højere.

Som Mester i den ligmanende Runetrolddom bliver han overhovedet til *den store Vismand og Gådegætter,* for hvem intet er skjult. Som Galdrekvadenes Fremsiger bliver han til den store Kvæder ved enhver Lejlighed; hans Stormrasen i Naturen jævnstilles med det hellige Vanvid, der tænkes at gribe Skjalden, når Ånden kommer

over ham. Ravnene Hugin og Munin, „Hu" og „Mind", er Sindbilleder på disse Sider af Odins Væsen.

Som Fører for gudlignende gotiske Kongestamfædre bliver den vilde Odinsjæger til *Hærfører,* til Mester i den Krigskunst, der på den store Folkevandrings Tid omstyrtede selve Romerriget. Han lærer Harald Hildetand at sejre ved at ordne Hæren som Svinfylking. Og Valhal ophøjes fra et lavtliggende Dødningrige til den guldglitrende Gudeborg, hvor de faldne Kæmper, Einherjerne, hver Kvæld efter den evigt fornyede Strid glade drikker Mjød og æder Galten Særimnes Flæsk. Højfornem var og blev Odin; der siges i Harbardsljod:

Odin har Jarlenes Æt,
Thor har Trællenes Æt.

Det er et Stev, kvædet af en Odinsdyrker for at drille Thorsdyrkerne. Odin stavrimer her med *Jarl,* ældre *erl,* engelsk *earl;* man seer: Rimet er yngre end Tabet af det forlydende *W* i Woden, men ældre end Overgangen fra *e* til *j* i *Earl, Jarl.* — Et af de ældste nordiske Vidnesbyrd om Odin som Krigsgud findes i det danske Kvad Bjarkemål. Bjarke tænkes ligge hårdt såret på Valpladsen, hvor hans Hustru Hrut opsøger ham. Bjarke siger:

Men hvor er Odin,
Gubben den enøjede?
sig mig, Hrut, snarlig,
seer du ham ikke?

Hrut svarer:

Sænk dit Øje,
se gennem Arm mig,
sign først Synet
med Sejersruner:
trygt skal du, Bjarke,
Blikket fæste,
se da og kende
Sejerfader.

Bjarke siger:

Fik jeg nu skue
Frigges Husbond,
Skjoldets Svinger
og Sleipnes Rytter,
sikkert ej levende,
slap han fra Hleidrar,
Hævn over Kamp-As
kræved da Bjarke.

Vi skimter her, at Odin tænkes ikke blot som Krigsgud, men også som *Ufredsstifter.* Netop således kendes han fra andre Myter, og derfor kaldes han Bölverk, dvs. „Ondt-virkende". Som Bölvis modvirker han Danekongen Sigars gode Rådgiver Bilvis og sætter Splid mellem Sigars og Hagbards Æt. Som Køresvenden Brune styrer han Kong Harald Hildetands Vogn i Bråvallaslaget og ender med selv at føre Dødshugget mod den Konge, han tjener.

Som Krigsgud afbildes Odin i Våbenskrud, siger Adam af Bre-

men, og til Odin vies de navnkundigste *Menneskeofre*, der kendes i Sagn og Saga: Kong Vikar af Starkad, Kong Harald af Heidrek; svenske Prinser at deres Fader, Kong An; senere Kong An selv og Kong Olav Trætælge af deres Undersåtter. Til Ty og Odin viede Ermundurerne deres Fjender Hesserne før Kampen År 58 e. Kr.; til Odin viede Sveakongen Erik Sejersæl sin Brodersøn Styrbjörn og hans Hær før Kampen på Fyrisvoldene c. År 980. Ingen anden Gud vides at have fået så mange Menneskeofre.

Odins Offerskik havde næppe Plads for nogen Frodefred som den, der kendtes ved Nerthusdyrkelsen; thi som Krigsgud var han Ufredsstifter, ikke Fredsstifter. Den mest yndede Aflivelsesform ved hans Ofringer var *Hængning;* derfor kaldtes han Hangatyr, „de hængtes Gud". Samtidig brugte man også at stinge Ofrene med Spyd; således mærkede Njörd sig til Odin, som før er sagt.

Som alle andre Guder blev Odin ved de store Hovedfester *ofret til sig selv* i Skikkelse af en dertil udtagen Fange. Derom handler den navnkundige og hidtil uforståede Strofe i Eddakvadet „den Højes Sang".

> Jeg veed, at jeg hang
> på vindgynget Træ
> hele ni Nætter,
> med Gejrs-Odd såret,
> given til Odin,
> jeg selv til mig selv.

Endvidere har Saxe et nøje udmalet Sagn om gentagen Odins-Ofring. Det hænger sammen med Snorres Sagn om, hvordan Odins Hustru Frigg skiftevis ejes af hans Brødre Ve og Vilje; forresten har Saxe endnu en anden norsk Aflægger af dette Sagn, men her er det til en Forandring Ull, hvem det tilfalder at gøre Over-Guden til Hanrej. Sagnet om Odinsofringerne lyder hos Saxe, som følger.

Odin æredes som Gud over hele Europa, men mest dvælede han dog i Upsala .... For ydermere at hylde hans Guddomsmagt lod Kongerne i Norden hans Billede gøre i Guld og sendte det som en Æresstøtte til Byzanz (Asgaård); og tillige var Støttens Arme tæt omhængte med tunge Ringe ... Men hans Hustru Frigg var i Ledtog med nogle Smede og lod dem plyndre Støtten for Guld for selv at pynte sig dermed. Dem lod Odin hænge; han satte så Støtten højt til Vejrs og magede det tillige med mærkelig Kunst sådan, at den fik Mæle, når nogen rørte ved den. Alligevel tænkte Frigg fremdeles mere på sin egen Pynt og Glimren end på sin Ægtefælles Guddomsære; hun indlod sig i Hor med en af sine Trælle og fik ved hans Hjælp Støtten taget ned .... Men Odin tog sig den Vanære såre nær, der var overgået både hans Billedstøtte og hans Ægteseng, og dobbelt skamfuld drog han af Lande .. Ved hans Bortfærd var der en navnkundig Troldmand

ved Navn Med-Odin, som fik Hedningerne til at hylde ham som Guddom. Han lærte dem, at Gudernes Vrede .... ej kunde forsones ved, at Folk ofrede til dem i Flæng, og fastsatte derfor særskilte Ofre til hver enkelt af Himlens Herrer. Men da Odin vendte tilbage, glemte den anden at ty til sine Tryllekunster; han flyede til Fyn, men Indbyggerne der stimlede sammen og slog ham ihjel. Dog selv Døden dulgte ikke hans Ondskab: thi hver og een, som nærmede sig hans Grav, fik en brat og voldsom Død, og så stor Meen voldte han selv under Mulde, at .... det blev Indbyggerne for galt: de grov hans Lig op igen, huggede Hovedet af det og drev en spids Pæl gennem Kroppen, og det hjalp.

Vi seer her en lang Række Væsener, der boler med Frigg og siden fordrives; alle stavrimer de oprindelig med Wôðenaz = Odin: hans Brødre Ve og Vilje, Guden Ull ($\angle$*Wulþuz), Odinstrællen, og endelig Med-Odin. Hele denne Flok er blot forskellige Udtryk for den almindelige Offerskik, der lod en udkåren Træl spille Guderollen og ægte Præstinden, indtil han på den store Festdag ofredes til den Gud, som han forestillede. Men deraf har hverken Saxe eller hans Efterfølgere før Frazer skønnet det bitterste.

Dunklere er Myten om *Hærmod,* og den findes kun i løsrevne Stumper og halvkvædede Viser. Ligesom Frey = Frode Fredegod, og ligesom Thor = Helge Hundingsbane, har Hærmod sat sig til Borgeleje i vor Oldsaga som „Konge over Danmark“, og derved er hans Guderang bleven noget vanskelig at genkende. Dog, om ikke alle Julemærker leder os vild, må også *hans* Skæbne tolkes som en maskeret Gudeofring.

Hærmod er bedst kendt som Gudernes Sendebud. Snorre fortæller i sin Edda: da Balder var faren til Hel, steg Hærmod på Sleipne og red did for at løse ham tilbage til Livet. Rytteren er en selvstændig Gud, siger Sagnet, men Hesten er Odins; og Hesten røber ham: vi skønner, at Rytteren kun er Odin selv i en af hans mangfoldige Forklædninger. Intet kunde passe bedre til hans Væsen end saaledes at ride til Hel på Helhesten som Mægler mellem Liv og Død.

Eddakvadet Hyndluljod omtaler Hærmod allerforrest, og sætter ham i Mandjævning med hans andet Jeg, Sigmund, hvem den norske Folketro den Dag idag kender på Odins Plads som Dødningfører. Jættekvinden Hyndla siger, at Hærfader Odin

gav til Hærmod
Hjælm og Brynje,
men til Sigmund
Sværd at eje.

Samme Mandjævning foreligger i Beowulfkvadet, blot mere omstændelig udført. Der siges om Danerne:

> .... Frelse fra knugende
> Vaande havde de ventet af Hærmod,
> håbed, at han, deres Herskers Søn,
> Faderens Land i Fred skulde eje
> og råde for Skatte og skærmende Borg
> og for Skjoldungfolket ....

Men medens Sigmund steg til stadig større Hæder, afsluttedes Hærmods Bane paa kummerlig Vis.

> Fjærnt og vidt blandt Folk over Jord
> var han kendt ved sin Stordåd, den stærke Helt (dvs. Sigmund),
> mens Hærmods Manddom og Heltekraft svandt
> og hans Hæder veg ....
> Hærmod, hvis Sind blev smittet af Brøde.
> .... Ve og Kummer
> bed i hans Sind; bitter Sorrig
> og Kvide voldte han Kæmper og Folk.
> ....
> .... Ej Hærmod var slig (dvs. ligesom Beowulf)
> mod Skjoldung-Ætten ....
> en dårlig Drot var han Danernes Folk.
> Barsk og grum sine Bordfæller vog han,
> de udvalgte Stalbrødre, indtil han ene
> fra Livet og Menneskers Lykke drog heden;
> skønt den mægtige Gud havde Magt ham skænket
> og hævet ham højt ved herlig Kraft
> over alle Mænd, var hans Ånd dog gridsk
> efter Rov og Blod; ej Ringe gav han
> på vanlig Vis til Vinsalens Mænd;
> for sit Grumsind han bøded med glædeløs Kummer
> og nagende Kval ....
> .... Hærmod listig
> blev lokket med Svig og i Landflugt sendt
> i Fjendens Vold.

Hærmods Myrden blandt de udvalgte Stalbrødre synes at udtrykke Ofringer af Mennesker til Guden. Hærmods Kraftsvind og Kummer og vanærende Fangenskab i Fjendevold kan tænkes at afmale, hvordan Guden ældes og tilsidst selv ofres for at genfødes til ny Kraft. Men det er også muligt, at der hentydes til, at Hærmod endte med at stilles i Skygge af den anden navnkundige Odins-Udstråling, Sigmund. Da Visen kun er halvkvædet, må vi lade dens Gåder henstå uden sikker Tydning.

Alt ialt genspejler Odinstroen vore Forfædres Oplevelser i Sjæleliv og Kulturliv og Strid til og med den store Folkevandring.

Mange af dens Spirer er sagtens hjemmevoxne. Andre er som det farende Frø, der blæser med Vinden over den halve Verden: det er spildt Umage at ville efterspore, hvorfra de kommer, af hvad Rod de er rundne. Somme af de fremmede Kim bærer dog tydelige Hjemstavnsmærker; de peger på det Kulturland, der fra Tidernes Morgen var den store Urtegård, hvorfra vore Forfædre hentede deres Frø og Podekviste, nemlig det keltiske Gallien. Mercurius hed jo Odin med latinsk Maske, og netop samme Maske bruger en keltisk Gud. Han var Gallernes Sjælefører ligesom den *folkelige* Odin, og Cæsar fortæller, at han var „Opfinder af alle Kunster", så han havde også tilegnet sig de samme Færdigheder som den *fornemme* Odin. I alt sligt har Galliens Kelter sikkert været vore Forfædres Læremestre. Noget mindre håndgribelig, men ellers påfaldende nok, kan vi spore den keltiske Islæt i vore Forfædres Sagn om Odin som Hærfører og Vandringsfører. Der var i Gallien en mytisk Kongesøn ved Navn Segovesos, fortæller Livius. Det var en stor Hærmand, og hans Navn vil sige „Sejer-god, Sejer-sæl". Han førte sit Folk på Vandring østerpå og lagde under sig mange Riger nordenom Alperne, dér hvor det nu hedder Sydtyskland og Østerrig. Denne keltiske Kong „Sejersæl" minder mærkelig om Sejerfader Odin som Vandringsfører og Rigsstifter. Ja, selve Sejerfaders svenske Hovedtempel, Sigtuna, har Lyd for Lyd et Forbillede hos Galliens og Sydtysklands Kelter: Segodunon. Her er den keltiske Tråd så tæt ved den nordiske, at der kun mangler såre lidt i, at vi kan knytte Knuden. Al Sandsynlighed taler for keltisk Lån.*)

Så meget er ialtfald sikkert, at Troen på Sejerfader Odin kom til Norden søndenfra. Gennemgangsled var Tyskland og Saxland, omend langtfra alle tyske Egne var fremmelige nok til at følge Trop: i Sydtyskland blev den gamle Dødsjætte Wode ved med at være Jætte og nåede aldrig videre, — derfor kender Folk i disse Egne ingen Odinsdag, men siger istedenfor „Midtugedag".

Sagn og Saga lader skimte, hvordan Sejerfaderen gradevis rykker frem søndenfra nordpå. På Kristi Tid stod han i høj Gunst hos adskillige Stammer i Tyskland; Tacitus siger, at han var deres højeste Gud og æredes ved Menneskeofre. Romerne gengav den tyske Odin ved Mercurius, som før er sagt; men hans Tilnavne i Sydvesttyskland røber, at meget af hans Klædebon var af keltisk Stof og Snit, syet efter den Tids Parisermoder. Blandt Odins Tilbedere dér syd-

*) Formodet af Magnus Olsen.

vestpå var også en Flok Kimbrer, hvem Skæbnens underlige Veje havde ført fra Himmerland til Egnen mellem Main og Neckar. De har rejst flere Indskrifter til Ære for „Mercurius Cimbrius“; en af dem fandtes på Byen Heidelbergs „hellige Bjerg“, Heiligenberg. — Åar 58 efter Kristus hændte det, at Thyringens Indbyggere, Ermundurerne, foer i Leding mod Hesserlandet, fortæller Tacitus. Da gik deres Høvdinge til Ty og Odin og ofrede til dem, „blotede til Sejers“, som det hedder på gammelt nordisk Mål. De viede til de høje Guder hele den fjendtlige Fylking, Mand og Mær, hvert levende Liv og hvert Stykke Løsøre. Der blev kæmpet hårdt og med stort Mandefald. Thyringerne vandt Sejr, og de holdt deres Løfte til Guderne; de fangne Hesser blev slagtede i Tusendtal. Det var en Storofring som dem, hvorom Danmarks Oldsaga fortæller uden Ord gennem de vældige Mosefund fra Folkevandringstiden. Tacitus nævner her „Mars“ foran „Mercurius“; Thyringerne har da måske dengang endnu dyrket den gamle Himmelgud Ty som øverste Herre og Krigsgud, medens Odin nærmest trådte til som Dødsgud; men åbenbart har Dødsguden allerede da været stærkt på Veje til at støde Krigsguden fra Tronen. — Også Saxerne bøjede sig for Odin, og dog blev han hos dem knap så overmægtig som hos forskellige andre Folk, thi Østsaxerne i England afledede endnu deres Kongeæt fra den hjemlige Gud Saxnot. Anglerne gennemførte Odinsdyrkelsen mere tilbunds: der er ikke een af deres Kongeætter, uden at den jo tæller sine Forfædre tilbage til Odin, Led for Led. Stor Hæder og Hyldest nød Odin endvidere hos Saxernes og Anglernes nære Naboer, Langbarderne, som med et gammelt Navn også kaldtes Vinniler. Deres navnkundigste Myte fortæller om, hvordan de i sin Tid udvandrede fra Landskabet Barden-gau ved Nedreelben og ved denne Lejlighed fik Navn af Odin.

Der var en Gang, at Vandalernes Høvdinge foer frem med overlegen Mandsstyrke og krævede Skat og Underkastelse. Vinnilerne vidste intet Råd. Da gik den kloge Kvinde Gambara til Gudedronningen Frea, — det er vor Frigg —, og fik hende til at lægge et godt Ord ind for dem hos hendes Husbond Odin. Han svarede:

> De første Folk, hvem førend gryende
> Sol jeg seer, vil Sejr jeg give.

Da lod Frea Vinnilernes Kvinder kæmme Håret frem foran deres Åsyn, så det tyktes, som om de havde Mandfolks Hårdragt og Skæg. Og de og Mændene stillede ved hans Leje før Solopgang. Og Odin vågnede og spurgte: „Hvem er hine Langskæg (longibarbae)?“ Frea svarede: „Du gav dem Navn, så giv dem og Sejr!“ Som sagt, så gjort: Vinnilerne vandt Sejr, og fra den Stund bar de Navnet Langbarder . . .

Myten viser, at Odin afgjort var Langbardernes Overgud, dengang de udvandrede fra Nordtyskland; det var omkring 2det eller 3dje Århundrede efter Kristus. Han skildres i sit Yndlingsfag som ledende Magt ved Folkevandringer; det kommer igen i endnu andre Myter; som nu skal omtales.

Navnkundigst af alle Myter om den vandrende Odin er den hos Snorre, der skildrer hans og de andre Asers Indtog i Norden; her bliver blot hans Hjem Asgård fejlagtig tydet som Asien.

Odin var en stor Hærmand, som foer vide om og vandt sig mange Riger; han var så sejersæl, at han vandt i hvert Slag ..... Han foer ofte så langt bort, at han var flere År ad Gangen på Færden. — Odin havde to Brødre; den ene hed Vé („Helligdom“), den anden Vilje. Disse Brødre styrede Riget, når han var borte. Det hændte engang, da Odin var draget bort og havde været længe hjemmefra, at Aserne troede, han ikke skulde komme hjem. Da tog hans Brødre sig for at skifte Arven efter ham, men hans Kone Frigg tog de begge til Hustru. Men lidt senere kom Odin hjem og tog da sin Kone til sig. — I den Tid foer Romerhøvdingene vide om Verden og tvang under sig alle Folkeslag, men mange Høvdinger flyede for den Ufred fra deres Lande. Da Odin var fremsynet og tryllekyndig, vidste han, at hans Afkom skulde bo og bygge på Jordens Nordkant. Derfor satte han sine Brødre, Ve og Vilje, over Asgård; men selv foer han bort og med ham alle Diar (Guder) og mange af hans Folk. Først foer han .... til Saxland. Han havde mange Sønner; han vandt Rige vide over Saxland og satte dér sine Sønner til Landstyrere. Derpå foer han nord over Havet og tog sig Bosted på en Ø; der hedder det nu Odinsø på Fyn. Så sendte han Gevjon nord over Sundet at lede efter Land .... Men da Odin fik høre, at der var godt Land øster på hos Gylve, foer han did, og Gylve gik på Forlig med ham, thi Gylve mente ikke at have Kraft til Modstand mod Aserne. Mangt havde Odin og Gylve sig imellem i List og Koglerier, men Aserne vandt altid. — (På dette Sted skulde der uden Tvivl fortsættes med Kampen mellem Aser og Vaner, som Snorre allerede har fortalt på et tidligere Sted; thi Sveriges ældre Gudesæt Vanerne indtager i Myten ganske samme Stilling overfor Aserne som Sveriges Urtidskonge Gylve.) — Odin foer med Hær mod Vanerne, men de stod vel imod ham og værgede sit Land; hver af dem sejrede skiftevis, begge hærgede de andres Land og gjorde hverandre Skade. Men da begge blev kede af det, satte de Forligsstævne mellem sig, gjorde Fred og gav hverandre Gisler. Vanerne gav deres ypperste Mænd, Njörd den rige og hans Søn Frey, men Aserne til Gengæld den Mand, som hed Høne, og som de kaldte vel skikket til Høvding; han var stor og meget smuk Mand. Med ham sendte Aserne Mime, den viseste Mand, men Vanerne gav til Gengæld den, som var visest i deres Flok; han hed Kvase. Men da Høne kom til Vanehjem, blev han strax gjort til Høvding; Mime gav ham alle Råd. Men når Høne var på Ting eller Stævner, uden at Mine var tilstede, og der blev lagt vanskelige Sager for ham, da svarede han altid det samme: „nu får andre råde“, sagde han. Da fattede Vanerne Mistanke om, at Aserne havde sveget dem i Mande-Udvexlingen. Derfor tog de Mime og halshuggede ham, men Hovedet sendte de til Aserne. Odin tog Hovedet, smurte det med sådanne Urter, at det ikke kunde rådne, kvad Galdersange derover og tryllede så, at

det talte med ham og sagde ham mange skjulte Ting. Odin satte Njörd og Frey til Hovgoder (Tempelpræster), og de var nu Diar hos Aserne. .... Odin satte Bo ved Lågen (Mälaren), der hvor det nu kaldes Gamle Sigtuna, og der gjorde han et stort Hov og Offer efter Asernes Vis; han tilegnede sig der Land så vidt, som han lod det kalde Sigtuner.

Myten skildrer særdeles øjenskuelig, hvordan Odinstroen kommer søndenfra som en fossende Elv, breder sig nordpå fra Folk til Folk og underlægger sig Sverige efter Kamp og Forlig med Vanegudernes Dyrkere.

Dette er den naturlige Indtogslinje for Odin, ad Kulturens gamle Kongevej fra Syd mod Nord. Men mærkeligt nok er det, som om andre Sagn melder om en Udbredelse af Odinstroen i modsat Retning, nordenfra sydpå. Denne tilsyneladende Modsigelse mod Snorres Lære kommer frem i Sagnene om Vølsunger og Siklinger, omend ikke just med rene Ord. Odin var *Vølsungernes* Stamfader, og tidlig og silde greb han ind i Ættens Skæbne. Hans Søn Sige seer ud som en Odinsmaske, thi Navnet Sige turde være Kæleform til Sejerfader; og Siges Efterkommer Sigmund har vi seet spøge som Odins-Genganger i Nutidens norske Folketro. Sigmunds Søn Sinfjøtle er en mytisk Helt, der også kendes hos Tyskere og Englændere. Sige boede først i Skades Land, som er en mytisk Omskrivning for Skandinavien. Han måtte fly udenlands, fordi han var kommen til at dræbe Skades Træl; men Odin skaffede ham Skibe og hjalp ham sydpå til Hunland, og dér underlagde Vølsungerne sig et stort Rige. Ukendt kom Odin engang til deres Gildeshal og stødte sit Sværd lige til Hæftet ind i den hellige Søjle, der bar Taget; det skulde være en Gave til Ættens ypperste. Kun Sigmund evnede at drage det ud; han og hans Sønner Sinfjøtle og Sigurd vandt siden Ry ved at fælde Drager og andet Troldpak, og Nordboer, Englændere og Tyskere kappedes om at prise ham. — *Siklingerne* havde hjemme i Gøtland og vandt siden Kongenavn på Sjælland, hvor Sigersted endnu minder om deres navnkundigste Konge, Sigar. Ætten havde Navn af, at dens fleste Medlemmer var værnede ved Odins hellige Sejersmærke, Navnestaven Sig, og mere end een Gang greb han ind i Ættens Skæbne: som Othar (Od) vandt han ved sin Udholdenhed den skønne, blufærdige Siklingprinsesse Syrid, dvs. den forklædte Freyja; og som den onde Rådgiver Bølvis vakte han Splid og Ufred, så Kong Sigar lod hænge sin Datter Signes Bejler Hagbard og drev hende selv i Døden. — Både Vølsunger og Siklinger vandrer som nævnt fra Nord mod Syd, og Spørgsmålet er blot, hvad vi tør lægge ind i disse Sagn, — om vi skal tolke dem som Gude-

vandringer eller som rene Folkevandringer? Sikkert er det, at de gamle gotiske Folk yndede at fremstille Skandinavien som deres Urhjem, og andet og mere må der ikke ligge i Vølsungers og Siklingers Vandringer. Men alligevel er der noget mistænkeligt i den Ihærdighed, hvormed Odin atter og atter dukker op i disse to Ætters Saga, som Trolden af Dåsen. Han synes virkelig at stå i et ganske særlig nøje Forhold til dem. Vølsungætten til og med Sigmund seer ud som intet andet end en skiftende Række Odinsmasker; nogle af Siklingerne kunde måske nok have været Mennesker med virkeligt Kød og Blod, men de var ialfald ivrige Odinsdyrkere og lænkedes derfor uløselig sammen med Odinsmasker som Od og Bølvis. Når vi nu tolker Sagnene således, bortfalder tillige den tilsyneladende Modsigelse mod Snorres Sagn om Odinstroens Indvandring: det drejer sig ikke om Troens Urform, som tydelig huskedes at være kommen til os søndenfra, over Saxland; det drejer sig derimod om et yngre, udpræget nordisk Sideskud. Det er med andre Ord en Saga om det svenske Hovedtempel Sigtunas særlige Sekt, der kalder Odin for Sejerfader eller Sigmund og rynker på Næsen ad de samtidige danske Odinsdyrkere i Hleiðrar med deres Hærmod. Og fordi Sejerfader-Troen i 6. Århundrede bares frem af den kraftig opadstræbende svenske Statsmagt, så kunde Trosspredningen og Folkespredningen voxe sammen til en uløselig Enhed i Sagnet. Vi kan da i Datidens mytiske Billedsprog omskrive Sagnenes samlede Indhold omtrent, som følger. Odin drog først fra Saxland til „Skades Land", dvs. Skandinavien. Dér byggede han sig Templet Sigtuna, og lod sig kalde Sejerfader (Sigfaðir), og genfødtes snart som Sige, snart som Sigmund. Siden foer han vesterpå og sydpå, og svenske Landnamsmænd fulgte hans Bannermærke. Hans vestlige Veje førte ham til Vestergøtland og Norge; hans sydlige Veje førte ham til Østergøtland og Danmark. Og Odin gav sine Dyrkere Skibe, så de kunde bosætte sig hinsides de danske Bælter og Sunde. En gøtisk Æt hed Siklingerne, fordi den værnede sine Ætmænd ved Odins hellige Sejersmærke; de førte den svenske Trosform fra Sverige til Sigersted på Sjælland. Slutningen kan vi måske læse ud af Beowulfkvadet: Dyrkelsen af Sejerfader i den svenske Forklædning Sigmund overstrålede Dyrkelsen af samme Gud i den danske Forklædning Hærmod; Sigmunds Hæder steg, medens Hærmod endte i Vanære.

Et Minde om svensk Forkyndelse af Odinstroen er det måske, når Odin på Møens Klint maskerer sig som „Gøde Opsal" ɔ: Odin fra Upsala? Det seer virkelig ud, som om han her optræder „forklædt som Svensker". Hans nordligste Helligdom på dansk Grund, Othen-

salæ i Nørre Halland, har også en tydelig svensk-norsk Type. Brugen af Efterleddet „Sal“ stemmer ikke med dansk Skik og Sæd; derimod er det yndet omkring Odinstemplet Sigtuna, og Disernes Tempel i Upsala kaldtes „Disesal“, ligesom Odin i Norge ejede et Landskab ved Navn Odinssal.

Den religionshistoriske Fortolkning af Vølsungsagnene og Siklingsagnene vil måske blive mødt med Vantro. Men sikkert er det ial-

Odenssjö.

fald, at Odin på Sjælland må have været dyrket under et eller andet Navneskjul. Thi hvordan vil man ellers forklare den Gåde, at en så mægtig Gud næsten glimrer fuldstændig ved sin Fraværelse i de sjællandske Helligdomsnavne? Et enligt Onsved i Hornsherred, ældre Othænsveth, er altfor kummerligt til at kunne have været Hovedtempel; Nutidens Onsved er ikke engang Kirkeby. Hvad enten man vil eller ej, drives man uvilkårlig til at gætte på, at den navnkundige Siklingkonge Sigar, hvis Ry nåede helt over til England, ikke var nogen anden end den forklædte Gud Odin i egen høje Person. Hans By Sigersted tæt ved det gamle Landsting Tislund vilde da have rummet Sjællands egentlige Hovedtempel for Sejerfader.

Den gængse Skik og Brug ændrede sig forøvrigt i Hedenolds sid-

ste Tidsrum sådan, at de maskerende Odinsnavne mange Steder gik af Mode. Det seer vi f. Ex. af det navnkundigste danske Oldkvad, Bjarkemål, som digtedes i Vikingetiden: her nævnes Odin og hans Hustru Frigg uden mindste Omsvøb og Dikkedarer.

Det lader til, at Skjoldungerne på deres Vis har været ligeså ivrige til at udbrede Odins Ry som Svenskerne. Thi, når ene bortsees fra Sjælland, findes Helligdommene med Odins Navn netop i det Område, der synes at danne Skjoldungrigets Magtsfære; især følges de med Skjoldungernes typiske Herremandsgodser, Lev-Bygderne, der udmærker de bedste og fedeste Egne. Omtrent midt i Skåne ligger et Odinsherred, hvis Helligdom er Odenssjö, en romantisk lille Indsø, omgiven af høje Fjældskrænter, ret et Sted, der er selvskrevet til Indvielse. Odinsherredet strækker sig østpå til Ringsøen, der er ligesom Skånes Hjærte og sikkert oprindelig var en Centralhelligdom for den forklædte Solgud, Hring; Odin har altså afløst en ældre Landsgud. I Sydvestskåne ligger Othinsworæ, i Sydøstskåne Kirkebyen Othinslunda; begge Egne hører til de frugtbareste, og Lev-Bygderne hober sig i Flok og Følge. På Bornholm findes en Gård Onsbjerg og en ret stor Bæk Onsbæk, på Låland O(d)ens Vig; Samsø Birks Tingsted ligger i Onsbjerg, tidligere skrevet Odensbergh. Som Smørhullet i det fynske Grødfad ligger det navnkundige Oðins-vé, Odense, hvis omliggende Herred var viet til Odin; dér skal han have taget Sæde, da han kom fra Saxland. Efter Fortællingen skulde vi tro, at det var Odins allerførste Kongsborg på nordisk Grund; men det er sikkert en af Snorres lærde Gætninger. H. V. Clausen påviser, at Bosættelsen om Odense ingenlunde er særlig gammel. Endnu i Lev-Bosættelsens Tid samledes de fromme Festskarer om de gammelkendte Njörds-Helligdomme Nørre og Sønder Nærå; først senere slog man de to Samlag i Hob, idet man skabte dem en fælles Helligdom midtvejs imellem dem, og ifølge Tidens Krav måtte det nye Gudehus nødvendigvis vies til Odin. — I Jylland ejer han Herredet Othæns-hyllæ, nu Onsild, dvs. „Odins-høj“, opkaldt efter en statelig Bakkekuppel syd for Hobro. Endvidere: Kirkebyen Odens-eld i Himmerland, nu Vognsild; Torpen Oens ved Horsens, Kirkebyen Vojens i Sønderjylland, og Kirkebyen Oddense i Salling, udtalt Wojens, hvorom det hedder i Fjendsherreds Folketro, at dér hører Wojensjægeren hjemme og har sin Herregård. Overalt i Jylland følges Odins Helligdomme med Lev-Bosættelsen og med Sagnet om den vilde Jæger. Til det indre og vestlige Nørrejylland er hans Dyrkelse sagtens aldrig nået, og det stemmer med, at Lev-Bosættelsen her ebber ud; det seer også ud til, at de samme Egne ikke kender

den vilde Jæger, at dømme efter Afhjemlingerne i Fejlbergs jyske Ordbog og i Evald Tang Kristensens Sagnsamling. Ole Mønsted fra det sydlige Fjendsherred siger udtrykkelig, at på hans Egn kendes den vilde Jæger ikke, se S. 228.

Ingen anden Gud har sat Nordboernes Indbildningskraft så meget i Sving som Odin, denne evig vandrende Krigskarl, Tusendkunstner og Kvindeforfører, denne evig vexlende Kamæleon. Det var dog mest i de Fornemmes Krese. Bøndernes store Masser kårede andre Yndlingsguder: i det svenske Upland forblev de tro mod Vanernes Hersker Frey, i Norge og Danmark foretrak de Thor. Og de Fornemmes Odinsmyter har i Danmark sædvanlig ikke holdt sig; det er en ren Undtagelse, når Bjarkemåls Digter lader sin døende Helt nævne den uforklædte Odin, eller når Saxe fortæller danske Sagn om Odins forklædte Gengangere Othar og Bølvis. Ellers må vi hente vor Kundskab om den fornemme Odin udelukkende fra islandske Kilder, som kun lidet vedkommer Danmark. Anderledes gik det med den oprindelige, folkelige Odinstro, Forestillingen om den vilde Jæger og Sjælefører. Parret med Sagn om stedlige Vætter og Helte, holdt den sig i Danmark ligesom trindt omkring i Europa, og det endda fuldkommen livskraftig lige til vore Dage.

Frigg hedder Odins Hustru, på Oldtysk Fria eller Frea. Romerne gengiver hende ved Venus. Hendes Navn kommer af en gammel Rod *frija* „at elske“. Det er i Slægt med Freys svenske Tilnavn Fricco og græsk Priapos, „Elskovsguden“; af samme Rod er dansk „Frille“. Islændernes stavrimende System giver Frigg Bolig i Fensale, dvs. „Havsale“. Fredagen er hende helliget, men det Navn er lånt fra Tysk, og Tyskerne har atter oversat det efter Romernes „Venusdag“. Frigg er den legemliggjorte Mandkærhed og Pyntelyst, som vi hørte i Saxes Sagn om Odin og Med-Odin. Hun tog sig den ene Boler efter den anden: Odins Brødre Vilje og Ve, Lysguden Ull, Odinstrællen og Med-Odin. Hendes Ægteskab med Odin er fastslået allevegne: i Eddaen, i det danske Kvad Bjarkemål, i Langbardernes Vandringsmyte, og i det merseburgske Galdrekvad. Men forresten er det mangengang svært at holde Frigg ude fra den nordiske Venus Nummer to, Freyja, som deler Valbyttet med Odin og er gift med hans andet Jeg, Od. Samme Væsensblanding røber sig i Freys Tilnavn Fricco. — Nordiske Myter om Frigg kendes næppe udenfor Island—Norge; hvad Saxe fortæller om hende, stammer næsten altsammen fra den Kilde. Dog er ialtfald Bjarkemål en ægte Hjemmel for hendes Dyrkelse i Danmark, og i Mangel af hjemlige Myter kan

vi ty til Langbarderkrøniken for at danne os et Skøn om, hvordan Folk i Danmarks nærmeste Nabolag tænkte og talte om hende. Sikre Helligdomme for hende er ikke endnu påviste i Danmark; derimod findes der i Vester Gøtland et Frigger-åker lige ved Siden af en Odinskilde.

Thor eller **Thunaraz,* den legemliggjorte Torden, er den samme som Kelternes Jupiter Tanarus, hørte vi ovenfor. Han har en Del Tilnavne, dog i Sammenligning med Odins kun en lille Klat, — i hele den ældre Edda er der kun syv mod Odins syvsindstyve. De lyder: Ása-Brag = „Asernes Ypperlige", Asa-Thor, Helge = „den hellige", Hlórride, Veor, Vingne, Ving-Thor; fra Snorres Edda kan tilføjes Öku-Thor = „den agende Torden"; fra Nutids Folketro: Thore-Gubbe, Karl, Thor-Karl, Tordenfader, Godfader, Godbonde, Storedundra. Er Thors egne Navne ret få, stiller han til Gengæld alle andre Guder i Skygge, hvor det gælder at prale med jordiske Opkaldelser; ingen anden har efterladt sig så myldrende mange Minder blandt Menneskenes Børn. Først og fremmest er der Sammensætninger med Thor uden Maske: Thordis = „Thorspræstinde"; Thorketil, i Normandiet Thur-quetil = „Thors Hjælm? el. Thors Offerkedel"; Thor-gny = „Tordenbulder"; tysk Donar-beraht = „lynstrålende", etc. — Så er der Kæleformer, som ændrer Thors Th til T, af Frygt for at „tage hans Navn forfængeligt", f. Ex. Toke = Thorketil, Thorkel; i Islandsk dannes Thorskælenavne den Dag idag på denne Vis. I Danmark foretrak man ofte at ændre Thor til Ther: Therkel istedenfor Thorkel. Endelig brugte man Tilnavne som Helge og Karl, hvor Opkaldelsen efter Thor er mere dulgt. — Særlig i Danmark grasserer Thorsopkaldelsen; det tør uden Overdrivelse siges, at så godt som alle Nutidens ægte danske Personnavne med Forlyden *T* stammer fra Thor: Thyre, Thord, Therkel, Thermand, Thorben, Throels, Thure, Toke, Tole, Tove, Tue osv., hvortil endnu kommer talløse Karl, som naturligvis kun delvis har med Thor at gøre. Indenfor Danmark går atter Jylland i Spidsen; i en gammel Grænsevedtægt med 6 danske og 4 svenske Vidner møder således Jylland op med Trekløveret Tole, Tote og Tokke. Man mindes uvilkårlig Nutidens Millioner af Jon, Jens, Jes, Johannes og Hans, der alle skyldes den folkekære Værnehælgen Johannes den Døber.

Til Thor vies Torsdagen, oversat efter Romernes „Jupiterdag". Da Retstinget er helliget Thor, holdes Herredstingene på de danske Øer aldeles overvejende om Torsdagen, se Listen hos Henry Petersen „Om Nordboernes Gudsdyrkelse" 68—69.

Som sig hør og bør efter Islændernes *stavrimende System,* har Thor Følgesvenden Thjalve og Bopælen Thrudvang eller Thrudheim, dvs. „Stærkvang, Stærkhjem". Kalder han sig Hlorride eller Helge, kan han til en Afvexling tage ind på Folkevisens Havsgård, dvs. Hafrsgarðr, opkaldt efter hans Bukke, oldn. *hafrar;* dertil passer endvidere hans Hammer, hans Moder Hlodyn og hans Brud i dansk-norske Myter, Helga, Thorgerd Hölgabrud eller Husprey. Svenskerne kalder Tordenen for Åska = „Asegudens Agning".

Thors hellige Mærke er *Hammertegnet.* Det islandske Navn for Thorshammeren, Mjölne, er et gammelt Ord for „Lyn". Så længe vore Forfædre endnu tænkte sig de høje Himmelmagter upersonlig, havde de slet intet andet billedligt Udtryk for Tordenguddommen. Hammertegnet har ærværdig Alder, thi det går tilbage til Dobbeltøxen, der står som Tegn for Himmelguden Zeus i den navnkundige Helligdom Labyrinten på Kreta, henved 2000 År før Kristus. Også Hettiterne i Lilleasien gav deres Tordengud Øxen til Våben. Fra Sydeuropas Strande er dette Tegn omsider nået frem til Norden og bærer her Vidne om, hvordan sydlandske Åndsstrømninger bidrog

Thorsbillede og Hagekors.

Gudebillede fra det sønderjyske Guldhorn, visende den trehovedede Thor = Tanarus, samt hans Buk.

til at svangre vor hjemlige Gudetro. Med Hammeren tænktes Thor ramme Jætterne og alle andre Skademænd; med Hammeren tænktes han vie Agerens Afgrøde og Kvægets Avlekraft, Ægteskabets Pagt, Hjemmet, Ejendomsretten, Retstingets Fred og de Runer, der skulde værne Gravfreden. Rimeligvis brugtes Hammeren også til at knuse

Hjærneskallerne på hans Ofre; når Krønikeskriveren Dudo siger, at Thors Ofre fik deres Hoveder knust ved Slag af et „Oxeåg", er det sikkert en Ændring eller Misforståelse af Hamrens oprindelige Brug. — Selv Kristendommens Indførelse kunde ikke udrydde Folkets Ærefrygt for den hellige Hammer. I tyske Retsvedtægter bruges Hammerkast som sindbilledligt Tegn på Ejendomsrettens Erhvervelse, og endnu den Dag idag bliver ved dansk og tysk Købestævne den solgte Genstand tilslået Køberen ved Hammerslag. Ved danske Herredsting bruges en Tingstok, som synes at være en noget ændret Thorshammer. Endelig sees Hammertegnet endnu hist og her på gamle danske Bøndergårdes Gavle som „Lynafleder", stundum ledsaget af den hellige Thorsplante Tordenskæg, dvs. Husløget.*) Derfra er det i vore Dage blevet fremdraget af Foreningen „Dansk Arbejde" og gjort til dens nationale Værnemærke.

Thors hellige Dyr er *Bukken,* oldn. *hafr,* den viede Staldbo i hans Slot *Hafrsgarðr. Såsnart Thor ophører at være det samme som Thorshammeren og skal tænkes i Persons Lignelse, tager han vel først Bolig i Bukken, det iltre Dyr, der støder, så det gnistrer af Hornene. Da han siden får Menneskeham, synker Bukken ned til at blive hans Trækdyr. Endnu synes det sindbilledlige Forhold at skimtes hos den svenske Julebuk, når den udstyres med en Træhammer.

Som Gud i Menneskeham ledsages da Thor af begge sine gamle Sindbilleder: han står og slynger sin Hammer, mens han ages af to Bukke, der med Bulder og Brag drager hans Kærre hen over Himlen. Kærren hedder *Karlsvognen,* og endnu indtil denne Stund seer vi den holde stille på Himlen hver stjærneklar Nat. Det ældste tydelige nordiske Billede af Thor i Menneskeskikkelse findes på Sønderjyden Hlægæsts Guldhorn. Gudens Våben seer her snarest ud som en Øxe, hvad der minder os om dets Afstamning fra den kretiske Tordenguds Dobbeltøxe; med venstre Hånd holder han et Tøjr, der binder en langskægget Buk. Allerede Worsåe har uden Tøven udpeget denne Gud som Thor. Det er unægtelig noget uvant for os at se Guden afbildet med tre Hoveder, som her; men Axel Olrik har viist os, at netop således afbildes altid den keltiske Tanarus, med hvem Thor har Navn tilfældes. Vi kan da ikke nære nogen Tvivl om, at både Navnet Thor og den ældste menneskelignende Thorsskikkelse er lånt fra Kelterne; derom mere nedenfor på S. 187. — I Folketroen fremstilles Thor med rødt Skæg, et Sindbillede på den lyntændte Ild.

Thors Moder kaldes i Eddaen enten *Fjörgyn* eller *Hlodyn,* og hun

*) fransk jou-barbe ɔ: Jupiterskæg; tysk Donnerbart.

opfattes som Udtryk for Jorden. Fjörgyn var sikkert gift med sin Navne Fjörgynn = Perkunos, den urgamle Tordengud hos Jafets Sønner. Hun tænktes oprindelig som Egeskoven, hvori Lynet slår ned, mens Tordenregnen svangrer Jorden. Da siden Thor fortrængte den gamle Tordengud, blev Skiftet lempelig lagt til Rette derved, at han udnævntes til „Fjörgyns Søn". Hans anden Moder er lånt fra Friser og Franker, hvor hun i de første Århundreder efter Kristus dyrkedes som Hludana, en Gudinde for Frugtbarhed og Fiskeri.

Naturligvis har Thor en *Hustru*, og i Norge har hun endda taget Magten fra ham, for dér hedder Tordenen i visse Mål „husprey", dvs. „(Thors) Husfrue". Denne Fru Thor kaldes på sin Islandsk Sif, og hver Skolepog bilder sig ind at kende hende således som dansk Gudinde. Men det fagre Parade-Væsen med sit Guldhår hører med til det Maskebal, der intet eller lidet har at gøre med den danske Skueplads. Den ægte danske og norske Myte om Thors Hustru har man hidtil været blind for, og det af den Grund, at næsten alle Guderne deri er forklædte indtil Ukendelighed. Under Helges Maske viser Thor sig regelmæssig, når han går på Frierfødder; de norske Sagn hensætter ham til Helgeland som en Slags Landvætte, men sædvanlig kaldes han her Hölge med en let gennemskuelig Tillempning til Egnsfolkets Navn, Hölgar. Helges Enhed med Thor skimtes endnu i den smålandske „Helge Thors Kilde"; i Danmark har Folketroen været så lunefuld at kristne sådanne hellige Thorskilder og at skabe Hedningguden om til en katolsk Helgen, St. Thor! Hans Forlover og Hjælper på Brudefærden glemmer en enkelt Gang at tage Maske på: i et norsk Sagn hos Saxe viser han sig uforklædt som Höd, Balders Banemand; i et af Saxes danske Sagn hedder han derimod Stark-(h)ad, og ham har vi ovenfor netop genkendt som den forklædte Höd. Bruden endelig hedder to Gange Thora, een Gang Helga, een Gang Thorgerd Hölgabrud.*) Sidstnævnte Navn er simpelthen et Sammenlægningsstykke efter Reglen: „to og to er fire": Thora plus Helga som Helges Brud giver Thora Helgebrud, og det er i Folketale blevet forbedret til Hölgabrud, ligesom det i Tidens Løb videre radbrækkedes til Hörgatroll, „Helligdommens Trold". Læseren vil måske tvivlende ryste på Hovedet ad alt dette lunefulde Spil med Navne. Men det vægtigste er endnu tilbage, nemlig Sagnets Indhold.

*) Parallelerne er følgende:

Dansk Sagn	(Saxe, Lejrekrøniken).	Helge & Thora af Thorø.
—	(Saxe).	Helge af Norge & Helga.
Norsk Sagn	(Saxe).	Helge af Helgeland i Norge & Thora.
—	(Snorre).	Hölge af Helgeland & Thorgerd Hölgabrud.

En udførligere Påvisning af Sammenhængen har jeg givet i mit Skrift „Vor mytiske Kongerække", Stykke 5.

Den danske Helge i Lejrekrøniken og i Saxes Danesaga øver Blodskam med sin og Thoras Datter Yrsa; hans norske Genganger Hölge står i samme Forhold til sin egen Datter, Thorgerd Hölgabrud, medens hans anden Datter hedder Irpa, der stærkt minder om den danske Yrsa. Lejrekrøniken fortæller ydermere, at Helge og Thora blev jordede på Øen Thorø, som er en tydelig Thorshelligdom. Snorres Edda fortæller ganske tilsvarende om Hölge og Thorgerd Hölgabrud: Til dem begge blev der ofret, og der blev kastet Høj efter Hölge, det ene Lag af Guld og Sølv — det var Offergodset —, og det andet af Muld og Sten. I Heimskringla siger Snorre, at Thorgerd Hölgabrud og Irpa hjalp den ivrige Thorsdyrker Håkon Jarl mod Jomsvikingerne i Slaget ved Hjörungavåg; i Håkons Gudehov var der ikke andre Billedstøtter end Thors, Thorgerds og Irpas. Her viser de to kvindelige Væsener sig tydelig som Helgelandsfyrstens værnende Diser. — Blodskam i Almindelighed er et Træk, der peger hen på mytisk Ophav: Njörd ægter sin Søster, Fru Njörd; Frey ægter sin Søster Freyja; og på samme Vis har sikkert den urgamle Tordengud Fjörgynns Hustru Fjörgyn været hans Søster. Stadig deler Ægtefællerne Navn ligesom *Thor og Thora alias Helge og Helga-Hölgabrud. Mærkelig og særegen for Helge og Hölge er imidlertid den Form for Blodskamsforholdet, at Faderen ægter sin egen Datter; det er fremfor alt heri, at de to mytiske Skikkelser røber sig som hinandens Gengangere. Hvordan skal nu denne tilsyneladende gådefulde Skæbneknude løses? Vistnok simpelthen således: begge Heltens Brude — både Moder og Datter — er Thorspræstinder, der ved Offerfesten ægter den udvalgte Thorsfremstiller, før han ofres og jordes; Præstinde Nummer Ét får med sin Tids Thorsfremstiller en Datter; Datteren arver Præstindekaldet, og når Tidens Fylde kommer, ægter hun den „genopstandne Thor“, og så videre i det uendelige; på den Vis kommer Guden til at ægte sin egen Datter. — I alt dette er der intet særlig mystisk, så snart vi bare læser Mytens Sindbilledsprog med Eftertanke og ikke hen i Vejret, som hidtil. Det eneste mærkelige, der bliver tilbage, er, at det kun er Thorsmyten, der udtrykkelig synes at kende Ægteskabet mellem „Fader“ og „Datter“; det kunde ellers synes os lige så nærliggende hos Njörd, Frey og Odin, der alle hædredes med tilsvarende Festskuespil. Vi skønner ikke, hvorfor der gøres denne Forskel; vi kan kun se, at den er der. Og allerede den hedenske Samtid studsede derover. Derfor udmalede den Helges og Yrsas Blodskamsforhold med enestående Sjælekamp og Gru. Derfor er dette Drama blevet stående gennem Tiderne i al sin tragiske Vælde og har kunnet gen-

skabes til nyt Liv af Öhlenschlæger i vor nyere Digtnings Guldalder.

Til Thors Omgivelser hører endnu hans *Dreng*. Olrik finder ham afbildet på Offerkedlen fra Gundestrup i V. Hornum Herred: på en af Pladerne sees en Knøs, der rækker Tordenguden et halvt Hjul, — vel et Himmel- eller Solsindbillede. Netop således fremstilles Tordengudens Dreng ofte i Gallien. Snorres Edda siger, at Drengen var en Bondegut Thjalve, som ved sin Uvornhed havde voldt, at en af Tordenbukkene var bleven halt; Thor tog ham med sig til Straf. Muligvis er Thjalve den samme som Gotlands Landvætte Thielvar, der ifølge Guta Saga rensede Øen for Elverfolk og „bragte den på det tørre“, — forhen havde den plejet at synke under Vand ved Nattetid. Thors Søn Magne spiller en lignende Rolle som den ledsagende Dreng, at dømme efter Myten om Thors Kamp med Hrungne (se S. 181). Navnet minder om en tysk Tordengud, der i latinske Indskrifter kaldes Hercules Magusanus; det hænger sammen med Ordet „Magt“, thi Magne er den vældig stærke. — Endnu i 18. Århundrede levede der i Folkemunde svenske Sagn om Thor og hans Dreng, som vi nedenfor skal høre; Drengen svarer her på een Gang til Thjalve og Magne.

Thors Hovedvirksomhed i Myterne er *Kamp med Jætter, Trolde og „Tosser“* (Thurser). Troldenes Skræk for Tordenen er det stadige Ledemotiv, som varieres i det uendelige.

Navnkundigst af alle Digtninger om Thor er Eddakvadet Thrymskviden eller Hammerhentning, som skildrer, hvordan Jætten Thrym stjal Thors Hammer, og hvordan Thor hentede den igen.

Vred blev Ving-Thor,
da han vågnede
og sin svære
Hammer savnede.
Skægget rysted,
det skjalv i Håret,
Jordens Søn
jagende famled.

Der fortælles videre, hvordan Thor efter Lokes Råd agede til Jættehjem, udpyntet som Freyja i Brudedragt, og på den Vis vandt sin Hammer igen til Jætternes Ulykke. Det er så velkendt, at det ikke skal genfortælles med Eddaens Ord. Derimod skal vi høre samme Sagn fremstillet i en Folkevise, der har været udbredt over alle tre nordiske Kongeriger. Den er nok snarest digtet i Norge, men den danske Optegnelse indsætter ialfald den ægte hjemlige Navneform Lokke Lejemand for Loke. Visen lyder, som følger.

Det var Thor af Havsgård,
rider over de grønne Enge;
tabte han sin Hammer af Guld,
og borte var den så længe.
Thor han tæmmer Fole sin i Tømme.

Det var Thor af Havsgård,
han taler til Broder sin:
„Du skalt fare til Nørrefjæld
og lyse efter Hammer min.“

Det var Lokke Lejemand,
satte sig i Fjederham:
så fløj han til Nørrefjæld
alt over det salte Vand.

Midt udi den Borgegård
der axler han sit Skind,
så ganger han i Stuen
alt for den Tossegreve ind.

„Du vær velkommen, liden Lokke!
du vær velkommen her!
hvor stander Huen i Havsgård?
og hvor stande Landen dér?“

„Vel stander Huen i Havsgård,
og vel stande Landen dér;
men Thor han haver sin Hammer mist,
fordi er jeg kommen her.“

„Ikke fanger Thor sin Hammer igen
for Guld eller gode Ord:
femten Favne og fyrretyve
der ligger han graven i Jord.

Ikke fanger Thor sin Hammer igen,
det måt du lide på,
før end jeg får Jomfru Frøjeborg
med alt det Guld, hun å.“

Det var Lokke Lejemand,
satte sig i Fjederham:
så fløj han tilbage igen
alt over det salte Vand.

Midt udi den Borgegård
der axler han sit Skind,
så ganger han i Stuen
for Thor sin Broder ind.

„Ikke kan du din Hammer igen
af Tossegreven få,
med mindre vi give hannem Frøjeborg
med alt det Guld, hun å.“

Det var Jomfru Frøjeborg,
hun blev i Sind så vred;
Blodet af hver en Finger sprang
og randt på Jorden ned.

Mælte det den stolte Jomfru,
hun op fra Bænken sprang:
„Ret aldrig tager jeg til Mand
den Trold så led og lang.“

„Hør du, kære Søster min!
du vær nu ikke så bråd!
hvor meget røde Guld giver du mig,
om jeg finder bedre Råd?

Tage vi Thor, vor gamle Broder,
så vel vi børste hans Hår,
føre vi hannem til Nørrefjæld
alt for så væn en Mår!“

Det var Thor af Havsgård,
lader Brudeklæder skære;
og det var Lokke Lejemand,
skulde Brudeterne være.

Førte de den unge Brud
alt i den Bryllupsgård;
det vil jeg for Sanden sige,
der var Guld ej for Legerne spart.

Så toge de den unge Brud,
satte hende på Brudebænk;
frem da gik den Tossegreve,
han bar for hende Skænk.

En Oxekrop så åd hun op,
vel tredve Svineflykke,
syv hundred Brød hendes Måltid var,
så lysted Bruden at drikke.

En Oxekrop så åd hun op,
vel tredve Svineflykke;
tolv Tønder Øl så drak hun ud,
før hun kunde Tørsten slykke.

Tossegreven på Gulvet gik,
han mon sig så ilde kære:
„Hveden er så, den unge Brud
hun vil så meget tære?“

Svared det liden Lokke,
han smiler under Skarlagenskind:
„I otte Dage fik hun ikke Mad,
så haver hun stundet til din.“

Det var gamle Tossegreve,
han glædtes ved de Ord:
„Bærer nu ind den Hammer af Guld!
bærer ham for Brudebord!“

Otte vare de Kæmper,
bare Hammeren ind på Træ;
det vil jeg for Sanden sige,
de lagde'n over Brudens Knæ.

Det var da den unge Brud,
tog Hammeren i sin Hånd:
og det vil jeg for Sanden sige,
hun slynged ham som en Vånd.

Slog hun den Tossegreve ihjel,
den Trold så led og lang;
så vog hun alle de andre små Trolde,
at Retten måtte have sin Gang.

Det var Thor af Havsgård,
holdt med de Trolde godt Ting:
femten Trolde og fyrretyve
de lå der i en Ring.

Mælte det Lokke Lejemand,
monne sig så vel omtænke:
„Nu ville vi fare til vort eget Land,
mens Bruden er vorden Enke.“
Thor han tæmmer Fole sin i
Tømme.

En anden navnkundig Myte handler om Thors Kamp med Stenalderens Tordenjætte Hrungne i Grjottunagård, dvs. Stenhegnsgård; derom fortæller Snorre i sin Edda.

Thor var faret til Østerled for at slås med Jætter, men Odin red Sleipne til Jættehjem og kom til den Jætte, der hed Hrungne. Da spørger Hrungne, hvad det er for en Mand, som rider dér med Guldhjælm gennem Vind og Vand, og siger, at han ejer en forfærdelig god Hest. Odin sagde, at han vil vædde sit Hoved på, at ingen Hest skal være jævngod i Jættehjem. Hrungne siger, at dette er en god Hest, men han mente at eje en meget mere stærktløbende Hest; den hed Guldfaxe. Hrungne blev vred og springer op på sin Hest, og sætter efter ham og tænker at lønne ham hans stolte Ord. Odin red rask, forrest Bakke op og Bakke ned; men Hrungne var i så stort Jættemod, at han ikke sansede noget, før han nåede indenfor Aseportleddet. Og da han kom til Hallens Dør, bød Aserne ham til Drikke; han gik ind i Hallen og bad om at få at drikke; da tog man de Skåler, som Thor var vant at drikke af, og af hver bødes der ham. Men da han blev drukken, da skortede det ikke på store Ord: han udlod sig med, at han vilde tage Valhal og føre til Jættehjem, men sænke Asgård og dræbe alle Guder undtagen Freyja og Sif, — dem vilde han hjemføre med sig. Freyja gik hen

og skænkede for ham, og han sagde, at han vilde drikke alt Aseøl. Men da Aserne blev lede ved hans Pral, da nævner de Thor. Dernæst kom Thor i Hallen og løftede sin Hammer og var såre vred og spørger, hvem der volder, at hundvise Jætter skal drikke dér, eller hvem der gav Hrungne Fred til at være i Valhal, eller hvi Freyja skal skænke for ham som ved Asernes Gilde. Da svarer Hrungne og seer ikke med Venneøjne til Thor; sagde, at Odin bød ham til Drikke, og at han var i Odins Fred. Da mælede Thor, at det Gæstebud skulde Hrungne angre, før han kom ud. Hrungne siger, at det er liden Hæder for Asa-Thor at dræbe ham våbenløs; det er bedre Gævhedsprøve, om han tør slås med ham på Landemærket ved Grjottunagård. „Og det var meget fjollet," sagde han, „at jeg efterlod hjemme mit Skjold og min Hvæssesten; men hvis jeg havde mine Våben her, da skulde vi nu prøve Holmgang. Men ellers brændemærker jeg dig med Niddingskab, om du vil dræbe mig våbenløs." Thor vilde for ingen Pris undslå sig for at komme til Enekamp, da han blev stævnet til Holmgang, thi det havde ingen forhen budt ham. Da foer Hrungne hastig bort, til han kom til Jættehjem; og hans Færd spurgtes vide blandt Jætterne, og særlig det, at der var aftalt Kampstævne mellem ham og Thor. Det tyktes Jætterne at være et alvorligt Spørgsmål, hvem der fik Sejr; de ventede sig ondt af Thor, om han sejrede, fordi Hrungne var deres stærkeste Mand. Da gjorde Jætterne på Grjottunagård en Mand af Leer, og han var ni Mile høj, og tre Mile bred under Armene; men de fik intet Hjærte så stort, at det passede ham, og så tog de Hjærtet af en Mær, og det var ikke frit for at banke, da Thor kom. Hrungne havde et navnkundigt Hjærte af hård Sten, og det løb ud i tre Horn . . . . ; af Sten var også hans Hoved; Skjoldet var også en Sten, vid og tyk, og han havde Skjoldet foran sig, da han stod ved Grjottunagård og biede på Thor. Han havde en Hvæssesten som Våben, slængt op på Skulderen, og var ikke nem at komme afsted med. På hans anden Side stod Leerjætten, som kaldtes Mökkerkalve, og han var så ræd; der siges, at han lod sit Vand, da han så Thor. Thor foer til Holmgangen, og med ham Thjalve. Da rendte Thjalve frem, hvor Hrungne stod, og mælede til ham: „Du står uforsigtig, Jætte! Du har Skjoldet foran dig, men Thor har seet dig og farer frem i Jorden, og vil komme nedenfra mod dig." Da skød Hrungne Skjoldet under sine Fødder, men fattede med begge Hænder om Hvæssestenen. Dernæst så han Lynglimt og hørte stærk Buldren; da så han Thor i Ase-mod. Thor foer heftig frem og svang Hamren og kastede den langvejsfra mod Hrungne. Da fører Hrungne Hvæssestenen op med begge Hænder og kaster imod; den møder Hamren i Flugten, og brister itu; den ene Del falder til Jorden, og deraf er alle Hvæssestensfjælde opståede; den anden Del ramte Thor i Hovedet, så han faldt fremover på Jorden. Men Hamren Mjölne kom midt i Hovedet på Hrungne og knuste Hjærneskallen til Støv, og han faldt fremover, så at hans Fod lå over Thors Hals. Men Thjalve huggede til Mökkerkalve, og fældede ham med liden Møje. Da gik Thjalve til Thor og skulde tage Hrungnes Fod fra ham, men kunde ikke flytte den af Stedet. Da gik alle Aserne did, da de spurgte, at Thor var falden omkuld, og skulde tage Foden af Vejen, og de kom ingen Vegne. Da kom Magne, Thors og Jærnsaxas Søn; han var dengang tre Nætter gammel. Han kastede Hrungnes Fod af Vejen og mælede: „Det er harmeligt, Fader, at jeg kom så sent; jeg tænker, at den Jætte skulde jeg have slået ihjel med min Næve, om jeg havde mødt ham." Da stod Thor

op og hilste venlig på sin Søn og sagde, at han så ud til at være stærk af sin Alder; „og jeg vil," sagde han, „give dig Hesten Guldfaxe, som Hrungne havde haft." Da mælede Odin og sagde, at Thor gjorde vrangt, når han gav hin gode Hest til en Jættekvindesøn og ikke til sin Fader. Thor foer hjem til Thrudvang, og Hvæssestenen blev siddende i hans Hoved. — Tilslut fortælles om, hvordan Jættekvinden Gro forgæves prøvede at få Hvæssestenen ud ved Hjælp af sine Galdresange.

Myten stiller tydelig to Kulturlag overfor hinanden: Stenalderens Jætte med Tordenkilen af Sten, kæmpende mod den yngre Tidsalders Gud med Tordenhammeren af Malm eller Jærn. Samme Myte har i ægte folkelig Form været husket indtil 18de Århundrede i Grænsestrøgene nord for det gamle danske Landskab Bleking. Mellem de smålandske Gårde Friggestorp og Bastanäs findes to Stene, den ene af halv Mandshøjde, den anden så stor som en halvpunds Ost. Man kalder den lille Sten for Løftestenen og fortæller, at den stundom med Lethed lader sig løfte op på den store, men stundum bliver så tung, at den stærkeste Karl ikke kan hæve den over Knæhøjde; og ingen har nogensinde kunnet løfte den op på den større Sten mere end een Gang. Til Løftestenen knytter sig det Sagn, som nu skal fortælles.

Thor gik engang fra Asgård til Havet og Valhal og havde en Dreng med sig. Da han var kommen mellem Asgård og Havet, mødte han en forfærdelig stor Jætte. Thor spurgte, hvor han skulde tage Vejen. „Til Asgård," sagde han. „Hvad vil du dér?" sagde Thor. „Jeg vil slås med Aserne og særdeles med Thor," sagde Jætten. „Hvad har han gjort?" sagde Thor. „Han har slået ned mit Fæhus og brændt op alt Boskab med Huset." — „Inte tør du give dig i Lag med ham," sagde Thor, „helst du er våbenløs." Jætten sagde: „Jeg vil tage mig en stor Stenklippe, når jeg kommer imod Asgård, og slå ned hele Huset." „Du est inte så stærk, som du skryder til," sagde Thor. „Lad se, om du kan tage denne lille Sten og løfte op på den anden, som står hos!" Og i det samme lagde Thor Hammeren på Stenen og viede den. „Jeg vil tage ham med to Fingre," sagde Jætten, „og kaste ham, hvorhen jeg vil." — Da han tog på Stenen med Fingrene, formåede han intet med dem eller med begge Hænderne at løfte den til Knæene på sig. „En Stakkel est du," sagde Thor. „Min Dreng, som er så liden, skal løfte ham." Da tog Drengen Stenen og løftede den op som en Vante. Det fortrød Jætten, og han slog med sin knyttede Næve til Thor, så at han havde nær faldet på Knæet. Thor napper til Stridshammeren og slår denne Jætte i Skallen, så at al Hjærnen faldt ud, og der døde han og skal i denne store Stenhob ligge jordet, og af denne Løfteprøve har Løftesten fået Navn. Thor og hans Dreng jordede ham dér selv.

Skønt Enkelthederne delvis er vidt forskellige i de to Sagnformer, er dog Grundvolden umiskendelig den samme; fælles er Jættens

Pral om at ville ødelægge Asgård, endvidere hans Brug af Stenvåben, endelig Løfteprøven, hvori Thors Dreng viser sin overlegne Styrke.

Alle de ovennævnte Myter viser stadig Thor mere eller mindre umiddelbart knyttet til hans oprindelige Naturvirksomhed, Tordenen. Men fra Kamp mod Jætter er der kun et Hanefjed til Kamp mod menneskelige Skademænd, Landets Fjender. Således bliver Thor til *Kampgud.* Krønikeskriveren Dudo i 12. Århundrede fortæller, at Normannerne endnu dengang gik i Kamp under det hedenske Løsen: „Tur aie!", dvs. „Thor hjælpe!" Der findes optegnet et lignende Kampråb fra Northumberland: „Tyr hæb us, ye Tyr ye Odin!", hvor Tyr rimeligvis er en Forvanskning af Thyr = Thor.

Men også en fredeligere Syssel fik Thor. Idet han med sin Hammer værner Kvæg og Afgrøde mod Jætter, Tusser og Trolde, bliver han tillige *Bondens Ven og Forsorg, Agerbrugets og Hjemmets Gud,* og i denne Egenskab kaldes han „Jordens Søn", som vi seer i Thrymskviden.

Som Værner mod Landets Fjender og som Bondens Ven og Forsorg blev Thor i Folketroen endvidere gjort til *mytisk Danekonge,* ganske ligesom Frey alias Frode Fredegod og som Odin alias Hærmod. Thors mest yndede Kælenavn i Kongegærningen synes at have været *Helge,* „den hellige"; vi har ovenfor seet, at denne Maske dækker over de eneste ægte danske Minder om Thors Ægteskab.

Eddaen fortæller følgende om Helges Fødsel og sejrrige Kampe.

Kong Sigmund Völsungssøn var gift med Borghild fra Brålund. Hunding hed en mægtig Konge; ham har Hundland Navn efter. Han var en stor Hærkonge og havde mange Sønner, der færdedes i Hærfærd. Ufred og Trætte var imellem Kong Hunding og Kong Sigmund, — de dræbte skiftevis hverandres Frænder.

I Arilds Tid,
da Ørne skrege,
og helligt Vand
flød fra Himmelfjælde,
da blev Helge
den hugprude Kæmpe
båren af Borghild
hist i Brålund.

Nat var i Borgen,
Nornerne komme,
der skabte Ædlingens
Alderslykke,

bød Fyrsten vorde
fremmerst i Hæder
og tykkes bedst
af bolde Drotter.

....

Ravn til Ravnen
råbte fra Træ,
på Jagt efter Æde:
„Jeg veed noget."

„Sigmunds Barn
står i Brynjen

et Døgn gammel!
Nu er Dag kommen.
Hans Øje er hvast
som en ægte Kampdrots.
Han er Ulvenes Ven.
Vi skal os fryde."

....
Selv gik Kongen (Sigmund)
fra Kampens Larm,
....

gav Helge Navn
og Hringstad-Riget,
Solfjæld, Snefjæld,
og Sigersvolde,
Hringsted, Højtun
og Himmelvange.

Helge opfostredes hos Hagal..... Kong Hunding sendte Mænd til Hagal for at lede efter Helge, og Helge kunde ikke redde sig på anden Måde, end at han krøb i en Trælkvindes Klæder og gik hen at male Korn. De søgte og fandt ikke Helge. Da kvad Blind den bölvise:

„Hvasse Øjne
har Hagals Terne,
ved Kværn står ej Barn
af Karl fra Ploven.
Stene revner,
Kværnlejet rokkes.

Hårdt i Knibe
er Høvdingen kommen,
når den bolde
skal Bygget male.
Den Hånd skulde
hellere svinge
draget Sværd
end dreje Kværnsten."

Hagal svarede:

„Lidet vi regner
om Kværnlejet rokkes,
når en Kongedatter
Kværnen drager.

Hun skred ofte
højt over Skyer,
og førte Våben
i Vikingskaren,
førend Helge
hende fanged."

Helge slap bort og ombord i et Hærskib.

Kort lod Helten
på Kampen vente.
Dengang Fyrsten
var femten Vintre,
da lod han Hunding
den hårde falde,
som længe råded
for Land og Kæmper.

Saxe fortæller, at Hunding var Saxerkonge og havde underlagt sig Jylland. Helge fældede ham i Tvekamp og blev deraf kaldet Hundings Bane; han friede Jylland af Saxernes Vælde og lagde det under Jarlerne Eska, Ægir og Hlér (Hesca, Eyr og Ler).

I Saxland gav han den Lov, at Drab på fribåren og frigiven sonedes med een og samme Mandebod, for tydelig at give tilkende, at alle Hjem var undergivne samme Trældom. — Imidlertid herskede i Sverige Hödbrodd, der attråede at udvide sit Rige; han yppede Strid i Østerled og fældede Folk i Hobetal. Han fik Sønnerne Adisl og Höd .... Hödbrodd kunde ej nøjes med sin Sejr i Østerled, og derfor hjemsøgte han Danmark, æskede trende Gange dets Konge Hroe til Kamp og fældede ham. Da Helge spurgte dette, satte han sin Søn Hrolv bag Lås og Slå i Borgen Hleiðrar. .... Dernæst sendte han sine Svende rundt i Byerne og lod dem nedhugge Hödbrodds Vagthold. ... Ydermere slog han Hödbrodd selv med alle hans Mænd i et Søslag .... Saaledes gik det til, at han, der nys havde vundet Navn af Hundings Bane, nu også fik Tilnavnet Hödbrodds Bane. Endvidere straffede han Sveerne .... med at byde dem usle Trællekår, idet han fastsatte ved Lov, at ingen af dem ved lovlig Rettergang kunde kræve Bod for Skade.

Også Eddaen fortæller om Hundings og Hödbrodds Nederlag mod Helge; der siges, at Hödbrodd forud havde fældet Ægir og Isung.

Ind i Handlingen er der hos Saxe blandet nogle menneskelige Skjoldunger, men ellers er det mytiske Skikkelser fra Ende til anden. Sigmund er den forklædte Odin; Höd er Balders Banemand uden Maske; Hundlands Konge Hunding hører hjemme i Gudernes Dyrehave; Ægir og Hlér er Havjætter, stedfæstede i Jylland og deromkring; Isung er Isjætte og desuden anglisk Folkestamfader; Eska synes at være den Hr. Ask, der sammen med Fru Embla avler Menneskeslægten efter Ragnarok, eller måske den Æsk, der er Stamfader til Kents jyske Kongeæt, Æskungerne; Adisl, Adgisl, har vi tydet som Saxernes og Frankernes mytiske Stamfader Ansegisel, „Asernes Glans". Stederne, som Helge får i Vuggegave, synes at være sjællandske Helligdomme for Himmelmagternes Dyrkelse: Ringsted, Himlingøje, Sletten ved Sigersted, og Solbjerg (?, fornorsket til Solfjæld).

Mytens Indhold som Helhed er dunkelt, men enkelte Træk synes dog endnu at kunne tydes. Vi skønner som nævnt, at Helge, dvs. Thor, arver de gamle Himmelmagters Vælde. Når Hunding fældes af Helge, vil det vel sige, at den gamle Hjemstavnsgud i Dyreham fortrænges af den indvandrede Gud i Menneskeham. Det hele turde altså være en Myte i Smag med den, som Snorre fortæller om Asernes Kamp med Vanerne. — Bortseet fra disse religionshistoriske Sindbilleder rummer Myten visse Minder om gamle Modsætninger i Samfundsforholdene, som Chadwick har påvist. Når Helge indfører lige Mandebod for fribårne og frigivne i Saxland, er det ikke noget blot Påhit af dansk Nationalhovmod, men svarer til den ægte saxiske Retsskik, således som den senere holdt sig i England.

Helges øvrige Skæbne udmales i Eddaen og i mangfoldige danske og norske Folkesagn; vi har allerede gentagent strejfet den ovenfor, og kan derfor nu fatte os i Korthed.

Sagnet hos Saxe gør bedst Rede for Tingene. Helge, siges der, kom engang til Thorø, og dér voldtog han en højbåren Mø Thora, som Lejrekrøniken kalder Datter af Høvdingen Hrolv Karl. Hun græmmede sig bittert over sin Vanære og svor at tage Hævn. Da Helge henved en Snes År senere atter engang landede på Thorø, mødte han dér en fager Ungmø ved Navn Yrsa. Efter sin Skik førte han hende bort og gjorde hende til sin Frille. Såsnart det var skeet, lod Thora Helge vide, at han havde øvet Blodskam med sit eget Barn; hun havde selv med Flid ledet Yrsa hen på den kvindekære Konges Vej. Helge skal være faret i Leding østerpå, af Sorg over den Skam, der var overgået ham. Yrsa fødte siden en Søn, der blev en hæderkronet Danekonge under Navnet Hrolv Krake.

Der er ovenfor gjort Rede for, at denne Del af Myten handler om et Festskuespil fra Thorshelligdommen Thorø, hvor Gudefremstilleren inden sin Ofring ægter Thorspræstinden, og hvor den „genfødte Gud“ ved næste Fest ægter Præstindens Datter.

I de mytiske Sindbilleders Kres er her to Skikkelser med virkeligt Kød og Blod slupne ind. Den ene er Skjoldungen Hrolv Krake, der er kendt nok fra Beowulfskvadet og andensteds. Den anden er hans såkaldte „Bedstefader“, Høvdingen Hrolv Karl: han kan ikke godt være nogen anden end den historiske Thorspræst Hrolv Noragode fra Egnen lige overfor Thorø, omkring den fynske Vig, der hedder Noret. Den nævnte Præst levede i 9de Århundrede og omtales på ikke mindre end tre Runestene i Sydfyen, hvoraf han selv har rejst de to. Da Navnet Hrolv i Danmark indtil Vikingetiden kun brugtes af Konger og højfornemme Høvdinge, kan vi umulig skille dets to fremragende fynske Bærere fra hinanden. Eftermælet i Sagnet passer ypperlig til Eftermælet på så mange Runestene, og Tilnavnet Karl sømmer sig godt for en Thorspræst, da det netop er et Thorstilnavn.

Om Helges Død meldes forskellige Frasagn. Saxe siger, at efter nogles Mening øvede Helge Selvmord ved at styrte sig over sit Sværd, fordi han bluedes ved den Blodskam, han havde gjort sig skyldig i. Eddaen siger, at han fældedes af Dag, hvis Fader Högne han selv havde nedlagt i Kampen mod Hödbrodd. Dag havde taget imod Fred og svoret Helge Troskabsed, men han kunde ikke glemme sit Nag. Siden ofrede Dag til Odin for Faderhævns Skyld. Odin lånte ham sit Spyd, og med det gennemborede Dag så Helge i Fje-

derlund, hvorefter han selv bragte Budskabet til Helges Brud, Valkyrjen Sigrun, som var Dags egen Søster. Navnet Dag lyder mytisk, og Fjederlund minder om den svabiske Overguds Offerlund, hvorom Tacitus fortæller, at ingen vovede at træde ind i den uden at være lænket på Hænder og Fødder.

Om Helges og Thoras Gravlægning på Thorø hører vi i Lejrekrøniken, og vi har ovenfor seet det tilsvarende Stykke i Snorres Edda om Parret Hölge og Thorgerd Hölgabrud: til dem begge blev der ofret, og der blev kastet Høj efter Hölge, det ene Lag af Guld og Sølv, — det var Offergodset —, og det andet af Muld og Sten.

Helges efterladte Brud sørgede bitterlig, og hendes Tårer faldt på den døde Helt og røvede ham hans Ro, så han tilsidst måtte stå op og bede hende være trøstet. Eddakvadet og den danske Folkevise derom har vi meddelt i Afsnit III som Prøve på Forestillinger om Livet efter Døden. (Det er et sært Træf, at Helten i den danske Folkevise hedder Åge, hvad der minder om Thors Tilnavn Age-Thor).

Thors Væsen har tydelige Rødder i hjemlig Muld, — det følger også på Forhånd af hans Udladnings Vælde og Øjenskuelighed. Som Tronarving efter Jafetfolkets gamle Tordengud Perkunos, Nordboernes Fjörgynn, får han Dronning Fjörgyn til Moder og fortsætter således Tråden fra Tiden før Syndfloden. Men et i det mindste udvendig seet stærkere Tilskud modtager Thorsmyterne fra Kilder, der udfra Nordens Stade må kaldes mere eller mindre fremmede. Og skønt Tordenbulderet spiller på færre Strænge end Tusendkunstneren Odin, er det, ligesom dets Lynglimt bedre tillader os at følge Sporene tilbage til fjærne Folk og Egne. Fra det hellige Tordensindbillede, Thorshammeren, leder Ariadnes Tråd hen til Zeus Dobbeltøxe i Labyrinten på Kreta, henved 2000 År før Kristus; Thor har arvet sin Moder Nummer To, Hlodyn, fra Friser eller Franker, og de eller andre vestgermanske Folk har måske også skaffet ham Sønnen Magne; Thors Ledsager Thjalve har keltiske Aner, og Thor selv er både i Navn og Ydre Ét med Kelternes Jupiter Tanarus. Efter Navneformen at dømme må han have holdt sit Indtog hos de gotiske Folk inden det 4. Århundrede før Kristus; men endnu omkring År 100 *efter* Kristus holdt hans Forgænger Perkunos-Fjörgynn sig ved Magten, thi Tacitus og de gamle latinske Indskrifter kender ingen anden tysk Tordengud end „Hercules", som er Perkunos med keltisk-latinsk Maske. Med at indføre Thors Dyrkelse har Danmark snarere været forud for Tyskland end bagefter; det voldte Søhandelen med Gal-

lien. På den himmerlandske Offerkedel fra 1ste el. 2det Århundrede efter Kristus så vi Thor og hans Dreng afbildet efter gallisk Skik, og på det sønderjyske Horn nogle Århundreder senere mødte vi den trehovedede Thor nøjagtig som i Gallien. Omtrent samtidig indledes de krigerske Storofringer, der har efterladt sig Minder i vore Mosefund; de synes særlig ofte at være viede til Thor, som vi siden skal se.

Myten hos Snorre siger med rene Ord, at Thor er kommen vandrende søndenfra sammen med Odin og de andre Aser, først til Saxland, siden til Nordlandene. Asernes Konge og deres Tordengud var næppe Nærfrænder fra Tidernes Morgen. Men begge kom søndenfra som Budbringere fra en videre fremskreden Odling, og begge trængte ind på gamle Hjemstavnsguders Enemærker: Odin tvang Vanerne til Forlig, Thor fortrængte Fjörgynn og sagtens også Hundekongen Hunding. Derfor slog de to Landnamsmænd Følge. Og Odin måtte nødvendig give Tonen an, fordi han forlods var Fører for Asgårdsreien, de vandrende Sjæles vilde Hær; Thor havde ikke stort andet Følge end sin Moder og sin „Dreng“ og var derfor selvskreven til at gå ind under det større Følge. Så blev han da Odins håndgangne Mand; ja, Odin afløste endog Fjörgynn som hans Fader. Men stadig hævdede Thor en fremskudt Plads indenfor Asernes Flok; han og ingen anden var Asgårds Værner mod Tusser og Trolde.

Efter det hellige H-Stavrim, som en Tid kom på Mode i Danmark, fik Thor Tilnavnet Helge, ligesom hans Fælle Odin kaldtes Hærmod. I Vikingetiden gik disse Masker atter af Mode: man talte nu atter uden Omsvøb om Thor og Odin osv.

Skønt Aseguderne gennemgående fulgtes ad på deres Tog nordover, var deres Udbredelse ikke uden videre den samme. Hver havde sine svorne Tilhængere i forskellige Samfundslag og i forskellige Egne. Thor blev nærmest en Frimands- og Bondegud, medens Odins Dyrkelse oftest indskrænkede sig til Stormands- og Fyrsteætter; som før er nævnt, var der en Odinsdyrker, der drillende satte dette Forhold på Spidsen, idet han kvad: Odin har Jarlenes Æt, Thor har Trællenes Æt.

Ivrige Thorsdyrkere var vistnok Hesserne; hos dem fældede den kristne Trosforkynder Bonifacius År 723 en mægtig Thors-Eg ved Geismar, og på deres Enemærker ligger også Donnersberg, Thorsbjerget, Tysklands eneste større Højde, der tydelig bærer Navn efter en Gud. Derimod Langbarderne længere mod Nord satte afgjort Odin i Højsædet, som vi ovenfor har hørt.

I Nordlandene kan vi følge fra Egn til Egn, hvordan det skifter

med Yndest for Thor eller Odin. Ærværdigst blandt alle nordiske Minder om Thor er sagtens Sønavnet Toren i Øster Gøtland, dels nord for Bråviken, dels i Herredet Tjust tæt op mod Smålands Grænse; her er et Stednavn opstaaet af det nøgne Gudenavn uden Spor af Tilføjelse. Ret nær ved i Småland ligger Søen Rungeln; det er, som om vi endnu i Navnene kan se Skygger af Thors Kamp med Jætten Hrungne, og Sagnet om denne Kamp levede netop længst i Øst-Småland, stedfæstet ved Løftestenen i Konga Herred. I det svenske Upland ejede Thor talrige Helligdomme og to hele Herreder, Thorsåker og Thortuna; dog måtte han her i høj Grad dele Magten både med Frey i Upsala og med Odin i Sigtuna. I Norge havde atter Thor afgjort Fortrinnet; særlig ivrig dyrkedes han af Helgelands-Jarlerne, Håkon Jarls Æt. Hans Hovedtempel her var Hlaðir i Møre, og hans Tilnavn Helge omdannedes til Hölge, idet han gjordes til en Folkestamfader for Folket Hölgar, dvs. Helgelændingerne, som før er nævnt; sagtens har han da her opslugt en stedlig Landvætte. Det er vel kendt, at Sagnet om Thors Sejr over Hrungne levede lige så fuldt i Norge som i Småland. — I Skånes frugtbare Egne synes Thor at have stået tilbage for Odin; der fandtes kun to skånske Thorsøer overfor et Flertal af Odinshelligdomme samt overfor Odinsherredet i Landsdelens Midte. Det var tilsvarende på Bornholm, Samsø og i Nordfyen. Til Gengæld synes Thor at hævde Førsterangen på de fleste Østersø-Øer og i Østjylland. Og atter og atter er det, som om hans Dyrkelse her følges med Stedsagn eller med store Viefund. Gotlands mest fremtrædende hedenske Stednavn er Thorsborg, knyttet til Øens største og mest fritliggende Højder; Stedet spiller en Rolle i Vandringssagnet Guta Saga. Ölands mest fremtrædende Helligdom er Kirkebyen Thorslunda med Thorsborg, og derfra stammer et værdifuldt Offerfund, indeholdende de såkaldte Thorslunda-Plader. Sjælland har: Torpen Thorslunde, et Næs Thornæs, samt Kirkebyerne Thorslunde, Terslev, Tersløse; den uforklædte Odin ejer her kun den ene Torp Othinsveth. Terslev er Findestedet for Sjællands eneste fremragende Massefund, Terslev-Sølvskatten*). Møen ejer en Thorsvi-gård (skrevet Thorsvig-gård); Låland har to Thorslunde; to Tårs, vel = Thorsnæs; Torrig ved en skovkranset Vig, vel = Thorvig; Odin er også her i Mindretal. Begge Sider af det sydlige Lillebælt danner et udpræget Felt for Thorsdyrkelse; nordligst ligger Thorø, Helgenæs og Thormose, hvor vi ovenfor har fundet Kultussagnet om Helge, Thora og Thorspræsten Hrolv Karl; mod

*) I Skriftet „Offerpladser“ står ved en Fejltagelse „Ters*løse*skatten.“

Sydøst ligger Thorø Nr. 2 samt den fede Ø Thosland, nu Tåsinge, vel døbt efter en Thors-Kæleform; midt mellem Thorø Nr. 1 og Thormose ligger den navnkundige Viefundplads Kragehul; på den sønderjyske Side af Bæltet ligger Thorsted og det navnkundige Thorsbjerg, hvor der både er gjort Massefund og fremdraget en af de ældste Runeindskrifter. Endelig findes der et ret sammenhængende Udbredelsesfelt for Thorshelligdomme i Nord- og Østjylland, omtrent afgrænset ved en Linje, der løber fra Limfjordens vestlige Munding

Thorssø ved Silkeborg med den typiske Helligdomsholm.

til Kolding Fjord. Østenfor denne Skellinje findes atter og atter Navnene Thorslev, Thorsted, Thorssø, Thorsager, Torrild eller Tørrild, foruden enkelte andre såsom: Thorsvad i Vendsyssel, Thorsholm Sø og Thorsdal med hellig Kilde i Fjendsherred, Thorsodde på Venø. Törrild er Herredsnavn i Jelling Syssel; det er vel = Thyr-hyll, „Thorshøj“ (jfr. Othænshyllæ, nu Onsild). Det nærliggende Herred Thyrsting i Løver Syssel var vel også helliget til Thor. En påfaldende Mængde nørrejyske Viefundpladser slutter sig til Thorsnavnene; Vendsyssels eneste store Viefund stammer fra Thorslev Sogn tæt ved Törrild; Tylands eneste store Viefund er Guldbådsfundet fra Nors Sø, der kun ved ét Sogn skilles fra Thorsted Sogn; Viefundpladsen Porskær ligger på Grænsen af Thyrsting Sogn og Herred; Viefundpladsen Dallerup Sø ligger i Nabosognet til Thorsted Sogn; Viefundpladserne Vingsted Mølledam („Viet Eng“?) og Tranebjerg syd for Vejle ligger tæt ved et andet Thorsted. I Vestjylland søndenfor Limfjorden synes Thorsdyrkelsens Spor at ebbe ud; Hardsyssel har endnu

Thorsminde, Thorsted og Thorskær, medens Vardesyssel og det vestlige Sønderjylland helt synes at savne Afhjemlinger. Kirkebyer med Thors Navn savnes i hvert Fald fuldstændig i alle disse Egne; derimod er det påfaldende at se, at det ensomtliggende Thorskær ved Ringkøbing Fjord er nærmeste Nabo til „Døthbyerg"-Vognbjerg, hvor man fremdrog Dejbjerg-Vognene, Vestjyllands navnkundigste Viefund. Odin følges i Jylland gennemgående med Thor; de to Guders Udbredelse i disse Egne slutter sig åbenbart nøje til Lev-Stednavnene og til andre Tegn på Skjoldung-Danernes Udbredelse. Men Odins Helligdomme er i afgjort Mindretal, og de store Viefund synes udelukkende at stå i Forhold til Thorshelligdomme. I hele Jylland synes Følgeskabet mellem Thorshelligdomme og store Viefund ingensteds at briste; kun på Fyen brister Tråden et Steds (Viemose og Krogsbølle Fundpladser uden Ledsagelse af Thorshelligdomme), og en sådan enkelt Undtagelse kan ikke sætte det påviste Følgeskab i Tvivl. Særlig ejendommeligt er Forholdet i Vendsyssel: her ligger Thorslev, Törrild, Horslev, Ørslev med tilhørende Viefundplads Trindemose, en tæt sluttet, ensomtliggende Lev-Bygd, der efter alt at dømme er fremkommen ved erobrede Landnam. H. V. Clausen udtaler derom: „Angribernes Høvdinger har rimeligvis de været, hvis Navne skjuler sig i de tre -lev; det er Bytte taget fra Forsvarerne, der er ofret, thi de tre -lev siger os, hvem der fik Overhånd". Således er her Viefundets Sammenhæng med Lev-Bosættelse allerede faldet en Stedforsker i Øjnene; H. V. Clausens Opfattelse må blot rettes derhen, at Thorslevs Navngiver næppe har været en menneskelig Høvding, men derimod Guden Thor: Sejrherrernes Bytte blev viet som Thors Arv, og derefter fik Bygdens vigtigste Sogn Navn.

Stednavnene røber klart, at Thorsdyrkelsen ligesom Odinsdyrkelsen kom til Jylland østenfra; i samme Retning peger de store Viefunds Spredning. Altså, skønt Snorre har Ret i at lade Thor indvandre søndenfra, er det sikkert, at Guden måtte lægge Vejen til Vestjylland om ad de danske Øer og Østjylland. Endnu langt ned i Tiden vedblev Jylland med omliggende Øer at holde fast ved sine Jætter og ældre Gudemagter; det skønner vi særlig af Navne på Herreder og Landskabshovedstæder, som minder os om følgende mytiske Væsener: Hel, Hlér, Ull, Frey, Hærn, Lusekongen, Hundekongen, Kong Hane, Hjarrande, Hedin, Vebjörg og Hed.

Hvorledes nu end de enkelte Egne stillede sig med Hensyn til at gennemføre Thors Dyrkelse mere eller mindre fuldstændig, så er det ialtfald sikkert, at han i hele Danmark ligesom i de fleste andre nordiske Lande endte med at blive den afgjort folkekæreste Gud.

Ingen anden Gud har som sagt efterladt sig så mylrende mange Minder i danske Personnavne. Ingen anden fremtræder i danske Runeindskrifter; Gravfreden søges gentagent sikret ved at påkalde ham: „Thor vie disse Runer!“ Sagn om ham lever længe på Folkets Læber: — hvordan han som Thor af Havsgård genvinder sin tabte Hammer af Jættevold, — hvordan han fælder den overmodige Jætte ved Løftestenen i Småland, — hvordan han som Helge fælder Hundekongen Hunding i Jylland, indsætter Ægir og Hlér som Jarler efter ham, og voldtager Thora på Thorø. Stundom genopstår han som katolsk Folkehelgen, St. Thor; ja, på selve Døbefonten i Ottrava Kirke i Vester

Thor vie disse Runer! Glavendrup-Stenen.

Götland sees en hammerbærende Person, der vanskelig kan tydes som andet end en Thors-Afspejling. Også på danske Døbefonter findes Hammertegnet, uvisst i hvilken Mening. Endnu den Dag idag mindes Thors ejendomsværnende Virksomhed, når en Ejendom kommer „under Hammeren“. Endnu kan det vel hænde, at en gammeldags Bonde værner sit Hus mod Lynnedslag ved at smykke dets Gavl med Hammertegnet eller ved at lade dets Tag bære Thors hellige Plante, Tordenskægget. Endnu kan man i Tordenvejr høre Børn sige: Karl ager i sin Vogn. Iøvrigt overførtes Thors Jættekampe på Hellig Olav, hvis langskaftede Øxe, kendt fra Norges Våbenskjold, trådte i Stedet for Thorshammeren; det røde Skæg har han fælles med sin hedenske Forgænger.

Således fortsætter Asgårds Værner i det fjærne og i kristen Forklædning sit Virke til vor Tid, medens hans Fælle Odin farer gennem Luften i Stormsuset som Leder af Asgårdsreien. Men som dyrkede Væsener, som Modtagere af viede Gaver, er Aseguderne siden Kristendommens Indtog gledne ud af Folkets daglige Synskres; i den Retning har de gamle Jætter og Himmelmagter og Guderne i Dyreham vist sig livskraftigere.

XI. TROLDFOLK, PRÆSTEFOLK OG GUDSTJENESTE

I Arilds Tid var enhver sin egen Troldmand eller Præst. Hvad det gjaldt om, var at komme i magisk Forhold til de omgivende Magter, være sig Guder eller Dæmoner, Vind og Vejr, Jord, Planter eller Dyr, Menneskers Fylgjer eller Genfærd. Snart var det nødvendigt at afvende stærke Magters truende Vrede; snart kunde man håbe at tage dem i sin Tjeneste, bruge dem til eget Gavn og til Uvens Skade. Og Naturmennesket famlede sig frem enkeltvis efter fattig Evne for at finde de Råd og Runer, der bådede bedst.

Alt som Kunsten steg, gik Trolddom og Præstedømme hver sine egne Veje ud fra det fælles Udgangspunkt. Trolddom blev til Sortekunst, en Nattens Gærning, hvorved Samfundssnyltere søgte at stjæle sig til Magt over alt mellem Himmel og Jord; Præstedømme derimod blev Samfundets godkendte og embedsmæssige Røgtelse af de samme Opgaver.

Trolddommen har måske nok Forspringet; det skønner vi først og fremmest af den mylrende Masse Navne for dette Kalds Udøvere. Der var Troldmænd og Troldkoner, Seidmænd og Seidkoner, Spåmænd og Spåkoner, Galdrere og Læger, kloge Mænd og kloge Koner, Signekællinger og Hexe, Runemestre og Alruner, Alferuner, Helruner, Varulve, Kvældridersker, Mørkridersker, Tunridersker, Valridersker, Valkyrjer, Valborge, Vølver og endnu en Hærskare af andre, så lang som et ondt År. Ved siden af denne yppige Fylde træder *Præstedømmets* Udøvere fuldstændig i Skygge. Fælles for hele vor Folkegruppe var Udtrykket „Gode", dannet af „Gud"; dertil svarede Hunkønsformen „gyðja". Nordboerne kaldte også Præsten for „Vésete", dvs. „den, der sidder på viet Sted"; deraf kommer det jyske Mandsnavn Vesti eller Visti, særlig kendt fra Fortællingerne om Wolle Vistisen i Blichers „E Bindstouw". Om Præstinder brugtes i Norden

Navnet Dis. Nordboerne og Englænderne havde desuden Præstenavnet „Thul“, kendt som Tilnavn for Hroald Thul på Runestenen fra Salløv; men det kan meget godt være et oprindeligt Troldmandsnavn, da dets Mening er „En, der maner ved Hjælp af Opremsning“ (oldn. þula). Til Præstedømmets Kaldsnavne kan vi endelig regne Udtryk som „Lovmand, Lovsigemand, Lovvogter, Lovfæster“, der i forskellig Form findes hos alle vor Folkegruppes Grene; thi Lovkyndigheden og Lovforkyndelsen var netop en af de Fagvirksomheder, hvorved Præsten viste sin samfundsgodkendte Kaldelse. Stort flere end de her nævnte Udtryk var der næppe; Præstedømmets Kaldsnavne røber i det hele en iøjnefaldende Fattigdom og Ensformighed, sammenlignet med Trolddomskunstens myldrende Mangfoldighed.

Troldmandsfolkets delvis uskyldige Urform var den Type, der kendes den Dag idag som den *kloge Mand* og *den kloge Kone*. Fra denne Rod stammer en så højtagtet Kaldsudøver som vor nuværende *Læge*, der ved Siden af Smeden er den ældste Fagmand med et ægte dansk Navn. Urtidens Læge var en Kvaksalver, der udøvede alskens gammelkendte Husråd. Han kogte Urter for Tandpine, lagde brukne Ben i Skinner, trepanerede kvæstede Hjærner, sugede Hugormegift ud, og årelod ved Hjælp af Blodiglen; den sidstnævnte Virksomhed var så udbredt, at Iglen på Engelsk stadig bærer Navnet „Læge“ (leech). Men naturligvis kunde Lægen også påtage sig Hverv til Menneskers Meen såsom at tillave Dvaledrikke og blande Gift, og derfor er han i de gamle Tyskeres Forestillinger bleven stående som en nedrig Troldkarl. Alle de nævnte Fagvirksomheder ligger endnu indenfor Felter, som jævn menneskelig Snusfornuft ad Erfaringens Vej mener at kunne overskue. Men den kloge Mand havde også Evner, der gik over Godtfolks Forstand og langt ind i Præsternes. Man sagde, at han ejede et overnaturligt Herredømme over sin Fylgje, dvs. den fra Legemet frigjorte Sjæl: han kunde efter frit Valg lade den flyve ud og se, hvad der foregik hundrede Mile borte; det kaldte man, at han var „synsk“ eller „fremsynet“. Med et eneste Blik kunde han dvalebinde sine Medmennesker, lade dem se sære Syner, slå dem med Galenskab eller tvinge dem til at udføre hans Bud som mekaniske Dukker; det kaldte man „at kaste onde Øjne på Folk“, at „gale dem“, at „magtstjæle dem“, eller „at binde dem med Runer“. En „klogere“ Nutid har skyndt sig at stemple alle disse påståede Færdigheder som „dum Overtro“. Men til syvende og sidst har det viist sig, at de „klogere“ var de dumme: den kloge Mands og Kones Trolddomsevner har stået deres Prøve som hævede over enhver Tvivl. Hvor den naive Fortid talte om „Synskhed“, om „onde Øjne“ og

om „de ramme Runers Kraft", dér taler en højvidenskabelig Nutid på sit lærde Kaudervælsk om „Telepati" og „Hypnotisering"; det er intet andet end nye og dårlige Navne for de Erfaringer, som rå Urmennesker har kendt i Tusender af Ar, men som den høje Videnskab har været omtrent lige så mange Årtusender om at opdage.

Men ganske vist er det forståeligt, at Troldmanden ikke kunde se sine Evners Grænse, at han gjorde mere ud af dem, end de virkelig var værd. Kunde hans Fylgje se Mennesker i deres Dødsstund Hundreder af Mile borte, da var det intet Under, om han mente, at han også evnede at mane de Dødes Sjæle frem, når de først havde søgt Hvile i Graven. Kunde han tvinge sine levende Medmennesker til at hoppe og danse på sit mindste Vink, da var det rimeligt, om han tilsidst mente at være Herre over Liv og Helsen, ja at kunne tvinge selv de høje Guder til at være sig til Vilje.

Det ligger i Sagens Natur, at fagmæssig Kaldsvirksomhed snart måtte omgive Trolderiet med ydre *Fagtegn og Tryllemidler*. Ved Midnatstid kogtes der „Seid" i en mægtig Kedel på et dertil indrettet Hjal (Stillads), det såkaldte „Seid-Hjal". Derom samledes Troldmænd og Troldkoner, sagtens hver med sin Tryllekæp, den såkaldte „Gand". Ofte red vel Troldfolket på Kæppene i susende Galop om den kogende Kedel; det kaldtes for „Gandridt", og det er Urformen for Hexenes Kosteridt til Bloksbjerg. Særlig var det Kvinderne, der drev denne ædle Ridesport, thi alle de pågældende Rytternavne er kvindelige: Kvældriderske, Mørkriderske, Tunriderske, Valriderske.

En udførlig Skildring af en Troldkvindes Dragt og Kaldsudøvelse får vi i Thorfinn Karlsevnes Saga fra Grønland. Thorbjörg hed en Spåkvinde. Om Vinteren drog hun omkring til Gilder og bødes hjem af dem, der ønskede at vide deres Skæbne, eller hvordan Året skulde blive. Thorkel Bonde indbød Spåkvinden, et Højsæde blev gjort rede til hende, og derover bredtes en Hynde, hvori der skulde være Hønsefjer. Thorbjörg kom ved Kvæld og var iført en blå Overkjole sammenbunden med Remme. Den var bræmmet med Stene lige ned til Skødet. Glasperler havde hun om Halsen, på Hovedet en Lammeskindshætte, foret med hvidt Katteskind; hun bar en stenprydet Stav med Messingknap, og om Livet et Bælte af Træsvampe, hvori der hang en Skindpung med hendes Tryllegrejer. Hun gik i Kalveskinds Sko med lange Remme, til hvis Ender der var fæstet store Tinknapper; endelig havde hun Katteskinds Handsker, der indvendig var hvide og lådne. Alle hilste hende med hæderlige Ord, og hun optog hvers Hilsen, som det sømmede sig hende. Thorkel tog hende ved Hånden og førte hende til Sæde. Hun var fåmælt. Bordene fremsattes

så; hun fik Grød lavet med Gedemælk, og derefter Hjærter af alskens Dyr, som var at opdrive. Hun havde en Messingske og en Kobberkniv, fastgjorte i et af to Ringe omgivet Skaft af Hvalrostand, hvis Spids var afbrudt. — Før hun havde sovet om Natten, kunde hun intet sige. Næste Dag måtte hun have en Kvinde til at synge Tryllevisen til hendes Seid, om den skulde lykkes. Kun en kristen Kvinde, Gudrid, kunde disse Sange, og hun måtte omsider love at synge. De andre Kvinder slog Kres om Hjallet, hvorpå Thorbjörg sad; Gudrid sang Kvadet særdeles smukt, og Spåkvinden takkede hende og sagde: „Da Kvadet blev sunget så vel, er mange af de Ånder komne til os, som før vilde skille sig fra os, og mange Ting er klare, som fordum var skjulte".

I denne Skildring fra Hverdagslivet har vi Troldfolkene færdige i al deres virkelige og indbildte Stormægtighed, deres uudtømmelige og uundværlige Tusendkunst. Dem søgte man for Godt og Ondt, for Pengetab, for Elskovsbrynde og for Sot. Dem lod man spå om Fremtiden og tyde sære Drømme. Dem hentede man til at gale over Folk og Fæ, når eens Uvenner ved deres Koglerier havde gjort det sygt og galent, eller når man selv ønskede at sige Uvennerne Tak for sidst. Dem brugte man ikke mindst til at mane Genfærd ned i Graven og til at ramme Pæle gennem Livet på dem; det var jo en ærlig Sag, men værre var det, at man også brugte Troldfolk til at mane Genfærd op igen. Selv fine Folk gav sig af med Trolderiet: adskillige norske Konger var kendte som Troldmænd. Romernes Årbøger omtaler ikke mindre end tre navngivne Troldkvinder, der spillede en vigtig politisk Rolle: Albruna, Veleda og Ganna, og en tysk Sibylle Waluburg, dvs. Valborg, nævnes i en Indskrift fra Ægypten; alle disse såkaldte Personnavne synes i Virkeligheden at have været Kaldsnavne for Troldkvinder (se S. 57). Den yngre Hedenolds Overgud Odin var Runemesteren og Ligmaneren fremfor alle. Det er vel kendt, at Eddaen indledes med et Kvad, hvori han maner en ældgammel Troldkvinde frem af Graven for at udfritte hende om Verdens Skæbne fra Arilds Tid og til dens sidste Stund. — Trods al Troldfolkenes Uundværlighed kunde man sædvanlig ikke lide dem, som rimeligt var. Der stod Gru og Rædsel af dem, og især Præsterne så skævt til dem, for det gik ikke an, at Troldfolkene søgte at tvinge Gudernes Vilje ved allehånde utilladelige Midler, og det regnedes for særlig skændigt, at de ikke undte de Døde Fred i Graven. Stundom fik Uviljen kraftigt Udtryk, som vi især seer af Snorre Sturlesøns Fortælling om Kong Harald Hårfagers Sønner Erik Blodøxe og Ragnvald Rettelbene.

Ragnvald Rettelbene havde Hadeland; han lærte Trolddom og blev Seidmand. Kong Harald kunde ikke lide Seidmænd. På Hordeland var der en Seidmand, som hed Vitgeir. Kongen sendte ham Bud og bad ham holde op med Seid. Han svarede og kvad:

Det er lidet sært,	når Ragnvald seider,
om Seid vi øver,	Rettelbene,
vi Karles Børn	Haralds Hæderssøn
og Kællingers,	på Hadeland.

Men da Kong Harald hørte dette sagt, da foer med hans Råd Erik Blodøxe til Oplandene og kom til Hadeland. Han brændte sin Broder Ragnvald inde med firsindstyve Seidmænd, og det Værk blev meget rost.

Præsteskabets Udspring må først og fremmest søges i Dyrkelsen af de henfarnes Ånder i Graven. Derved er denne Fagvirksomhed i sit Væsen en Samfundsplante, modsat Trolddommen, der ligeså tydelig er en Samfundssnylter. Kravet om Præstedømmes Udøvelse er en Borgerpligt, der melder sig hos enhver Menneskehorde, så snart den kommer til at føle sig som Slægt eller som Stamme. Trolddomskunsten er derimod knyttet til personlige Ævner, der findes rent spredt og ikke kan kræves som enhver Borgers naturlige Ånds-Arv.

Ved denne Væsensskildring er det tillige forklaret, hvorfor Præstedømmet i Udviklingens Trinstige synes at komme bagefter Trolddommen. De „overnaturlige" Evner såsom Synskhed og „onde Øjne" findes hos Urmennesket på det tidligste Trin. Men et Præstedømme kan vanskelig tænkes at opkomme, så længe Ligene endnu henligger enkeltvis til Føde for Ulve og Ravne. Først den yngre Stenalders mægtige Fællesgrave, Dyssen og Jættestuen, synes at afmærke Startpunktet for et Præstedømmes Udviklingsmulighed.

Navnene for Præst og Præstinde, „Gode" og „Gyde", er som nævnt fælles for hele den gotiske Folkegruppe; ligeså Udtryk som „Lovvogter", „at blote" = at ofre, endvidere „hellig", „viet" og „Vi", „Alh" = Helligdom. Deraf fremgår, at en viss Grad af ordnet Gudsdyrkelse må have indfundet sig på et ret tidligt Trin. Men dog må vi være varsomme, når vi drager denne Slutning. Når Navnene for Præst afledes af „Gud" og „Lov", da er det Vidnesbyrd om en fremskreden Kulturudvikling, som næppe kan tænkes i den grå Urtid. Vore Forfædre dyrkede Sjælevæsener og Dæmoner, før de kom rigtig i Føling med de høje Guder, og en ordnet Lovgivning kunde ligeså lidt tænkes i deres spæde Barndomsalder. Endelig har vi Romeren Cæsars Ord for, at Tyskerne på hans Tid endnu ikke kendte Præster af samme Art som de keltiske Druider; deri ligger tydelig nok, at Præstedømmet hos vor Folkegruppe forud for Kristi Tid har været forholdsvis lidet udviklet.

Præsteskab fandtes imidlertid hos vore Forfædre mindst et Par Århundreder før Kristus; det får vi at vide gennem Grækeren Strabon, der fortæller følgende om de ældste historisk optrædende Nordboer, Kimbrerne fra Himmerland.

Med deres Hær fulgte gråhårede, spående Præstinder. De havde hvide Kjortler og en Slags Trøjer af fint Linned, sammenfæstede med et Skulderspænde. Om Livet havde de Malmbælter, og deres Fødder var bare. De gik Krigsfangerne imøde med dragne Sværd, kransede dem og førte dem til en Offerkedel af Malm, som rummede henved 500 Potter.

Derpå skildres, hvordan Ypperstepræstinden udfører Slagtningen, og hvordan hun og de andre spår af de hvirvlende Bloddampe og af Offerkroppenes Indvolde.

Mandlige Præster omtales af Romeren Tacitus År 98 efter Kristus hos de angliske og jyske Stammer, der dyrkede Frugtbarhedsgudinden Nerthus.

Kvindekønnet synes i Århundrederne nærmest før og efter Kristus at have været mest fremtrædende indenfor vore Forfædres Præsteskab, ligesom det til alle Tider har været det indenfor Trolddomsfaget. Det var det Tidsrum, da de nationale Hovedguddomme hos Nordboer, Angler og Tyskere næsten overalt var kvindelige. Vi kender Præstindetitlen Dis sammensat med Gudenavnene Vane, Ull, Frey, Odin og Thor, men derimod næppe et eneste tilsvarende mandligt Personnavn. Jævnfør den Kendsgærning, at hele tre Troldkvinder spillede en vigtig politisk Rolle hos Tyskerne i samme Tidsrum.

I Vikingetiden fik Mandkønnet atter Overtaget, såvel i Præsteskabet som i Gudeverdenen. Danske Runeindskrifter nævner ingen Præstinder, derimod Præster, Hroald Thul i Salløv, Hrolv Nora-Gode ved den fynske Vig Noret, og Alle Sølve-Gode ved Glavendrup.

Præsteskabets Hverv kunde være mange og forskelligartede. Ligesom sin Medbejler Troldmanden var Præsten Folkets Tillidsmand i mangfoldige af det daglige Livs Gøremål. Han tog Varsler om Årets Frugtbarhed, om Fred og Krig. Han trak Lod, når der skulde udtages en viss Part af Landets Indbyggere til Folkevandring, for at mindske den altfor stærkt voxende Mængde af sultne Maver. Han varetog Lovkyndighedens og Lovgivningens Pleje og sørgede også for en viss Grad af Tidsregning ved Hjælp af Slægtregistre og Remser om mindeværdige Tildragelser i Folkets Liv.

Vigtigst var naturligvis Varetagelsen af Gudsdyrkelsen.

De enkelte Slægters Dyrkelse af deres egne Diser vedblev vel nu som før at være Slægternes private Sag. Men der fandtes også en fællesfolkelig Dise-Dyrkelse, som særlig ytrede sig gennem den år-

lige Offerfest „Diseblôt“, hvortil der knyttedes et Marked, „Disetinget“. Dansk Dyrkelse af en Folkedis skimtes, når der i Lejrekrøniken fortælles, at Kong Hrolv gav Prinsesse Skuld Herredet Horn med Skuldelev til Underhold for hende og hendes Møer; disse Skulds Tjenerinder var i Virkeligheden Præstinder ved Skjoldungernes Disedyrkelse. En Helligdom Nummer to var da det jyske Skuldelev, nu Skjoldelev. Valkyrjen Vebjörg og Dronning Hed af Hedeby røber vel på tilsvarende Vis, at der i Viborg og Hedeby var en stedlig Disedyrkelse med dertil hørende Præstinder. Bornholmernes Bonavætte er måske Rest af en Herodyrkelse. Rimeligvis vedblev Præsteskabet ved Dise- og Herodyrkelsen lige til Hedenskabets sidste Tider fortrinsvis at være kvindeligt.

Jævnsides med Diseblotet foregik en årlig Ofring til Alferne, Alfeblot.

Gudeblot holdtes også regelmæssig hvert År. Snorre siger derom i Ynglingasaga: „Man skulde blote imod Vinteren til et godt År, om Midvinter til god Afgrøde, og tredje Gang om Sommeren, — det var Sejersblot“. Endelig var der store Hovedfester, som kun gentoges med visse Års Mellemrum.

Som vi ovenfor sagde: for Folkets Forestilling var de religiøse Fester som en gylden Kæde, der drog sig gennem dets Liv, År efter År, og prægede dets Hukommelse mere end nogen døgnpolitisk Tildragelse.

Feilberg fortæller malende derom i Bogen „Jul“. „Om Vinteren, når Mændene sad hjemme fra deres Vikingetog og havde bragt Sår og Gods i Mængde hjem med sig og havde nok at fortælle om fra Kampmøder og fremmede Lande, — da alt Markarbejde hvilede, ingen Tingrejser krævedes, — så havde man Lejlighed til at mødes ved det festlige Lag. Gildernes Tid var inde, man gjorde sig rede til Offerfesterne, hvor Folket og Guderne mødtes; Folket bød sine Guder til Gæst ... Når så Guderne havde fået deres Ret, mødtes Folket i Hovets Gildesskåle (Festhal). Der kunde jo være flere hundrede samlede, når Kongen eller Høvdinger bød til Gæst.“ „Et sådant Offergilde må med al sin barbariske Pragt have frembudt et ejendommeligt Billede. De mange våbenklædte Mennesker, barske og bredskuldrede Skikkelser, mærkede af Storm og Uvejr og mange Kampes Sår, samles i det store Rum, med de luende Ilde langs Gulvet. Over Ildene hang Kedler med Offerdyrenes Kød, der omdeles til dem, der sidder ved Bordene, medens Røgen vælter sig mørk og tung henunder Loftet og søger sig Udgang gennem Lyshullerne i Taget, men af og til slår ned, når et stærkt Vindstød kommer“.

„Langs Bygningens Langvægge står Bænkene på en ophøjet „Pall", strøet med Siv eller Halm. I Krogen ved Døren, i Halmen, har Stavkarle og Trælle Plads. Horn og Bægere tømmes af de store Ølkar; de bæres om, går fra Hånd til Hånd, tømmes og fyldes atter. Der drikkes Skåler, „bæres Øl over Ild", med den, som sad ligeoverfor. Man drak de gamle Guders Skål, idet man hver Gang nævnede Navnet, til hvis Ære Bægeret tømtes." „Den, som gjorde Gildet og var „Hov-Gode", skulde signe Bægeret og al Blotmaden. Først drak man Odins Bæger til Sejr og Magt for Kongen, så Njörds og Freys Bægre til „År og Fred". Man drak også Skål for dem af sine (afdøde) Frænder, som havde været gæve, og dette kaldtes deres „Minne". „Der står Gny og Bulder fra den store Forsamling. Men pludselig bliver der Stilhed; Løfter aflægges". Dette kaldes at drikke Bragebægeret.*)

„Da Folk var komne til Sæde første Juleaften, stod Hroar op og sagde: „Her træder jeg op på Bænkestokken og aflægger det Løfte, at jeg, før næste Jul kommer, vil bryde Vikingen Sotes Gravhøj op!" ... Endnu nævner jeg Finn Svensen, der en Vinter om Julen, da Folk var komne til Drikkebordet, sagde: „Vidt omkring gøres der nu Løfter iaften, hvor der ikke er bedre at være end her. Nu gør jeg det Løfte, at jeg skal tjene den Konge, som er den højeste og i alle Henseender fortrinlig fremfor andre." Folk troede, at han mente Håkon Jarl, men Finn vidste Forskel på en Konge og en Jarl og havde Himlens og Jordens almægtige Gud i sine Tanker" ... „Alle lytter til Løfterne, og Bulder og Gny rejser sig fra Forsamlingen, når en af Mændene påtager sig at udføre en stor og farefuld Dåd."

Således gik det til ved de årlige Offergilder, hvorom vi hører i talrige Sagaer. Lignende, blot endnu vældigere, må vi vel forestille os Gildepragten ved de store Hovedfester, men derom er vi ifølge Sagens Natur mindre vel underrettede, da disse Fester var så meget sjældnere.

Ved det sjællandske Hovedtempel Hleiðrar gik der ni År imellem, og ved Festen ofredes der 99 Væsener, nemlig Mennesker, Heste, Hunde og Høge eller også Haner i Mangel af Høgene; samme Tal, 99, nævnes ved Offerfesten i Upsala. Som vi siden skal se, krævede Festskikken i Skjoldungtiden, at alle Offervæsener bar Navne på H, og samme Regel gennemførtes sikkert også ved Navnene på de modtagende Guddomme og de slagtende Præster.

Festen formede sig som et stort månedlangt Skuespil, hvorunder de fornemste Guders Rolle spilledes af dertil udtagne Fremstillere, som endte med at ofres til de Guder, hvem de forestillede. På den

*) Vist dannet af oldn. *bragr*, „Stordåd."

Måde mente man at sikre sig imod Alderdomssvækkelse hos Guderne, idet de tænktes at tage Bolig i vedkommende Gudefremstiller og at forynges ved Ofringen; Genfødelsen udførtes håndgribelig gennem Valget af næste Offerfests Gudfremstillere. Nerthus' og Freys Fester indlededes med den hellige Frodefred, der skildres så malende især af Romeren Tacitus. Mens den stod på, kunde Gudfremstilleren nyde Livet af Hjærtens Lyst. Han spankede om i Gudens Skrud, agede i Gudevognen til Gilder sammen med Ypperstepræstinden, hædredes med al den Æreshilsen og ydmyge Tilbedelse, der tilkom den rigtige Gud. Han kunde også have ægteskabeligt Samkvem med Præstinden eller med dertil særlig udvalgte Ungmøer. Det synes, som om Freysdyrkelsen i Upsala udvidede denne Skik til en hellig Utugt af mere vidtstrakt Art, thi Saxe fortæller os, at Kong Frey efterat have underkuet Nordmændene spærrede deres højbårne Kvinder inde og tvang dem til at give sig til Pris for alle og enhver. — Under sådanne Orgier genlød Festpladsen af Ringlen med Bjælder og kåd, løssluppen Leg, der gentagent skildres os af Saxe. Men når Offerdagen kom, tog Glansen og Herligheden en Ende. I en højtidelig Festforestilling, vel under Sværddans eller lignende Optog, blev Gudfremstilleren hængt eller gennemboret eller på anden Måde ombragt: Hundekongen af Helge, Frode Fredegod af en Søko eller af en Hjort, Med-Odin af den „rigtige Odin“ etc. Derefter fulgte en ny højtidelig Akt: den dræbte Guds Jordefærd. Først agedes hans Lig rundt på Gudevognen til Skue for alt Folket, som hædrede det med fromme Offergaver. Og når Liget tilslut gav sig til at stinke altfor væmmelig, stededes det til Hvile i Gudegraven. En Præst — ifølge Saxes Frodesagn Sangeren Hjarne Skjald — kvædede et Hæderskvad til Eftermæle, hvorpå Tilskuerne brød ud i høje Klager, der tænktes at skulle fremkalde Gudens Genopstandelse. Denne Jammer i Kor vilde aldrig forfejle sin Virkning, ialfald ikke, så vidt det stod til Præsteskabet: thi som Ordner af næste Offerfest havde det Gudens Genopstandelse i sin Hånd. Det var kun i Eddaens Baldersmyte, at Jættekvinden Thökk nægtede at græde den dræbte Gud tilbage fra Hel med andet end „tørre Tårer“. Så når Tæppet faldt for Tragedien, kunde de troende Tilskuere gå hjem, trygge i Forvisningen om, at nu stod Verden nok igen de ni År til næste Offerfest.

Således kan vi forestille os Offerfestens Forløb, når vi samler alle de spredt foreliggende Efterretninger og Myter til et helt Mosaikbillede.

Imidlertid var Gudstjenestens Pleje ikke udtømt med de regel-

mæssig tilbagevendende Fester. Der fandtes også overordentlige Ofringer, og da ganske særlig i Krigstilfælde. Medens vi ovenfor måtte nøjes med at sammenstykke vort Billede af løsrevne Stumper og Stykker, er vi så heldige at eje en historisk Samtidsskildring af en nordisk Masseofring under Krig; det er overhovedet det ældste historiske Vidnesbyrd om gotisk Gudsdyrkelse. — I Året 105 før Kristus stødte de vandrende Kimbrer fra Himmerland sammen med en

Kimbrisk Offerkedel af Sølv, opgravet 1891 i Rævemosen ved Gundestrup, Vester Hornum Herred, Himmerland.

stor romersk Hær ved Orange nær Rhoneflodens Munding. Atter og atter havde Kimbrerne bedt Rom unde dem Fred og Land til Bosættelse; de var stadig bleven afviste med Hån eller Udenomssnak. Nu samlede Rom en mægtig Mandsstyrke for med ét Slag at knuse de frygtede Gæster; Kimbrerne så sig stedte i den yderste Nød, og skønt det ikke siges udtrykkelig i Kilderne, tør vi gå ud fra, at de greb til det yderste Middel, som deres Tro foreskrev i slige Tilfælde: at vie Guderne alt Bytte uden Undtagelse, hvert levende Liv og hvert Stykke Løsøre. Kampdagen kom, og Kimbrerne vandt en stolt Sejr; 60,000 romerske Soldaters Lig skal have dækket Valpladsen, og lignende Mængder blev håndtagne. Guderne havde hørt Folkets Bøn; nu krævede de den tingede Løn. Og den blev ydet dem til Punkt og Prikke, uden Prutten. Alt Våben, Seletøj og Stads blev

sønderbrudt og slængt på Jorden i store Hobe. Hestene blev druknede i Rhonefloden. Fangerne blev aflivede på anden Vis. For en stor Del blev de hængte, og Træerne langs Flodens Bred bugnede af sådanne uhyggelige Frugter i Hundredvis. Andre blev sikkert slagtede, thi den ovenfor nævnte Skildring af en kimbrisk Slagtofferfest kan næppe stamme fra nogen anden Lejlighed. Hvidklædte, barfodede Præstinder kransede Ofrene og førte dem i højtideligt Optog til et Stillads, hvorpå der tronede en Blotkedel, der kunde rumme 500 Potter. Ypperstepræstinden steg op på sit Hjal. Fangerne flyedes op til hende, een efter een, og hun skar Struben over på dem og hældte Blodet i Kedlen for at spå af Bloddampens Hvirvler. De slagtede

Offerscene fra Gundestrup-Kedlen.

Kroppe blev hevne ned til de andre Præstinder, som flænsede i dem og sled Indvoldene ud for at tage Varsler deraf.

Hvad der her er fortalt, stadfæstes ved nordiske og tyske Vidnesbyrd fra noget senere Tid. Masseofringer af Krigsbytte er kendt fra talrige danske Mosefund, omend først en fire-fem Århundreder efter Kristus; dog er her endnu ikke påvist Spor af Menneskeslagtning. Tacitus fortæller, at de sejrrige Ermundurer År 58 efter Kristus ifølge givet Løfte ofrede alle deres overvundne hessiske Fjender til Ty og Odin. På den kimbriske Offerkedel fra Hornum Herred seer vi afbildet en sådan Scene: Hæren står opstillet i fuldt Våbenskrud, både Hestfolk og Fodfolk; Musikkorpset lader Lurenes Toner gjalde ud over Festpladsen; en Præst i overnaturlig Størrelse — vel forestillende selve Guden — hælder Blodet af den slagtede Fange ud, idet han holder ham ved Benene med Hovedet nedover en Offerkedel; ved Præstens Fødder ligger en Hund og venter gridsk på Ådselkød.

Både ved de regelmæssige og ved de overordentlige Ofringer fulgtes et fast foreskrevet Ritual for Ofringerne til hver enkelt Guddom.

Tacitus i første Århundrede efter Kristus fortæller, at Gudinden Nerthus fik sine Ofre *druknet.* Grækeren Prokop i 6te Århundrede fortæller, at Nordboerne blandt andet brugte at *kaste Ofrene i Tornekrat,* hvor de led en kvalfuld Død; der siges blot ikke, hvilken Guddom der havde denne Offerskik. Ved Hundekongens Dyrkelse skulde Ofrene *sønderrives af Hunde.* Freysdyrkelsen brugte *Stangning ved Hjælp af Hjortehorn.* Om Thor fortæller den normanniske Krønikeskriver Dudo, at hans Ofres *Hoveder knustes;* oprindelig brugtes hertil sikkert en Hammer. Odins Offerskik krævede en *Forbindelse af Hængning og Gennemboring;* han kaldes Hangatyr, dvs. „de Hængtes Gud“, men samtidig er det en stående Skik, at dødssyge Helte „mærker sig til Odin“ med Spydsodden. Eddakvadet „den Højes Sang“ skildrer i en navnkundig Strofe, hvordan Odin dingler ni Nætter i det høje Træ, på een Gang hængt og spydstungen, „given til Odin, jeg selv til mig selv“.

Offersproget havde en hel Mængde *nøje udmalede Kunstudtryk,* som nu for Størstedelen er svundne af Folkets Minde. Man „blotede til Års“ for at skaffe sig god Åring; man „blotede til Sejers“ over sine Fjender; man lod dem „rødne Stallen“, dvs. rødfarve Alteret med deres Blod. Fredløs Mand, der under Offerfesten søgte Ly i Helligdommen, kaldtes „Vargr i Véum“, dvs. „Ulv på et viet Sted“. Et gammelt Ord for „Offer“ var gotisk *hunsl,* der genfindes på Oldengelsk. Et andet gammelt helligt Kunstudtryk var oldnordisk *tifr,* som udtrykker „de Væsener, der egner sig til at ofres“; derfra stammer det tyske Ord *Ungeziefer,* „Utøj“, det vil egentlig sige: „Væsener, som det ikke sømmer sig at ofre til Guderne“.

Trods alle sådanne Vidnesbyrd om helligt Fagsprog nåede vore Forfædre aldrig at skabe en skolet og næsten kasteagtig Præstestand som de keltiske Druider. Både på Tysk og på Oldnorsk kan Navnet Gode udtrykke på een Gang verdslig og gejstlig Myndighed. Men Præsternes Stilling var ialfald fremragende nok, idet Værdigheden nedarvedes i Høvdingslægter. Vi seer også i Danmark, at det hellige Navneled „Hrod“ er en Forret samtidig for Skjoldungfyrsterne og for Præster som de ovennævnte tvende, Hroald og Hrolv. Og Thorspræsten Hrolv Noragode nød sådant Ry, at vi finder hans Navn på ikke mindre end tre Runestene; ja, ydermere opnåede han den Ære at blive indflettet i det mytiske Sagn om Helge og Thora på Thorø, hvorved hans Minde kom til at leve i Folkemunde til henimod det trettende Århundrede.

Kristendommen satte selvfølgelig Hedningpræsterne fra Embedet. Men længe havde Kirken ikke kæmpet mod den hedenske Offer-

skik, før den indså, at ad den Vej kom man ingen Vegne videre frem. Så blev det Skik at kristne både Gudehuse og Fester. Man overtog hedenske Festnavne som Nordboernes „Jul“ og som Englændernes „Easter“, Tyskernes „Ostern“. Istedenfor at drikke Skål for Odin, Frey og Thor drak man fremtidig for Kristus, for Hellig Olav eller Hellig Knud, — ja, i visse afsides Egne har man måske også lusket sig til at drikke for den døbte Hedninggud „St. Thor“. Ordet „Gilde“, der vistnok oprindelig udtrykte „Offer-Ydelse“, blev siden 11. Århundrede Navn for et Fostbroderskab, sædvanlig viet til den Hovedhelgen, der afløste de hedenske Guder som Festens Midtpunkt. Det sidste danske Minde om Gildets Indvielse i kristent Trosklædebon lever den Dag idag i Flensborgs Knudsgilde, den nationale Værnehelgen Knud Lavards Broderskab. Al denne Overgang er udførlig skildret af Grønbech i Skriftet „Religionsskiftet i Norden“.

Medens Hedenskabets offentlige Festskik således tabte sig i kristen Omklædning, var det anderledes med Troldmandsgærningen. Mod den havde de kristne Trosforkyndere ikke bedre Held end deres hedenske Forgængere; den holder sig uforstyrret og boltrer sig af Hjærtens Lyst i vore Folkeviser og prosaiske Folkesagn. Ja, hvad mere er, den gamle hedenske Ligmanerske Valborg, som tidligst kendes i det romerske Ægypten, smelter ganske selvfølgelig sammen med Helgeninden Wallburg, en oldengelsk Kongedatter, og opnår derved at blive lyst i Kuld og Køn af de kristne Trosforkyndere. Til Ære for dette hedenske Væsen i kristeligt Skrud fejrer de tyske Hexe på Bloksbjerg Walpurgis-Nat, som bedst kendes gennem Goethes Faust; og den Dag idag er der store Dele af Jylland, hvor man brænder Valborgsblus istedenfor St. Hansblus. Forresten kender vi Troldfolkets Færden fortsat ikke blot ved Minder i Folkemunde og Folkeskik, men også ved lyslevende kloge Mænd og Koner iblandt os den Dag idag.

XII. DEN HELLIGE H-STAV
EN DANSK TROS-MODE

Stavrimet er et sprogligt Enhedsmærke, der bruges til at kæde en Række Navne eller Forestillinger sammen Ammer i Barnekamre morer sig og deres Poder med at lave stavrimende Plapreremser for at øve Tungen i at tale rask uden at snuble: „Fire flade Fade Fløde“, eller: „Der fløj tre tamme Traner over Tranderupkirkens Tårn“. Vore Forfædres Digtning bruger Stavrimet til at adskille Verselinjerne, som ringlende Perlerader med forskellig Farve i rytmisk Skifte; den Skik klinger endnu i Laurids Koks Fædrelandssang: „*D*anmark, *d*ejligst *V*ang og *V*ænge, lukt med *B*ølgen *b*lå“. Med dybere Eftertanke bruges Stavrimet i folkelige Fyndord til at sammenkæde, hvad der ifølge sit Væsen hører sammen. Ordsproget siger: „Når *M*usen er *m*æt, er *M*elet bedsk“. I Spidsen for Jyske Lovs Fortale står de manende Ord: „Med *L*ov skal *L*and bygges“.

Stavrim med dybere Mening er ifølge Sagens Natur særlig egnet til hellig Brug; vi vil her for Kortheds Skyld kalde det „helligt Stavrim“. Ovenfor har vi allerede mødt det mangfoldige Gange: et tysk Galdrekvad nævner Solgudinden *S*unna „og *S*indgunth, hendes *S*øster“; *D*ag kaldes Afkom af *D*ali, dvs. „Daggry“; sammen med Tilnavnet *H*eim-Dall får Daggryets Gud Boligen *H*immelbjerg, Sværdet *Hoved* og det viede Dyr *H*anen; *F*rey har Søsteren *F*reyja i *F*olkvang og Tilnavnene *F*ricco, *F*rode, *F*redegod, *F*jölne; *W*oden (Odin) har Brødrene *V*ilje og *V*é, tjenes af *V*alkyrjer og boer i *V*alhal; som *S*ejerfader har han Hesten *S*lejpne og Boligen *S*igtuna i Svearike, — uden Tvivl yndedes Odins *S*-Stavrim fortrinsvis af Sveerne, fordi det var deres eget Folke-Stavrim.

Det er sandsynligt, at Stavrimet er opkommet hos vore vestlige Naboer, der er vore Læremestre på så mange af det højere Åndslivs Enemærker. I deres Digtning bruges det ialfald, og det er vel en Arv fra den gamle hedenske Gudstjeneste.

Allerede før Kristi Tid har Stavrim været i Brug hos vore Forfædre, som vi skønner af Tacitus' „Germania“, Kapitel 2, skrevet År 98 e. Kristus: „De fejrer i gamle Kvad deres Æts Ophav og Grundlæggere, nemlig Tvisto, en Gud, der er fremstået af Jorden, og hans Søn Mannus; og de tillægger Mannus tre Sønner, efter hvem deres Afdelinger har fået Navnene *Ingvos Afkom, Ermins Afkom og Istjos Afkom*“. Brødre-Trekløveret Ingvo, Ermin og Istjo regnes efter gammel Skik for stavrimende, idet Vokal rimer med hvilkensomhelst Vokal. — Vi kender de tre mytiske Brødre også andenstedsfra, deriblandt Ingvo eller Ingve som Stamfader særlig for Danerne og andre nordiske Folk. Myten om dem er det allerældste, der er levnet os af gotisk Digtning, og vi seer altså, at det hellige Stavrim er jævngammelt med vore Forfædres ærværdigste Ånds- og Skriftmindesmærke.

Stavrimets Tilstedevær er her tydelig nok; men hvad er den dybere Mening med det? Er det andet end et sprogligt Kling-Klang i Smag med vore Ammestuers Plapreremser?

Svaret kan vel aldrig gives med fuld Sikkerhed. Men der er adskilligt, der taler for, at *Stavrimet først har været brugt ved Trolddom og Offerhandlinger*. Det vil let føles, at det egner sig fortrinlig til højtidelige Formler, der ligesom dvalebinder Tilhøreren og derfor tænkes at virke tilsvarende på de Magter, der er den magiske Handlings Genstand.

Et gammelt Exempel på en sådan Formel er det merseburgske Galdrekvad, som forresten også kendes i dansk Omskrivning, blot uden Stavrim og med Jesus indsat istedenfor de hedenske Guder.

Fol og Wodan fore til Skoven.
Da fik Balders Fole sin Fod af Led.
Da galede Sindgund, Sunna hendes Søster.
Da galede Friia, Folla hendes Søster.
Da galede Wodan, han som vel det kunde,
såvel Benvrid som Blodvrid og Ledvrid:
Ben til Benet, Blod til Blodet,
Led til Leddene, som om de var limede!

Nordiske Runestene indeholder oftere stavrimende *Vieformler*. Et særlig navnkundigt Exempel er Glavendrup-Stenen på Fyn, rejst af den højbårne Kvinde Ragnhild over hendes Husbond, Hedningpræsten Alle Sølve-Gode. Det er en stor og smuk Sten, stående på en Høj med Stensætning i Skibsform udenom; Indskriften ender med en højtidelig Forbandelse over den mulige Gravskænder:

þórr vigi þássi rúnar!
At rétta sá verdi, es stæin þannsi ælti eda öft annan dragi.

Thor vie disse Runer!
Til Revselse vorde den hjemfalden, der omvælter denne Sten eller rejser den over en anden!

Endelig har vi en hel Række Vidnesbyrd om Stavrim brugt i *nordisk Offerskik.* Der er imidlertid det mærkelige ved disse, at de synes at vise en gennemført *Forkærlighed for H-Staven;* vi sporer det overalt i Norden omend fremfor alt i Danmark og i dets nærmeste Nabolag.

Den tyske Krønikeskriver Thietmar af Merseburg i 11-te Århundrede har givet os en ret udførlig Skildring af de store Ofringer ved Hleiðrar på Sjælland. De foregik hvert niende År, og der slagtedes Mennesker (oldnordisk *halir), Heste, Hunde, Høge* og *Haner.* Samme Offerskik har rimeligvis hersket i Upsala, thi Adam af Bremen siger, at der ofredes ni Slags Væsener, hvoraf han nævner Mennesker, Heste og Hunde. Og endnu klinger H-Stavrimet ud af den lappiske Offerskik fra 17—18. Århundrede, således som den skildres i Nærø-Håndskriftet; her nævnes i Sammenhæng følgende Offerværsener og Genstande: Rensdyr (oldn. hrein), Heste, Geder (oldn. hafrar), Hunde, en Hane; Hammere til Thor, Hakker til Kornguden; først bagefter tilføjes en Del Offerværsener og Genstande, hvis Navne på Nordisk har en anden Forlyd end H. Da Lappernes Gudelære er propfuld af Affald fra Nordboernes Overflødighedshorn, synes alt at tale for, at også H-Stavrimet ved deres Ofringer er et sådant Lån.

Så meget om de foreliggende Lister over Offerdyr. Spørger vi *Sagnene* og den levende *Folkeskik,* vil vi få væsentlig samme Oplysning. Vi har ovenfor hørt Sagnet skildre den tragikomiske Scene, hvor Hundekongen „går i Hundene“; vi har seet, hvordan indtil vore Dage en Hane ofredes ved Majtræet på Samsø, og hvordan en Karl med Hjortehorn skrømtvis ofredes på Sjælland. Det var hele tre Offerdyr med H-Navne, og deroverfor kan der kun opdrives få med afvigende Forlyd, såsom den ofrede Ko i Kongsted på Sjælland, samt den næppe særlig nationaldanske Kat, der endnu tænkes slået af Tønden ved almindelige danske Fastelavnsløjer.

Det vilde måske være lønnende at gennemforske den „Gudernes Dyrehave“, der pranger på Kedlen fra Gundestrup i V. Hornum Herred og på de to sønderjyske Horn; dog det skal ikke prøves her, da Tydningen ofte er usikker, og da der findes en Del tydelig syd-

landske Snyltedyr såsom Grif, Løve og Kentaur. Nærmest synes H-Staven også her at fremherske, og sikkert er det ialfald, at den toner ud af det ene Guldhorns Indskrift, de navnkundigste Ord skrevne med Oldruner: „Ek HlewagastiR HoltingaR *h*orna tawido", det er udlagt: „Jeg Hlægæst Holts Søn gjorde Hornet" (s. Afb. S. 121).

Fra Offerskikken vender vi os til *Helligdommene*. Det ligger nær at vente Forkærligheden for H-Staven også her, og vi skuffes heller ikke. De fire eller fem Slags Væsener med H-Navne ofredes ved Sjællands navnkundigste Tempel, Hleiðrar. To Steder kan strides om Æren for at have rummet dette Tempel, nemlig Søborg Sø (palus Lethrensis) og det nuværende Lejre ved Roskilde; begge Steder har vel været Helligdomme. Kong Hroars hjortehornprydede Hal Hjort i samme Egn var sikkert et Tempel for Hjortedyrkelse. Lejrekrøniken henlægger Sjællands ældste Markedsplads til Høgebjerg nær Øens højeste Punkt, Gyldenløves Høj; her ofredes sikkert de Høge, der nævnes i Listen fra Hleiðrar. Krøniken lader Kong Hroar flytte Markedet fra Høgebjerg til Roskilde, det gamle Hróiskelda, som skal have fået Navnet efter ham; i Virkeligheden var Byens hellige Væld Maglekilde vel viet til Skjoldungernes ellers kun lidet kendte Gud Rotho, der nævnes i et af Starkads Kvad = *Hróði. En ældre Hovedhelligdom for Sjælland var vel Ringsted, Hringstaðr, hvor forhen Øens vigtigste Tingmøder holdtes ved Tislund, der var viet til Himmelguden Ty i hans Egenskab af Retsgud; uden Tvivl har da Byen Navn efter Himlens strålende Midtpunkt, Hring, dvs. Solen. Et mytisk Eddakvad opregner de Ejendomme, der skænkedes i Tandgave til den unge Helt Helge Hundingsbane, dvs. Guden Thor, og deriblandt forekommer Hringstaðr og Himinvangar; sidstnævnte Sted, „Himmelvange", har vi tydet som Himlingøje ved Køge, en Bakkekuppel på 131 Fod i Omgivelser på c. 30—40 Fod, — afgjort det mest fremragende Punkt i den østlige Del af Bjeverskov Herred. Ved Hringstaðr formelig vrimler der af Helligdomme ved Navn Helvedes Kedel; i en af dem lader Sigarsagnet Helvins Broder Hake foretage en Ofring til Dødsgudinden Hel, og i en anden skal der den Dag idag vise sig Helvedshunde. I den store og smukke Gravhøj Hagehøj ved Susåen lader samme Sagn Hake blive jordet. Alt ialt tager H-Staven Broderparten af Sjællands mytiske eller episke Stednavne, og intet sjællandsk Navn med anden Forlyd nåer i Rang op mod Hleiðrar, Hjort og Hringstaðr, som allerede Knut Stjerna har seet. Jylland er fattigere på navnkundige Bygdnavne og Tempelnavne, fordi det ligger fjærnere fra den episke Strålekrafts Brændpunkt; så på dette Felt kan vi ikke så tydelig spore H-Stavens Fremher-

sken. Til Gengæld hersker den i en fuld Tredjedel af Jyllands gamle Herredsnavne, hvad der er fuldkommen uretfærdigt, hvis vi vil følge det almindelige Ordbogsstofs Målestok. Meget udpræget er dens Herredømme i Himmerland, hvor vi træffer: Hornum, Hornhøg, Hellum og Hedensted (Hindsted) overfor kun 3 eller 4 Herredsnavne med anden Forlyd. Allermest påfaldende er dog Navneraden langs Jyllands Nordkyst: Hlésey (Læsø), Horn, Hjarranda-sysla, Hvett, Hanæ, Hillerslev, Hunbiærg el. Hundborg, Hasing. I denne uafbrudte Række H-Navne synes nøjagtig hvert andet at høre til en mytisk Figur, nemlig Havjætten Hlér, Kong Hjarne Skjald, Kong Hane, og Hundekongen. Navnet Hjarrandasýsla kendes kun fra Knytlinga Saga, men der kan ikke være Tvivl om, at det må henføres til det nuværende Vennebjerg Herred, thi netop her lever Sagnet om Kong Hjarnes Grav under Hjarnestenen, og han er den samme som den mytiske Sanger Hjarrande, der kendes både i tyske og engelske Oldsagn.

Det er højst forunderligt, at H-Staven hersker undtagelsesløst ved Herredsnavnene i visse Dele af Jylland, medens det i tilstødende Egne er sådan, at hvert andet Herreds Navn har H-Staven, hvert andet forskellig Forlyd, sådan at Inddelingskortet næsten tager sig ud som et Skaktavl. Også i Halland hersker denne Skaktavls-Skiften. Ydermere må det tilføjes, at i det samlede danske Forråd af Herredsnavne med H-Stav indgår omtrent intet Væsensnavn mere end een Gang (Hlér, Hjarne, Hane, Hund, Høg, Hedin, Hader, Hring, Hærn = Freyja); mærk deroverfor hele *tre* danske Herreder viede til Odin*).

Vi kan næppe værge os mod det Indtryk, at her er gennemført et overlagt System. Hvad har imidlertid været Meningen med det? Hvorledes blev det ført ud i Livet? Mon Stammehøvdingerne stævnede sammen på Viborg Landsting og vedtog at fordele Jyllands Herreder efter fastsat Orden til Jætten Hlér og Kong Hane og Hundekongen og til alle de andre mere eller mindre hellige Lodtagere? Slige Spørgsmål rejser sig — og forbliver uden Svar. Vi får slå os til Tåls med den Kendsgerning, at sådan seer det ud på Landkortet, og Landkortet lyver ikke.

Så meget om Helligdomsnavne og Herredsnavne. Men dermed har vi langtfra udtømt Sporene af Manien for den hellige H-Stav. Vi kan følge den videre ind på *Sagnverdenens Vidder,* og her er det først, at det døde Bogstav ligesom får virkeligt Liv.

*) Kun Hesten bryder Reglen, idet den møder op med de to Herredsnavne Horslunde og Horseby. Nærmere om alt dette i mit Skrift „Offerpladser i Overlevering og Stedminder", § 10. Forresten er Horseby vist sekundært, da Herredet nu hedder Viding.

En og anden Læser af Saxes Danmarkshistorie vil vel allerede have studset over, at *på et visst Tidspunkt bliver vor Saga pludselig oversvømmet af Personer med H-Navne.* Det er efterat Hagbards og Helvins Broder Hake har fældet Kong Sigar; da styres Landet for en Stund af de fem Høvdinge Østmar, Hunding, Hane, Hader og Hrørik. Andre Kilder afløser Hrørik med Högne; og Tidsrummet ender med, at Hader og Hrørik fældes af Halvdans Søn Harald Hildetand, der selv falder i Kampen mod Kong Hring, og efterfølges af Dronning Hed fra Hedeby. Selvom H-Navne utvivlsomt for en Tid blev højeste Mode blandt de fornemme Høvdingslægter, kan enhver sige sig selv, at et sådant Massemøde af H-Stave er utænkeligt på den virkelige Menneskeskueplads. Vi står overfor et Vidnesbyrd om den samme ejendommelige Åndsretning, som gør sig gældende i Ofringen af Heste, Hunde, Haner og Høge ved de store Tempelfester i Hleiðrar. Og det er selvfølgelig ikke tilfældigt, at både Hunde- og Hanenavnet kommer igen i de fem Landstyreres Kres: det er de samme Væsener, der tropper op atter og atter som Tordenskjolds Soldater, — i Offerlisten, i Herredsinddelingen og i de mytiske Heltesagn.

Högne bliver som nævnt stundom indsat i de fem Landstyreres Kres istedenfor Hrørik. Også han hører med til de mytiske Landstrygere. Oprindelig har han imidlertid en fuldkommen fast afmærket Plads, nemlig i *Hjadningmyten,* og dét er netop en af de Sagnkrese, der mest udpræget røber Manien for den hellige H-Stav. Hjadningerne er en Krigerslægt, som tænkes at kæmpe og falde og stå op til ny Kamp hver eneste Dag; dette Sagn om den evigvarende Kamp, „Hjaðninga-vig“, er et af de mest typiske mytiske Udtryk for en Offergudstjeneste med stadig tilbagevendende Menneskeslagtninger. Hjadningerne har Navn efter Kong Hedin, der synes at have været dyrket i det himmerlandske Herred Hedensted. Hans Ven og Fælle er Sangerkongen Hjarrande, hvis Sang Hjarrandaljóð skal hensætte Folk i et Slags Raseri; vi har ovenfor seet, at han skal ligge jordet under Hjarnestenen i Herredet Hjarrandasýsla i det nordlige Vendsyssel, hvorfra han tænkes at skulle opstå for at hjælpe Landet af Nød ligesom Holger Danske. Hedins Modstander er den „jyske Underkonge“ Högne, hvis Datter Hild han bortfører. Hild, dvs. „Kamp“, er en Valkyrje, som hver Dag galer de faldne Hjadninger tilbage til Livet og til ny Kamp; det vil sige: hun er det mytiske Udtryk for Præstinden, der forestår de stadig tilbagevendende Menneskeofringer. I den tyske Fortsættelse af Hjadningsagnet tilføjes endnu en Del Hovedpersoner med H-Stav: Herwig, Hildburg, Hart-

muot, Hludwig. Det er tydeligt, at en fuldstændigere Gennemførelse af den hellige H-Stavs Herredømme vanskelig kunde tænkes.

Endnu i en tredje Forbindelse optræder Högne, nemlig i *Helgemyten,* og stadig følger H-Staven ham i Hælene som en Skygge. Helge bliver ifølge Eddaen opfostret hos Hagal, hvis Søn hedder Hamal. Helges Modstandere er: Hunding med Sønnen Hemming; Hödbrodd med Sønnerne Hjörvard og Hervard; endelig Hrollaug og Högne. Hrollaug fældes ved Hlébjörg, dvs. ved Læborg i Jylland; Helge ejer bl. a. Hátún og Himinvangar, dvs. Himlingøje på Sjælland, og hans Hovedsæde er Hringstaðr, dvs. Ringsted på samme Ø. Helges vigtigste Modstandere er Hunding, Hödbrodd og Högne; de to førstnævnte skaffer han Tilnavnene Hundingsbane og Hödbroddsbane, og den sidstnævntes Søn Dag volder hans Død. Personer med andre Forbogstaver end H er i afgjort Mindretal. Blandt disse træffes nu ganske vist en så vigtig Skikkelse som Helges Brud Sigrun, Datter af Högne; men det viser sig, at hun i andre Former af Helgemyten bærer Navnet Helga eller Thorgerd Hölgabrud. Vi har ovenfor seet, at Helge alias Hölge er den forklædte Gud Thor.

Nu har vi fulgt H-Stavrimet gennem en hel Række Områder: Offerväsener, Helligdomsnavne, Herredsnavne og episke Heltenavne. Vi har seet, at den jyske og hallandske Herreds-Inddeling såvelsom den mytiske Heltedigtning søger at gennemføre H-Stavrimet ved ligefrem Systemtvang. Det ligger da nær at spørge, om da ikke *samme Systemtvang lader sig påvise ved en samlet Gennemgang af de vigtigste Gudeväsener?* Det er kendt nok, at det islandske System tildeler hver eneste Guddom en Bopæl, der stavrimer med vedkommendes Navn. Derfor er det ikke urimeligt at vente, at også H-Stavrimet kan have været gennemført på lignende Vis. I det følgende skal nu prøves ved hver enkelt Guddom, hvorvidt Formodningen kan siges at stadfæste sig.

1. *Hjul, Hvél, Hring* er Navne for Solen. Den hellige Sø Hjul ligger nedenfor Himmelbjerget. En navnkundig sagnkendt Helligdom er Hringstaðr ved Himmelguden Tys Lund Tislund; den er sagtens legemliggjort i Sjællænderen Hring, der fældes af Kong Gram.

2. *Heim-Dall,* Daggryets Gud. Hans Navn er åbenbart en Udvidelse af det ældre Gudenavn Dall, foretagen af Hensyn til H-Stavrimet. Islandske Tilnavne er: Hvide As og Hallinskiði; et dansk Tilnavn er sagtens: Kong Hane. Gudens mytiske Sæde er Himinbjörg = „Himmelbjerge“; han ejer måske oprindelig det sagnkendte Himinvangar = Himlingøje, som senere tilfalder Helge = Thor; endvidere sagtens Herredet Hane. Han seer *h*undrede Mile, *h*ører Græset gro, blæser

i *Horn*, ejer Sværdet *Hoved*. Hanen ofres i Hleiðrar. En Majskik på Samsø er at trække Hovedet af en Hane („Majkok").

3. *Hornguden Tyr* dyrkes i det himmerlandske Herred Hornum.

4. *Hjort* og *Vilde Hjort*, Kæmper i Sagnene fra Hleiðrar, svarer til den galliske Hjortegud Kernunnos, dvs. „Hornung", som findes afbildet på Offerkedlen fra Herredet Hornum. Den hjorthornsmykte Hal Hjort bygges nær Hleiðrar af Kong Hroar. Guden Frey bruger Hjortehorn istedenfor Våben; Frode Fredegod freder Hjorten og bliver selv fældet af den. En sjællandsk Festskik er „at skyde Hjorten".

5. *Hunding* er den samme som Hundekongen Rakke. Hans Banemand er Helge Hundingsbane = Thor; eller også fældes han af Hunde. Herredshelligdom: Bavnehøjen Hundborg. Hunden er Offerdyr i Hleiðrar, i Upsala og på Offerkedlen fra Hornum.

6. *Høgen* er Offerdyr i Hleiðrar; den synes også at findes på Hornum-Kedlen som Ledsager for en Gudinde. Et Herred Høk findes i Halland. Kong Hrói el. Hroar flytter Markedspladsen Høgekøbing til Hróiskelda fra Høgebjerg nær Sjællands højeste Punkt, hvor der sagtens har været en Helligdom for Høgedyrkelse.

7. *Hærn, Hörn* er ifølge Snorre et Tilnavn til Gudinden Freyja. Hende tilhører Herredet Hærnborg i Jylland og den svenske Helligdom Härnevi.

8. *Hrode* (Rotho) er en Gud, som dyrkedes af Skjoldung-Danerne; vi kan gætte på, at han er Frode Fredegod alias Frey med sit Navn omlavet af Hensyn til H-Stavrimet. Denne Gud Hrode er sikkert lig med den episke Konge Hrói, som har grundlagt Hróiskelda ved det hellige Væld Maglekilde. En anden Helligdom for ham er vel (H)roliung i Skåne, hvor Kæmpen Starkad finder sin Død; se under Hader. Freys hellige Dyr er Galten; hvis Frey er = Hrode, kan hans Galt tænkes at have båret Tilnavnet Hrimne, dvs. „Grynter"; — jævnfør Valhals-Galten Sæ-Hrimne, der tjener de faldne Kæmper til Føde.

9. *Hader* eller *Höðr* eller *Stark-(h)aðr* kæmper med Balder; hjælper Helge (= Thor) at vinde Thora alias Thorgerd Hölgabrud; hjælper på Hroliungs Hede Helge at vinde Helga; Hader halshugger Stark-(h)aðr på Hroliungs Hede, hvad der udtrykker Guden ofret til Guden selv; Hader fældes af Harald Hildetand ved Haderslev, Hovedstaden i Herredet Haderslev Næs. Samme Stednavn findes endvidere i Nørrejylland og Halland, på Fyen og Sjælland (se H. V. Clausens Kort i Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1916).

10. *Hærmod*, Danekonge før Skjoldungerne, synes at være den

danske Udgave af Odin, svarende til Islændernes Hærfader, Herjan, Hropt, Hávar etc. Hans stavrimende Bopæl i det islandske System er Hlidskjalv. Hans Fugl er Ravnen, oldn. Hrafn, kendt fra Vikingernes Ravnebanner. Hans Hest Sleipne er en oprindelig Helhest.

11. *Helge* er den danske Udgave af Thor = Halogalændernes Hölge. Hans Brud er Helga alias Thorgerd Hölgabrud; Modstandere Hunding, Hödbrodd, Högne. Thors Våben er Hammeren; viet Dyr oldn. Hafr, „Buk"; Helges Sæde: Hringstaðr; Thors Sæde: Havsgård, læs Hafrsgarðr, „Bukkegård".

Endnu kan tilføjes de mytiske Væsener Hedin, Hjarrande, Högne og Hild, hvis oprindelige Væsen ikke er let at fastslå. Endelig er der fremragende Jættevæsener, Dødsherskerinden Hel, Havjætten Hlér og Tordenjætten Hrungne. Men iøvrigt synes Jætterne ikke i særlig Grad at bøje sig for H-Stavrimet; det turde nærmest være et Slags Adelsmærke for den højere Væsenssfære, og det lader virkelig til, at så at sige hver eneste vigtigere Guddom har haft sin Maske af denne Art.

Når Guderne så villig lod sig fylke i Række og Rad under det fælles Adelsmærke H, er det næsten en Selvfølge, at *Mennesker i det virkelige Liv optog samme højfornemme Mode både flokkevis og enkeltvis.* Det kan vi også tydelig spore, og ad den Vej kan vi vinde Holdepunkter til at tidfæste Modens Opkomst.

Fra Kristi Tid eller i de nærmeste følgende Århundreder træffes ved Østersø og Kattegat en Række *Stammer* med Navne som Goter i Preussen, Ryger i Pommern og i Norge, Barder eller Langbarder sydvest for Meklenburg, Raumer i Norge, Göter (oldeng. Geatas) i Sverige, Jyder i Jylland. Men i Heltedigtningen siden det 6. Århundrede har disse Stammenavne hyppig fået Horn eller har helt skiftet Ham. Det hedder nu Hreid-Goter, Holm-Ryger, Had-Barder, Had-Raumer osv. Østersø-Egnene vrimler af Helteslægter som Hokinger og Helminger jævnsides med de mytiske Hundinger og Hjadninger. I Beowulfskvadet bruges Navnet Hredlinger om Kongeslægten hos de navnkundige „Geater", der enten må have boet i Götland eller i Jylland. Det er tydeligt, at dette fælles Navneskifte er fremkaldt derved, at Folkene trindt omkring i Mellemtiden har fået stærk Forkærlighed for den hellige H-Stav og har fixet op på de gamle Stammenavne for at bringe dem på Højde med Tidens Krav.

Som de fornemme episke Folkenavne, således tilsnittedes også *Fyrsternes Døbenavne.* Kendt er den sønderjyske Høvding Hlægæst Holting, der viede Guderne det kostbare Horn ved Gallehus. Kendt

er de to Høvdinge Hingst og Hors, der ledede Jyderne paa Landnamstoget til Brittannien i 5te Århundrede; Hingsts Datter hed Rovena, hvad der sagtens må tydes som Hrodvena. Den første historiske Nordmand var en Kong Hrodwulf eller Hrolv, der omkring År 500 drog ud for at gæste Goterkongen Theuderik den Store i Italien. Hokingernes Fyrsteæt lededes af Hoke, Hnæf og Hildburg, der omtales i et navnkundigt engelsk Kvad. På Sjælland eller i Nabolaget levede Håmunds Sønner Hagbard, Helvin og Hake, som udførte Helteroller i det velkendte Sagn om Kong Sigar og hans Datter Signe; måske er de dog snarere mytiske Figurer end Mennesker med Kød og Blod. De episke „Geaters" Kongeæt Hredlingerne havde lutter H-Navne, 7 i Tal; en af de pågældende Fyrster er den historiske Viking Hugleik, som omkring År 515 faldt mod Frankerne, mens han hærgede ved Nedrerhinen. Alle disse episke Fyrsteætter med H-Navne overstråles dog af Skjoldungerne. Hos dem hersker H-Staven næsten ligeså udelukkende som hos deres Forbundsfæller, Geaterkongerne. Stamfaderen Skjold og Prinsessen Skuld må regnes fra, thi de er ikke virkelige Mennesker, men mytiske Slægtsånder. Skjolds Søn Beowulf, som nævnes i Beowulfskvadet, er næppe ægte, men snarest en Afglans af den store geatiske Sagnhelt med samme Navn. En Skjoldungprinsesse Freavaru omtales i Beowulfskvadet, og det kan nok være, at hun virkelig er ægte, idet hun som kvindelig Person har fået sit Navn stillet udenfor H-Stavrimet. Men hos de mandlige Slægtsmedlemmer fra Halvdan af hersker H-Staven uden Undtagelse, og den tæller ikke mindre end 9 Navne. De ypperste Skjoldungfyrster i andet Slægtled er Hrodgar og Halga, som på Dansk kaldes Hroar og Helge; ypperst i tredje Slægtled er Helges Søn Hrodwulf eller Hrolv Krake; hans fjendtlige Frænder er Hrørik og Hjartvar, og idet den sidste fælder Hrolv, afsluttes Skjoldungslægtens Saga.

Det er noget vanskeligt at holde den menneskelige Skjoldung Helge ude fra hans mytiske Navne, efter hvem han åbenbart er opkaldt. På lignende Måde sammenblandes Hrodgars Kælenavn Hroe uden Tvivl med Gudenavnet Hrode. Åbenbart har Hrode været Skjoldungernes Yndlingsgud, thi ikke mindre end fire af Ættens Døbenavne indeholder Forleddet Hrod. Overhovedet var dette Navneled i Skjoldungtiden og endnu indtil c. År 900 næsten ikke brugt af andre Danske end Høvdinger og Præster. Vi træffer det kun hos to historiske Danske inden År 900, og begge er Hedningpræster. Den ene er Hroald Thul, der har fået en Runesten rejst ved Salløv på Sjælland; den anden er Thorspræsten Hrolv Noragode, som har fået sit Navn

indristet på ikke mindre end tre Runestene ved det fynske Helgenæs, og som desuden spøger i det mytiske Helgesagn under Navn af Hrolv Karl.

Ovenpå Opløsningstiden efter Skjoldungernes Fald følger endnu en navnkundig Kongeæt, hos hvis Medlemmer H-Staven spiller en fremragende Rolle. Det er den skånske Høvding Borkars Søn Halvdan Bjærggram og Sønnesønnen Harald Hildetand. Idet Sagnet lader Harald fældes af Kong Hring og følges af Dronning Hed fra Hedeby, vil det endnu ligesom for sidste Gang lade den hellige H-Klang tone ud i Rummet; tydeligt er det jo, at ialfald Hed er en mytisk Figur.

Fra nu af er H-Manien ude af Sagaen. De følgende Sagnkonger lader ikke deres Døbenavne præges af nogen Tvangsnorm. De giver deres Børn Navne med skiftende Forlyd efter frit Valg, og det samme gør deres historiske Arvtagere på Gorm den gamles og Harald Blåtands Tid. Aldeles den samme Tidsstrømning gør sig gældende indenfor Gudeverdenen: det yngste Lag af hedenske Helligdomme viser os ikke længere de formummede Navneformer Hrode, Hærmod og Helge istedenfor Frey, Odin og Thor. Overalt fremtræder nu Guderne under deres rette Døbenavne, og således holder de sig, indtil omsider Kristendommen fejer dem til Side.

Men endnu lyder der hellig H-Klang for vore Øren, når Vragstumperne fra Danmarks Urtid nu og da gribes af Bølgerne og slynges mod den Strand, hvor Efterslægten bygger og boer. Endnu har Danmarks literære Guldalder kunnet indvarsles ved Runerne på det Horn, som Hlægæst Holting viede.

XIII. HELLIGDOMME

SÅ tidlig som en Sjæletro fandtes, var enhver Grav en Helligdom, hvor Ætten bragte sine hedenfarne Medlemmer Ofre og Hyldest. Siden den yngre Stenalder blev mange Høvdinggrave i Danmark bygt så storslået, at de godt kunde kaldes Templer. Derfor er der intet underligt i, at også Alfers, Heroers og Guders Dyrkelse stundom tænkes at foregå ved en Gravhøj. Sagnets Elverhøj er en Gravhøj tænkt som Helligdom for Alfedyrkelse. Frodehøjen ved Værebro nær Udlejre skal rumme Levningerne af Frode Fredegod, dvs. den forklædte Gud Frey. I Tvillingsagnet om Frey i Upsala fortæller Snorre, at Guden jordedes i en Høj, og at siden Offergaverne hældtes ned gennem tre dertil indrettede Glugger, een for Guldet, een for Sølvet, og een for Kobberet. En lignende Høj med Offergods af Guld og Sølv blev kastet over Hölge som Værnegud for Helgeland, siger Snorre. Her har vi udtrykkelig Gravhøjen opfattet som Helligdom for en Gud.

I Fortsættelse af denne Udvikling har et Folk som Grækerne rejst mægtige Templer over Heroers Grave, og dertil svarer de katolske Landes Valfartskirker over Helgengrave.

Det var dog ikke ad den Vej, at den egentlige Tempelbygning skulde vinde Indpas i Nordlandene. Hvad der heroppe træffes af Helligdomme for Alfer, Heroer, Dæmoner og Guder, peger sædvanlig tilbage på en Dyrkelse, der oprindelig foregik i den frie Natur.

Det er almenmenneskelig Skik, at Helligdomme fra første Færd indrettes i det frie, især på Steder, hvor Naturkræfter åbenbarer sig på mærkelig Vis. Således var det også gængs hos vore Forfædre indtil længe efter Kristi Tid. Romeren Tacitus skriver derom i sin Bog „Germania“ År 98 efter Kristus: „de plejer ikke at indelukke Guderne bag Tempelvægge“.

Hvordan kendes nu de gamle Helligdomme?

Mangensteds røber de sig klart ved deres Navne, eller ved Sagn om mægtige Bjærgmænd, om Kamp-Slagtninger, om mystiske Skattefund; stundom findes også Hobe af Offergaver eller en Stensætning om et råt Gudebillede.

I andre Tilfælde har vore Forfædres Gudsdyrkelse ikke efterladt sig noget tydeligt ydre Kendetegn, være sig for Øjet eller for Øret. Men vi kan så nogenlunde gætte os til, hvor Helligdomme forlods må søges.

Der gives en lang Række Naturforeteelser, som foretrækkes til Indvielse. Der er således: vidt synlige Højder; enligliggende Fjældblokke, som med Jøkelisen er ført hen til fjærne Sletter og Strande, — en sådan er f. Ex. „Ivers Kirke" i Vendsyssel, hvor en gammel Fisker i Slutningen af det 18. Århundrede forrettede sin daglige Morgenandagt; endvidere: mægtige mangehundredårige Træer, Lunde ved Vejskel, Klippehuler, Holme, Vige, Småøer, Jordfaldshuller, Moser, klare Strømme og sprudlende Kilder. Mangengang kan det være tilstrækkeligt at skue Naturens underfulde Luner i Jordsmon og Plantevæxt for at skønne, at dette eller hint Sted næsten nødvendig *må* have været viet; eftersporer vi tilmed Stedets Synskreds og dets Forhold til vigtige Bygde-Midtpunkter eller Bygde-Grænser, kan vi vinde yderligere Bund for vore Gisninger.

Det skal nu prøves, hvordan Helligdomme lader sig grave frem fra Glemselens Støv ved Hjælp af sådan samlet Vidneførsel. Og vi skal her tillige søge at udfinde, hvordan Skikken skifter i forskellige Tidsaldre.

Den ældste Urtid turde fortrinsvis være præget af Dæmoner og høje Himmelmagter, har vi ovenfor stræbt at vise. Det er da slige Skikkelser, vi forlods må vente at se brede sig i de ældste Årgange af den hellige Statskalender; de vil sidde til Højbords i Navnegivningen og på de mest fremragende Punkter i Landskabet; fremfor alt må vi vente dem ved Naturforeteelser, der virker ved sære og kæmpemæssige Former. Og i Hovedsagen må det siges, at vor Forventning stadfæster sig.

Fælles for *Jætter* og *Himmelmagter* er, at deres ældste Helligdomsnavne synes at være „Kortetyper", det vil sige vedkommende Naturforeteelses Navn i al sin Nøgenhed uden nogetsomhelst prydende eller skelnende Vedhæng. Det siger sig selv, at de pågældende Helligdommes Indbyggere er såre vanskelige at få fat i, netop fordi de fjæler sig så fuldstændig i Naturforeteelsens Navn, ikke lader nogen Hale eller Hestefod stikke ud. I et enkelt Tilfælde er vi dog

så heldige at have grebet en af dem på fersk Gærning; det er den sjællandske Søjætte Æse, som sluger de uforsigtige Høstfolk, efterat han først har advaret dem ved at råbe: „Mand! Mand! gå i Land! nu vil Æse til at hvæse." Har vi først fastnaglet dette håndgribelige Tilfælde, tør vi trøstig give os på Spejdertogt ud i det vide Land, uden Frygt for at gribe fejl i altfor mange Tilfælde. Vi seer da i Ånden, hvordan Vandjætten Hlér fra Læsø plasker i de svenske Søer Le og Lä, og tør vel også skænke ham Sognet Le ved Randers. Vi seer hans Fælle Eyr, dvs. Ægir, trone på Jyllands højeste Bavnehøj tæt ved Moss Sø. Vi seer Solen dyrket i Gammel Sole ved Vejle (nær Solkær, Solskov og Solbjerg), i Hjul Sø ved Himmelbjerget, i to jyske Ring Søer med tilhørende Bakkeknuder, i Sydskånes centrale Sø Ring, samt på den stejle Klippeskrænt Ringe Bakker ved Bornholms Vestkyst. Vi seer Himmelguden Ty dyrket i forskellige svenske og norske Vande ved Navn Ty eller Tyn.

Vore Søer gemmer temmelig trofast på Kortetyperne, men ellers er det nærmest et Tilfælde, når den Slags Former har holdt sig lige til Nutiden. Senere Tider foretrak at gøre sig Sagen tydeligere ved at øge Kortetypen med et Efterled. Søger vi nu efter Jætters og Himmelmagters Helligdomme, vil vi finde, at deres Navne ene udtrykker Naturforeteelser eller også dannes med det helt neutrale „Hjem". Således: Hlé-björg, Læ-borg, dvs. Hlérs Bjerg, en vidt synlig Bakkekuppel i lave Omgivelser; Læ-steen, en hushøj „Ryge" dvs. Jøkelstenblok; fire jyske Lem, de to ved Bavnehøje, = Hlérs Hjem; Egi-dora, „Ægirs Dør", dvs. den store Vandvej Ejderen; Rød-steen på Fuur, der sagtens er Bolig for Jætten Rød; jysk Lys-høj Bavnehøj i Lysgård Herred som Bolig for „Lusekongen"; jysk Hel-bjerg ved Kattegat og sjællandsk Hel-hoved ved Skarrit Sø, sagtens viede til Hel; Sol-bjerg, hvor Kjøbenhavnerne seer Solen danse; Sol-ås nær Solvognens Findested i Odsherred; Hjulbjerg på Hasnæs syd for Grenå; det navnkundige Bjergmandssæde Dag-bjerg i Fjendsherred; svensk Ti-berget og den store Grænseskov Ti-veden mellem Sveer og Gøter; to jyske *Ti-hjem (Tiim, Tem); det jyske Herredsmidtpunkt Ul-borg og den skinnende hvide Klint Uld-bjerg ved Lavns Bredning; endelig Jyllands næsthøjeste Punkt Himmelbjerg.

På et endnu senere Trin sættes Dæmonens eller Gudens Navn i Ejeform: Hlés-ey, Læs-ø, som sagnkendt Bolig for Jætten Læ; Læs-å på Bornholm med sin ligslugende Ånd Læseåbobbanj; islandsk Ægisdyrr = Ejderen; Sole-bjerg i et vestjysk Sogn, der danner Sammenstødspunkt for 4 Sysler og 6 Herreder; Tis Sø med sin Ånd i en Sos Lignelse, 3 Tis-bjerg, Tis-kær, Tis-væld (=Helene Kilde), 2 Tis-ved,

4 Tis-lund, det ene med Sjællands Hoved-Tingsted, det andet med den store hellige Jøkel-Fjældblok. — Ejendomsmærket udtrykker den mere personlig udprægede Væsensforestilling, og den er først brudt igennem efter Kristi Tid. Endnu Gotisk fra År 340 efter Kristus siger regelmæssig „Gud-hus", ikke „Guds-hus", og et Ord som „baurgs-vaddjus", dvs. „Borgs-Væg" istedenfor „Borg-Væg", er en helt enestående Undtagelse. Altså endnu i Skjoldungtiden var Dyrkelsen af visse Jætter og Himmelmagter så levende, at man dannede friske Helligdomsnavne for dem; vi mærker os især de fire Tislunde. Det samme genspejles også af Folkesagnet og Folkeskikken, hvor disse Væsener fører et ret kraftigt Liv, som vi har seet ved Omtalen af Æse og yderligere skal se ved Læ, Ægir, Rød, Sne, Hel, Sol og Dag.

Således røber de gamle Jætter og Himmelmagter sig i Stedminderne som sejlivede nok. Men de mangler dog det Kendemærke, der sætter Prikken over I'et på den mere fremskredne og nymodens Gudsdyrkelse: der er intet Spor af, at de nogensteds har fået rejst ordentlige Templer eller haft hegnede Tempelagre. Vi savner ved denne Gruppe Væsener næsten fuldstændig de typiske Tempelnavne på „Vi", „Harg" eller „Hörg", „Hov", „Sal", „Tun" eller „Ager"; de eneste fremtrædende danske Undtagelser synes at være Ul-vi på Sjælland og Oll-ov i det skånske Herred Bjerg (= Ull-hof?). Altså hjalp det ikke de gammeldags Jætter og Himmelmagter, at de prøvede at trække i Menneskeham; de var og blev dog Åndeverdenens afsatte Størrelser, der ikke blev budt indenfor i Stadsestuerne. Det var først de yngre Gudekuld, der medbragte det fornemmere Udstyr med Templer og alt til Faget hørende.

Taget under ét må det siges at være påfaldende, hvor mange af Danmarks fremragende Højdepunkter synes at minde om de gamle Jætter og Himmelmagter: Læborg, Bakken med Læsteen Ryge, Ejer Bavnehøj, Lyshøj, Solbjerg, Solebjerg, Solås, Ringe Bakker, Hjulbjerg, Dagbjerg, Uldbjerg, Tislund Bjerg med Jøkelblok, Himmelbjerg. Det er tydeligt, at disse Væsener her hævder Førsterangen; kun sjælden indtager de yngre Gudevæsener tilsvarende Stillinger, f. Ex. Frøbjerg Bavnehøj, Odin på den samsøske Højde Odensbergh.

Det vil vistnok også lade sig vise, at det gamle Sæt Helligdomme strækker sig ret jævnt fordelt over vide Strøg, f. Ex. over det meste af Jylland og dets Nabolag. Vi har f. Ex. følgende Fordeling af Helligdomme for Hlér:

1. Øen Hlésey, Læsø, navnkundig Centralhelligdom for Kattegat-Området.

2. Ommer Syssel. Tre Kirkebyer, alle ved Højder; Lem, 250 Fod; Le, 238 Fod; Læsteen, 203 Fod, med Jøkelblokken Læsteen Ryge.
3. Salling Syssel. Kirkeby Lem, med Bavnehøj, og med tilhørende Lem Vig.
4. Nordlige Hard-Syssel. Kirkeby Nørre Lem, med Bavnehøj 280 Fod og med tilhørende Lem-vig. Bavnehøjen er den største Højde på den sydlige Limfjordskyst vesten for Rishøj ved Nibe.
5. Sydlige Hard-Syssel. Kirkeby Sønder Lem, nær Tophøj, 266 Fod, det højeste Punkt tæt ved Ringkøbing Fjord.
6. Varde Syssel. Kirkeby Læborg, 191 Fod, fremragende Udløber af Fru Mettes Bjerg, 285 Fod.

Uden Tvivl har Bavnen fra Sallings Lem kunnet sees ved nørre Hardsyssels Lem, og selvom sidstnævntes Bavne ikke har kunnet øjnes i søndre Hardsyssels Lem, så er det klart, at Tilføjelsen „Nørre“ og „Sønder“ sætter de to Bygder i udtrykkelig Forbindelse: rimeligvis har man kunnet se begge Bavner fra en mellemliggende Bavnehøj, f. Ex. ved Ulborg, og derved forklares det, at to så vidtskilte Bygder er Navne-Tvillinger. Det er da, som om vi skimter et ældgammelt Ildsystem, der på Festdagene har sat Hlérs Dyrkere i telegrafisk Forbindelse lige fra Ringkøbing Fjord til Limfjorden og videre østpå til Hovedhelligdommen Læsø.

Ejendommeligt for Himmelmagterne er det, at deres Helligdomme ofte synes at følges ad. Det gælder først og fremmest for Sol og Ty. Solbjerg i Vestsjælland ligger nær Tis Sø; Solbjerg ved Esbjerg ret nær Tislund-Stenen; Solbjerg ved Vejle nær Tirsbæk; Solbjerg Sø ved Skanderborg nær Tisved; Solebjerg i det indre Jylland nær Tisbjerg; Solbjerg på Mors nær Tisbjerg og overfor det tylandske Tisted; Solhøj i Nord-Himmerland nær Tisbjerg og Tisted; Solsø Hede i Hardsyssel nær Tiim. Med Ty synes endvidere Ull at følge: Ulborg nær Tiim og Tiskær; Ulbjerg i Himmerland nær Tisted og Tisbjerg; Ulvi på Sjælland nær Tis Sø. Et så gennemført Følgeskab kan næppe være et Lune af det blinde Tilfælde.

Endnu må tilføjes, at Steder med Jætters eller ældre Himmelmagters Navne i Reglen ikke synes at udmærke sig ved sådanne store Offerfund, som f. Ex. ledsager Thorshelligdommene. Dermed skal ikke være sagt, at Stor-Ofringer til disse Væsener helt har savnedes; Solvognen fra Trundholm er et tiltrækkelig kendt Vidnesbyrd om det modsatte. Men sikkert er det ialfald, at Stedforholdene gennemgående stadfæster Cæsars Ord, når han fortæller, at den Tids Tyskere dyrkede Sol og Måne uden prunkende Offertjeneste i Smag med den galliske.

Hermed siger vi Farvel til Jætteverdenen og det ældre Sæt Himmelmagter og vender os til *„Gudernes Dyrehave“*, det vil sige: de forskellige Guddomme i Dyreham, der endnu ikke med fuld Sikkerhed er bleven genkendte i deres yngre menneskelige Iklædning.

Skønt Dyrkelse af Guder i Dyreham vel har holdt sig hist og her i Norden lige til Hedenolds Slutning, var man dog allerede i de første Århundreder efter Kristus kommen bort fra at gennemføre Dyrehammen som almindelig Regel; det viser den kimbriske Offerkedel og de sønderjyske Horn med deres overvejende menneskelige Gudeskikkelser. Gudernes Dyrehave hører i Norden altså til Folkets Barnealder, og dermed stemmer også Navnenes Vidnesbyrd. Guderne i Dyreham har forholdsvis ofte Helligdomme med Navne af Kortetypen; dernæst forekommer Sammensætning med Efterled af alskens naturmærkende Art; men næsten aldrig forekommer tydelige Tempelnavne. Pladserne er hyppig på fremragende Højdepunkter, men kendemærkes ikke ved Offerfund i større Stil. Ved alt dette minder Gudernes Dyrehave om Helligdommene for de gamle Jætter og Himmelmagter.

Den navnkundigste Kortetype i Gruppen er Hjort på Sjælland. Ifølge Sagnet blev denne Hal bygt og døbt af Skjoldungkongen Hroar, altså i 6. Århundrede efter Kristus; sagtens er den menneskelige Konge, der også skal have grundlagt Kildehelligdommen Hróiskelda, dog i Virkeligheden indsat istedenfor Skjoldungguden Hrode, og isåfald turde Hjortetemplets Opførelse være adskilligt ældre. Andre Exempler på samme Type er to Herredsnavne: Hane i Ty og Høg i Halland, der slutter sig til det kendte Offerritual fra Lejrefesterne.

I Sammensætningerne står første Led dels *uden* Ejeform, dels *med* Ejeform. Vi mærker os Sjællands navnkundige Markedsplads Høgebjerg, hvis Indbyggere Hroar skal have flyttet til Hróiskelda. Samme Navn har de højeste Punkter på Nordlangeland, på Als og i Nord-Dyrsland; andre fremragende Høgebjerge findes i Angel og ved Genner Bugten. Endvidere er der: Herredsbavnehøjen Hundborg i Ty; Herredsmidspunktet Horslunde på Låland; Dyrsø nær Grænsen af Dyursø Herreder, nu Dyrsland; Herredshelligdom Fuglsø på Låland; en anden Fuglsø tæt ved Siden af Dyrsø og Høgebjerg. Det er stadig Lejreritualets Offerdyr, der spiller en fremragende Rolle: Hest, Hund, Høg.

Mærkeligt er det jyske Sognenavn Thyur-guth, nu Tyregod. Det kunde se ud som en Helligdom for den Tyregud, hvis Dyrkelse vi kender hos Kimbrerne i Himmerland; og Stedets Højde, 330 Fod, vilde svare godt dertil, thi der er et godt Stykke Vej til større Høj-

der mod Øst, c. 390 Fod, og alle Højder mod Nord, Syd og Vest er lavere. Efterleddet *-guth* seer ud som et Ord af hellig Mening. Det genfindes i det jyske Sogn Vi-gøth, nu Viuf; endvidere i det skånske Herred Liuth-gud og i den svenske Bygd Lud-guda-vi. Forbindelsen med „Vi“ synes at røbe, at der menes et Sted „viet til Guderne“. Men Ordets Form siger os intet om, hvorvidt det lå i det frie eller var et hegnet Tempel.

Kommer vi til *Vaner* og *Aser*, mærker vi strax en følelig Forskel: andre Tider, andre Guder, andre Skikke.

Kortetyper findes nok endnu hist og her, men er meget sjældnere. Hyppig er stadig Sammensætningen med Efterled, der peger på Dyrkelse i den frie Natur: Bjerg, Borg, Ø, Holm, Sø, Kær, Mose, Å, Ved, Lund, Hjem, Sted. Men ved Siden af dem opdukker en hel Del nye Typer, hvoraf de fleste har deres Forudsætning i Indretning af Tempelbygninger og hegnede Tempelgodser: Hyll (jysk = Høj, jævnfør engelsk hill), Vi, Hov, Harg, Rum, Sal, Tun, Ager, Lev; Vi er det viede Sted; Hov = Tempelbygning, jævnfør tysk Hof „Gård“; Harg eller Hörg ifølge Overleveringen enten en Tempelbygning af Træ eller også et Stenalter*); Rum og Sal ifølge Sagens Natur ligeledes en Bygning; Tun = hegnet Mark; Ager = Sædmark; Lev = Arvelod. Modsat ældre Tids Skik står endvidere Gudenavnet enten overvejende eller undtagelsesløst i Ejeform, hvad der røber den mere udpræget personlige Væsensforestilling. Undersøger vi Helligdommenes Fordeling, vil vi finde, at de ingenlunde fortrinsvis er knyttede til Jordsmonnets storslåede, iøjnefaldende Punkter. Ofte ligger de udpræget lavt, med snævrere Synskrese end Helligdommene for de gamle Jætter og Himmelmagter. Til Gengæld holder de yngre Gudekulds Helligdomme sig med Forkærlighed til det fede Agerland, og de følges i Danmark afgjort med Skjoldungtidens typiske Bosættelser, Lev-Bygderne. Ret ofte er de Herredsmidtpunkter. Endelig ledsages Thorshelligdommene atter og atter af navnkundige Viefund, Vidnesbyrd om storslåede Ofringer.

Vaneguderne kan måske nok mønstre flere Helligdomsnavne af Kortetypen, end Aserne kan, men der er næppe mange af de pågældende Navne, der seer så tilforladelige ud som dem, vi har fundet

*) Ved Siden af det fællesgotiske *harug*, „Helligdom“, findes ogsaa et Harg, Hörg i Norge brugt om Stenhobe og Fjældknuder uden Tilknytning til Helligdomme. Om dette er en yngre Udvikling, eller om der foreligger to forskellige Ord, regnes for usikkert. Jævnfør Daniel Bruun og Finnur Jónsson, „Om Hove og Hovudgravninger på Island“. („Aarb. f. nord. Oldk.“ 1909, 245).

hos de ældre Sæt Væsener. Her er et Udvalg af Muligheder: Van Sø vest for Randers; Venern, Nordens største Sø; Præstegården Niær vest for Randers; Elvene Frö og Frøa i Sverige og Norge; Bæk Gjæv ved Helligsø i Hardsyssel; *Gevn, sagtens det gamle Navn for Lejre Å, at dømme efter Vadestedet Gevnevad. Hvor vidt slige Navne minder om Vaner, Njörd, Frey og Gevn, må siges at være ret tvivlsomt.

Vi skal nu opregne nogle Exempler på Vane-Helligdomme med sammensatte Navne.

Nerthus, Njörd. a. Naturforhold. Nær-bjerg på det jyske Helgenæs; to fynske Kirkebyer Nerth-øve, dvs. Njörd-høje; jysk Kirkeby Nær-(h)ild, dvs. Njörd-høj; et tidlig forsvundet Nortiugh i Angel (H. V. Clausen); norsk Njarð-ey; dansk Holm Niærd-holm; to skånske Nær-lunde; sex norske Njarð-heim. — b. Tempelgods el. -Bygning. Norsk Njarðar-lög, dvs. Njörds Lovområde; norsk Njarðar-hof, nu Norderhov Præstegård; sjællandsk Niarthe-rum, nu Nærum; svensk När-tuna; svensk Njardar-vi, stundum — vel af religiøse Grunde — radbrækket til Mjerdevid (!). Måske også det jyske Præstegårdsnavn Niær kan være et oprindeligt *Njarðar-vi.

Frey. a. Naturforhold. Fyens højeste Punkt, Bavnehøjen Frøbjerg; sjæll. Frø-bakke, Frøs-mose; jysk Frø-lund; svensk oftere Frö-lunda, Frös-lunda. b. Tempelbygning og Tempelgods. Jysk Frøs Herred, svensk Herred Frös-åker; skånsk Frö-rum; svensk Frös-vi; sjæll., skånsk, jysk (2) Frøs-lev.

Hærn = Freyja. a. Naturforhold. Jysk Herredsmidtpunkt Hærnburg. b. Tempelbygning. Svensk Härne-vi.

Gevn. Naturforhold. Sjællandsk Gevn-(h)øve.

Idun. Naturforhold. Ithæn-ø, nu Enø ved Sjælland.

Det kan næppe siges, at Vanernes Helligdomme som Helhed troner på fremragende Højder eller ledsages af andre iøjnefaldende Naturforeteelser. En Undtagelse synes måske Venern, Nordens største Sø; men den er snarest så vældig, at det bliver et Spørgsmål, om man virkelig tør følge dem, der har opfattet den som gudviet. Ret fremragende er Højden Nærbjerg på Helgenæs, og afgjort overragende er Frøbjerg Bavnehøj, Fyens højeste Punkt, som hæver sig brat op fra Sletten. Men iøvrigt synes Helligdommene for Nerthus og Frey og deres Æt snarest at ligge i lavt Jordsmon.

Vi vender os nu til det aller yngste Gudekuld, *Aserne.*

Urtidens Kortetype spøger endnu i to østgøtiske Søer ved Navn Toren, sikkert viede til Thor, som Hellquist har påpeget. Men det er også alt. Iøvrigt er de sammensatte Helligdomsnavne enerådige.

Medens Ejendomsmærket ved Thors Helligdomme snart fattes, snart forekommer, er det undtagelsesløst gennemført hos Odin.

Thor. a. Naturforhold. Sønderjysk Thors-bjerg med Fundmose; sjællandsk Thor-(h)øve; jysk 4 Thor-(h)ill el. Thör-(h)ill, deriblandt et Herredsmidtpunkt med Fundmose i Nærheden; sjæll. Thor-næs; jysk Thors-odde på Venø; syddansk 2 Thorø, det ene med mytisk Sagn om Helge og Thora; Thos-land, nu Tåsinge, Ø af Herredsstørrelse; jysk Thors-holm; 5 Thor-søer i Jylland og Skåne; jysk Thorskær; fynsk Thors-mose; 4 sjæll. & lålandske Thors-lunde, jfr. Ölands Thors-lunda med navnkundigt Offerfund; jysk hyppig Thor-sted, deriblandt tre med Massefundpladser i Nærheden. b. Tempelgods og Tempelbygning. Svenske Herreder Thors-åker og Thor-tuna; jysk 2 Thors-ager, det ene med Fundmose i Nærheden; jysk Herred Thyrsting med Fundmose i Nærheden; svensk Thors-harg; møensk Thorsvi; 4 jyske Thors-lev, det ene med Fundmose; sjællandsk Ters-løse, Ters-lev med Offerfund.

Odin. a. Naturforhold. Samsøsk Odens-bergh, Herredsmidtpunkt = bornholmsk Ons-bjerg; jysk Othæns-hyllæ, Herredsmidtpunkt; Odens-eld; Oddens-høj; Odins-mose; skånsk Odens-sjö Herredsmidtpunkt; sjællandsk Othins-weth; skånsk Othins-lunda; jysk Ons-lund. b. Tempelgods og Tempelbygning. Norsk Landskab Oðins-salr; hallandsk Othen-salæ; svensk Odens-harg; jysk Oddense og Oens, lålandsk Oense Vig = Oðins-vé, Herredsmidtpunkt, Fyens yngste Hovedhelligdom.

Frigg. Tempelgods. Gøtisk Frigger-åker.

Det kan næppe nægtes, at målte efter Højde over Havfladen er Asernes Helligdomme kun lidet anselige. Virkelig fremragende er Odins Bjerg på Samsø; Herredsmidtpunkterne Tørrild ved Vejle og Onsild ved Hobro har nok ret pæne Højder, henholdsvis 319 og 194 Fod, men falder dog afgjort igennem ved Siden af de tilgrænsende Helligdomme for Jætter og Himmelmagter. Omkring de fleste Thors- og Odinshelligdomme i Danmark er der faktisk kun et meget snævert Opland, som ikke overrages af endnu større Nabohøjder. Og en Helligdom som det fynske Oðins-vé ligger tydelig i lavt Nybyggerland med ret sene Bosættelsestyper, står i Alders-rang langt under Nerthus-Helligdommene Nørre og Sønder Nærå, således som det kan sees på H. V. Clausens smukke farvetrykte Kort i „Aarbøger for nordisk Oldkyndighed" 1916. Jfr. mine Kort i „Offerpladser" S. 56—57 og 72—73.

Savner Asehelligdommene fremragende Højdemål, så er de til Gengæld desto mere fremragende ved ledsagende Udslag af Menneskevir-

ken og ved deres Boligers nøje Føling med Samfundslivets Hjerteslag.

Thor synes aldeles regelmæssig at hædres med Danmarks mægtigste Ofringer, som det sees af ovenstående Liste, jævnfør S. 189. Desuden ejer han vistnok Herrederne Tørrild og Thyrsting, omend deres Navneformer ikke giver fuldstændig sikkert Vidnesbyrd; jævnfør de svenske Herreder Thors-åker og Thor-tuna. Odin ejer Danmarks geografiske Midtpunkt, Samsø, thi Birkekontoret ligger på Odensbergh; desuden ejer han et centralt Herred i Skåne, Østjylland og på Fyen. Herredshelligdommen Oðins-vé på Fyen synes opstået derved, at Områderne for Øens to gamle Nerthus-Helligdomme sloges sammen til et Hele, således som H. V. Clausen påviser.

Så meget om, hvordan vi kan finde de gamle Helligdomme afmærkede ved Navne, Plads og Offerfund.

Mere underholdende end de tørre Navnelister og Pladsforhold er det at ransage, hvordan de gamle Helligdomme med al deres sære *Offerskik* lever i senere Tiders Folkeminde. Den Opgave er hidtil bleven fuldstændig forsømt. Bjærgtagne af den islandske Edda med dens brogede og fjærntliggende Gudemaskerade har vi været stærblinde for, hvad der ligger klods op ad vor egen Stuedør. Først i mine Afhandlinger „Vor mytiske Kongerække" og „Offerpladser i Overlevering og Stedminder" er der bleven gjort et Forsøg på at tage vore Folkeminder til Hjælp ved Eftersporingen af Helligdommene.

Visse Typer, f. Ex. Fortællingerne om Elverhøj og Troldhøj, hører unægtelig til Sagnverdenens Landstrygere, som der ikke lader sig pine stedfast Helligdomsskildring ud af. Som Drachmann siger: „Hver By har sin Hex, og hvert Sogn sine Trolde". Derimod er der andre Typer, der mere eller mindre tydelig røber sig som ægte Fortsættelse af Oldtidens Ofringer ved fast afmærkede Helligdomme.

Sagnet om den sunkne Gård eller Genstand hører flygtig seet med til de omkringbissende Landstrygere. Men ved nærmere Eftersyn røber det sig ofte som ægte Helligdomsminde. Det viser sig nemlig knyttet til en Række Søer eller Vandhuller med udpræget hedenske Navne, og vi har ovenfor seet, at den sunkne „Gård" simpelthen er voxet ud af Navnet på de „Gårdboer" dvs. underjordiske Sjælevæsener, der tænkes at dvæle på Vandbunden. Således viser Sagnet sig f. Ex. ved Gårdbo Sø og Helligsø i Vendsyssel, Gårdsø eller Gudsø i Himmerland, Gårdhullet eller Vievað på Sjælland. Til samme Gruppe hører vel Vandgraven Asgarth nær Troldbjerg og nær Helligdagshullet ved Guden Sø, men her er der ikke levnet andre kendte Helligdomsminder end Navnene. Af en

noget anden Type er Gårdbonisses Hul i Voer Sogn, hvor to kæmpende Nisser skal være sunkne ned.

Medens Gårdbonissen altid er navnløs, sees en hel Række navnfaste Jættevæsener knyttede til Vande eller Højdepunkter.

Hlér troner som mangehovedet Uhyre på Læsø, og færdes som menneskeædende Læseåbobbe i Læså; desuden virker han uden nærmere Stedfæste som den „jyske Jarl Ler“ i Sagnet om Helge Hundingsbane; sammesteds hans Fælle Eyr = Ægir. Vætten Æse sluger Mennesker i Søen af samme Navn, også kaldet Esrum Sø. Grøn Jætte troner ved Grønsund, Gøde Opsal som Klintekonge på Møens Klint, den karrige „Lusekonge“ Sne på Bavnehøjen Lyshøj i Lysgård Herred. Personen Rød i Sagnet om Kong Sne turde være Bjergmanden i Rødstenen på Fuur, men andensteds sættes Rød forresten i Forbindelse med Udtrykket „Røderan“ dvs. grusomt Ran.

Dødsjættekvinden Hels Dyrkelse omtales i Sigarsagnet hos Saxe: Hake afskærer Kviste i „Hels Sump“; dvs. Helvedes Kedel nær Sigersted. I en Helvedes Kedel Nummer to tæt ved myldrer der ved Midnatstid med Hunde, uden Tvivl Helhunde, ligesom der ved Helvedes Krog nær Rask Mølle i Jylland går en sort Hund og skræmmer Viddet af Folk; også om Helvedes Kedel ved Maribo er der Sagn. Sigarsagnet fortæller endvidere, at Hake ofrer Skeder ved „Skedernes Vad“ dvs. nær Landsbyen Skede eller Skee, og han fælder Kong Sigar ved Valbrønde, der af Saxe tydes som „Ligenes Brønd“; sammesteds spøger endnu Valbrøndesoen. Et lignende Slagtningssagn findes ved Vallekilde og „Blôtvangsgårdene“, se S. 82. Sigarsagnet fortæller endvidere, at Kong Sigar lader den utro Terne grave levende ned i Jorden, og endnu den Dag idag lader Folketroen hendes Sjæl flagre skrigende over Ternehullet eller Natravnehullet. Sagnene omtaler ingen navngiven Modtager af de her opregnede Ofre, men der kan næppe være Tvivl om, at den hele tæt sammenklumpede Række af sjællandske Helligdomme har været viet til Dødsrigets Herskerinde, Hel.

Solens Dyrkelse fortsættes som Soldans på Solbjerg Bakke ved Kjøbenhavn. Også Sagn om den sunkne Gård i Solsø vest for Vejle og om en sunken Kostbarhed i Solbjerg Sø ved Skanderborg er vel Minder om Ofringer.

Bjergmanden i Dagbjerg Dås turde være en Efterkommer af den gamle Lysgud Dag.

„Gudernes Dyrehave“ er snarest endnu mere levende i Folkemindet end de ovennævnte Exempler fra Jætteverdenen og Himmelmagterne.

Hundekongen „går i Hundene“ et Steds i Jylland. Der siges ikke nærmere hvor; men det ligger nær at tænke denne tragikomiske Scene spillet ved Herredsmidtpunktet og Bavnehøjen Hundborg i Ty.

Om Hjort findes der hele tre forskellige Sagn fra Lejre-Egnen, og desuden spilledes hans Dødsdrama indtil nyeste Tid som Fastelavnsløjer nær Vordingborg.

Kong Hane bliver i Saxes Sagn hensat til Fyen; men den hellige Hane Majkokken blev indtil nyeste Tid aflivet ved Majtræet på Samsø.

Ko-Ofring blev ligeså længe udført i Kongsted på Sjælland.

Efter al denne Rigdom af Stedminder om det barnlige Hedenskabs Skikkelser er det påfaldende at se, hvor forholdsvis lidet der er tilbage af den højere Gudeverden.

Thor mindes i Forklædning som Thoras Brudgom Helge på Thorø. Desuden kan vi til Thor måske henføre forskellige Offersagn fra Massefundpladser som Dallerup Sø og Vingsted Mølledam; men nogen tydelig Tilknytning til Guden i Navneformer eller Sagnindhold foreligger ikke, — det skulde da være, at den sunkne Gårds Ejermand oftere hedder Thorben, Therkil eller lignende.

Odin mindes i vide Egne af Landet som Odinsjæger, — Wojnsjæger, Wownsjæger etc. Men her er det ikke så meget Aseguden som den oprindelige Stormjætte, der lever videre; og det er også kun sjælden, at han tydelig knyttes til afgrænsede Steder. Ole Mønsted fra Hulbæk i Sønder Fjendsherred fortæller, at han har mødt Wojens Jæger ved Iglsø i Nørre Fjendsherred, og tilføjer: „Han har sit Navn fra en stor Herregård inde i Salling, der hedder Wojens. Her (dvs. i Sønder Fjendsherred) har han ikke haft hans Vandring, og her veed de ikke noget af det; med henne i de Egne, hvor han boede, dér hører de ham ikke sjælden.“ Det er naturligvis muligt, at Tilknytningen til Wojens, dvs. Kirkebyen Oddense i Salling, skyldes vilkårligt Gætværk hos Meddeleren. Men det er dog vel også tænkeligt, at Sagnet har gammelt Stedfæste i Odinshelligdommen Oddense. Ialfald er det påfaldende, at Meddeleren så udtrykkelig fremhæver, at i det sydlige Fjendsherred kendes Odinsjægeren ikke. —

Alt i alt er det dog lidet, hvad Sagnet mindes om Thors og Odins Helligdomme. Åbenbart har Kristendommen i særlig Grad rettet sit Angreb netop på disse Hedenskabets mest iøjnefaldende Borge. De mindre fornemme Helligdomme er sluppen lempeligere og har derfor efterladt sig talrigere Minder.

Så meget om, hvad Sagn fortæller os om Helligdommenes Plads. Men endnu er vi ikke nåede til at få noget nøjere Indtryk af deres *Udstyr og Tilhør*.

Der er i Danmark nok af Steder med Navne på „Vi“, „Haug“ eller „Hörg“, hvormed vi vel nærmest må forstå mere eller mindre til-

Alter i Skjelmose, Almind Sogn.

dannede Helligdomme, altså Templer. Men i Reglen får vi ikke andet at vide om dem end Navnet. Kun ret undtagelsesvis er Levninger af tildannede Helligdomme bleven fremdragne for Dagens Lys. De synes alle at skrive sig fra Jærnalderen.

Almind er et Navn, der træffes et Par Gange i Jylland. Det kunde på Forhånd menes at skulle udtrykke en aldeles borgerlig Alminding, et fælles Overdrev for Sognets Bønder. Men det viser sig ved nærmere Eftersyn at være noget andet og mere. Det ene Almind er en Sø tæt ved Helligdommen Thorsø ved Silkeborg, altså rimeligvis selv et viet Vand. Og det andet ligger midt mellem Nabobyerne Viborg og Vium, de „viede Bjærge“ og det „viede Hjem“. Navnet og Pladsen peger forlods på Indvielse, og Resten fortælles os af et Oldfunds Vidnesbyrd.

„På Laust Jensens Ejendom, Vranum Mark, Almind Sogn, Lysgård Herred, ligger temmelig højt en lille, omtrent et Par Skjæpper Land stor Mose, Skjelmose. Den er langstrakt og over den sydlige, bredeste Del er den omtrent 100 Fod bred. Omtrent en Snes Fod fra Mosens vestlige Rand fandtes 1880 ved Tørvegravning, omtrent en Fod under Grønsværet, en opretstående, udhulet Egebul, på hvilken Barken endnu sad fast. Egebullens største Højde var 1000 mm.; dens Tværmål var foroven 710 mm. og forneden 540 mm., medens dens hele Omfang var omtrent 2290 mm. Væggen i Cylinderen var af noget vexlende Tykkelse. Den indre Side af Bullen bar intet Spor af, hvorledes den var bleven udhulet, men foroven og forneden var der Mærker af Sav og rå Tilhugning. Ved Optagelsen fandtes Egebullen tildels fyldt med afbarkede Småkjæppe; den havde hverken Bund eller Låg. — Under Bullen var der opstablet en Dynge Sten, hvis Top efter Finderens Udsagn gik lidt op i Cylinderen, og da Stenene optoges, viste det sig, at de i en tragtdannet Uddybning vare nedgravede i Mosens Bund. Allernederst i denne Stendynge lå et Brudstykke af en tildannet Sten, og i den østlige Side af Dyngen lå et Brudstykke af en lignende. I den sydvestlige Side af Dyngen stod et tomt Lerkar, og imellem Stenene fandtes desuden Skår af flere andre Kar. Ved Potten lå et Brudstykke af en Træske samt nogle trekantede, kiledannede, små Stykker Træ og enkelte Træstumper, hvori der har været Ild. Imellem Stenene lå endelig tre Stykker af de nedenfor omtalte, rimeligvis tilslidte Kvartsiter og et Stykke Hvæssesten af Glimmerskifer. Den nederst i Dyngen liggende Sten er et Brudstykke af en Sten til en Håndkværn ... den anden ligeledes."

Den her omtalte Helligdom er unægtelig ret tarvelig i sin Udstyrelse, og der skal en Oldgranskers Øje til at opdage dens Tilværelse. Men i samme Nabolag findes også en Helligdom, hvis Præg må synes indlysende selv for Lægmanden. Derom fortæller Arthur Feddersen i Fortsættelse af den ovennævnte Skildring.

„I Asmild Sogn, Middelsom Herred, Viborg Amt opgravedes den 31te April 1880 under Tørvegravningen i den lille Broddenbjerg Mose et mærkeligt Fund fra Oldtiden. Mosen udfylder en uregelret, langstrakt Fordybning, der til alle Sider er omgiven af Banker, som efter Generalstabens Målinger have en Højde af 143—164 Fod over Havfladen og af omtrent 40 Fod over Mosens Overflade; denne har en Udstrækning af henved 1000 Fod, og hvor den er bredest, er den i det højeste 200 Fod bred; dens Fladerum er ialt omtrent $1^1/_2$ Tønde Land. Mosens største Dybde menes at være 16—18 Fod

... I den sydlige Del, temmelig nær ved Mosens Rand, stødte man, da man ved Tørvegravningen nåede til Mosens omtrent 4 Fod dybt liggende Bund, på en Stenhob, som syntes opstablet i en eller anden Hensigt. Denne Mening stadfæstedes derved, at et Lerkar fandtes stående midt imellem Stenene ... jeg fandt Skår af i det mindste to andre Lerkar ... Samtlige Sten, som omgav Lerkarret, vare ikke større, end at de kunde flyttes med en Hånd (Håndsten, Koltringer). Der var ialt omtrent 200 Sten, af hvilke de fleste vare uden Tegn til at have været til særligt Brug. Men 5 af Stenene have rimeligvis været brugte som et Slags Redskab. Disse Sten ere alle af Kvartsit .. som den i vore Grus- og Mergelgrave ... Ved Siden af Stendyngen stod oprejst en mærkelig tildannet Figur af Egetræ, .. ikke mere medtaget, end at jeg øjeblikkelig kunde erkjende, at det skulde forestille en Priap."

Det græske Ord Priapos vil sige en Gud med stort Avlelem; jævnfør Afbildning S. 234. Dr. Feddersen påviser yderligere, at Billedet viste sig overklinet med en Røgelsekage af Harpixmasse. — En Snes Favne fra Gudebilledet har man iøvrigt fundet prægtige Bronzesmykker, nemlig to Spiral-Armbånd og et Diadem; det er vel sagtens Offergaver.

„De nævnte Mosefund ligne særlig hinanden deri, at Lerkar ere gjemte på den forhenværende Søbund under Stenhobe, i hvilke man har fundet flere Kvartsiter og andre Sten, som tydelig nok have været i Brug. Når dertil kommer Broddenbjergmosens Træfigur og Skjelmosens Træcylinder, der uden Tvivl have haft en vis Forbindelse med Lerkarrenes Opstilling, og når man desuden ser hen til de i den førstnævnte Mose fundne Bronzesager, ligger det nær at tænke sig, at man i disse Fund har nye Vidnesbyrd om Søers fordums Brug ved religiøse Ceremonier."

Også i Mosen Kæreng i Fersløv Sogn i Horns Herred på Sjælland er der blevet fundet et Gudebilled, men om dets Opstilling vides intet nærmere. Nogle andre Templers Tilstedeværelse kan vi ved Oldfund og Sagn i det mindste slutte os til.

På Mosegrund ved „Døthbyergh" og Vognbjerg i Hardsyssel ofredes i den første Jærnalder to pragtfulde Vogne, der tydelig må have været viede til hellig Brug. Det er næppe nogen Tilfældighed, når Kirkesognets Navn sammensættes med Navneleddet „Dødning", og når en Nabolandsby er opkaldt efter „Vogne". Dertil kommer, at Findestedet ligger ved en Bakke, som næst efter Sønder Lem Tophøj er den højeste i Ringkøbing Fjords umiddelbare Nabolag, 188 Fod. Aldeles tydelig har vi her et Sted, hvor Navne, Viefund og Højde-

forhold tilsammen røber en fremragende Helligdom. Og denne har været mere end en nøgen Forhøjning i Jordsmonnet; thi når Guden havde Hest og Vogn, må han også have ejet Stald og Vognskur, med andre Ord: et Tempel.

Ved Kirkebyen Langå i Østfyn har man fundet en tredje pragtfuld Vogn af samme Slags som dem fra Vestjylland. Her lå Vognresterne i en stor Kedel og havde været udsatte for Bålild. Der er ikke noget i Vejen for at tro, at Graven har indeholdt Liget af en Person, der er bleven ofret i sin Egenskab af Gudfremstiller. I så Fald må Vognen tænkes at have været en Gudevogn, og dens Skur og Hestestald lader forudsætte en Tempelbygning. Kan vi nu i Navnene finde noget Tilknytningspunkt for en sådan Helligdom? Ja, endogså særdeles let. Thi Nabokirkebyen til Langå er Herredscentret Gudme, ældre Guthum, dvs. et oprindeligt Gudhjem, og Nabo til Gudme er atter Kirkebyen Gudbjerg, som rummer den største Højde på den sydøstfynske Kyst, 347 Fod. Altså mødes her: 1) Navne; 2) Herredsrang; 3) Højderang; 4) overordentlig sjældent Offerfund.*) Tydeligere kunde Tempelstedet vanskelig have været kendemærket.

Til Oldfundet fra Langå slutter sig nøjagtig Saxes Sagn om Frode Fredegods Grav ved Værebro. Vi hører her, at den dræbte og balsamerede Konge blev ført rundt i Landet på sin Vogn, inden han blev jordet i Gravhøjen. Det vil sige: i Helligdommen har der været en Vogn for Guden Frey, og den er vel, ligesom sit historiske Sidestykke fra Langå, bleven stedet til Jorde sammen med den ofrede Gudfremstiller. Men har der været en Gudevogn, har der også været et Vognskur og en Hestestald, altså et Tempel.

Lignende Slutninger kan vi drage af de tre kimbriske Offerkedler, vi kender dels gennem historiske Vidnesbyrd, dels gennem Oldfund: hvor der har været en så stor og pragtfuld Kedel som den fra Gundestrup i V. Hornum Herred, må der også have været et Tempel til at gemme den i.

Den navnkundige sjællandske Helligdom Lejre fører os videre på Sporet. Thi oldnordisk Hleiðrar svarer til gotisk hleiþros (udtalt hlîthros), „Telt, Hytte"; også i Nutidsdansk kendes Ordet, nemlig som „Lejrer" på Høstvogne, dvs. et ydre Træstillads.**) Helligdommen har da tydelig nok Navn efter de Tempelbygninger, som den rummede. Det synes at have været en særlig dansk Navnebrug, da der ikke findes Spor af den udenfor Danmark. Hos os fandtes der rimeligvis tre eller fire Helligdomme ved Navn Lejre. Den mest kendte

*) Mærk også Damestenen tætved.

**) Meddelelse fra Edv. Lehmann.

ligger ved Bunden af Isefjorden, under en 234 Fod høj Bakke, der er en af de yderste nordlige Udløbere fra Sjællands højeste Punkt Gyldenløves Høj med det sagnomtalte Høgebjerg. Til dette Sted henlægger Sagnet Skjoldungernes Rigssæde, Lejrestol; men da det oprindelige Sejlløb henimod Oldtidens Slutning sandede til, mistede Byen sin høje Rang, og Sven Aggesøn siger om den i sin Krønike, at den „fordum var en såre navnkundig Kongsgård, men nu derimod, nær som den ligger ved Roskilde By, næsten ingen Indbyggere har og hører til de aller ringeste Landsbyer“. Det andet kendte Lejre lå i Søborg Sø, der indtil ned i Middelalderen var en Havvig. Fæstningslevninger og tabte Redskaber på Søbunden viser, at her lå en gammel Bygd af ikke ringe Vigtighed; og senere byggede Sjællandsbispen her sin faste Borg, Søborg. Dr. Sofus Larsen mener, at ved dette Lejre foregik de Ofringer, som Thietmar omtaler i 11te Århundrede. Et Ud-Lejre (Ullerthæ) ligger på Isefjordens østlige Bred, nær det Sted Værebro, der ifølge Saxe skal rumme Gravhøjen for den forklædte Gud Frode Fredegod. H. V. Clausen mener, at Sagnet og Navnet Lejre røber os en gammel Helligdom; men det er dog et Spørgsmål, om Udlejre ikke simpelthen er en middelalderlig Udflytterbygd fra det nordsjællandske Lejre. Endelig mener H. V. Clausen at have fundet et jysk Lejre, nemlig Lere i Himmerland lige syd for Aalborg; Formodningen kan lyde ret sandsynlig, omend vedkommende Bygd nu er en ringe Torp.

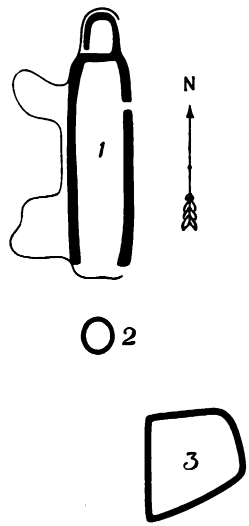
Om den nøjere Indretning af Lejretemplet eller af andre fornemme danske Templer veed vi desværre næsten intetsomhelst. Vi tør imidlertid gå ud fra, at de i alt væsentligt har lignet, hvad vi kender gennem Udgravninger og Skildringer fra Island.

Det nordiske Tempel eller „Hov“ var i Reglen et aflangt Træhus, kor-agtigt rundet i den ene Ende, og omgivet af et Gærde. Uden Tvivl var det ofte smykt med Snitværk i den kendte „oldnordiske“ Stil, som vi finder på de ældste norske Stavekirker. I det hele var Formen næppe altfor forskellig fra den, som findes i de norske Stavekirker eller i vore kullede Kampestenskirker; Pave Gregor foreskrev jo sine Trosforkyndere i England, at de ikke skulde ødelægge Gudehovene, men vie dem til kristen Brug, og det forudsætter, at Hovedindretningen kunde overtages næsten uændret. Templet i Kjalarnes skildres til en Forandring som kredsrundt, hvad der kunde minde om vore bornholmske Rundkirker. Hvad enten aflangt eller rundt indeholdt Templet to Rum, som havde hvert en Dør udadtil, men ikke stod i Forbindelse med hinanden. Det større Rum var indrettet til Offergildet. Det var som et almindeligt Bolighus, med Bænke ved Siderne

og med en langagtig Arne midt på Gulvet til at koge Offerkødet i. Midtpå var Præstens Højsæde, prydet med indskårne Gudebilleder i Søjlestokkene og med en lang Række „Kraftnagler“. Det mindre Rum eller „Afhus“ var den egentlige Helligdom med Gudebillederne; Væggene var stundom tjeldede med Tæpper. Man stillede Gudebille-

Gudebillede fra Broddenbjerg Mose ved Asmild.

Grundplan af Hovtomten på Hofstaðir.

Efter Aarbøger f. nord. Oldkyndighed.

det eller Billederne på et Alter. „Stall“, og derpå lå også den blodsmurte „Stalle-Ring“, hvorpå man svor Eder; ved Ofringer bar Præsten Ringen om Armen. På Stallen brændte også den viede Ild. Endvidere stod her „Blotbollen“ eller „Lodbollen“, hvori Offervæsenernes Blod blev hældt. I Bollen lå „Lodtenen“, som Præsten brugte til at strinte Offerblodet på Gudebillederne og på Templets Vægge. Ordet „Lod“ hentyder til, at Bollen og Tenen brugtes til hellig Lodtrækning og Varseltagning.

Således må vi som sagt udmale os Templerne i Lejre og Roskilde, eftersom Kilderne tier om deres Udstyr. Men selv om vi må låne vore

Forestillinger om Danmarks Hovedtempler fra Island, så veed vi dog tilstrækkelig, at disse Templer nød Ry over hele Norden, ja helt over til England.

Derom vidner både danske og engelske Sagn, idet de lader Kong Hroar eller Hrodgar udføre mægtige Byggeværker i Egnen ved Lejre og Roskilde. Thi skønt Sagnene kun taler om en Købmandsby og en Drikkehal, har den navnkundigste Bygning, Hjort, efter sit Navn tydelig været et Tempel. Beowulfkvadet fortæller derom med klangfulde Ord.

> Kamplykke undtes den kække Hrodgar,
> Ære i Strid, så alle hans Frænder
> lød ham med Lyst, og læmpelig øgtes
> Hirdflok og Hær. I Hu det så randt ham
> en Bolig at bygge med brede Vægge,
> en mægtig Mjødsal med mere Pragt,
> end Tidens Børn havde tænkt eller spurgt, —
> og dér vilde gavmildt han give alt,
> hvad Gud havde skænkt ham, til gammel og ung, —
> alt uden Magt over Mænd og Rige.
> Bud — har jeg hørt — blev båret vidt
> til Folk over Jorden fjærnt, at Huset
> skønt skulde smykkes, og snart stod rede,
> da Stunden var inde, den største Hal,
> der var nævnt på Jord, den fik Navnet „Hjort“
> af Fyrsten, hvis Ord i det fjærne gjaldt.
> Her skænked han skinnende Skatte og Ringe;
> han holdt sit Løfte. Og Hallen knejste,
> hornsmykt og høj. Dog hærges den skulde
> af lysende Luer, — skønt længe det vared,
> før Fjendskab blandt Frænder fik Følge af Had,
> af Vold og af Sværdkamp og vildene Strid.

Er Sagnet om Hjorts Bygning historisk, får vi derigennem tre faktiske Ting at vide. 1) Hallen var smykket med Hjortehorn, dvs. den rummede sindbilledlige eller naturtro Fremstillinger af den Hjortegud, hvis Dyrkelse vi sporer i den sjællandske Festskik „at skyde Hjorten“. 2) Det var en „Mjødhal“, dvs. den brugtes til store Offergilder. 3) Den var bygt af Kong Hrodgar, en Samtidig af den „geatiske“ Viking Hugleik, som faldt ved Nedrerhinen c. År 515; dette vil passe godt nok til det Tidehverv, da vi kunde tænke Danerne tilstrækkelige kulturmodne til at give sig i Kast med større Byggeforetagender. — Nu er det meget muligt, at vi ikke tør lægge så meget ind i Digtets Ord. Som allerede nævnt, synes Hroar alias Hrodgar i sin Egenskab af Roskildes Grundlægger at have fortrængt Skjoldungguden Hrode, til hvem Byens Maglekilde vel var viet.

Og på samme Måde kan vel den menneskelige Konge have trængt sig ind i en Myte om Bygningen af Templet Hjort.

Men lige meget om så eller så, — sikkert er det, at Sagnet om Hjort er noget andet og mere end Mindet om et privat Lune af en jagtivrig Danekonge, — et Slags Forbillede til Fortællingen om det

Hovtomten på Hofstaðir, udgravet af Kapt. Daniel Bruun og Prof. Finnur Jónsson. Forrest Templets „Afhus", Gårdens Huse ses tilhøjre.
Efter Aarbøger f. nord. Oldkyndighed.

Hirschholm, som en senere Danekonge lod rejse for at tækkes sin Dronning, Sofie Magdalene. Så megen Vægt tillagde man i Skjoldungtiden ikke Drottens verdslige Gammen og Virke. Nej, kun Indvielse til Guderne hjemler Hjortehallen den stolte Genlyd, som svarer på Klangen af dens Navn helt ovre fra Englands Kyster. Det er hellig Klang fra Roskilde Domkirkes Forgænger, — Danmarks ældste Katedralsagn.

XIV. TILLÆG OM HELLERISTNINGER

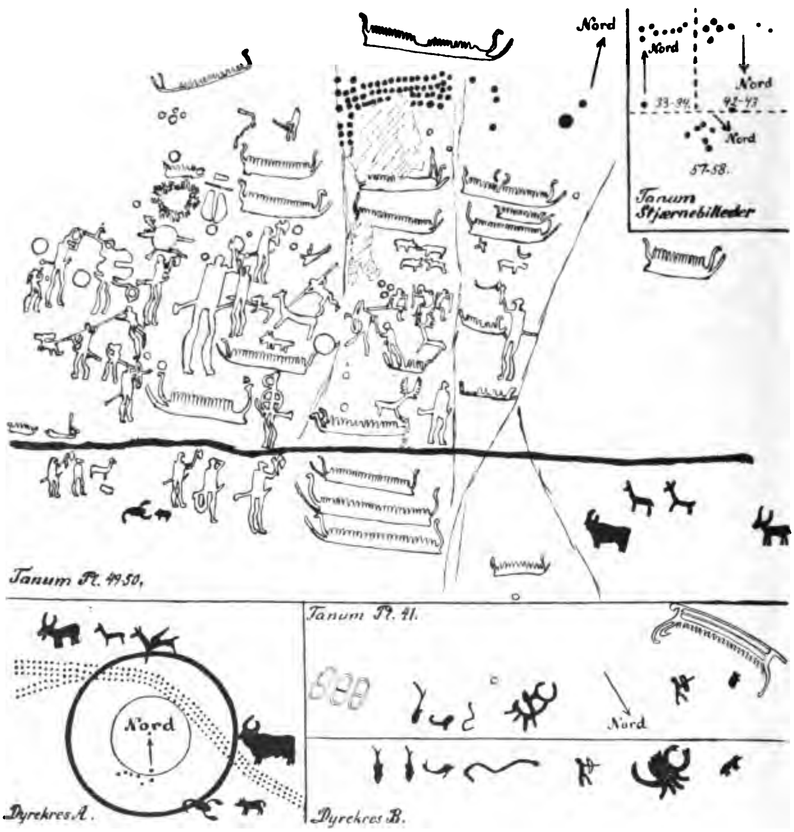
Helleristningerne hører til vor Oldtids særeste og dunkleste Billedgåder. Mangen „Helle", dvs. Klippeflade, findes i Nordens Lande dækket med en Slags indristede Rebuser, som ofte tydelig handler om mytiske Skikkelser. De mest primitive Ristninger med Hjul- og Skålfigurer stammer vel fra Stenalderen, medens de videre udformede med Mennesker, Dyr og Skibe etc. stammer fra Bronzealderen. Flertallet findes i Norge og Vestsverige, en Del også på Bornholm. Det meste af Danmark er naturligvis fattigt på den Slags Billedskrift i samme Grad, som det er blottet for Klipper. Hist og her forekommer dog Helleristninger på Rullestene, således som den S. 102 afbildede; en meget smuk Ristning med Mænd og Skibe, fra Engelstrup i Ods Herred, er afbildet i Sophus Müllers „Vor Oldtid", Fig. 247, og i Salmonsens Konv. Lexikon, Artikel „Helleristninger".

I alt væsentligt er Helleristningernes Billedgåder til den Dag idag forblevne mørk Tale for os.

Man har blot lagt Mærke til, at Skibsfigurerne med deres dobbelte Snabler synes at røbe umiskendeligt Slægtskab med græske og fønikiske Typer, der må have tjent som Forbilleder. Derved spores en sydlandsk Indflydelse, ligesom ved Overførelsen af Gudesindbilleder som Dobbeltøxen og Tyren, der findes sammen i Kretas Tempel Labyrinten, se Afb. S. 125.

Således var der en Anelse om en Ariadnetråd, der ledede tilbage langs Søforbindelsens gamle Kulturvej til Sydlandene. Dog vilde jeg næppe tro mine egne Øjne, da det forleden rent tilfældig slog mig, at en Ristning fra Tanum indeholdt *Karlsvognen* i nogenlunde rigtig Stilling til *Mælkevejen*. Og end mere forbløffet blev jeg ved at se, at samme Ristning under en naturlig Klipperevne indeholdt et fortløbende Udsnit af den klassiske *Dyrekres:* Krebs, Hund, Tyr, Føl,

Hest (= Pegasus), Stenbuk. En nærmere Undersøgelse viste, at en anden Ristning ved Tanum overhovedet ikke rummede andet end Dyrekres: Fisk, Marsvin (?), Slange, Skorpion, Bueskytte, Ulv.

Billedskrift fra Tanum.
Efter Baltzer, „Hällristningar från Bohuslän".
De iagttagne Stjærnebilleder og Dyrekresbilleder er fremhævede ved mørk Tegning. Tilsvarende Figurer fra den klassiske Dyrekres er vedføjede til Jævnføring. Stjærnebillederne øverst tilhøjre synes at forestille den lille Bjørn og Orion.

Foruden Karlsvognen mener jeg i Tanums Ristninger at finde den lille Bjørn to Gange samt endelig Orion. — Da Dyrekresen var uddannet i Ægypten mere end tusend Aar før vor Tidsregning, og da Stjernebilleder som Orion nævnes i Jobs Bog etc., er dermed det Udgangspunkt givet, hvortil Ariadnes Tråd i givet Fald *kan* lede tilbage. For

Forståelsen af Åndspåvirkninger i Bronzealderen vilde denne Iagttagelse åbne et Fjærnskue af uanet Dybde.

Men mon det nu ikke slet og ret er et vildt Huskud? Derom får de Lærde dømme. Jeg kan kun meddele et Skimt på Falderebet, uden at have Tid og Rum til nærmere Eftersporing.

— — —

Mangt er i denne Bog genfortalt af gammelt og nyt, — om Fylgjer, Diser og Alfer, om Jætter og Trolde, om Urtidens Himmelmagter, om Vaners og Asers Ætter, om Offerskik og Helligdomme. Mangt er tydet ved Hjælp af Oldsagernes Billedskrift, Sprogets Lydskrift, og Jordsmonnets Naturskrift. Mangt er blot gættet og gisset, og en og anden vil vel frygte, at han stundom ledes af Lygtemænd, der lokker ham ud i det vilde Hjærnespinds Hængemose. Dog, en Skælm giver Bedre, end han har!

Før denne Bog skreves, var Menigmands Forestillinger om dansk Hedenskab et Maskebal for fjærntliggende, os uvedkommende Parade-Skikkelser, udpyntede af islandske Skjalde, stundom også opblandede med Tyskeren Richard Wagners fuldkommen uægte Operaguder. Ingen af de kyndige orkede at byde Folket noget bedre undtagen i Stumper og Stykker.

Nu er Forsøget på et samlet Overskue dog ialfald gjort. Og det trøster jeg mig i det mindste til, at Læseren vil sige, når han lukker denne Bog:

Noget er bedre end ingenting!

Pl. 42-43.

LITTERATUR

Dan. Bruun & Finnur Jónsson, Om Hove og Hovudgravninger på Island. Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1909.

Chantepie de la Saussaye, The Religion of the Teutons. 1902.

A. Feddersen, To Mosefund. Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1881.

H. F. Feilberg, Ordbog over jyske Almuesmål, 1886—1914; Jul 1904; Bjærgtagen 1910; Sjæletro 1914; Nissens Historie 1919.

J. Frazer, The Golden Bough, 2. Udg. 1900 ff.

J. Grimm, Deutsche Mythologie, 1835.

Vilh. Grønbech, Vor Folkeæt i Oldtiden, 1909—12; Religionsskiftet i Norden, 1913.

Elof Hellquist, Svenska Sjönamn. Svenska Landsmål, 1906, H. 4. S. 58.

K. Helm, Altgermanische Religionsgeschichte, I, 1913.

J. P. Jacobsen, Manes, De Døde og Menneskelivet, 1914—16.

Ellen Jørgensen, Helgendyrkelse i Danmark 1909; Djævlen i Vitskøl Kloster. Danske Studier 1912.

Evald Tang Kristensen, Danske Sagn, 1892—1901.

Sofus Larsen, Antik og nordisk Drømmetro, Aarb. f. nord. Oldkyndighed, 1917.

Edvard Lehmann, Solbilledet fra Trundholm. Danske Studier 1904.

Lundgren, Språkliga intyg om hednisk gudatro i Sverige, 1879.

E. Mogk, Mythologie. Paul's Grundriss der germ. Philologie. 2. Udg. 1898.

Sophus Müller, Vor Oldtid, 1897.

Axel Olrik, Artikler i Salmonsens Konversationslexikon, 1893—1911 (Alf, Aser, Balder, Draug, Dværge, Edda, Ellefolk, Fester, Folkeminder, Frey, Freyja, Frigg, Gudsdyrkelse, Guldhornene, Havmand, Hejmdal, Hermod, Hlér, Høder, Jætte, Loke, Midgård, Norne, Nøk, Odin, Sne, Thor, Trold, Tyr, Ydun, Vaner, Vætter, Ægir.); Odinsjægeren i Jylland, Dania 1901; Danmarks Heltedigtning 1903—10; Artikler i Danske Studier, se Indholdslisten 1915, S. 215; Yggdrasil smst. 1917, Gudefremstillinger på Guldhornene, smst. 1918.

J. Olsen, En Fastelavnsskik „at skyde Hjorten", smst. 1912.

Magnus Olsen, Det gamle norske Ønavn Njarðarlög, 1905; Hedenske Kultminder i norske Stednavne, 1915.

Henry Petersen, Om Nordboernes Gudedyrkelse og Gudetro, 1877.

H. Rosen, Freykult och djurkult, Fornvännen 1913.

Schoning, Dødsriger i nordisk Hedentro, 1903.

H. Schück, Studier i nordisk litteratur- och religionshistoria, 1904.

G. Schütte, Oldsagn om Godtjod, 1907; Gudsdyrkelse i Salling, Hist. Aarb. f. Skive og Omegn, 1915, S. 16; Gudedræbning, Samlaren 1915; do. Tilskueren, Maj 1916; Vor mytiske Kongerække 1917; Offerpladser i Overlevering og Stedminder, 1918.

M. Schönfeld, De kelties-germaanse matronen-verering. (7. filologenkongres).

Joh. Steenstrup, Guders Navne i de nordiske Stednavne, Hist. Tidsskrift 1896.

Knut Stjerna, Drakskatten i Beowulf, Fornvännen 1906.

Worsaae, Almindelige Bemærkninger om vore store Mosefund. 1867.

INDHOLD

BILLEDER

Grave i Valby Hegn.

GUDMUND SCHÜTTE

HJEMLIGT HEDENSKAB

I ALMENFATTELIG FREMSTILLING

MEDOMFATTENDE FOLKEVISER
SAMT SAXES OG EVALD TANG KRISTENSENS
SAGNSTOF

GYLDENDALSKE BOGHANDEL
1919